

**BUDAPESTI KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI EGYETEM
POSZTGRADUÁLIS KAR
DOKTORI KÉPZÉS
"NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK DOKTORI PROGRAM"**

VILÁGGAZDASÁGI TANSZÉK

Témavezető:

Dr. Blahó András

tanszékvezető egyetemi tanár

A Bíráló Bizottság névsora:

Copyright: Mészáros Klára

**BUDAPESTI KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI EGYETEM
POSZTGRADUÁLIS KAR
DOKTORI KÉPZÉS
"NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK
DOKTORI PROGRAM"**

**TUDOMÁNYOS - TECHNIKAI MODERNIZÁCIÓ
ÉS GAZDASÁGI FEJLŐDÉS KÍNÁBAN**

**-
A MULTIPOLÁRIS VILÁGREND
EGY ÚJ NAGYHATALMÁNAK SZÜLETÉSE**

Ph.D. ÉRTEKEZÉS

Mészáros Klára

Budapest, 1999

**BUDAPESTI KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI EGYETEM
POSZTGRADUÁLIS KAR
DOKTORI KÉPZÉS
"NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK DOKTORI PROGRAM"**

**TUDOMÁNYOS - TECHNIKAI MODERNIZÁCIÓ
ÉS GAZDASÁGI FEJLŐDÉS KÍNÁBAN
-
A MULTIPOLÁRIS VILÁGREND
EGY ÚJ NAGYHATALMÁNAK SZÜLETÉSE**

Ph.D. értekezés

**Készítette:
Mészáros Klára**

Budapest, 1999

TARTALOMJEGYZÉK

TARTALOMJEGYZÉK	5
BEVEZETÉS	9
B.1. A kutatások célkitűzése és témalehatárolása	
11	
B.2. A vizsgálatok módszerei és forrásai	12
B.3. Egyes kulcsfogalmak értelmezése	
15	
B.4. A dolgozat felépítése	23
B.5. A kínai nevek és szavak átírási jegyzéke	
25	
B.6. A rövidítések listája	
26	
B.7. Köszönetnyilvánítás	
27	
1. EGY NAGYHATALOM SZÜLETÉSE	29
2. A MODERNIZÁCIÓ KÜLSŐ FELTÉTELRENDSZERE	35
2.1. Az ázsiai csendes-óceáni régió jövőjét formáló nagy átalakulási folyamatok	36
2.1.1. <i>A nemzetállamok szerepe</i>	36
2.1.2. <i>A belső felvevőpiac jelentősége</i>	37
2.1.3. <i>A saját, ún. ázsiai fejlesztési utak</i>	38
2.1.4. <i>A piacvezéreltség</i>	40
2.1.5. <i>A migráció</i>	40
2.1.6. <i>A tudásalapú ágazatok fejlesztése</i>	42
2.1.7. <i>A női szerepvállalás</i>	43
2.1.8. <i>A befolyás globális tengelye</i>	44
2.2. Kína és a távol-keleti térség gazdaságának közös háttere	45
2.3. Integrációs törekvések a kínai közösségeken belül	57

2.3.1.	<i>A migráció helye és szerepe az integrációban</i>	59
2.3.2.	<i>Hongkong, Makaó, Tajvan és Szingapúr identitása</i>	63
3.	A MODERNIZÁCIÓ BELSŐ FELTÉTELRENDSZERE	69
3.1.	A gazdaság fejlődésének meghatározó pontjai	72
3.1.1.	<i>A gazdaságpolitika dilemmái a 90-es évek első felében</i>	72
3.1.2.	<i>Régi és új keletű dilemmák a 90-es évek második felében</i>	76
3.1.3.	<i>Növekedési viszonyok Kína gazdaságában</i>	77
3.1.4.	<i>A mezőgazdaság növekedése</i>	79
3.1.5.	<i>Az ipari ágazat terjeszkedése</i>	81
3.1.6.	<i>A terciér szektor megerősödése</i>	84
3.1.7.	<i>Az infláció</i>	86
3.1.8.	<i>A külgazdasági kapcsolatok</i>	87
3.2.	"A modernizáció kelepcéje"	90
3.3.	Az állami vállalatok és a modernizáció	95
3.3.1.	<i>A tulajdonviszonyok kérdése</i>	96
3.3.2.	<i>A vállalati reform</i>	98
3.3.3.	<i>A tulajdonviszonyok átrendeződési folyamata</i>	100
3.3.4.	<i>Vállalatok a piacgazdaságosodás útján</i>	103
3.3.5.	<i>Az átalakítás szociális vetülete</i>	110
3.4.	A "nyitott kapuk" politikája	115
3.4.1.	<i>A külkereskedelmi kapcsolatrendszer jellemzői</i>	116
3.4.2.	<i>Külföldi tőkebefektetések</i>	123
3.4.3.	<i>Különleges Gazdasági Övezetek</i>	129
3.4.4.	<i>Célok és feladatok a különleges övezetekben</i>	131
3.5.	Az országon belüli egyenlőtlenségek - fejlettségbeli szintkülönbségek	135

3.5.1.	<i>Az egyenlőtlenségek palettája</i>	136
3.5.2.	<i>A "három nem változtatás" politikája</i>	139
4.	A TUDOMÁNYOS-TECHNIKAI MODERNIZÁCIÓ EREDMÉNYEI ÉS KILÁTÁSAI	149
4.1.	A műszaki fejlesztés általános jellemzői	154
4.1.1.	<i>A műszaki fejlesztés súlypontjai</i>	155
4.1.2.	<i>A K+F struktúra reformjának szükségessége</i>	158
4.2.	A működési mechanizmus átalakításának irányai	160
4.2.1.	<i>A jogi háttér kiépítésének állomásai</i>	161
4.2.2.	<i>A finanszírozási gyakorlat változása</i>	164
4.2.3.	<i>Fejlesztési övezetek a K+F szolgálatában</i>	168
4.3.	Kutatás-fejlesztés szervezeti struktúrájának reformja	173
4.3.1.	<i>Az intézményi rendszer</i>	175
4.3.2.	<i>A tudományos-műszaki kutató helyek szervezeti felépítése és munkaerő állománya</i>	176
4.3.3.	<i>A K+F-beli állami szerepvállalás korszerű formái</i>	178
4.4.	A modernizáció személyi feltételei	182
4.4.1.	<i>Az oktatás-képzés, mint a modernizáció alapja</i>	182
4.4.2.	<i>Az utánpótlás kérdése a K+F tevékenységben</i>	186
4.5.	A műszaki-tudományos ismeretek külső forrásai	189
4.5.1.	<i>A technológiatranszfer formái</i>	190
4.5.2.	<i>A technológiatranszfer egyéb szempontjai</i>	193
	ÖSSZEFOGLALÁS	203
	IRODALOMJEGYZÉK	210
I.1.	Referencialista	210
I.2.	A szerző saját publikációi	

(a dolgozat tágabb témakörében)	224
I.2.1. <i>Tanulmánykötetek, könyvrészletek</i>	224
I.2.2. <i>Folyóirat és hetilap cikkek</i>	226
I.2.2. <i>Kutatási megbízásra készült tanulmányok</i>	229
MELLÉKLETEK	234
1. sz. melléklet:	
Kína vázlatos története 1949-től 1998-ig	234
A bel- és gazdaságpolitika áttekintése	234
A külpolitika vázlatos története	242
2. sz. melléklet:	
A "nyitás politika" fontosabb állomásai	246
3. sz. melléklet:	
Részletek a Deng Liqun-nek, a KKP Propaganda Osztálya egykori vezetőjének tulajdonított levélből	250
4. sz. melléklet:	
A jelenlegi vállalatípusok tulajdon- és irányítási formák szerinti osztályozása	253

BEVEZETÉS

"... ma a politikai kérdések valójában mind gazdasági kérdések körül forognak; még a biztonsági problémákat is a sok nehézséggel küszködő civil társadalmak egyensúlyzavarai okozzák, Nyugaton éppúgy, mint Keleten.

Ám a gazdaság sem az, aminek látszik: a társadalmi életben gyökerezik, s egy szélesebb kérdésnek, a modern társadalmak megszerveződésének a vizsgálatától elválasztva nem érthető meg. Ez az az aréna, amelyben az elismerésért vívott harc manapság folyik." (Fukuyama.¹)

Az a dinamikus fejlődés, amely az ázsiai térséget, különösen annak keleti és délkeleti részét az utóbbi másfél-két évtizedben jellemezte, laikusok és szakértők seregének figyelmét vonta magára világszerte. Általánossá vált az ázsiai országok sikertörténetével foglalkozni, az "ázsiai csoda" gyökereit keresni. Ennek a drámai növekedésnek, majd az ezt követő "bukásnak" meghatározó központi szereplője az a Kínai Népköztársaság (KNK), amely belső és külső politikai-gazdasági feltételrendszerének átalakításához két évtizedes reformfolyamat vezetett.

Kína abszolút számokban mért nagysága mellett ma már gazdasági és katonai erejét tekintve is "nagyinak" számít. Továbbá közel van ahhoz, hogy a tudományos-műszaki modernizáció terén is a világelső közé kerüljön. Regionális és globális nagyhatalommá válásában azonban olyan számára kedvező külső körülmények egybeesése is szerepet játszott, mint amilyeneket a 90-es évek első felének világpolitikai változásai jelentettek. Ezért az átformálódás meghatározó belső jellemzői mellett a külső hatásokkal is számolni kell abban a folyamatban, melynek eredményeként a Kínai Népköztársaság a multipoláris világ egyik erőközpontjává vált. Ebből a szempontból mindenképp az alábbi tényezőket kell figyelembe venni:

¹ Lásd Fukuyama: *Bizalom*. Európa Kiadó, 1997. Budapest, p. 7.

a.) az országnak és népességének abszolút méreteit, mint kiindulási alapot a KNK nagyhatalommá válásához, valamint

b.) a nemzetközi körülmények változásait, amelyek megteremtették annak a feltételeit, hogy Kína

- a 90-es évek első felében regionális szinten elfogadtassa nagyhatalmi pozícióját, újjáélesztve ezzel történelmi szerepét, továbbá

- a regionális nagyhatalmi szerepből előrébb lépjen, és a - multipolárisra váló - világ meghatározó erőcentrumainak sorába emelkedjen, aminek elérésében az a tény is közrejátszott, hogy Kína egy olyan régióban tett szert meghatározó szerepre, amely maga is - a világ dinamikusan fejlődő gazdasági térségeként - növelte befolyását a világgazdaságban és a nemzetközi közösségen belül is;

c.) végül pedig a változásokkal kapcsolatban még azt a szerepet is, amelyet a tengerentúli kínaiak közösségei játszanak a KNK világgazdaságba történő integrálásában azáltal, hogy a népi kormányzat elnyerte és aktivizálni tudta ezen közösségek gazdasági támogatását. A külföldön élő kínaiak közvetlen működőtőke-befektetései hozzájárultak annak a hídnak kiépítéséhez, amely összeköttetést teremtett a Kínán belüli és kívüli világ között. Ez egyben megteremtette lehetőségét annak, hogy erősödjön a többségben kínaiak által lakott területek közötti közeledés.

Kínának ahhoz, hogy képes volt élni a külső feltételek által megteremtett kedvező lehetőségekkel, belsőleg is át kellett alakulnia úgy, hogy közben az elmúlt két évtizedben szinte folyamatosan tudta biztosítani

a.) a politikai stabilitást,

b.) a gazdaság kiegyensúlyozott növekedését, továbbá

c.) az előbbi két feltétel teljesítéséhez szükséges társadalmi átrendeződésnek, illetve az azzal járó feszültségeknek a kezelhetőség határain belül maradását.

Disszertációm a fent említett kérdéskörökkel, Kína nagyhatalommá válásának folyamatával, az ország tudományos-technikai modernizációjával és gazdasági fejlődésével, valamint e három felsorolt tényező kölcsönhatásaival foglalkozik.

B.1. A kutatások célkitűzése és témalehatárolása

A dolgozatomban bemutatott kutatások célja az, hogy föltárja azokat az összefüggéseket, amelyek eredményeként a Kínai Népköztársaság a világ egyik legjelentősebb hatalmi centruma lett, mind az abszolút mutatók - terület, népesség, természeti erőforrások, - mind pedig a külpolitikai, a gazdasági és a katonai potenciál tekintetében. Vizsgálataim legfontosabb feladata azt kideríteni, hogy mi módon alakult ki és működött a külső és belső feltételrendszer különféle elemeinek az a kölcsönösen egymást erősítő hatása, melynek következtében Kína a világgazdaság leggyorsabban fejlődő országává vált az elmúlt két évtizedben.

Disszertációm több mint 20 éves kutatómunka tapasztalataira épül.² Kutatásaim során arra a kérdésre keresem a választ, hogy a tudományos-technikai modernizáció és a gazdasági fejlődés mennyiben játszik szerepet Kína nagyhatalommá válásában. A kérdéskör rendkívül szerteágazó, ezért - már csak a terjedelmi korlátok miatt is - szűkíteni kell a dolgozat tematikáját. A vizsgálandó kérdések külön-külön is képezhetnék egy-egy disszertáció tárgyát. Ennek következtében nem tartom feladatommá az egyes területek részletekbe menő feltárását. Olyan mértékben foglalkozom a választott témához kapcsolódó kérdéskörökkel, amennyiben azok elegendő háttérrel és bizonyítékokat szolgáltatnak azon hipotézisemhez, mely szerint a modernizáció teszi Kínát valódi hiperhatalommá. Ebből a megközelítésből állítom kutatásaim középpontjába a modernizáció külső és belső feltétel-rendszerének, a tudományos-műszaki fejlődésnek, valamint a gazdaság strukturális átalakulásának tanulmányozását.

A vizsgálandó kérdések körének szűkítése mellett a tanulmányozott időszáv behatárolása is szükségesnek bizonyult. A kutatás alapvetően a reformok húsz évére, az 1978-1997 közötti időszakra koncentrál. Az 1997 utáni folyamatok időhorizontját a hozzáférhető statisztikai adatok, illetve a jövő kilátásaival foglalkozó különféle prognózisok tágítják tovább. A jelen kérdéseinek értelmezhetősége érdekében esetenként indokolt a reformokat megelőző időszakra is vetni egy-egy pillantást.

² Lásd az Irodalomjegyzék "1.2. A szerző saját ját publikációi (a disszertáció tágabb témakörében)" c. részét.

B.2. A vizsgálatok módszerei és forrásai

A dolgozat témájának megválasztását és lehatárolását követően kerülhetett sor azoknak - a kutatás gerincét képező - alapvető problémaköröknek a meghatározására, amelyek vizsgálata választ adhat a KNK nagyhatalommá válásának feltételeire vonatkozó kérdésekre. Az adatgyűjtés során kíséreltem meg feltárni és regisztrálni azokat az adatokat, amelyek Kína nemzetközi szerepvállalását és az annak motivációját generáló belső folyamatokat rögzítik.

Az adatfeltárás befejezésével kezdődhetett meg a vizsgálni kívánt jelenségek leírása és elemzése. A disszertáció célkitűzésének megfelelően a dolgozatban általános elvi és konkrét empirikus leírások egyaránt helyet kapnak. Ezeket a részeket magyarázatok egészítik ki. Módszertani rendező elvként a tradicionális tudománymodellt követem. Ennek mindhárom meghatározó eleme, az elmélet, az operacionálás és a megfigyelés egyaránt helyet kap kutatásaimban.

Dolgozatomban mind a deduktív, mind pedig az induktív megközelítések fontos szerepet játszanak azoknak a külső és belső tényezőknek a vizsgálatában, amelyek előmozdítják vagy hátráltatják a Kínai Nép-köztársaság minőségi felzárkózását a világ fejlett ipari országaihoz. Logikailag abból indulok ki, hogy az ország modernizációjának külső és belső feltételrendszere mellett - vele azonos súllyal - a tudományos-technikai fejlesztés döntő jelentőségű előfeltétele Kína nagyhatalommá válásának.

A disszertációban felhasznált forrásmunkákkal kapcsolatban célszerűnek tartok néhány előzetes megjegyzést tenni. Adatgyűjtési munkám egyrészt empirikus kutatásokra, a témában hozzáférhető fontosabb publikációkra, másrészt személyes tapasztalatokra, esetenként interjúkra támaszkodik. Ezek határozták meg az operacionálás irányultságát is.

A források felhasználásánál a kutatás elsősorban a kínai elemzésekre, eredeti dokumentumokra, statisztikai adatközlésekre épül, amelyeket a nemzetközi szakirodalomnak a vizsgált témára vonatkozó publikációi egészítenek ki. Elsődleges és másodlagos források adatai egyaránt felhasználásra kerülnek a disszertációban. Ennek következménye - Kornai szóhasználatával élve - az, hogy "*tapasztalati úton igazolt elmélet*" helyett csak "*tapasztalati úton tesztelhető hipotéziseket*" fogalmazhatok meg.³

A források első típusát a verbális információk képezik, amelyek többnyire a kínai kutatóintézetek és kormányzervek, minisztériumok vezető beosztású kutatóitól és tisztségviselőitől származnak. Ennek következtében a közölt információk valóságtartalmára vonatkozóan több forrásból is tájékozódtam. Ilyen esetekben nem mindig lehet és célszerű személyhez kötni az adatszolgáltatást, ezért forrásként általában az intézmény nevét vagy az informátor beosztását jelölöm meg.

Az elsődleges írásos források többségét dokumentumok, kínai statisztikák és adatközlések képezik. A közölt adatok megbízhatóságával és cenzúrájával kapcsolatban azonban vannak még fenntartásaim.⁴

³ Lásd Kornai János: *A hiány*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1982. Budapest, p. 25.

⁴ Ez utóbbit támasztja alá az Államtanács egy 1996-os *Rendelete*, miszerint a külföldi tudósítók csak az Új Kína (Xinhua) Hírügynökség engedélyével közölhetnek gazdasági híreket. (Lásd Államtanács; 1996.) Ennél azonban nagyobb probléma maguknak az adatoknak a pontatlansága. Ez a tény az Állami Statisztikai Hivatal, az Ellenőrzési Minisztérium és az Államtanács Törvényhozói Hivatala közös országos vizsgálatából derült ki. Az 1997-ben vizsgált 60.000 ügy 56.7 %-nál bizonyosodott be, hogy meghamisították a statisztikai jelentéseket. A hamisítás főleg a termelési adatok esetében általános. Elterjedt gyakorlat a kettős könyvelés is, egyik a hatóságok részére, másik pedig saját használatra. 1997 májusában a KKP KB Szervezési Osztálya a hamis adatszolgáltatást súlyos politikai ügynek és veszélyeztető magatartásnak minősítette.

Az egységes statisztikai feldolgozási rendszert csak 1991-ben, az ENSZ és az IMF által kidolgozott statisztikai szabványt pedig 1993-ban vették át. 1994-ben vezették be az ENSZ követelményeihez jobban igazodó új számítási módszert. 1998-ban vált általánossá az a statisztikai és adatszolgáltatási rendszer, amely megfelel a nemzetközi előírásoknak.

Forrás: Cui Bian: Improving Statistical and Survey Methods. In: *Beijing Review*. Vol. 41. No. 36. September 7-13. 1998. pp. 13-14.

Az összehasonlíthatóság, valamint a kiterjedt adatközlés miatt döntően mégis a kínai statisztikák alapján dolgozom. Vannak olyan adatsorok, amelyek csak kínai forrásokban találhatóak meg, s a nemzetközi szervezetek is ezeket használják. Valamint az is tény, hogy a kínai statisztikai adatszolgáltatás egyre inkább igazodik a nemzetközileg elfogadott normákhoz, és a trendeket leginkább a kínai források alapján lehet nyomon követni. Statisztikai bizonytalanságok esetén a két szélső becült értéket adom meg.

A másodlagos írásos források köre meglehetősen széles. Miután a disszertáció is számos kérdés vizsgálatára vállalkozik, így óriási az az irodalom, amely a vizsgált tárgykörrel foglalkozik. Nem állítom azt, hogy ismerem a témában fontos teljes irodalmat, mindamellett a hozzáférhető anyagok közül igyekeztem a lehető legtöbbet feldolgozni.

Azzal a szándékkal, hogy munkámban a Kína-szakértők szűk körén túlmenően a témában kevésbé jártas olvasók is el tudjanak igazodni, megmagyarázok olyan eseményeket vagy jelenségeket is, amelyek a témával foglalkozók számára bizonyára ismertek.

B.3. Egyes kulcsfogalmak értelmezése

A dolgozat érdembeli vizsgálatainak ismertetése előtt szükségesnek tartom a konceptualizációt, a vizsgált alapfogalmak értelmezését. A fogalmak értelmezése Kína esetében különösen fontos. Személyes tapasztalataim alapján győződtem meg arról, hogy a kínai kapcsolatokban - a gazdasági, üzleti, politikai és kulturális területen egyaránt - milyen félreértések is származhatnak abból, hogy a tárgyaló felek azonos fogalmakat másként értelmezik. A disszertációban használt fogalmak értelmezésénél kiindulási alapul "A magyar nyelv értelmező szótára" és a "Magyar értelmező kéziszótár"⁵ szolgál. Amennyiben más forrást használok, azt külön jelzem. A szakirodalom bizonyos fogalmakat az általánosan elfogadott köznapi értelmezésekhez képest módosított értelemben használ, és vannak olyan speciális megfogalmazások is, amelyek csak Kína vonatkozásában értelmezhetők. Bonyolítják a megértés folyamatát azok a fogalmak és kifejezések, amelyek a meglehetősen gyakran változó kínai szakzsargonból, a képes beszédből és a történelmi utalások köréből származnak.

Már magának a **nagyhatalom, hiperhatalom, szuperhatalom** fogalomkörének a használata is okozhat bonyodalmakat a mögöttes tartalmak tisztázása nélkül. Egyetértek *Tálas Barnával*, amikor Kínával kapcsolatban szuperhatalom helyett a "*hiperhatalom*" megfogalmazást használja.⁶ Minthogy a szuperhatalom fogalmához - az adott állam gazdasági ereje és tudományos-technikai potenciáljának elismerése mellett - olyan politikai asszociációk is kötődnek, mint a katonai erő és ütőképesség, ezért a kínai vezetők maguk határozottan elvetik a "*szuperhatalommá*" válás gondolatát. A szóhasználattal is ki akarják fejezni azt, hogy nem szándékoznak olyan katonai túlsúlyra szert tenni, amely más országokat fenyegethet.

⁵ Lásd MTA Nyelvtudományi Intézet: *A magyar nyelv értelmező szótára*. I-VII. kötet. Akadémiai Kiadó, 1966. Budapest, és MTA Nyelvtudományi Intézet: *Magyar értelmező kéziszótár*. I-II. kötet. Akadémiai Kiadó, 1985. Budapest.

⁶ Lásd Tálas Barna: *Kína az ezredfordulón*. Külkereskedelmi Főiskola, 1998. Budapest, p. 18.

Ugyanakkor Kína vezetői ma már nagyhatalomnak tartják országukat annak nemzetközi gazdasági súlya és belső társadalmi és gazdasági eredményei alapján. Ebből kiindulva a **nagyhatalom** fogalma alatt egy olyan államot értek, amely nagyságánál, gazdasági, politikai és katonai erejénél fogva irányító szerepet játszik a nemzetközi életben.

Az utóbbi két évtized meghatározó irányzatát a nemzetköziesedés, azaz a **globalizáció** felgyorsulása jelentette. Ennek következtében a már korábban is létező folyamatok némelyike, köszönhetően az áruforgalom, tőkemozgás és termelés előtti gátak lebontásának, valamint az informatikai forradalomnak, mindinkább világméretűvé válik. A **globális** fogalmának, - mint általánossá válásnak, a világ egészére kiterjedőnek - az értelmezését kibővített formában használom. A globális jelzőnek olyan értelmet tulajdonítok, hogy az a gazdasági és társadalmi jelenségek, s az új formációk terjedése mellett egyéb világméretű problémákra is vonatkozik. Például az ökológiai egyensúly megbomlására, a környezetszennyezésre, a túlnépesedésre és más nemzetköziesedő folyamatokra. Ezek hatása alól Kína sem vonhatja ki magát.

A "*nyitott kapuk*" politikájának köszönhetően megindult Kína szerves kapcsolódása a világgazdasághoz, valamint a nemzetközi politikai és szakmai fórumokhoz. A fenti megfogalmazásból következik a "**szerves kapcsolódás**" kifejezés bővített, a külkapcsolatok valamennyi területét magába foglaló értelmezése. Kína egyre szélesebb körben és egyre több területen nyitotta meg belső piacát a külvilág előtt. A nemzetközi tényezőáramlásba való fokozott bekapcsolódással a világpiaci hatások növekvő mértékben érződnek a kínai gazdaságban is.

A gazdasági nyitással párhuzamosan a kínai szerepvállalás a külkapcsolatok más területein is egyre több szállal kapcsolódik a külvilághoz. Ez azonban némileg különbözik a világgazdasághoz való szerves kapcsolódástól, amely a nyitás mértékével párhuzamosan növeli a belső gazdaság kiszolgáltatottságát is a világpiaci hatásoknak. Ezzel szemben a politika és biztonságpolitika területén kínai részről gondosan ügyelnek arra, hogy a külső hatásokat, a befolyásolás lehetőségét a minimális szintre csökkentsék.

A nyitás politikájához nemcsak a világhoz való szerves kapcsolódás kialakulása kötődik, hanem az is, hogy véget ért Kína történelmének az a több ezer éves tradíciója, amelyet a külvilághoz való **szervetlen kapcsolódás** jellemezett. Ebben az esetben is a belső piac világgazdaságtól való elszigetelődésénél szélesebb értelemben használok a fogalmat. A gazdasági mellett a politikai, geopolitikai, civilizációs tényezőknek is nagy fontosságot tulajdonítok Kína és a külvilág kapcsolatainak alakulásában.

A **kétpólusú világrend** összeomlásával esik egybe Kína nemzetközi elszigeteltségének oldása és nemzetközi szerepvállalásának aktivizálódása. Egyéb tényezők mellett a kínai nagyhatalmi ambíciók is közrejátszottak abban, hogy az **egypólusúvá** vált világrend, amely a világ legnagyobb politikai, gazdasági és katonai nagyhatalmának, az USA-nak abszolút meghatározó szerepét jelentette a nemzetközi kérdésekben, ne szilárdulhasson meg. A hatalom erőközpontjainak - Kína, Európai Unió, Japán, Oroszország - a világ egymástól távoli pontjain történt kialakulásával teremtődött meg a lehetősége annak, hogy korlátozzák az USA túlnyomó fölényét a világban. A történelemben első ízben váltak a nemzetközi kapcsolatok egyetemlegessé. Ma már politikai, katonai és gazdasági értelemben is **multipoláris**, azaz több erőközpontból álló világról beszélhetünk.

A nemzetközi színtereken egyre nagyobb befolyással rendelkező Kína a világ egyik erőcentruma. A fejlődő országok érdekeinek képviselésében egyre gyakrabban sürgeti egy olyan **új világrend** kialakítását, amelyet a kínai rendező elv határozná meg. Egy új világrend, szűkebb értelemben egy új nemzetközi gazdasági rend megteremtésének igénye már negyed százada állandó témája a különféle nemzetközi fórumok megbeszéléseinek. A **világrend**, mint **világrendszer** fogalma egy bizonyos korban a társadalmi fejlődésből adódó viszonyoknak és intézményeknek szükségszerűen összefüggő rendjét jelenti. Megítélésem szerint ilyen rend korábban nem, illetve csak területileg korlátozott méretben létezett.

A világban zajló folyamatok túlhaladták a Bretton Woods-i rendszer intézményi kereteit, amelynek reformját a tagországok sürgetik. Nagyhatalmi pozíciójánál fogva Kína a saját szempontjait szeretné elfogadtatni az új világrend megteremtésében, bár erre más nagy hatalmak is jogot formálnak. Ezeknek a meghatározó hatalmaknak azonban nincs tapasztalatuk a sok államból álló rendszer érdekeinek összehangolásában. Új világrendet ilyen sokféle szempont szerint és ilyen egyetemes igénnyel létrehozni - egymástól eltérő kultúrát képviselő államok sorából - példanélküli feladatot jelent.

A régi rend egyre több vonatkozásban meghaladott, az új világrend kialakítása várat magára, miközben a nemzetállamok kiszolgáltatottsága a globális folyamatokkal szemben egyre nő. A globalitás kiszolgáltatottságával szemben erősödik fel napjainkban az az **integrációs**, vagyis az együttműködés intézményesítésének különböző szintjeit megteremtő folyamat, amely a régiók szerepét, védekező mechanizmusát erősíti a térséghez tartozó nemzetállamokban. A **regionalizmus** erősödése ebben az értelmezésben országhatárokat meghaladó önállósodási és együvé tartozási törekvést jelent. A jelenlegi regionalizmus azonban különbözik annak korábbi formájától. Az új csoportosulások meglehetősen eltérő fejlettségű és nagyságú országokból tevődnek össze, céljuk már nem annyira a vámcsökkentés, mint inkább a nem vámjellegű eszközökkel történő védekezés. Kína számára a regionalizmus azonban a felsorolt szempontoktól eltérő célt jelent. Részvételét a térségen belüli vezető szerepének elismertetése motiválja.

Ma már a méretek egyre kevésbé számítanak a vezető szerep elismertetésében. Egy olyan világban, ahol a kutatási és fejlesztési (K+F) intenzív tudás felértékelődőben van, **a tudományos-műszaki modernizáció** szintje az, amely növekvő mértékben határozza meg egy ország súlyát a világban. A téma összetettsége indokolja a **tudományos-műszaki modernizáció** fogalmának a lehető legszélesebb körű értelmezését.

A **modernizáció** jelző nélkül az élet valamennyi területére vonatkoztatható. Ebből következik az, hogy valamennyi területen az új, korszerű követelményeknek megfelelő szellemi, tudományos és technikai fejlettségnek megfelelő erőfeszítéseket és célkitűzéseket a modernizáció gondolkörébe sorolom. A tudományos-műszaki modernizáció körébe pedig minden olyan kutatást, szakkönyvet, tudományos ismeretet, gyakorlati eljárást, készséget beleérték, amelynek alapját a tudománnyal foglalkozó, azt elősegítő, fejlesztő tevékenység képezi. Tágabb értelemben a tudományos-műszaki modernizáció fogalmkörének egyaránt részét képezi az emberi tényező - a kutató, a mérnök, a tervező, a technikus stb. - és az olyan fizikai elemek, mint az épületek, a berendezések, a gépek, a műszerek, a tervrajzok stb.

A tudományos-műszaki fejlettség szintje meghatározó erővel hat a társadalmi és gazdasági újratermelés zavartalanságát biztosító háttér kiépítettségi fokára. Ez gyakorlatilag az **infrastruktúrát** jelenti. Szűkebb értelemben a legfontosabb elemei közé a közlekedési és hírközlési hálózatot, a közműveket, az energiaellátás rendszerét sorolom. Tágabb értelemben a lakossági infrastruktúra elemeit is figyelembe veszem, amelybe a lakásállomány, a kereskedelmi és szolgáltatási hálózat, az egészségügy, a szociális, az oktatási, a kulturális ellátás eszközei és intézményrendszere tartoznak bele.

Az **ázsiai termelési mód** értelmezésében *Tőkei Ferenc* munkásságára támaszkodom. Az ázsiai termelési mód típusát tekintve átmeneti formáció az ősközösség és antik termelési mód között. Tulajdonviszonyait tekintve legszorosabban az ősközösségi formációhoz kapcsolódik. A termelési mód egésze és a társadalmi tagozódás szempontjából azonban különbözik az ősközösség, rabszolgatartó társadalom és a feudalizmus kategóriájától.⁷ "A faluközösségi parasztok a törzsi köztulajdon alapján, de valóságos faluközösségük tagsága révén közvetlenül birtokolják a földet, az állami arisztokrácia ... csak adórendszer formájában ... többnyire felülről

⁷ Lásd Tőkei Ferenc: *"Ázsiai termelési mód" kérdéséhez*. Kossuth Kiadó, 1965. Budapest, p. 100.

szervezett "közösségek" alapján."⁸ A tulajdonforma alapsémáját tehát az

⁸ Tókei; 1965. p. 91.

egyén-közösség-föld kölcsönös viszonya képezi. Ebben a formációban "az egyén és a földterület közvetlen viszonya, tehát a föld-magántulajdon viszonya még hiányzik".⁹ A gazdaság alapja a faluközösség és annak az ipar és mezőgazdaság egységén alapuló önellátása.¹⁰

A térség országai közül - elszigeteltsége következtében - Kína érte el az ázsiai termelési mód legmagasabb fejlődési fokát és őrizte meg legtovább - az európai kapitalizmus behatolásáig - klasszikus formáját. Ennek a formációnak jellemzője az ún. **spirális fejlődési modell**. Lényege az, hogy "az elszigeteltség viszonyai közt a társadalom gazdasági alapjának szükségképpen stagnálnia kell."¹¹ Tehát a modell "nemcsak önmaga változatlan újratermelésének alapjait rejti önmagában, hanem annak okát is, hogy a rajta megszerveződött államok és dinasztiák szüntelenül változzanak, egy idő múlva szükségképpen mind megbukjanak."¹² A modell alapvető jellemzője tehát egy spirális, minőségi változást mellőző folyamat, amely újratermeli önmagát. Értelemszerűen a **modell** fogalmát leszűkítve, a gazdasági formációk különböző típusai kapcsán használom.

Az ázsiai termelési módnak meghatározó sajátosságát a **tulajdonforma** adja, amely a tulajdon egy adott típusának konkrét megjelenítése. Az ázsiai termelési mód örökségét a mai Kína is őrzi, miután a földtulajdonnak csak egyetlen formája, a közösségi forma létezik. A tulajdon fogalmát közgazdasági és jogi értelemben is használom, úgy mint emberek közötti társadalmi-termelési viszonyt, amely a termelési eszközök kisajátítása alapján jön létre. Valamint úgy is, mint az objektív gazdasági viszonyok akarati tükröződése olyan normák, szabályok, illetve törvények formájában, amelyek a termelési eszközök tulajdonosainak érdekeit védik. A termelési eszközök birtoklásának módja alapján ma már Kínában is létezik az állami és a társadalmi tulajdon mellett magántulajdon. A kínai tulajdonformákon belül domináns szerepe a **köztulajdonnak** van. A társadalmi összvagyon legnagyobb hányadát a köztulajdon adja, és mennyiségi többségét továbbra is fenntartják.

⁹ Tőkei; 1965. p. 74.

¹⁰ Lásd u.o. p. 121.

¹¹ Lásd u.o. p. 133.

¹² Lásd u.o. p. 118.

A tulajdonformák értelmezésében követem a kínai megfogalmazást, mely szerint "a köztulajdonú gazdaság nemcsak az állami gazdaságot és a kollektív gazdaságot foglalja magában, hanem magába foglalja a vegyes tulajdonú gazdaságban meglévő állami alkotórészt és kollektív alkotórészt..... A nemzetgazdaság létfontosságú területeit érintő fontos ágazatokban és kulcsfontosságú területeken az állami gazdaságnak meghatározó pozíciót kell betöltenie."¹³ Disszertáciomban a **korporáció** fogalma az állami vállalatok átalakítása kapcsán kerül előtérbe, amelynek lényegét a testületi alapon létrejövő szervezeti felépítés adja.

A "**sajátosan kínai színezetű szocializmus**" kifejezés használata 1982-ben vált általánossá Kínában. Ez *Deng Xiaoping* elméletének gyakorlati kivitelezését jelenti reformintézkedések formájában. A reformok a szocializmus építését szolgálják, amelyek így a szocializmus építésének "*sajátosan kínai színezete*" adnak. A fogalom bővebb magyarázata *Jiang Zemin* (Csiang Cö-min) főtitkártól származik,¹⁴ mely szerint ez a piacgazdaság és a termelőerők fejlesztését jelenti a szocializmus feltételei mellett. A szocialista köztulajdon dominanciájával jellemezett régi rendszert úgy kell megőrizni, hogy közben más tulajdonformák is létezhetnek. A kialakuló rendszer meghatározó ismérve a szocialista piacgazdaság, az állam makroszintű szabályozásának és ellenőrzésének fennmaradása. Az erőforrások elosztásában azonban az alapvető szerepet a piac játssza, a munka szerinti elosztás is meghatározó marad, de az elosztási rendszerben más formák is helyet kaphatnak. A kifelé való nyitás fenntartása ugyancsak fontos elemét képezi a "*sajátos kínai színezetnek*."

A "*stop and go*" fejlődési modell a "*sajátosan kínai színezetű szocializmusban*" is megmaradt. Ennek következtében - egyre inkább elmosódó szakaszhatárokkal ugyan - de a továbbiakban is számolni lehet a decentralizáció és a centralizáció időszakainak váltakozásaival. A **decentralizáció** fogalmát abban az általános értelemben használom, amit a központosítás csökkentésére, az ügyek intézésének több kisebb, önálló hatáskörű, helyi szerv között történő megosztására irányuló törekvés

¹³ *Jiang Zemin* főtitkári beszámolója a Kínai Kommunista Párt XV. Párt-kongresszusán, 1997 szeptemberében. Idézi Tóth Barna;1998a. p. 33.

¹⁴ Lásd Tóth; 1998a. p. 31.

jelent.

A **centralizációt** ennek ellentétéként értelmezem, mint a hatalmi szerveknek központi intézményekben történő egyesítését, az irányításnak egy helyen történő összpontosítását.

A sajátosan ázsiai szóhasználat példáját adja a "**kis tigris**" vagy "**kis sárkány**" országok fogalma. Ezen entitások (Koreai Köztársaság, Szingapúr, Tajvan, Hongkong, Malájzia, Thaiföld, Fülöp-szigetek és Indonézia) csoportját a Japán vonzáskörébe tartozó fejlődő országok alkotják. Az újonnan iparosodó ázsiai csendes-óceáni országoknak sikerült kihasználniuk a fejlett országok struktúraátalakítási törekvéseit a 60-as és 70-es évek folyamán, amikor azok munkaigényes termelésüket kihelyezték a fejlődő országokba. A "**kis tigrisek**" ekkor indultak meg a gyors fejlődés útján.

Kína és a "**kis tigris**" országok közös jellemzője az erősen központosított politikai hatalom. Ennek következtében a **hatalmi elitek** nagyobb szerepet játszanak az adott ország politikai és gazdasági folyamatainak formálásában, mint a nyugati demokráciákban. A fogalmat a kormányzást, az igazgatást, az igazságszolgáltatást gyakorlók körére vonatkoztatom, ez lehet személy, társadalmi réteg és szervezet is. Már a szóhasználatból is kitűnik, hogy az **új középosztály** megjelenése viszonylag új keletű Ázsiában. Ez nem azt jelenti, hogy korábban egyáltalán nem volt középosztály, amelynek tagjai általában szabad pályákon vagy a közszolgálatban működő értelmiségiek, tisztviselők, jobb módú kereskedők és iparosok köréből kerültek ki. Az új benne az, hogy ez a korábban marginális társadalmi csoport - az utóbbi évtizedek fejlődésének köszönhetően - oly mértékben megizmosodott, hogy fizetőképes kereslete számottevően befolyásolja a belső piaci forgalom alakulását.

B. 4. A dolgozat felépítése

Disszertációm kezelhetőségét, a benne való eligazodást szeretném azzal megkönnyíteni, hogy írásművem szerkezetének néhány technikai részletkérdését itt a bevezetőben ismertetem.

A dolgozat felépítése a következő: a belső borító címlapot követi a *Tartalomjegyzék*, majd a jelen *Bevezetés*. Ennek végén található a *Köszönet-nyilvánítás*.

Az érdemi kutatási eredményeket négy nagyobb egység, a Bevezetés utáni négy *fejezet* tartalmazza. A fejezetek címét egyjegyű sorszámok jelölik. A kutatás menete logikájának megfelelően az egyes fejezetek címei:

1. *Egy nagyhatalom születése.*
2. *A modernizáció külső feltételrendszere.*
3. *A modernizáció belső feltételrendszere.*
4. *A tudományos-technikai modernizáció kilátásai.*

Az első kivételével a többi három fejezet *alfejezetekre* tagolódik. A 2. fejezet 3 alfejezetet, a 3. fejezet 5-öt, s a 4. szintén 5-öt tartalmaz. Az alfejezeteket szokásos módon két számjegy jelöli. A vizsgált kérdéskörök nagy száma miatt az egyes alfejezeteket még tovább kellett bontani. Ezek a kisebb részegységek a *szakaszok*. A szakaszok címei dőlt betűsek, és előttük háromjegyű számsor áll. Esetenként a szakaszokon belül még további tagolás is előfordul.

A dolgozat leglényegesebb kutatási eredményeit tömör formában a 4. fejezetet utáni *Összefoglalás* mutatja be. Ezt követi az *Irodalomjegyzék*. Ebben különválasztva van megadva a teljes *Referencialista* (I.1.), valamint a disszertáció szűkebb és tágabb témakörében közreadott munkáim jegyzékét tartalmazó lista az "I.2. *A szerző saját publikációi*" cím alatt.

A kötetet a *Melléletek* zárják le. A disszertáció áttekinthetőségét szolgálja az *1. sz. melléklet* történelmi összefoglalója, *Kína vázlatos története 1949-től 1998-ig*. Ez Kína legújabb kori történetének tömör kronológiai és periódizálási ismertetését tartalmazza. Hasonló szerepe van a *2. sz. melléklet* szintén történelmi tájékoztatójának, *A "nyitás-politika" fontosabb állomásai* felsorolásának. Ezekon kívül a dolgozathoz még két melléklet van csatolva.

A disszertációban előforduló kínai nevek és szavak esetén a nemzetközileg is elfogadott kínai pinyin átírást használom. A gyakran szóba kerülő neveknél az első említést követően - az azonosíthatóság érdekében - zárójelben közlöm a magyar népszerű átírást is. A többször is előforduló kínai név és szó átírását a jelen Bevezetés soron következő "*B.5. A kínai nevek és szavak átírási jegyzéke*" című listája tartalmazza.

Dolgozatomban gyakoriak a rövidítések. Használatukat azzal indokolom, hogy munkám stílusát nehezkessé tette volna, ha minden esetben kiírtam volna a szervezetek és intézmények teljes nevét, például ONGy (Országos Népi Gyűlés) vagy KGÖ (Különleges Gazdaság Övezet). Ezen rövidítéseket általában csak az első előfordulásukkor oldom fel a szövegben. A dolgozatban előforduló rövidítés kibontása ábécé sorrendben megtalálható a Bevezetésben, a "*B.6. A rövidítések jegyzéke*" cím alatt.

Munkám szerves részét képezik a lábjegyzetek. Minden egyes forrást, hivatkozást, utalást, megjegyzést a lábjegyzetekben adok meg. Ezek sorszámozása folytonos. A többször idézett forrásokat teljes részletességgel rendszerint csak az első hivatkozáskor tüntetem fel a lábjegyzetben, a későbbiekben az egyszerűség kedvéért rövidített, de az irodalomjegyzék forráslistájából egyértelműen azonosítható formában utalok rájuk a lap alján.

B.5. A kínai nevek és szavak átírási jegyzéke

<i>Nemzetközi átírás</i>		<i>Magyar átírás</i>
Beijing	-	Peking
Changzhou	-	Csangcsou
Deng Liqun	-	Teng Li-csün
Deng Xiaoping	-	Teng Hsziao-ping
Fujian	-	Fucsien
Guangdong	-	Kuangtung
guanxi	-	kuanhszi
Guangxi	-	Kuanghszi
Guizhou	-	Kujcsou
Hainan	-	Hajnan
Hebei	-	Hopej
He Qinglian	-	Hö Csing-lien
Hua Guofeng	-	Hua Kuo-feng
huaqiao	-	hua-csiao
huaren	-	hua-zsen
Jiangsu	-	Csiangszu
Jiang Zemin	-	Csiang Cö-min
Kang Youwei	-	Kang Ju-vej
Liaoning	-	Liaoning
Lie Zi	-	Lie Ce
Mao Zedong	-	Mao Ce-tung
Pudong	-	Putung
Shandong	-	Santung
Shanghai	-	Sanghaj
Shantou	-	Santou
Shenyang	-	Senjang
Shenzhen	-	Sencsen
She Gong	-	Sö Kung
Song	-	Szung
Song Jian	-	Szung Csien
Suzhou	-	Szucsou
Tiananmen tér	-	Tienanmen tér
Tianjing	-	Tiencsin

Wuxi	-	Vuhszi
xiang	-	hsziang
Yangtze	-	Jangce
yuan	-	jüan
Zhejiang	-	Csöcsiang
zhen	-	csen
Zhongguo	-	Csung-kuo
Zhu Rongji	-	Csu Zsung-csi

B.6. A rövidítések jegyzéke

APEC	-	Ázsiai-Csendes-Óceáni Gazdasági Együtműködés, - Asia Pacific Economic Cooperation.
ASEAN	-	Délkelet-Ázsiai Nemzetek Szövetsége, - Association of Southeast Asian Nations.
ASEM	-	Ázsia-Európa Párbeszéd, - Asia-Europe Meeting.
EIU	-	Gazdasági Tájékoztató Hírügynökség, - Economist Intelligence Unit.
KGÖ	-	Különleges Gazdasági Övezet.
KKP	-	Kínai Kommunista Párt.
KKP KB	-	Kínai Kommunista Párt Központi Bizottsága.
KNK	-	Kínai Népköztársaság.
RMB	-	Renminbi - kínai nemzeti fizetőeszköz - yuan.
SSB	-	Állami Statisztikai Hivatal, - State Statistical Bureau.
TÉT	-	Tudományos és Technológiai.
USA	-	Amerikai Egyesült Államok.
WTO	-	Világkereskedelmi Szervezet, - World Trade Organization.

B.7. Köszönetnyilvánítás

A disszertáció megírásában nagy szerepet játszott az a szellemi háttér, amely munkahelyem, az MTA Világgazdasági Kutatóintézet sajátja, továbbá az a szakmai közeg, amelyet a kínai kérdésekkel foglalkozó szakértők közössége jelent számomra. Azok a megbeszélések és szakmai viták, amelyeket kollégáimmal folytattam, nagymértékben segítettek elképzeléseim és érveim letisztulását. Azzal, hogy szóban és írásban megfogalmazott gondolataimat meghallgatták és elolvasták, majd pedig ezzel kapcsolatos véleményüket, észrevételeiket megosztották velem, értékes segítséget kaptam kutató tevékenységemhez.

Különösen sokat köszönhetek közvetlen munkatársaimnak, *Artner Annamáriának, Bassa Zoltánnak, Erlich Évának, Hernádi Andrásnak, Inotai Andrásnak, Rácz Margitnak* és *Simai Mihálynak*. Készséges és segítőkész munkájukért köszönettel tartozom az intézet Tudományos Tájékoztató Szolgálata munkatársainak.

Nagyon sok gondolatot merítettem és segítséget kaptam *Tálas Barnától*, aki szakmai pályámat az első naptól kezdve pártfogóan támogatta, jelenlegi munkámat pedig nagy gondossággal véleményezte. Észrevételeivel és kritikus megjegyzéseivel nagyban segítette disszertációm kidolgozását. Köszönetet szeretnék mondani *Polonyi Péternek*, akinek hasznos és értékes tanácsaira mindig számíthattam. Sokat jelentett számomra *Jordán Gyula* érdeklődő, türelmes és megbízható szakmai támogatása.

Tiszteletteljes köszönetet szeretnék mondani annak a térben és időben tágabb körnek, amelyben Kína és az ázsiai csendes-óceáni térség iránti érdeklődésemet és ismereteimet gyarapíthattam és akiknek szakmai segítségére mind a mai napig számíthatok. Sokat köszönhetek *Csongor Barnabás* szakmaszeretetet sugárzó magyarázatainak, *Ecsedy Ildikó* sokoldalú tudásának, *Galla Endre* kritikus hangvételű, de találó megjegyzéseinek, *Józsa Sándor* bátorításának és *Tőkei Ferencnek* azért a munkásságáért, amely gondolatébresztő hatásával nagymértékben befolyásolta szakmai orientációmat.

Disszertációm elkészítésében, annak szerkezeti és tartalmi kiérlelésében alapvető szerepe volt témavezetômnak, *Blahó Andrásnak*, akit ezért hálás köszönet illet. Figyelmes, biztató, kritikus észrevételei és tanácsai jelentős mértékben járultak hozzá dolgozatom végsô formájának kialakításához.

1. EGY NAGYHATALOM SZÜLETÉSE

A Szovjetunió felbomlásával kezdődött a kelet-ázsiai térségben az a hatalmi átrendeződés, amelynek legfontosabb elemei mára már láthatóvá váltak az USA, Japán, Kína és Oroszország által dominált kelet-ázsiai -csendes-óceáni régióban. Az 1979-ben meghirdetett "*nyitott kapuk*" politikája melletti következetes kitartással lassan eltűnnek a Kínai Népköztársaság világgazdasághoz fűződő szervesen kapcsolódásának maradványai. Az ezzel járó változások - mint például a gazdaság nyitottsága, a külgazdasági kapcsolatok növekedése, a szolgáltatás-kereskedelem bővülő köre - a globális hatalmi pozíció erősödésén is éreztetik hatásukat.

A 90-es évek politikai és gazdasági átrendeződési folyamatának legnagyobb nyertese egyértelműen Kína. Hatalmas területével és népességével, katonai potenciáljával, valamint gyorsan növekvő gazdaságával Ázsiában és a szélesebben értelmezett ázsiai csendes-óceáni régióban - történelmi, szellemi, gazdasági - befolyásánál fogva meghatározó szerepe elfogadott tény, miközben globális szerepvállalásával egyre határozottabban képviseli nemzeti érdekeit nemzetközi szinteken is.

A gazdaság növekvő fontosságú tényezőjévé vált a nemzetközi kapcsolatoknak. Kína és a nyugati nagyhatalmak közötti kapcsolatrendezés megteremtheti a lehetőségét egy új, modellértékű együttműködésnek.

A környező világ politikai és gazdasági kihívásaira Kína válasza a "*sajátosan kínai színezetű szocializmus*" fogalmának bevezetése, amelynek előrevitelét már nem elzárkózással, inkább a reformpolitika és a külföld felé való nyitás folytatásával próbálja biztosítani. *Jiang Zemin* (Csiang Cö-min) elnök megfogalmazása szerint a piaccgazdaság rendszere az, amit mind a szocialista, mind pedig a kapitalista rendszer alkalmazni tud. A különbség csupán annyi, hogy a kapitalizmus már több mint három évszázada él vele, a szocializmus pedig ennek kísérleti szakaszánál tart.¹⁵

A világtörténelmi események kínai szempontból kedvező változásai - a Szovjetunió összeomlása, a multipoláris világrend formálódása, az új erőközpontok megjelenése - alapján alakult ki az a cselekvési sorrend, amely első helyre a belső társadalmi-gazdasági átalakulást, majd a regionális hatalmi szerep helyreállítását, végül pedig Kína globális nagyhatalmi erőközpontként való elismertetését tűzte ki céljául.

Az a gazdaságpolitikai gyakorlat, amelyet a kínai társadalom immár két évtizede alkalmaz, alapvetően a "*stop and go*" fejlődési modellt követi. Az utóbbi évek "*kínai színezetű szocialista piaccgazdaságában*" is fellelhetők mindazon sajátosságok, amelyek jellemzik az immár két évtizedes reformfolyamat egészét is. A szakaszhatárok ugyan elmosódottan jelentkeznek, de megmaradt az

¹⁵ *South China Morning Post: A New World Order Begins*. In: *SCMP*, November 23, 1994a. Hongkong, p. 23.

adminisztratív, centralizációs, valamint a piacgazdasági mechanizmusoknak nagyobb teret adó decentralizációs időszakok váltakozása. Minőségileg a modell nem bővült új elemmel. A piacgazdaságosodási folyamat előrehaladtával ma már a reformok szükségességének kérdése nem képezi politikai vita tárgyát. Az alkalmazandó eszközök, az ütemezés kérdése azonban újabb és újabb összecsapásokhoz vezet a hatalmi elit különböző szárnyai között.

A minőségi váltás általános feltételét a kormányzati munkának az az érdemi átértékelése teremtette meg, amely a kapcsolatok elsődlegesen politikai szempontú megközelítése helyébe a gazdasági érdekeket helyezte. Ez a koncepcióváltás tette a külpolitikát sikerágazattá, a politikailag elszigetelt országot pedig meghatározó hatalmi tényezővé az utóbbi évek során.

A diplomácia gyakorlatát a 90-es évek kezdetén megfogalmazott, a belső politikai, társadalmi és gazdasági érdekekhez szorosan igazodó külpolitikai koncepció következetes érvényesítése, a kontinuitás határozta meg. Az alapelemeiben változatlan külpolitikai irányvonalon belül azonban olyan hangsúlybeli változások érzékelhetők, amelyek alapján a 90-es évek gyakorlatában két szakasz különböztethető meg:

a.) Az 1992-1994 közötti években a külpolitikai stratégia - szoros korrelációban a belső politikai szándékokkal - a belső konszolidálás és stabilitás szolgálatában állt. A diplomáciai tevékenység meghatározó feladata a külpolitikai kapcsolatrendszer neutralizálása, a külső - többnyire szomszédos országokkal fennálló - vitás kérdések rendezése, a megoldás keresésének szakértői szintre helyezése volt. Erre az időszakra esik a Szovjetunió szétesése, ami lényegesen növelte Kína nemzetközi mozgásterét. Az ország megítélése - a stabilitáshoz kötődő biztonság-politikai érdek - felértékelődött. A kedvező légkör hozzájárult a politikai elszigeteltségéből kitörni készülő diplomáciai erőfeszítések sikeréhez. Ennek alapját az expanzív külgazdasági politika képezte. A külső piaci érdekek politikai tőkévé konvertálása nyitotta meg az utat a kínai nagyhatalmi ambíciók előtt. A külső feltételrendszer - a kiegyensúlyozott, békés környezet, a fontosabb hatalmi központokkal való rendezett viszony - biztosításával a politikai vezetés mozgásterére megnőtt, előtérbe a belső problémák megoldása került.

b.) 1994 második felétől a kül- és belpolitika egymást erősítő, egymásra szervesen épülő rendszerében érzékelhetően nőtt az ország politikai és gazdasági súlya. Ezzel párhuzamosan a kínai nagyhatalmi erõpolitizálás jelei is megjelentek. Keményedett a hangneme, markánsabbá vált a kínai nemzeti érdekek képviselése nemzetközi fórumokon és a bilaterális kapcsolatokban. Erre az időszakra esik az együttműködés és konfrontáció párhuzamos jelenlétének állandósulása a fejlett ipari országokkal való kapcsolattartásban. Kína stabilitásának fenntartása túlmutat a regionális érdekeken, ezért a nagyhatalmak ösztönzik a rendszerváltás lehetőségét hordozó piacgazdasági átalakulást.

Az 1995-től végbemenő konzervatív politikai fordulattal vált érzékelhetővé az a rejtetten mindig is létező idegenellenesség, amely az utóbbi évszázadban döntően a Nyugat, illetve a nyugati civilizáció ellen irányult. A kínai jövőképre vonatkozóan sokat elárul az a katonai szakértők, társadalomtudósok és diplomaták által kidolgozott külpolitikai stratégiai tervezet,¹⁶ amely az elkövetkező tíz évben kialakítandó új világrend pekingi elképzeléseit rögzíti. Az egyértelműen Ázsia-centrikus szemléletmód némileg emlékeztet Mao elnök "*Keleti szél a nyugati széllal szemben*" gondolatára. Problémafelvetési módját azonban már a reálpolitikai és a gazdasági szemlélet jellemzi.

A kínai megfogalmazású új világrend szerint az ázsiai értékeknek és hagyományoknak - ezen belül is elsősorban a konfucianizmusnak és a forradalmi erkölcsiségnek - a nyugati, azaz a fejlett nukleáris, műszaki és technológiai tudással történő párosítása meghatározó fejlődési modellt biztosít a világnak. Az elittudatot tükröző gondolkodás sem új keletű Kínában, gyökerei a múlt századra nyúlnak vissza. Máig is ható eszmevilágát gyakorlatilag az 1890-es években a *Kang Youwei* (Kang Ju-vej) nevéhez kötődő reformmozgalom fogalmazta meg. Az ugyancsak reformer utódok egy évszázaddal később két sarkalatos ponthoz - a gazdasági fejlődéshez, valamint az ázsiai értékek és a kormányzás művészetének újjáélesztéséhez - kötik világjavító szándékukat.¹⁷

Az a mód, ahogy a Kínai Népköztársaság növekvő aktivitással vállal szerepet a régió és a világ ügyeiben, ugyancsak emlékeztet bizonyos történelmi korok eszméinek újjáéledésére. Mint Ázsia hagyományosan meghatározó nagyhatalma, úgy tűnik, hogy Kína - a Nyugattal és Japánnal szembeni évszázados alárendeltségének lezárásával - történelmi pozíciói visszaszerzésére készül. *Samuel Huntington* véleménye szerint a Középső Birodalom klasszikus kínai nézőpontjának újjászületéséről van szó. *Jiang Zemin* elnök megnyilvánulása alapján jut erre a következtetésre, melyben az államfő arról elmélkedik, hogy Kínának a térség központi hatalmaként nincs szüksége a más országokkal való szövetségformálásra, mivel az egyes országok a Kínával való kooperációban közvetlen, bilaterális úton is

¹⁶ Követségi jelentés: "*The New World Order according to Beijing*". c. KKP belső körök anyaga alapján, 1996. Beijing, p. 6

¹⁷ Lásd Kissinger: *Diplomácia*. Panem - McGraw-Hill - Grafo Kiadó, 1996. Budapest, p. 13. A szerző párhuzamot von Kína és az Egyesült Államok között, mely szerint mindkettő olyan birodalmak, amelyeknek "nem érdeke egy nemzetközi rendszeren belül maradni, *maguk akarnak a nemzetközi rendszer lenni*. A birodalmaknak nincs szükségük a hatalmi egyensúlyra. Ezen alapult az Egyesült Államok külpolitikája az amerikai földrészen és Kínáé Ázsia történelmének nagy részében."

érvényesíthetik érdekeiket.¹⁸

A világba való beágyazódás kérdésköre Kína számára a huntingtoni értelmezésnél természetesen összetettebb. Ma már a világ valamennyi országának, így Kínának is szembe kell nézni azzal a realitással, hogy nem vonhatja ki magát a világban zajló folyamatok hatása alól. Az az egyre gyakrabban hangoztatott mondás, mely szerint "*nemcsak Kínának van szüksége a világra, de a világnak is Kínára*" saját országuk fontosságának tudata mellett jelzi azt is, hogy Kína vezetői tisztában vannak a realitásokkal. Az ebből adódó kettősség a diplomáciai gyakorlatban is érezteti hatását. A pragmatikus, konfrontációt kerülő külügyi mellett erősödőben van egy merevebb és aktívabb katonadiplomáciai vonalvezetés is.

A külső bizonytalansági tényezők szaporodása ellenére a 90-es évek elején kidolgozott kínai külkapcsolati koncepció végül is eredményesnek bizonyult. Az alapjaiban változatlan irányvonal két pillérét a gazdasági érdek és a globális nagyhatalmi szerepre történő aspirálás adja. A belső gazdasági fejlődés legkedvezőbb külső feltételeinek biztosítása továbbra is elsőrendű prioritás, amellyel egybeesik Kína nagyhatalmi érdekeinek egyre határozottabb képviselése. A külpolitika ezen két eleme kölcsönösen erősíti és igazolja egymást: a gyors tempóban növekvő Kína egyre erősebbnek érzi magát ahhoz, hogy nagyobb beleszólást kapjon a világpolitika formálásába, másrészt viszont politikai erejét - más nagyhatalmakhoz hasonlóan - gyakran gazdasági és kereskedelmi előnyök megszerzésére használja fel.

A világban, s ezen belül elsősorban a térségben zajló folyamatok hatásai a nagyhatalom Kínára is meghatározó jelentőségűek. Ezen hatások következtében Kína számára a szomszédokkal, valamint a régió országaival való kiegyensúlyozott viszony fenntartása a legfontosabb prioritás. A kölcsönös kötések közül is az orosz kapcsolatok elmélyülését és a regionális befolyását Kínától féltő Japánnal való javuló viszonyt kell kiemelni. Regionális vonatkozásban az egyoldalú elköteleződéstől való tartózkodás, a gazdasági determináltság s a regionális helyett a bilaterális kapcsolattartás preferálása jellemzi a kínai magatartást.

¹⁸ Lásd Huntington: *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Simon and Schuster Inc., 1996. New York, p. 240. A szerző meglátása szerint, több ezer éves fejlődése során a kínai civilizáció a kívülről kapott hatásokat feldolgozta, saját képére formálta. Így épült be a kínai közfelfogásba a buddhizmus, de erre a sorsra jutottak a XIX század második fele óta Kínába behatoló európai eszmerendszerek is. A kínai civilizáció hagyományosan megkülönböztetett szerepet tulajdonít önmagának, amit az is mutat, hogy az ország neve kínaiul Zhongguo (Csung kuo), azaz "Középső Birodalom". A több ezer évig uralkodó Kína-centrikus világkép hatalmas kultúrsokk keretében omlott össze, amikor az ország a XIX. században alulmaradt a nyugati civilizációval, a gyarmatosító hatalmakkal szemben. A civilizációs sokk egyszerre lett forrása az erős nacionalizmusnak, valamint a nemzeti nagyság helyreállítását célzó, modernizációs törekvéseknek.

Mindazonáltal a közvetlen szomszédságában zajló nagy társadalmi-politikai átalakulási folyamatok fontos formáló erővel hatnak Kínára is. Ezek oly mértékben vannak jelen és alakítják a Kínán kívüli és belüli társadalom arculatát, hogy kimenetelük fogja meghatározni a térség egészének jövőjét. Az országhatárokon átnyúló makro szintű változások a világ legnépesebb országát sem kímélik, ennek következtében a reál-folyamatok felméréséhez mindenképp előtt ezeket a változásokat kell számba

2. A MODERNIZÁCIÓ KÜLSŐ FELTÉTELRENDSZERE

Az ázsiai csendes-óceáni régió nyelvi, kulturális, politikai, vallási-filozófiai, feltételrendszer-beli megosztottsága rendkívül nagy. A térségben azonban számos olyan, a megosztottság ellenébe ható folyamat is zajlik, mint amilyent például a gazdasági integráció, a technológiai és kommunikációs fejlődés, valamint a népesség mobilitásának növekedése jelent. Az információk és tapasztalatok sokasodásával járó öntudatosodás nagymértékben erősíti a közös "*Ázsia-tudatot*", különösen a fiatalok körében. A jelenség leginkább a 60-as évek Európájában lejátszódó folyamattal hasonlítható össze.

Az ázsiai önkép erősítésében sajátos helyet foglal el a portugál fennhatóság alá tartozó Makaónak az anyaországához történő visszatérése 1999. december 20-án. Az utolsó ázsiai gyarmat "*felszabadulása*" a térség valamennyi népe számára egy történelmi korszak szimbolikus lezárását jelenti. 400 éves nyugati befolyás, gyarmati lét után teljesül be az a sokak által várt állapot, amikor ázsiaiak fogják ellenőrizni az ázsiai csendes-óceáni térség egészét. A "*nyugati befolyás*" jelképesen Makaó átadásának aktusával ér véget Ázsiában.

2.1. Az ázsiai csendes-óceáni régió jövőjét formáló nagy átalakulási folyamatok

A napjainkban zajló átalakulási folyamatoknak nyolc olyan nagy területe vázolható fel, amelyek összhatásaként a térséggel foglalkozók - a pénzügyi válság bizonytalanságai ellenére - a 21. századot továbbra is "Ázsia évszázadának" nevezik. Ennek alapján újra kell fogalmazni a világ keleti feléről alkotott hagyományos európai képet. A minőségileg új körülményeket érlelő társadalmi, politikai, gazdasági és környezeti változások az alább részletesen felsorolandó területeken fejtik ki régiót formáló hatásukat.¹⁹

2.1.1. A nemzetállamok szerepe csökken - a határokon átnyúló gazdasági kapcsolatok jelentősége és befolyása erősödik

A világgazdaságon belül új formációként jelentkezik azon hálózatoknak a kiépülése, amelyekben a nemzetgazdaságok közötti kereskedelemmel szemben a cégek és a személyek közötti közvetlen kapcsolatok dominálnak. A transznacionális vállalatok világot behálózó rendszerei, az ágazati vagy etnikai alapon szerveződő gazdasági láncolatok alkotják a rendszert. Ezzel kapcsolatban *Fukuyama* a következőket írja:²⁰

"Mint minden ázsiai társadalomban, a kínaiban is van a gazdasági szerveződésnek még egy szintje az egyéni vállalkozásoké felett, mégpedig a - nevezzük így - 'hálózat típusú szervezeteké'. A legnagyobbak és leghíresebbek ezek közül a japán keirecu-k... A hálózat koreai változata a csébol... Ezek a hálózatok mind méreteiket, mind teljesítményüket, világpiaci súlyukat tekintve egy kategóriába sorolhatók a vezető nyugati cégekkel, sőt, mivel a szervezetük lazább, rugalmasabbak vertikális felépítésű amerikai megfelelőiknél."

A hálózatok egyik speciális szerveződését az anyaországon kívül élő kínaiak alkotják. Folytatva *Fukuyama* idézését:

"A kínai társadalmakban azért kisméretűek a vállalatok, mert a magánszektor jóformán minden cége családi tulajdonban van, és család-tagok a vezetői. ... A nagy, hierarchikus, részvénytársaságként bejegyzett, hivatásos menedzserek által vezetett cég ... a kínai típusú társadalmakban gyakorlatilag nem létezik".

¹⁹ A kérdéskörrel részletesen foglalkozó mű: Naisbitt: *Megatrends Asia*. Nicholas Brealey Publishing, 1996. London, 272 pp.

²⁰ Lásd Fukuyama; 1996. p. 108. és p. 109.

2.1.2. A belső felvevőpiac jelentősége erősödik az exportorientált gazdaságpolitikával szemben

Ebben a folyamatban meghatározó szerepet játszik az új közép-osztály kialakulása. Ez az osztály korábban az ázsiai társadalmakban gyakorlatilag nem létezett. Amerikai vagy európai mércével mérve a 90-es évek első felében a régióban mintegy félmilliárdnyira becsülték a közép-osztályhoz sorolhatók számát. A réteghez tartozók tömege elérheti az 1 milliárd fizetőképes kereslettel rendelkező főt az évezred végére.²¹

A középosztályhoz való tartozásnak azonban országonként eltérőek a feltételei. Tajvanon például évi 40 ezer USA dolláros átlagjövedelem szükséges a tisztességes polgári életvitelhez, míg Delhiben elegendő a 7 ezer dolláros éves jövedelem a megélhetési gondoktól mentes élethez. Következésképpen tekintve a legfontosabb kérdések egyike az, hogy a fogyasztói mentalitás erősödése mennyiben fogja befolyásolni a térségben hagyományosan magas megtakarítási hajlandóságot.

2.1.3. A saját, ún. ázsiai fejlesztési utak keresését szorgalmazzák a nyugati modellek követésével szemben

Ázsia bizonyos rétegeinek újképletű gazdagsága és a népesség mobilitásának növekedése hozzájárul a kulturális örökséghez való viszony, a hagyományos gondolkodás, magatartás és önkép átforgatódásához. Az átalakulás szereplői egyéni, társadalmi, valamint kormányzati szinten találkoznak a választás lehetőségével. Új modellek, struktúrák és kapcsolat-szerveződések teremtenek meg. A hagyományosan determinált egyéni és hatalmi szerepek felbomlásának korát élik. A kasztok, korábban mereven elkülönült társadalmi rétegek között nő az átjárhatóság.

A modernizáció fogalma ebben a régióban hosszú időn keresztül a nyugatiasodás szinonimája volt. Ma már e két fogalom egyre inkább elválik egymástól. A gazdasági fejlődés felgyorsulását megelőzően a nyugati gondolkodásmódot és civilizációt általában felsőbbrendűnek, esetleg kívánatosnak tartották. A gazdasági növekedéssel a kisebbségi érzés is lassan elenyészett, helyébe egy új bizonyítási kényszer vált általánossá a régióban. Keresik a nyugati mintáktól eltérő új, más típusú fejlesztési utakat-módokat.

²¹ Naisbitt; 1996. p. 37.

Az európai, döntően a keresztény kultúrkörre épülő civilizációs modell hátrítása ellenére - a felmérések bizonyossága szerint - a Kelet és Nyugat értékrendjében fennálló különbség kisebb a feltételezettnél. Ugyanakkor az ún. ázsiai értékeken belül is vannak jelentős eltérések. Végül soron azonban az értékek univerzálisnak bizonyultak, eltérések inkább a fontossági sorrendben találhatók. Ezt mutatja az az összeállítás, amely az ázsiai színekben a konfuciánus, a nyugati értékrend nevében pedig az amerikai civilizáció prioritási sorrendjét veti össze:²²

²² Naisbitt; 1996. p. 73.

A LEGFONTOSABB EMBERI ÉRTÉKEK:

ÁZSIA

- a kemény munka
- a tanulás tisztelete
- a becsületesség, tisztesség életben
- az önfegyelem
- az önbizalom

NYUGAT

- az önbizalom
- a kemény munka
 - sikerek elérése az
- az önmegvalósítás
- mások megbecsülése
- a becsületesség

A LEGFONTOSABB TÁRSADALMI ÉRTÉKEK:

ÁZSIA

- a társadalom rendje
- a harmónia
- a tisztségviselők kötelességtudata
- az új eszmék iránti nyitottság
- a véleményszabadság
- a tekintélytisztelet
(a hatóságok iránt)

NYUGAT

- a véleményszabadság
- a személyes szabadság
- az egyéni jogok
- a politikai véleménykülönbségek nyílt vitás megoldása
- az egyénnel való törődés
- a tisztségviselők kötelességtudata

A térségben zajló változások alapjaiban rendezik át a hagyományos társadalmi és termelési struktúrákat, ami a korábbi értékrendek fel-lazulásával jár. Az identitás őrzése védelmében ezeknek az országoknak feleletet kell találniuk arra a könnyűnek nem nevezhető kérdésre, hogy miként őrizhető meg és egyeztethető össze a hagyomány és a kulturális-etikai örökség a modern világ elfogadásával.

2.1.4. A piacvezéreltség teret hódít a centralizált központi irányítással szemben

Ázsiában ez azt is jelenti, hogy a pragmatizmus fokozatosan kiszorítja az ideológiai indíttatású megközelítéseket. A valutaválságot megelőző időkben általános volt az a meggyőződés, hogy ahol a növekedési ráta eléri a 7 %-ot, ott senki sem akar forradalmat. A válság azonban a biztonságtudatot is szétfoszlatta. A pénzügyi összeomlás láncreakciója ebből a szempontból élet-halál kérdést jelent a térség - elsősorban szegényebb - országai számára. Amíg a régió belüli versengés döntően a külföldi tőke becsalogatásában nyilvánult meg, a politikai változás, a reform szükségessége megkérdőjelezhetőnek, de legalábbis halaszthatónak tűnt.

Azokban az országokban, ahol a kormányzatok nem álltak a gazdasági fejlődés útjában, és hagyták azt saját törvényszerűségei szerint növekedni, a stabilitás fenntarthatónak látszott. Másfél évtizede még ritkaságszámba ment a kormányok és az üzleti körök közötti együttműködés. Napjaink talán legkomolyabb feszültségforrását a politikai és gazdasági elit összefonódása, illetve az azzal összefüggő korrupciós gyakorlat terjedése adja a térségben. *Kornai* megfogalmazásával a bürokratikus koordináció helyét a piaci koordináció foglalja el.²³

2.1.5. A migráció a falvakból a városokra zúdul - szupervárosok alakulnak ki

A városok felé irányuló migrációs folyamat mértéke és következményei beláthatatlanok. Helyi kormányzati szinten éppen ezért korlátozni próbálják.

Felmérések szerint Kína lakosságának a mai 70 %-a helyett 2010-ben mindössze a fele fog vidéken élni. Tokió közigazgatási körzetébe 30 millió ember tartozik. Saigon lakossága 1975 és 1995 között 2.5 millióról 4.5-re duzzadt. Bombay lakóinak száma 1950 óta 400 %-kal nőtt, naponta átlagosan mintegy 300 indiai család érkezik a vidéki körzetekből a városba. Az urbanizáció rohamos ütemének társadalmi és környezeti hatásaként az élet minősége romlik. Forgalmi dugók, szmog, katasztrofális tömegközlekedés, munkanélküliség, járványok, a lakások, a víz, az energia krónikus hiánya nehezíti az amúgy sem könnyű életet. Mindezen problémák ellenére még így is több megélhetési lehetőség kínálkozik a nyomor elől menekülők számára a városokban, mint vidéken.

Az urbanizációnak azonban az életminőség romlásánál vannak még súlyosabb társadalmi és gazdasági következményei is, amelyek messze túlőnnek a nemzetgazdasági kereteken:

²³ Lásd Kornai; 1984. pp. 33-37.

a.) A termőföld területének csökkenésével az élelmezési problémák is súlyosbodnak. A korábban önellátó gazdaságok egyre nagyobb mértékben szorulnak rá az importra. Kínának például a 80-as évek első felében sikerült elérnie azt, hogy önellátó legyen gabonából. Az éves átlagban 10 millió tonnányi gabonaimport elsődlegesen a választékbővítést szolgálta, amelyet rizs- és kukoricaexporttal egyenlített ki. 1993-94-től kezdődően azonban a gabonaimport 10 millió tonnája mellől már elmaradt az export, 1995-ben pedig a gabonaexport szigorú tilalmának bevezetésére kényszerültek. Előrejelzések szerint a 21. század elejére 30-50 millió tonna, 2030-ra pedig mintegy 90 millió tonna lesz az a gabonamennyiség, amelynek vásárlására - lakossága élelmezéséhez - a kínai kormány rákényszerül. Ez a világ gabonaexportjának csaknem a felét jelenti, amelynek világpiaci következményei egyelőre beláthatatlanok.²⁴

b.) Az urbanizáció hatásának a társadalom szerkezeti átalakulásában megmutatózó következményei is meglehetősen súlyosak. A nagyfokú mobilitás a közösségi érzet gyengülését vonja magával. A migrációs mozgások kikezdi a hagyományos kötődéseket. Ily módon a szülőföldjüktől elszakadók kiesnek abból a szociális hálóból, amit a nagycsalád-rendszer biztosít. A probléma kezelhetőségét súlyosbítja, hogy ez a bomlási folyamat egy szociálisan érzéketlen társadalomban zajlik.

²⁴ Lásd Wang Chuandong: Contract Renewals to Spur Farmers.
In: *China Daily - Business Week*, November 8-14, 1998. Beijing, p. 2.

2.1.6. A tudásalapú ágazatok fejlesztése - a tudományos-technikai fejlődés eredményeként - előtérbe kerül a munkaerő-intenzív termeléssel szemben

A térség komparatív előnyét eredetileg az alacsony bér- és termelési költségek jelentették. A térségben korábban Japán rendelkezett azzal a gazdasági húzóerővel, amely a "*kis tigrisek*" első négyesét ráállította egy dinamikus növekedési pályára, megvetve ezzel a regionális fejlődés alapjait. A szomszédos Malájzia, Fülöp-szigetek, Indonézia és Thaiföld alacsony árai vonzották a fejlődésnek indult szomszédok tőkéjét. Ezzel vette kezdetét a munkaerő-intenzív termelés áttelepítése a munkaerőben gazdag országokba. A folyamat tipikus példáját Hongkong Kínába irányuló gazdasági expanziója adja. Ekkor alakultak ki az első olyan régió belüli tengelyek, mint amelyet a Szingapúr - Dél-Malájzia - Indonézia - Thaiföld, illetve legerősebbként a Hongkong - Dél-Kína kapcsolat képez. Általánosítható az a gyakorlat, hogy a kapcsolatrendszeren belül a fejlettebb ország adja a tőkét, a technológiai tudást és a vezetést, a szegényebb és fejletlenebb országok a földet, az olcsó munkaerőt, a vizet, az energiát.

Az ipari-technikai átalakulás feltételét egyrészt a jól képzett munkaerő, másrészt a technológia transzfert ösztönző kormányzati politika biztosítja. Napjaink folyamataként vált érzékelhetővé egy olyan, a korábbival ellentétes migrációs mozgás, amely Nyugatról Kelet felé tart. Magasan képzett szakemberek, professzorok vállalnak egyre nagyobb számban munkát Ázsiában az oktatási rendszer megreformálása, a K+F tevékenység fejlesztése céljából. Ez az újkeletű "*brain drain*" segíti elő annak a tudományos-műszaki tudásnak az elsajátítását, amelynek birtoklása nagymértékben erősíti az ázsiai öntudatot. Kialakulóban vannak a nyugati országok technikai ismereteinek adaptálhatóságához, s az információs korszakba történő zökkenőmentes átlépéshez szükséges feltételek. Ez annak köszönhető, hogy

a.) a műszakilag leginkább fogékony fiatalok aránya magas az össznépességben belül;

b.) a növekedéshez később csatlakozó régiók átugorhatnak korábbi fejlődési szakaszokat úgy, hogy a fejlesztést egyből a legújabb infra-struktúra kiépítésével kezdhetik;

c.) az átalakítást, az oktatási reformot ösztönző kormányzati erőfeszítéseknek köszönhetően a Nyugatról származó vagy Nyugaton tanult ázsiai műszaki értelmiségiek és szakértők tömegesen vehetnek részt a programokban.

A technológiaéhes ázsiai társaságok "*joint venture*"-ök alapításával próbálnak stratégiai szövetségre lépni nyugati partnereikkel a szükséges tudás megszerzése céljából. A Nyugat befolyása tehát bizonyos területeken nem fog megszűnni a jövőben sem. Ugyanakkor nagy a valószínűsége annak, hogy az

eljövendő korok szakmai szolgáltatásainak jelentős hányada már a keleti féltekén fog realizálódni.

2.1.7. A női szerepvállalás erősödik a férfi dominanciájú, patriarchális társadalmakban

A női szerepkör hagyományos átértékelődése fájdalmas és ellentmondásoktól sem mentes folyamat. A nők családon kívüli szerepvállalásának lehetőségét a következő tényezők teremtették meg:

a.) A térségben végbemenő gazdasági átalakulás a legutóbbi időkig növelte az olcsó munkaerő iránti keresletet, aminek könnyen hozzáférhető forrását a női munkaerő biztosítja.

b.) Az oktatásban, képzésben való részvételi lehetőséggel a nők egyre inkább élnek. Általánosságban megállapítható, hogy anyjuk generációjához képest tanultabbak, később mennek férjhez, kevesebb gyermeket szülnek.

c.) A tudományos-technikai fejlődés következtében nagyobb rálátásuk van a világra, az új technológiák révén - a fizikai erő leértékelődésével - a munkahelyek kevésbé kötődnek nemekhez.

2.1.8. A befolyás globális tengelye Nyugatról Keletre tevődik át

A világ politikai, gazdasági és kulturális újrafelosztása folyamatban van. Ebben Ázsia meghatározó szerepet vállal. Az új világrend integrációja azonban csak a későbbiekben, Latin-Amerika és Afrika kapcsolódásával válik teljessé. A globális változásoknak jelenleg két dimenziója ismert:

a.) a nyugati fejlett ipari országok és a hozzájuk kötődő kultúra dominanciájának visszaszorulásával az ázsiai csendes-óceáni térség és a közép-kelet országainak befolyása erősödik a világ makroszintű folyamataiban.

b.) az ipari társadalmak helyét a K+F intenzív és informatikai társadalmak kora váltja fel, aki nem alkalmazkodik, az menthetetlenül lemarad.

Az ázsiai csendes-óceáni térségben zajló változások tartogatnak olyan lehetőségeket a Nyugat számára is, amelyek egy új partnerségi viszony alapján bővíthetik az együttműködés körét. Az átalakulás kezdetét az USA és Nyugat-Európa indította meg a munkaerő-intenzív ipari termelés áthelyezésével az alacsony termelési költségű ázsiai térségbe. A következő lépésben az ázsiai "kis tigrisek" első köre telepítette át ipari termelésének egy részét a kevésbé fejlett ázsiai országokba.

A bérek és jövedelmek emelkedése miatt fogalmazódott meg mostanában a "*költséghatékony termelésre*" történő átállás igénye. Ennek következtében a fejlettebb ázsiai országok már megkezdtek termelési kapacitásuk bizonyos részének áthelyezését az USA-ba és Európába. Az új technológiák alkalmazásával csökken a munkaerő-intenzív termelés iránti igény. A napjainkban zajló átrendeződéssel - úgy tűnik - a termelési tényezők áramlásának köre bezárul.²⁵

²⁵ Naisbitt; 1996. p. 272.

2.2. Kína és a távol-keleti térség gazdaságának közös háttere

Az előző alfejezetben vázolt nagy, makroszintű átalakulási folyamatok középpontjában Kína és az ázsiai csendes-óceáni térség újonnan iparosodó országai állnak. Az utóbbi néhány évtized világgazdasági globális és regionális folyamatain belül - következményeit tekintve - az egyik legfontosabb változást éppen ezek az átrendeződések jelentik. A távolkeleti térségben zajló gyors gazdasági növekedés eredményeként a térség országainak egy része felzárkózóban van a világ fejlettebb részeihez.

A 60-as évek második felében indult meg az a sokszínű, sikereket és kudarcokat egyaránt magában hordozó átalakulási folyamat, amelynek következtében a gazdasági, politikai erővonalak globális átrendeződésének tudomásulvétele ma már nem elegendő. A világ valamennyi régiójának, így Kelet- és Közép-Európának is szembe kell néznie azzal a kelet- és délkelet-ázsiai kihívással, amit az utóbbi évtizedek dinamikus gazdasági növekedése, valamint napjaink strukturális és pénzügyi válsága jelent.

A bipoláris világrend felbomlását követően ez a térség elsősorban gazdasági ereje révén vált egyre inkább a világpolitika és gazdaság meghatározó szereplőjévé. Ezen a tényen nem, illetve csak előjelében változtatott az a közel két éve húzódó, leginkább a régió fejlettebb országait érintő válság, amely a korábbi expanzív gazdasági előretöréssel szemben a világ más régióiban megfogalmazódó félelmeket újabakkal, a világméretű válság lehetőségének felvetésével gyarapította.

A gazdasági globalizáció felerősíti a vázolt átalakulási folyamatokat. Az ezzel járó mellékhatások, mint például a népesedés, az élelmezés, a környezetrombolás vagy a fenntartható növekedés kérdései súlyos terhet jelentenek az ázsiai térség nemzetgazdaságai számára. Ennek ellenére egészen 1997-ig úgy tűnt, hogy az ázsiai csendes-óceáni térséget jellemző gazdasági növekedési ütemet továbbra is tartani lehet. Japán és a vonzás-körébe tartozó "*kis tigrisek első négyesfogata*", a Koreai Köztársaság, Hongkong, Tajvan és Szingapúr korábban a világ legdinamikusabban fejlődő országai közé számított.

Némi fáziskéséssel indult meg a tartós növekedés útján a "*második négyesfogata*", Thaiföld, Malájzia, a Fülöp-szigetek és Indonézia. Érdekes és nem minden tanulság nélkül való, hogy a természeti kincsek szempontjából hátrányosabb helyzetű, szegényebb országok (Dél-Korea, Szingapúr, Tajvan és Hongkong) jóval korábban kényszerültek rá egy iparosító, exportorientált, nemzetközi szolgáltató funkciókat felvállaló gazdaság-politika alkalmazására, mint kedvezőbb adottságokkal rendelkező társaik. A természeti kincsekben bővelkedő, kedvező mezőgazdasági adottságú délkelet-ázsiai országok közel másfél évtizedes késéssel érezték szükségét a világgazdasági folyamatokkal szembeni válasznak.²⁶

²⁶ Lásd Tökei Ferenc vonatkozó magyarázatát a földrajzi viszonyok szerepéről. In: Tökei; 1965. p. 16.

Az ázsiai csendes-óceáni térséget összességében is jellemző növekedési pálya oly mértékben emelte meg a régió világgazdaságban elfoglalt részarányát, hogy az üzleti és pénzügyi világ egyetlen szereplője sem akart lemaradni a térségbeli jelenlétről, s a kapcsolatok intézménye-sítéséről. Az abszolút és relatív számok tükrében fel lehet mérni azokat a kőkemény gazdasági érdekeket, amelyek a piacok meghódításáért folytatott versengést motiválják. Ezek illusztrálására az alábbiakban néhány adatot idézünk fel:

- Az emberiségnek több mint fele, 3.4 mrd ember él a térségben, az előrejelzések szerint 2025-re számuk eléri az 5.2 mrd főt - ráadásul a lakosság több mint fele ma még a 25 év alatti korosztályhoz tartozik.²⁷

- A térségben található több mint 30 ország fejlettségbeli szintje rendkívül széles skálán mozog, hiszen a világ második legnagyobb gazdasági hatalma, Japán mellett olyan szegény országok is a térséghez tartoznak, mint amilyen például Bangladesh, Nepál vagy Sri-Lanka.

- 40 éve - Japánt is beleértve - Kelet-Ázsia részesedése a világtermelésben 4 % volt, 1998-ban ez 34.2 %, ami nagyságrendileg megfelel az USA, Kanada és Latin-Amerika együttes termelési értékének.

A világszerte meghaladó fejlődés következtében a régió súlyaránya folyamatosan nőtt a világgazdaságon belül. Az ezredfordulóra a kereskedelmi összforgalomnak fele kerül ki ebből a térségből. A gazdasági erő növekedését követi a politikai és kulturális befolyás erősödése is.²⁸

- A világ tíz leggyorsabban fejlődő országa közül hét (a Kín, Vietnam, Malájzia, Indonézia, Thaiföld, Szingapúr, Dél-Korea) a térségből került ki, míg az első 20 körébe - "mindössze" 5-6 %-os reálnövekedéssel - a Fülöp-szigetek és Tajvan is beletartozott.

A valutaválság ellenére a térség nemcsak, hogy őrizni tudja gazdasági befolyását a világban, hanem a pénzügyi válság következményeinek felszámolásához szükséges 3-4 év elteltével a növekedést egy olyan kiegyensúlyozottabb alapról indíthatja, amely mellől a korábbi siker-tényezők sem fognak hiányozni. Azok a feltételek, amelyek szerepet játszottak a gazdaságok növekedési pályára állításában továbbra is adottak. Ezek sorából mindenek előtt az alábbiakat kell kiemelni:

²⁷ SSB: *China Statistical Yearbook. 1998.* Compiled by State Statistical Bureau (SSB) PRC, Beijing, China Statistical Publishing House, 1998. Beijing, p. 923.

²⁸ Világgazdaság: Világ, gazdaság, adatok, tények '99.
In: *Világgazdaság Évkönyv.* Zöld Újság Rt. 1999. Budapest, p. 7.

- A megtakarítási hajlandóság. Ennek éves átlaga a régióban a válságot megelőző időszakban a GNP 22-32 %-át - Szingapúrban 40 %-át - tette ki. A pénzügyi válság keltette bizonytalansági érzet ezt a hajlandóságot tovább növeli.

- Az erőteljes beruházási tevékenység éves átlaga a GNP 21-30 %-a. Szingapúrban azonban ennek a mértéke is eléri a 40 %-ot. Japánban az előállított nemzeti összterméknek több, mint egynegyedét fordítják új befektetésekre, míg az USA-ban mindössze egytizedét.

- Befektetésnek tekintik az oktatás és képzésre fordított kiadásokat is. Nem változott a 90-es évek elejének gyakorlata, amikor a dinamikusan fejlődő ázsiai országokban az állami kiadásoknak 14-19 %-át fordították oktatási célokra. 1996-ban a "kis tigrisek" körében a költségvetésben az oktatási ráfordítások legalacsonyabb aránya 9% volt (Indonéziában), ezzel szemben Thaiföld költségvetési kiadásainak 21.1%-át, Malájzia pedig 22.8 %-át fordította oktatásra. Emellett azt is figyelembe kell venni, hogy sok ázsiai diák tanul a fejlett ipari országok elit iskoláiban, egyetemeken.²⁹

- A kutatás-fejlesztés (K+F) kiemelt szerepet játszik ezekben a gazdaságokban. Többségében ez a tevékenység egyelőre még inkább követő jellegű, kevésbé kreatív, ennek következtében a technológia- és know-how import meghatározó fontosságú. Az utóbbi években azonban növekvőben van a saját fejlesztések részaránya.

- A siker szempontjából ezen országok számára meghatározó az, hogy történelmi hagyományaik, civilizációs beállítottságuk ellenére nyitni tudtak a külvilág felé. Ezt a kifelé fordulást a gazdasági kényszer, illetve annak időben történő felismerése szülte.

- Fontos képesség a flexibilitás, a világgazdasági változásokhoz való gyors alkalmazkodási képesség.

- Az ázsiai sikerországok - ideológiától független - közös tulajdonsága az erősen központosított politikai hatalom, ami a társadalmi stabilitás biztosítója.

- Nem hordozzák a jóléti társadalmak versenyképességét erősen rontó tehertételeket. Hiányzik a társadalombiztosítás, a szociális háló. Ezek szerepét a családra hárítják, ami növeli a családi közösség szilárdságát és a személyi felelősséget. A magas megtakarítási hajlandóság egyik oka is ez.

Az ázsiai csendes-óceáni térség gazdasági növekedésének siker-története némileg elfedte azokat a mélyben húzódó feszültségeket, belső kiegyensúlyozatlanságokat, amelyek a térséget sújtó valutaválság kapcsán kerültek előtérbe. A monetáris és pénzügyi rendszer megingásával vált egyértelművé az érintett országok gazdaságának törékenysége, amelynek

²⁹ World Bank: *World Development Report 1998/1999*. World Bank Publication, Washington, a pp. 216-217. alapján végzett számítás.

gyökerei a makrogazdasági, szerkezeti és politikai-intézményi rendszerhez nyúlnak vissza.

A nemzeti valuták leértékelődését eredményező válság első körben a "kis tigrisek" fejletlenebb - Thaiföld, Fülöp-szigetek, Malájzia, Indonézia - négyesénél érezte a hatását. A krízis gyakorlatilag a thaiföldi nemzeti valuta, a baht összeomlásával vette kezdetét 1997 május - júniusában. A Szingapúrt, majd Tajvant is elérő dominóeffektus a szingapúri és tajvani dollárt - a térség többi valutájához képest - kevésbé rendítette meg, minthogy nemzeti valutájukat masszív valutatartalékaik egy részének feláldozásával sikerült stabilizálniuk.³⁰

A valutaválság második köre 1997 októberétől, a hongkongi tőzsde indexének zuhanórepülésétől számítható. Ez volt az a fordulópont, amikor a világ pénz- és tőkepiacain komolyan tartani kezdtek a válság világméretű kiszélesedésétől. A valutatartalékok jelentős összege mellett Hongkong esetében politikai megfontolások is segítettek a válság leküzdésében. Az 1997. július 1-jével az anyaországhoz visszacsatolt Különleges Közigazgatási Terület stabilitását a Kínai Népköztársaság eltökélten védi. Teheti ezt annak köszönhetően is, hogy a pénzpiacok, értéktőzsdék protekcionista védelme és kezdetleges jellege miatt a térségbeli válság kevésbé viselte meg az anyaországot. Ez már nem mondható el Dél-Koreáról, a válság következő áldozatáról, ahol a kormányzat a bankokat használta fel az állami iparpolitikai célok megvalósításához.

Az, hogy az utóbbi másfél év folyamatai éppen a délkelet-ázsiai térség fejlettebb országait, Japánt, Dél-Koreát, Szingapúrt és Tajvant, illetve a Fülöp-szigeteket, Thaiföldöt, Malájziát és Indonéziát érintik a leg-érzékenyebben, nem tekinthető véletlennek. Ennek megértéséhez célszerű számba venni a válság fontosabb összetevőit. Ezeket a következőkben lehet összefoglalni:

³⁰ 1997. július 1. és 1998. január 27. között a nemzeti valuták leértékelődésének mértéke: indonéz rúpia: 78.85 %; thai bhat: 52.39 %; koreai von: 46.99 %; malájziai ringgit: 42.86 %; fülöp-szigeteki peso: 38.37 %; tajvani dollár: 17.78 %; szingapúri dollár: 17.51 %; hongkongi dollár: 0.01 %.

Forrás: Körösi Piroska: *Vietnam - kapunk az ASEAN felé*. Sokszorosított tanulmány, Külkereskedelmi Főiskola, 1998. Budapest, p. 37.

- Az extenzív és expanzív típusú gazdasági növekedés következtében szerkezeti aránytalanságok alakultak ki, miközben hiányzik a probléma-kezeléshez nélkülözhetetlen gazdasági intézmény- és szabályozórendszer, valamint az illeszkedő jogi háttér.

- Miután a térségbeli nemzeti valuták rögzített árfolyama az USA dollárhoz kötődött, hosszú időn keresztül nem került sor leértékelésükre. Az esetek többségében így az árfolyamok elszakadtak a reálfolyamatoktól, ami a gazdaság teljesítőképességéhez viszonyított túlértékelődéshez vezetett. Ez gyengítette az export versenyképességét. A folyó fizetési mérleg bővülő deficitje erősítette a nemzeti valutákra nehezedő nyomást. A valuták árfolyamzuhanása mögött ténylegesen a reálfolyamatok és az árfolyamok közötti eltávolodás állt. A zuhanás közvetlen kiváltó oka pedig az árfolyamokat kihasználó pénzügyi spekuláció volt.

- A térség országainak többségében a pénz- és értékpapírpiac nem integrálódott úgy bele a gazdaság egészébe, hogy visszajelzéseket adjon a reálfolyamatok állapotára vonatkozóan.

- A külföldi tőkebeáramlás mellett nőtt a hazai beruházások iránti igény, ami a hitelek iránti kereslet jelentős emelkedésével járt. Ezt a bankok expanzív hitelezéspolitikai gyakorlata tovább gerjesztette. A gazdasági növekedés gyors üteme és a pénzügyi liberalizáció arra készítette a vállalatokat, hogy jelentős hiteleket vegyenek fel hazai és külföldi forrásoktól.

- A felvett hitelek nagyobb része nem a termelésbe és a szolgáltatásokba áramlott, hanem pénzügyi- és ingatlanspekulációkba. Az improduktív befektetések hozadéka csak hosszabb távon realizálható. A nagy összegű ingatlan-, infrastruktúra- vagy ún. presztízs-beruházások pedig hosszú ideig meghatározó jellemzők voltak a térségben.

- A 90-es években felgyorsult a spekulációs tőke, a rövid lejáratú hitelek beáramlása, míg a közvetlen beruházások viszonylagos jelentősége csökkent. A tőkemenekítés feltételei adottak voltak.

- A hitelnyújtások fedezetéül - bevett gyakorlatként - az ingatlanok szolgáltak. Ennek következtében az érintett befektetők, cégek érdeke az árak mesterséges magas szinten tartása volt. A válság hatására kialakuló ingatlanpiaci spekulációs hullám következtében az árak zuhanni kezdtek. Ez a hitelfedezetek jelentős hányadának elértéktelenedését is jelentette.

- A világpiacon számos olyan termékből alakult ki túltermelés, amelynek az egyes ázsiai országok jelentős exportőrei. Az állami költségvetésből az exportágazatoknak vagy más privilegizált köröknek nyújtott szubvenciók és preferenciák tovább mélyítették a pénzügyi rendszer válságát.

- Az exportorientált feldolgozóipar alapvetően az importált nyersanyagokra, tőkejavakra, technológiákra épült, ez pedig a strukturális problémák elmélyülését vonta maga után.

A valutaleértékelés rövid távon az exportkiáramlás növekedését eredményezheti, hosszabb távon azonban mindez az import, majd a termelés visszafogásához, az export csökkenéséhez, a befektetések elmaradásához, a gazdasági növekedés lassulásához, a vásárlóerő szűküléséhez, a termelés további lanyhulásához, a munkanélküliség emelkedéséhez, a szegénység növekedéséhez vezet.

Valós megoldást

- egyrészt a bank- és pénzügyi szférának a gazdasági folyamatokhoz jobban igazodó harmonizálása,

- másrészt annak az ipari szerkezetnek az átalakítása jelenthet, amely a munkaintenzív feldolgozásra és az összeszerelési tevékenységre épült, és amelynek világpiaci megítélése leértékelődően van.

A bankrendszer biztonsága és stabilitása feltételeinek megteremtéséhez a szolgáltatói és termelői szektor számos ágazatának átalakítására, illetve fejlesztésére van szükség. Az olcsó munkaerőre, illetve termelésre épülő komparatív előny helyett a tudásintenzív gazdaságé a jövő.

Az erre történő átállás azonban tőkeigényes. A válság tartós leküzdésére a térségben jó esélye elsősorban Hongkongnak, Szingapúrnak és Tajvannak, azaz azoknak az országoknak és területeknek van, amelyek jelentős tartalékokkal, magasabb tudományos-technikai feltételekkel, bejáratott K+F tevékenységgel rendelkeznek.

A jelenlegi világgazdasági válságjelenségek, az ázsiai térséget sújtó pénzügyi válság Kína számára nemcsak kihívást, de annak a lehetőségét is jelenti, hogy a régió stabilizátoraként meghatározó szerepet vállaljon a pénzügyi válság mélyülésének és továbbterjedésének megállításában.

A kínai valuta nagyobb mértékű leértékelésére 1994 januárjában, a kettős pénzrendszer felszámolásakor került sor. Azóta az USD átváltási árfolyama a 8.32 és 8.27 yuan közötti sávban lebeg. Ezzel együtt az ázsiai térségben kizárólag Kína és a Hongkong Különleges Közigazgatási Terület volt képes ellenállni a valutaválság nyomásának, és tudta mindeztideig elkerülni nemzeti valutája leértékelését. Amennyiben a RMB, a kínai fizetőeszköz leértékelésére mégis sor kerülne, annak következménye a világgazdaságban is éreztetné tovább gyűrűző hatását. A leértékelés nyomán kirobbanó újabb pénzügyi válsághullám térbeli határai meghaladnák az ázsiai térségét. Ezzel magyarázható az, hogy a régió problémáival foglalkozó fórumokon, többek között a második ASEM-csúcs 1998. áprilisi ülészakán és a magas szintű látogatások alkalmával - mint például *Clinton* elnök kínai útján és *Zhu Rongji* (Csu Zsung-csi)

miniszter-elnök európai látogatásakor - a tárgyalások középpontjában a RMB árfolyama megőrzésének kérdése állt.

A nemzeti valuta stabilitásának fenntartása Kína nemzetközi presztízsét nagymértékben megnövelte. A tárgyalópartnerek biztosítékot próbáltak kapni Kínától arra vonatkozóan, hogy a közeljövőben nem értékeli le valutáját. Ennek kapcsán Kína rendkívül ügyesen politikai tőkét kovácsol magának. Retorikája kettős:

- kifelé a hangsúlyt azon nehézségekre helyezi, amelyek az árfolyam stabilitásának őrzésével érik a kínai gazdaságot;
- befelé pedig a "több jó származik ebből, mint rossz" érvelést alkalmazza.

A pénzpiacok, a bankrendszer, az értéktőzsdék - korábban sokat bírált - fejletlensége következtében a külső válságok a viszonylag zárt gazdaságot kevésbé érintik. Ennek következtében a belső egyensúlytalanság feszültségei, az országot sújtó árvízkarok mélyebben érintik Kína gazdaságát, mint a térségbeli pénzügyi válság. *Zhu Rongji* miniszterelnök ennek következtében némileg visszafogta az állami vállalatok reformjának és a bankok konszolidációjának ütemét, de eredeti gazdaságpolitikai koncepcióját nem adta fel.

Az állami vállalatok konszolidációs programja során derült ki, hogy a vállalatok külső adóssága jóval nagyobb, mint azt előzetesen számították. A Bank of China szerint az állami bankok "rossz" kölcsöneinek aránya eléri a teljes hitelállomány 5-6 %-át, ez háromszor több, mint ahogy korábban becsülték. Ehhez még hozzá kell tenni, hogy Kínában a kétséges kint-lévőségek minősítési gyakorlata a nyugati normákhoz képest meglehetősen laza. Ezért más becslések a hitelek 20 %-át tekintik "kétesnek". Egyébként az egész kölcsönállomány nagyságát a GDP 18 %-ára teszik. Az ázsiai országok többségétől eltérően a "rossz" hitelek kínai yuan-ban, nem pedig USD-ban halmozódtak fel, ami a kezelhetőség szempontjából kedvezőbb.³¹

Kína külföldi adóssága hivatalos kínai statisztikai adatok szerint 1997-ben 131 mrd USD, 1998-ban pedig 145 mrd USD volt, ami nagyjából a GDP 14.5 %-ának felel meg. Ez alacsonyabb, mint bármelyik OECD országé.³² Az utóbbi három év szigorú fiskális politikájának köszönhetően a gazdaság makroökonómiai egyensúlya nem forog veszélyben. A leértékelés esetleg megvédhetné a helyi termékeket attól, hogy helyükbe olcsó import áru jöjjön be. Az export további növelése érdekében azonban sokat tenni már nem lehet, mivel a kérdés sokkal inkább az ázsiai felvevőpiacok beszűküléséhez, mint a kínai áruk versenyképességéhez kötődik.

³¹ Lásd: *China and North Asia Monitor*. Zhu Under a Cloud? In: *CNAM*, Vol. 5. No. 9. 1998. London, pp. 6-7.

³² SSB: *China Statistical Yearbook*. 1998. a p. 292. alapján készült számítások, és lásd még a 3.1.8. szakaszt.

A kínai kivitel legérzékenyebben a Japánba irányuló export drasztikus visszaesése érintette. A kivitel azonban sokkal inkább Tokió problémái miatt csökkent le, semmint a kínai árak versenyképessége miatt. A yen árfolyamának esése viszont Kína számára kifejezetten előnyös, minthogy az ország - 1997. évi 131 mrd USD-os - külső adósságából 40 mrd USD-nyi kölcsön japán yenben halmozódott fel. A yen árfolyamának esése Kína számára így kedvező fordulatot jelent, ami egyben érdekelté is teszi a kínai pénzügyi hatóságokat az RMB árfolyamának fenntartásában.

Az ország külföldi devizatartaléka 1997-ben 139.9 mrd USD, 1998 végén 145 mrd USD volt. Nagyságát tekintve 1997-ben csak Japán előzte meg 220.8 mrd USD-os tartalékával, úgy, hogy a Hongkong Különleges Közigazgatási Terület 92.8 mrd USD-os devizatartalékát az anyaországétól elkülönítetten kezelték. A megfoghatatlan tőkeáramlás növekedése mellett, jelentős mennyiségű tőke áramlik be az országba. 1998-ban az előző évihez képest az export 0.5 %-kal nőtt, az import pedig 1.5 %-kal csökkent. Ennek következtében a külkereskedelmi többlet 43.59 mrd USD-t tett ki, ami 0.4 %-os csökkenést jelent az előző évihez képest.³³ Az év folyamán a külföldi beruházásokra kötött szerződések értéke pedig elérte az 52.13 mrd USD-t, ami 2.21 %-kal múlta alul az előző évit. Az országba beáramló tényleges tőkebefektetések volumene összesen 45.58 mrd USD-t tett ki, ami 0.67 %-kal haladta meg az előző évit.³⁴

A fenti adatok azt mutatják, hogy a térségbeli nemzeti valuták leértékelésével olcsóbbá váló export érzékenyen érintette ugyan, de nem rendítette meg az azonos termékszerkezetű kínai kivitel. Ez egyrészt annak köszönhető, hogy a kínai munkaerő a térség konkurens országai többségéhez képest még mindig olcsó, valamint annak is, hogy a kínai export-termékek számára sikerült új felvevőpiacokat megnyitni, elsősorban Afrikában, Közép-Ázsiában és Dél-Amerikában.

³³ Wang Tiemin: 1998 China Hit USD 323.9 Billion in Foreign Trade.
In: *China Economic News*. No. 6. 1999. p. 6.

³⁴ Zhong Zhou: China Uses USD 52.1 Billion of Overseas Fund in 1998.
In: *China Economic News*. Vol. 20. No. 7. 1999. p. 3.

Kínai elemzők szerint a válság elkerülhetőségében szerepet játszott az, hogy a kínai gazdaság jóval védettebb, mint a koreai, a thaiföldi vagy az indonéz és a maláj. Szerencsés egybeesésként a gazdaság túlfűtöttsége is csökkent, a valutatartalékok nagyok, és a tőkepiacok még nem nyitották meg kapuikat a külföld előtt.

A válság kapcsán azt a tanulságot szűrték le Kína számára, hogy a korábbinál hatékonyabb bankirányításra van szükség. 1998-ban kezdődött meg a kereskedelmi bankok átszervezése. Felemelték a bankok tőke-megfelelési mutatóját és erősítették a Népi Bank ellenőrző szerepét a pénzpiacon. Miután a kínai nemzeti valuta még nem konvertibilis, a valuta-kiáramlás megfékezése érdekében 1998 szeptemberében és októberében kötelezték a helyi vállalatokat külföldön elhelyezett teljes valutabevételük 15 % feletti részének repatriálására. A külföldi tőkés vállalatok belső kölcsöneinek csökkentésére restriktív intézkedéseket vezettek be. Az Állami Valutaellenőrzési Hivatal becslése szerint a hivatalos valuta-tartalékok mellett legalább 80 mrd USD-nyi valuta van még magán-személyeknél, a kicsempészett valuta mennyiségét pedig több milliárd USA dollárnyi összegre teszik.³⁵

Az árfolyam-módosítás kérdése jelenleg is napirenden van, amit inkább politikai, mint gazdasági szempontok motiválnak. A nyomás mindkét oldalról meglehetősen nagy. A bank az árfolyam védelmét, az exportszektor a "*kompetitív leértékelést*" tartja kívánatosnak. A leértékelés hívei szerint ez rákényszeríthetné azokat a vállalatokat a strukturális váltásra, amelyek az elmúlt években tetemes bérelőnyöket kihasználva kényelmes termelési- és export gyakorlatot folytattak. Másik leginkább hangoztatott érvük még a reálfolyamatoktól elszakadó, a külgazdaság cserearányait torzító árfolyam.

A leértékelés ellenzői ezzel szemben a világgazdasági következmények mellett a külföldi beruházók bizalmának elvesztésére, a bankreform kívánta árfolyam-stabilitás fontosságára hívják fel a figyelmet.

Figyelmeztetnek arra is, hogy a nyersanyagigényes kínai gazdaság így olcsóbban juthat hozzá számos nyers- és félkész termékhez. Ráadásul a leértékelés költségei sokkal magasabbak, mint az erős árfolyam miatt szükségessé váló vállalati exporttámogatások összege. A bankszféra megítélése szerint Kína makrogazdasági alapjai szilárdak, a leértékelés nem indokolt. 1998-ban a kínai valuta árfolyama nem változott.

Az 1999-es évvel kapcsolatos várakozások nem zárják ugyan ki a RMB leértékelésének lehetőségét, de kínai részről inkább megerősítik azt a feltételezést, miszerint a továbbiakban sem változik a yuan árfolyama. Nagy a valószínűsége, hogy a kínai árfolyam-politika igen óvatos marad. Idővel sor kerülhet a valuta kisebb mérvű leértékelésére, ami valószínűleg az árfolyam-ingadozási sáv kiterjesztése formájában történik majd meg. A kérdés azonban

³⁵ *China and North Asia Monitor*. Plenum and Party politics. In: CNAM, Vol. 5. No. 11. 1998b. London, p. 2.

nyitott. Egyértelműen csupán az állítható, hogy nemcsak regionális, de világgazdasági érdek is a yuan stabil árfolyama. Egy nagyobb arányú kínai leértékelés minden korábbinál mélyebb és kiterjedtebb válság-hullámot indítana el a világ pénzpiacain.

2.3. Integrációs törekvések a kínai közösségeken belül

Az utóbbi években egyre többet lehet hallani, olvasni az ún. "nagy kínai gazdasági közösség" vagy "tömörülés", esetleg a "kínai gazdasági együttműködési rendszer" vagy a "kínai közös piac" kialakításának célszerűségét és lehetőségét fontolgató elgondolásokról. A "Nagy-Kína" fogalma azonban egyelőre csak egy absztrakt koncepció. Ez mindazonáltal nem mond ellent annak a gyorsan fejlődő kulturális és gazdasági realitásnak, amely egyre inkább politikaivá is válik.

A gyorsan fejlődő "kis tigrisek" első négyesfogatából három - Hongkong, Tajvan és Szingapúr - kínai entitás. A közöttük szövődő sokszálú kapcsolat szorosabbra fűzi az összetartozás érzetét nemcsak a délkelet-ázsiai országok, hanem ma már a világ valamennyi részén fellelhető kínaiak közösségeivel is. A kultúra folytonosságának alapján a kínai identitás újraformálásával ez az összetartozás egyre inkább gazdaságilag és politikailag konvertálható tőkévé válik.

A mélyben már évtizedek óta zajló integrációban Hongkongnak az anyaországhoz történt visszatérése volt az első lépés. A folyamat 1999 végén lépi át az országegyesítés következő mérföldkövét, amikor is 435 éves portugál fennhatóság után Makaó kerül vissza Kínához. Kínai szándékok szerint Hongkong és Makaó visszatérése modellértékű példát szolgáltat Tajvan békés visszatéréséhez.

A kínai integrálódás folyamatában a gazdaságföldrajzi adottságok meghatározó szerepet játszanak, miközben a versenyképességre törekvés a gazdaság globalizálódását szolgálja. A gazdaság strukturális átalakulásának folyamata szorosan kapcsolódik a hidegháború befejeződéséhez, amely nem hagyta érintetlenül a Kínán belüli gazdaságpolitikai viszonyokat sem. Ennek következtében a népi Kína is bekerült annak a kettősségnek a szorításába, amit az integráció - regionalizáció és a globalizáció egyidejű jelenlétének feszültsége jelent.

A nyitás politikájának egyik legfontosabb eredménye a reform "kísérleti laboratóriumának" tekintett Különleges Gazdasági Övezetek felállítása volt a keleti és délkeleti tengerparti sávban. Az itt kiépített övezetek váltak közvetítő közegévé annak a folyamatnak, amelyen keresztül az anyaországon kívüli kínai területek és kínaiak szorosabbra vonhatták kapcsolataikat a szárazföldi Kínával.

Az anyaországnak Hongkonggal, Makaóval, Tajvannal és a tengerentúli kínai közösségekkel folytatott gazdasági együttműködése indította meg a Nagy-Kína formálódását. Hongkong és Makaó esetében államközi szerződések szabályozzák az integrálódást, míg Tajvan vonatkozásában az integráció kérdése komoly politikai és biztonságpolitikai kérdéseket vet fel. Bár Tajvan még ma is a "szelektíven nyitott kapuk" politikáját alkalmazza Kína irányában, a különböző

kínai entitások között abban mindenképpen közös az egyetértés, hogy a szorosabb együttműködés kölcsönös érdek, a gazdasági integráció pedig szükségszerű folyamat.

A gazdasági, kereskedelmi és pénzügyi kapcsolatok szorosabbá válása a múlt században indult meg Hongkong és Makaó viszonylatában. A geopolitikai realitások - a történelmi előzmények különbözőségei ellenére - ma már az összefonódások igen szilárd kötelékeit alakították ki a térségben. A Kínához fűződő kereskedelmi és pénzügyi kapcsolatok létfontosságúak Hongkong és Makaó számára. Kezdetben ezek elsősorban az élelmiszer-, ivóvíz- és energiaellátás, a bővülő árucseré, a későbbiekben pedig a munkaerő-intenzív iparágak kitelepítése, s az ezzel társuló tőkekihelyezések, illetve beruházások voltak. A kölcsönös érdekelttség és egymásra-utaltság végül is oly mérvű függőséghez vezetett Kína, Hongkong és Makaó kapcsolatában, ami önmagában sem lebecsülendő integráló erő.

Az integráció folyamatának mérlegelésénél a politikai, gazdasági és lélektani tényezőket és feltételeket egyaránt célszerű figyelembe venni. Mindezek mellett tekintettel kell lenni azokra a külső körülményekre is, amelyek a nemzetközi tényezők és feltételek, s különösen az adott térség hatalmi viszonyainak oldaláról befolyásolhatják - erősíthetik vagy gyengít-hetik, gyorsíthatják vagy visszafoghatják - a kínai integrációs törekvéseket és az integrációs folyamat előrehaladását. Bár a politikai erőviszonyok fontosak a Kínai Közös Piac megvalósulása szempontjából, de létrejöttét végső soron a gazdasági tényezők és feltételek, illetve az ezekből származó előnyök és hátrányok fogják eldönteni.

A gazdasági integráció kialakulásának várható menetrendjét és legfontosabb következményeit egyfelől az egyes kínai országrészek belső gazdasági fejlődése, másfelől pedig a kínai közösségeknek a világban és a világkereskedelemben, valamint a nemzetközi politikában és pénzügyekben betöltött szerepe határozza meg. Nagy-Kína szellemi részeként Szingapúr az egyetlen, amelynek önálló államiságát a KNK nem kérdőjelezi meg, holott lakosságának háromnegyedét a kínai etnikum adja. A konfucianus etikára épülő erősen központosított politikai hatalmával, piacgazdasága sikerességével, befolyásos pénzügyi központjával Szingapúr a KNK számára is példaértékű.

2.3.1. A migráció helye és szerepe az integrációs folyamatban

A Kínai Népköztársaság területén kívül élő kínaiak számára vonatkozóan a becslések meglehetősen tág határok - 30 és 57 millió fő - között mozognak.³⁶

³⁶ Idézett művében *Fukuyama* a következőképpen jellemzi a kínai migrációt: "A kínaiak a világ legnagyobb faji, nyelvi és kulturális csoportját alkotják. Óriási területen eloszolva sok és sokféle államban élnek, a még mindig kommunista Kínai Népköztársaságtól kezdve Délkelet-Ázsia tengeren túli kínai településein át egészen olyan iparosodott demokráciákig, mint az Egyesült Államok, Kanada és Nagy-Britannia.

Az anyaország viszonya külföldre szakadt fiaikhoz nem tekinthető belügynek, mivel számarányuknál és gazdasági befolyásuknál fogva hatékony közvetítői és érvényesítői lehetnek a kínai érdekeknek.

A külkapcsolatoknak tulajdonított fontosság függvényében az anyaországot elhagyó kínaiak megítélése a történelem folyamán többször változott. Az ún. tengerentúli kínaiak szerepének legutóbbi átértékelésére a "nyitás és reformok" politikájának meghirdetésekor került sor. Az 1978-as alkotmány - a kínai nemzet részeként - felvállalta a nem kínai állam-polgárságú külföldön élő kínaiak törvényes jogainak és érdekeinek védelmét is. Az 1982-es alkotmány korrigálta a nemzetközi normákkal összeegyeztethetetlen nemzetértelmezést azzal, hogy az érdekvédelemre jogosultak körét a külföldön élő kínai állampolgárokra és a hazatért tengerentúli kínaiakra szűkítette.

A migráción belül a külföldön élő kínaiaknak négyféle típusát különböztetik meg:

- 1.) A *kereskedő-vállalkozót*, jellemzője a nagyfokú mobilitás.
- 2.) A *vendégmunkást*, aki szerződése lejártával hazamegy.
- 3.) A *huaqiaot* (hua-csiao), aki ugyan Kínán kívül él, de kínai állampolgárságát megtartotta. Ez a réteg élvezi a kínai kormány támogatását, amelyhez szoros politikai, gazdasági, kulturális és érzelmi viszony köti. A magyarországi kolónia többsége ebbe a csoportba sorolható.
- 4.) A *huarent* (hua-zsen), aki kínai származású külföldi állampolgár, többnyire az USA-ban, Ausztráliában vagy Nyugat-Európában él, kultúrája "eurázsiai", mivel Kína számára túlságosan elnyugatiasodott, más kultúrák számára azonban túlságosan kínai maradt.

A *Yearbook of the Huaren Economy* 1996. évi kötetének adatközlése szerint Ázsiában a migrációs lakosságnak 82.3 %-a, Amerikában 12.5 %-a, Afrikában 0.4 %-a, Óceániában 1.7 %-a, Európában pedig 3.1 %-a kínai eredetű, ami az utóbbi esetben 780 ezer kínait jelent.³⁷ A kínai migráció nagyságára vonatkozó adatok azonban meglehetősen pontatlanok. Nem könnyű feladat pontos felmérést készíteni a China Town-ok zárt közösségén belül. Ennek következtében csak orientáló jellegűként lehet elfogadni az erre vonatkozó statisztikai kimutatásokat.

Ám a politikai környezet különböző volta ellenére a kínai gazdasági kultúra viszonylag egységesnek mondható. Legtisztább formájában Tajvanon, Hongkongban és Szingapúrban mutatkozik meg, ahol a lakosság többsége kínai, s az állam nem kényszerítette rá a gazdaságot, hogy a fejlődésnek az ideológia által kijelölt ösvényén haladjon... ez a kultúra uralkodik a kínai kisebbségek lakta területeken Malájziában, Thaiföldön, Indonéziában és a Fülöp-szigeteken is, s abban a szabad - és virágzó - magángazdaságban szintén megjelent már, amely Teng Hsziao-ping reformjai eredményeként épült ki a KNK-ban a hetvenes évek végén... Sőt még az Amerikában honos kínaiak között is él, akik pedig viszonylag jobban asszimilálódtak a domináns kultúrához, mint a délkelet-ázsiaiak."

In: Fukuyama; 1997. p. 104-105.

³⁷ Yearbook eds: *Yearbook of the Huaren Economy*, 1996. p. 3.

A kialakulóban lévő kínai közös piac - amely inkább etnikai, mint regionális alapon szerveződik - illeszkedik a jelenlegi világgazdasági integrációs folyamatokba. A világgazdaságon belül új formációként jelentkezik azon hálózatoknak a kiépülése, amelyekben az országok közötti gazdasági kapcsolattartással szemben a cégek és személyek közötti közvetlen kapcsolatok dominálnak. A multinacionális cégek világot behálózó képződményei, eredendően ágazati vagy etnikai alapon szerveződő gazdasági láncolatai alkotják a rendszert. Ezek közül az ún. tengerentúli kínaiak képezik a gazdaságilag egyik legerősebb hálózatot.³⁸

Mint ahogy a délkelet-ázsiai országokban élő kínaiak asszimilációja különböző fokú, s ráadásul a kínai-ellenesség mértékétől függően változik a magukat kínaiaknak vallók köre, a számarányukra vonatkozó becslések tág határok között mozognak:

Malájziában a lakosság mintegy	30 %-a	kínai,
a gazdaság	50 %-át	tartják kézben.
Indonéziában a lakosság	2- 4 %-a	kínai,
a gazdaság	70 %-át	tartják kézben.
Thaiföldön a lakosság	3-10 %-a	kínai,
a gazdaság	50-60 %-át	tartják kézben.
A Fülöp-szigeteken a lakosság	1-3 %-a	kínai,
a gazdaság	35-70 %-át	tartják kézben. ³⁹

³⁸ A hálózatok kérdésében megoszlanak a kutatói vélemények. Egy részük az ázsiai gazdasági sikereket részben a hálózati szerveződésnek tulajdonítják. *David Schak*, a Griffith Egyetem professzora ezt csak a hálózat tágabb értelemben vett felfogásával tudja elfogadni, amelybe valamennyi - gazdasági, társadalmi és politikai - kapcsolatrendszer is beletartozik. A hálózatoknak 3 kategóriáját különbözteti meg, a családi vállalkozásokat, a vállalati csoportok hálózatát és az ideiglenes, ad hoc természetű szerveződéseket. Ezzel szemben *Sherman Cohran*, a Cornell Egyetem professzora megkérdőjelezi a hálózatokon belüli megkülönböztetés létjogosultságát. A kategorizálás szerinte túlságosan bonyolult, a rendszer komplex, amelyben meghatározó szerepet a szülőföldi szervezetek játszanak. Abban azonban általános az egyetértés, hogy a hálózatok kooperatívok, nemzetiek és egyben nemzetközi, kizárólagosak és rugalmasak. A kínai üzleti hálózat pozitív hozzájárulását az ázsiai válság oldásában az adja, hogy versenyképességét a nehéz időszakokban is őrizni tudja.

Lásd: Lai, Chi-Kong: Chinese Business Networks.

In: *IIAS Newsletter*, Issue 17. 1998. p. 29.

³⁹ Naisbitt; 1996. 4. p. és Huntington; 1996. p. 171.

Az ázsiai térségben - a közölt adatsor alapján - általánosítható az a megállapítás, hogy a befogadó országokban a kínaiak gazdasági súlya jóval meghaladja a számarányukat.

A hálózat főszerelői személyesen ismerik egymást, de az üzletet önállóan vezetik, csak szükség esetén dolgoznak együtt. A kívülállókat nem engedik be maguk közé. A hálózat valamennyi egysége úgy funkcionál, mintha a hálózat középpontja lenne.⁴⁰ A KNK esetenként részt vállal, de nem illeszkedik bele automatikusan ebbe a hálózatba. Végső soron azonban a szövevényes kölcsönhatások erős szálakkal fűzik össze az anyaországi és a külvilágban élő kínaiak etnikai alapú kapcsolatát.⁴¹

A Kínában zajló liberalizációs folyamatok következtében jelentősen felgyorsult a kínai migráció üteme. A külföldön szerencsét próbáló kínaiak számát éves átlagban 700 ezer fő körülre teszik. A kivándorlás célpontjai elsősorban a távol-keleti térség államai, amelyek után Ausztrália, majd az USA következik. A másodlagos célterületnek számító európai országok közül leginkább Franciaország, Olaszország és Németország vonzza a kínaiakat, míg Közép- és Kelet-Európában manapság Magyarország, Lengyelország és Csehország a legkedveltebb célpont. A régió iránti kínai érdeklődés magyaroztatást a nyugati országokba történő egyre nehezebb bejutás, valamint az adja, hogy a térség átalakulási folyamatában Magyarország bizonyult politikailag és gazdaságilag is az egyik legstabilabb befogadó országnak.

⁴⁰ Lai, Chi-Kong; 1998. p. 29.

⁴¹ Fukuyama a már idézett művében a hálózatokkal kapcsolatban a következőket írja: "Egy kínai társadalom három út közül választhat, ha pótolni akarja a nagy cégek létrehozásához szükséges képességeket. Az első: hálózatok szervezése. Azaz a kínai vállalatok is kialakíthatják a méretgazdaságosság bizonyos formáját, mégpedig úgy, hogy családi vagy személyi szálakkal más kis kínai vállalatokhoz kapcsolódnak. Ma már az egész csendes-óceáni övezet kínai cégek összefogódzó, szüntelenül továbbágazó hálózatainak roppant sokasága szövi át. ... Sok hálózat hasznosítja a családon kívüli rokoni kötelékeket is, köztük azokat, amelyek a Dél-Kínában igen népes vérségi (klán-) szervezetekhez fűzik őket. (Másképpen viszont a hálózathoz tartozás alapja néha egyáltalán nem a rokonság, hanem pusztán a személyes ismeretség, bizalom.) ... második módszere a működő tőke beinvitálása A harmadik módja ... az állam bevonása, vállalatok alapítójaként vagy tulajdonosaként." (Kiemelés tőlem, M.K.).

In: Fukuyama; 1997. pp. 120-121.

Évente 200-200 ezer főre becsülik az Ázsiába, az USA-ba, illetve az Oroszországba irányuló kínai migrációs áradat nagyságrendjét, míg az Európába település évi átlaga mintegy 100 ezer fő körül mozog. A kínai hatóságok ráutaló magatartása alapján feltételezhető, hogy nem korlátozzák, hanem inkább elősegítik állampolgáraik külföldre jutását.⁴²

Az európai térségbe irányuló kínai behatolás erősödésével vált egyre nyilvánvalóbbá, hogy a Szovjetunió széthullásával együtt megszűnt az a szűrőközeg, amely Európát és Ázsiát gyakorlatilag elválasztotta egymástól. A két kontinens közötti átjárhatóság Ázsia irányából nagymértékben meg-nőtt. Az egyre nagyobb számban nyugati irányba húzódó kínai népesség fokozatosan tágítja a régió áteresztő képességét. A vállalkozószellemű kínaiak európai célszágok irányába történő beszivárgásával a kínai gazdasági expanzió új megjelenési formájának lehetünk tanúi. Különböző becslések mintegy 3-4 millióra teszik az egykori Szovjetunió területén bolyongó kínaiak számát. Miután az európai országok felmérték a migrációs útvonalakat bővítő folyamat veszélyének nagyságát, növekvő elzárkózással, s a migrációs kérdések szorosabb egyeztetésével védekeznek.

2.3.2. Hongkong, Makaó, Tajvan és Szingapúr identitása

A Nagy-Kína formálódását elősegítő tényezők közül, - a már említett politikai és gazdasági mellett - nem szabad megfeledkezni az érzelmi és tudati tényezők szerepéről sem. A formálódó tömörülés egy új kínai nagyhatalom kialakulásának potenciális lehetőségét hordozza magában, a világ legnagyobb belső piacával, legnagyobb tömegű és egyik legolcsóbb munkaerő-tartalékával, valamint gazdag nyersanyag- és energiaforrásokkal.

Lélektanilag a kínaiaknál rendkívül erős az együvé tartozás érzése és tudata, az ősök tisztelete, s a szülőföld szeretete. Ez az évezredek során kialakult szokásokból és hagyományokból, a konfucianus etikából, a közös írott nyelvből és a kultúrából táplálkozik. A legfontosabb megtartó erő minden bizonnyal a közös eredet és kultúrkör tudata, aminek köszönhetően a kínaiak idegen közegben is képesek megőrizni identitásukat.

Azonosságok és különbségek egyaránt léteznek a Nagy-Kína elképzelt közösségének tér-idő vonatkozásában. Olyan megfogalmazásokból, mint a közös múlt, a kulturális gyökér, a hazaszeretet, a Sárkány, a Sárga császár, a Pekingi-ember leszármazottjai, áll össze a nemzeti identitástudat alapját képező eszmerendszer. Meghatározó különbözőség-ként pedig az olyan jellegű eltéréseket kell mindenképp előtérbe venni, mint amit például a szocialista berendezkedésű Kína és a piac-gazdaság rendszerű Hongkong vagy Tajvan jelent. Ebből a szempontból különös jelentőségű az a történelmi modell, amely

⁴² Juhász Judit: *Transit Migration in Hungary. China*. The International Organization of Migration publication, December 1994. Budapest, pp. 47-52.

Hongkong anya-országához történt visszatérésével két különböző gazdasági és politikai rendszer békés együttműködésére tesz kísérletet.⁴³

A hagyományörzés tekintetében a különböző kínai egységek között vannak bizonyos különbségek. Hongkongban és Tajvanon a régi szokások és hagyományok ápolása erőteljesebb, mint például a KNK-ban, ahol ez az elmúlt évtizedekben feudális csökevénynek minősült, a kulturális forradalom alatt pedig kifejezetten életveszélyes volt bármiféle tradícióhoz való kötődés. Az ideológia oly mértékben torzította a társadalmi köz-gondolkodást, hogy gyakorlatilag a Kínához lazábban kötődő közösségek őrizték meg a hagyományos kínai társadalmi, kulturális modellt. A szárazföldön a maoizmus torzította a rendszert, Tajvanon pedig a Kuo-mintang ideológia. A konfucianizmusnak, az ahhoz kötődő társadalmi viselkedési normáknak továbbélését a legtisztább formában Szingapúr őrizte meg. Az államigazgatás ideológiája hivatalosan is a *konfucianizmus*. A "nyugati" értékrendből legtöbbit pedig Hongkong vett át, az angol befolyás következtében.

Az eltérő társadalmi formációk különböző interpretációja ellenére a konfucianizmus eszmerendszere túlélte a torzítást és az üldöztetést.

Az említett különbségek tudomásul vételével együtt megkockáztatható az az általánosítás, miszerint valamennyi kínai kultúrájú társadalomban - Hongkongot is beleértve - rendező elvként olyan konfuciánus etikai normák őrződtek meg, mint az autoritás, a rend, a hierarchia tisztelete, az egyén jogainak a közérdekkel szembeni alárendelése, a konszenzus fontossága, a konfrontáció kerülése, az "arc" megőrzése és általában az állam felsőbbrendűségének, a társadalom elsőbbségének elfogadása az egyéni érdekekkel szemben, valamint a hosszú távú célok előtérbe állítását szem előtt tartó gondolkodásmód.

Az elmondottakból következik, hogy az azonosságok és különbségek összehangolása egy integrációs folyamatban rendkívül összetett feladat. Az egymástól elkülönült területi egységek méret- és fejlettségbeli szint-különbségei olyan feszültségek forrásai, amelyek a Nagy-Kína kialakulása ellen hatnak. Különösen a munkaerő szabad áramlása az, ami fenyegetett-séget jelenthet a kisebb tagországoknak. Hongkong, Makaó és Tajvan együtt sem teszik ki Kína területének 4 ezrelékét, és lakosságuk is csupán 2.3 %-a a KNK népességének. A kérdés - a fejlettségbeli szintkülönbség és a szabad migrációs mozgás - magában Kínában is a legnehezebben kezelhető problémák egyikét képezi. A fejlettebb tartományok utóbbi években megfigyelhető önállóodási törekvései erősítik a központ és a vidéki kormányzatok közötti érdekellentétet, növelik a feszültséget. Az integrációs és dezintegrációs folyamatok így párhuzamosan léteznek és hatnak a térségben.

⁴³ Lásd: Sum, Ngai-Ling: *A Time-Space Perspective on Identity Politics of Cross-Border Regions: the Case of 'Greater China'*. Annual Conference of the International Political Science Association (IPSA) 1997, Seoul. p. 27.

A Kínai Népköztársaság gazdasági érdekei érvényesítéséhez a nacionalizmus és a hazaszeretet szításának eszközét alkalmazza. Külgazdasági stratégiájának szerves részét képezi a tengerentúli kínaiak fokozott mértékű bevonása gazdasága fejlesztésébe. Ennek érdekében biztatja beruházásokra és a határokon átnyúló kapcsolatok építésére a patrióta *huaqiaokat* és *huareneket*. Miután Kínában az üzleti tevékenység alapját sokkal inkább a bizalom és a személyes kapcsolat, mint a szerződés vagy a törvény képezi, a kínai származású kereskedők és befektetők jobb üzleteket tudnak kötni, mint külföldi társaik. Az összefonódásnak ezt a formáját leginkább "*pragmatikus nacionalizmusnak*" lehet nevezni.

A gazdasági érdekek elsődleges dominanciájára alapozva tudatosan építenek a dél-kínai területek - beleértve Tajvant, Makaót, Hongkongot, valamint Guangdong (Kuangtung) és Fujian (Fucsien) tartományokat - nyelvi és kulturális azonosságára. A kapcsolatrendszer szorosabbra húzásának eredményeként formálódik ki az a helyi kínai szervezet és "*közösségi tulajdonú*" ügynökségeket is magába foglaló hálózat, amely aktivitását a "*guanxi*" (kuanhszi), azaz a "*kapcsolatok*" tradicionális gyakorlatán keresztül fejti ki. Ennek hiányában az új kapcsolatok kiépítése meglehetősen időigényes.

Egy jó és hatékony hálózat meggyorsítja és tágítja az átjárhatóságot a magán- és az állami vagy közösségi szféra között. Egy jó kapcsolat birtokában lerövidül a szükséges licencek, engedélyek, kölcsönök, nyersanyagok beszerzésének ideje. Miután jogilag nem egyenlő partnerek állnak egymással szemben, a kapcsolatoknak ezt a típusát nem szabad összetéveszteni a horizontális piaci kapcsolattal. Jellemzője a szereplők és a hivatalok közötti hatalmi aszimmetria. A "*guanxi-hálózatok*" ugyanakkor nem hasonlítanak a hierarchikus felépítésű gazdasági láncrendszerre sem, mivel a cserekapcsolat nem a feljebbvaló és beosztott közötti érintkezésen keresztül realizálódik. Sokkal inkább lehet ezt valamiféle informális anyagi és adminisztratív cserekapcsolatnak tekinteni, amiből a szereplők akkor lépnek ki, amikor akarnak.

A helyi pártállami hivatalnokok továbbra is ellenőrzésük alatt tartják az olyan forrásokat, mint a föld, a munka, a tőke és a szabályozók. A félig állami vagy félig közösségi vállalatok közvetítik az információt és kapcsolatokat, s a magáncégek ellenőrzik a tőkét, a menedzselési ismereteket és a piacra jutás lehetőségét. Az egymásrataltság alakítja ki az állami - kollektív - magán hálózatok klientúrárendszerének szövetségét, amiben eligazodni csak a nyílt regionális együttműködés hálózatainak konzolidált formája segíthet.

A "*kapcsolatok*" rendszerét nem szabad összetéveszteni a "*korrupciós gyakorlat*"-tal, még akkor sem, ha a rendszer keretén belül számos alkalom kínálkozik a megvesztegetésre. A hagyományos kínai rendszerben a kapcsolatok biztosítják a társadalom működőképességét. A politikailag és gazdaságilag erősen centralizált hatalmak ugyanis a vertikális struktúrák kiépítésében érdekeltek. Egy piacgazdaságban azonban szembesülni

kell a hatalomgyakorlás vertikális és horizontális kapcsolat-rendszerének problémáival.

A politikai és gazdaságirányítási struktúrát csupán vertikálisan - piramis-szerűen - kiépítő társadalomban a rendszer csak addig funkcionál, amíg azt a központi hatalom "üzembiztosan", akár párt-, akár pedig katonai szervezettséggel működtetni tudja. Amikor azonban a rendszer vertikális láncolata valamely oknál fogva fellazul, a horizontális kapcsolatok hiánya vagy fejletlensége esetén a társadalom elveszíti irányíthatóságát. A "*guanxi*" ebben az esetben mutatja meg erejét, azáltal, hogy a társadalom működőképes marad. Gyors fejlődése ellenére a térségben a horizontális kapcsolatok köre még inkább csak regionális viszonylatban működik. Országos méretekben még gyengék a központi közvetítést megkerülő kapcsolati rendszerek. Az a speciális tartalom, amelyet a "*guanxi*" magába foglal, leginkább egy olyan rendszerben fogalmazható meg, amely átjárhatóvá teszi mind a vertikális és horizontális, mind a magánszemélyek és az apparátus tagjai, mind pedig az anyaországban és az ország határain kívül élő kínaiak között a kapcsolatokat.⁴⁴

A Nagy-Kínán belüli szubrégiók között kialakult a munka és a tudás közötti munkamegosztás. Hongkong és Tajvan az ipari technika-technológia fejlődésével elérte azt a szintet, amikor érdekeltté vált munkaintenzív iparának az alacsonyabb költségű és olcsóbb földhasználatú Dél-Kínába történő áttelepítésében. Hongkong feldolgozóiparának mára már 80 %-át költöztette át Dél-Kínába. Az alacsony ipari-technológiai tudást hordozó munkaintenzív ágazatok transzfere ennek következtében fel-gyorsult. Tajvan hagyományos iparágainak, pl. a táskakészítésnek 80 %-át, a cipőgyártásnak 90 %-át, az esernyőgyártásnak majdnem egészét tette át Dél-Kínába. Ehhez azonban közvetítőkre volt szüksége, akiket többnyire Hongkongban talált meg. Ebben a felállásban tehát a partnerek közötti komplementaritás - némi leegyszerűsítéssel - az alábbi megoszlásban fogalmazható meg:

a.) Dél-Kína adja az olcsó földet, a betanított olcsó munkaerőt, esetleg az alapanyagot és azokat a helyi káder vállalkozókat, akik kapcsolatrendszerük révén biztosítják a megfelelő feltételeket a bejövő tőke számára.

b.) Hongkong az a világra nyíló ablak és tranzit állomás, amely kiváló globális és regionális kapcsolatokkal és tudással rendelkezik, mindenképp a pénzügy, a kereskedelem és termelési menedzsment területén.

c.) Tajvan adja a tőkét, a megfelelő technológiát és adminisztrációs tapasztalatot, valamint a marketing tevékenységet.

A délkelet-ázsiai gazdaságokat sújtó pénzügyi válság fedte fel a fejlődési modellnek azon gyenge pontjait, amelyek a potenciális Nagy-Kína integrációját is

⁴⁴ Lásd Sum; 1997. 27 p.

jellemzik a kereskedelem és a termelési menedzsment területén. A struktúraváltás részét és feltételét képezi mind az egyes kínai területek, mind pedig az integráció sikeres fejlődésének. A világpiacon leértékelődőben van az ipari struktúra olyan átalakítása, amely a munka-intenzív feldolgozásra és az összeszerelő tevékenységre épül. A modell fenntartása mellett számolni kell a régióban maradó hozzáadott érték csökkenésével, amely óriási veszteségekkel jár. A tudásintenzív fejlesztési pályára való átállás sikerességét végső soron a gazdaság állapota, a tőkeerő és a gazdaságstratégia irányultsága határozza meg.

3. A MODERNIZÁCIÓ BELSŐ FELTÉTELRENDSZERE

A "Nagy-Kína" legnagyobb egységében, a Kínai Népköztársaságban zajló folyamatok meghatározó erővel hatnak a világpolitika és gazdaság alakulásának menetére. Kína nagyhatalmi pozíciójának formálásában három olyan tényező egybeesése játszott szerepet, amelyek közül bármely hiánya más irányba terelhette volna a történelem menetét. A külső folyamatokat tekintve első tényezőként a bipoláris világrend már tárgyalt széthullását kell említeni. Második helyen az 1979-ben elindított reformok és modernizációs politika sikerét kell kiemelni. Végezetül pedig nem szabad megfeledkezni azokról - az ország méretei, a népesség száma, a természeti erőforrások formájában jelentkező - adottságokról sem, amelyek a KNK méreteinek abszolút nagyságából következnek. Egy területileg és népessége számát tekintve kisebb ország esetében sok esélye nincs annak, hogy csupán az első két tényező alapján világformáló hatalommá váljék. A nagyságot formázó erők egybeesése mellett minőségi tényezőként a modernizáció szerepéről kell még megemlékezni.

Ahhoz, hogy egy nemzetállam a lehetőségeivel úgy tudjon élni, hogy az belső és külső környezete számára is az életminőség javulásához vezessen, az alapfeltételt a gazdaság modernizálása jelenti. Erre egyre több lehetőség kínálkozik a gyorsuló nemzetköziesedés világában. A külső feltételek, a térségben zajló nagy, makroszintű átrendeződések, a kínai migráció támogató magatartása, a nemzetközi mozgástér bővülése, az ország regionális és nagyhatalmi szerepének elismerése s a világhoz való szerves kapcsolódása egyértelműen kedveznek annak, hogy Kína a tudományos-műszaki modernizáció világának is az élvonalába kerüljön.

A fejlett ipari országok műszaki színvonalához történő felzárkózás része azoknak a stratégiai fontosságú feladatoknak, amelyek végrehajtásával Kína stabilizálni kívánja nagyhatalmi pozícióját. A reformok 20 éve elégséges alapot teremtett ahhoz, hogy a nemzetgazdaság egyre több területén indíthassák meg modernizációs programjaikat a siker

reményével.

A kutatás-fejlesztési tevékenység megvalósíthatóságát azonban számos olyan tényező befolyásolja, amelynek egy része előmozdítja, más része pedig ellenébe hat a kivitelezhetőségnek.

Mindenek előtt a gazdaság általános állapota az, ami meghatározza a belső feltételrendszer kereteit. Ez azonban a modernizáció szempontjából nem tekinthető homogén egységnek. A nemzetgazdasági ágazatok között és azon belül vannak K+F szempontból érzékenyebb és kevésbé érzékeny szegmensek. A kutatásban ezek közül elsősorban azoknak kell nagyobb figyelmet szentelni, amelyek pozitív vagy negatív, de mindenképpen meghatározó módon befolyásolják a tudományos-műszaki modernizáció folyamatát.

Minthogy a tulajdonviszonyokhoz kötődő elvi és gyakorlati megfontolások a gazdaság valamennyi szektorában központi helyet kapnak, szólni kell e viszonyok állandó és változó elemeiről. A föld közösségi tulajdonának fennmaradása mellett a piacgazdaságosodás folyamatában egyre több olyan vállalkozási formával találkozhatunk, amelyek a tulajdonviszonyok diverzifikálásához vezetnek. Az állami vállalatok kérdésének megoldatlansága a gazdaság egészére kiható kérdéseket hoz felszínre. Maga az átalakulóban lévő kutatás-fejlesztési infrastruktúra, két olyan ponton köthető a vállalati szférához, amely egyrészt a makro-gazdasági egyensúly kérdéseként jelenkezik, másrészt olyan fejlesztési tevékenységet követel meg, amely a kutatási eredményeknek az ipari termelésbe történő integrálásához vezet.

A tudományos-műszaki fejlődés élvonalához felzárkózni kívánó Kína számára a "*nyitott kapuk*" politikájának elfogadása volt az a minőségi váltás, amely áttörte a korábbi elszigetelődés falát. A világgazdasági folyamatokba történő növekvő bekapcsolódással vált a külgazdaság a kínai gazdaság növekedésének egyik fontos motorjává. Jellemzője az árucserkapcsolatokon túlmutató egyéb együttműködési formák dominanciája.

Ma már a technológia import-export tekinthető a külgazdaság meghatározó területének. A műszaki fejlesztés üteme és színvonala egyelőre korlátolt, de növekvő fontosságú szerepet játszik a piaci versenyképesség alakításában. A technológiai import-export egyre szorosabban kötődik a működőtőke-beruházásokhoz. Kína és a külső - elsősorban fejlett - világ közötti kapcsolattartás mögött kemény gazdasági érdekek húzódnak. Kínai részről a továbblépés, a gazdasági-műszaki modernizáció kényszere az, ami determinál, a külföldi hatalmak részéről a nagy piac varázsa az, ami engedményekre készlet. Ennek okán vált Kína a világ második legnagyobb külföldi tőkebefogadó országává. Az együttműködésnek leginkább ösztönzött formáit a közös fejlesztések, a kompenzációs kereskedelem, valamint a szerződéses keretekben realizálódó projektek képezik. Miután a külföldi tőkebefektetések és a különleges gazdasági, illetve fejlesztési övezetek korrelációban vannak egymással, a modernizáció belső feltételrendszerén belül ezeknek a szempontoknak is figyelmet kell szentelni.

3.1. A gazdaság fejlődésének meghatározó pontjai

A világ többnyire a reformfolyamat révén nagyhatalommá váló Kínai Népköztársaság gazdasági növekedését, strukturális gondjainak kezelését csodálja. A makrogazdasági mutatók alapján valóban úgy tűnik, hogy az 1978-ban megfogalmazott feladatot maradéktalanul sikerült teljesíteni. A rendszer stabilitásának köszönhetően a KNK ôrizni tudja az ún. "*kínai szocialista piacgazdaság*" vívmányait. Az a program, amely a központosított irányítási-tervezési rendszer piaci mechanizmusokkal történô összekapcsolására épült, látványos eredményeket produkált.

3.1.1. A gazdaságpolitika dilemmái a 90-es évek elsô felében

A Kínai Kommunista Párt XI. Központi Bizottságának 1978 decemberében összehívott 3. plenáris ülése indította útjára azt a társadalmi - politikai - gazdasági adottságokból kiinduló fejlesztésstratégiai koncepciót, amely abban az idôszakban nem is annyira az új és változó világgazdasági növekedési környezet kihívására, mint inkább a "*kulturális forradalom*" (1966-1976) következményeként összeomlással fenyegetô gazdaság megmentésére született. Az új gazdasági stratégia fô feladatát a gazdaság alapvetô egyensúlytalanságainak kiigazítása képezte. Gyakorlatilag az "*alkalmazkodási*" és "*reformpolitika*" bevezetésével vette kezdetét az a fejlődési folyamat, amelyik a világ meghatározó gazdasági nagyhatalmai sorába emelte az országot.

A KNK történetében minôségi váltást jelentô fordulatot két esetben, 1979-ben és 1989-ben lehet regisztrálni. Az 1979-ben meginduló gazdasági reformfolyamat minden ellentmondásossága mellett elegendônek bizonyult ahhoz, hogy a kínai szocializmus által meghatározó jegyeiben érintetlenül hagyott ázsiai termelési mód naturálgazdálkodásra épülô, spirális fejlődési modelljét kikezdje, és megteremtse a minôségi változás feltételeit.

Az 1989-es esztendő társadalmi-gazdasági-politikai történései révén pedig a kínai szocializmus a zárt társadalom és a nyitott gazdaság kettős szorításába került. A ciklikusan ismétlődő visszarendeződéseket korábban a belgazdasági folyamatokkal párosuló hermetikus külgazdasági zárás jellemezte. 1989 őszén azonban az, hogy a politikai és belső gazdasági visszarendeződés mellett nem számolták fel a külső kapcsolatokat, kitarítottak a "*nyitott kapuk politikája*" mellett, eldöntötte a reformfolyamat sorsát, átlépte a visszafordíthatóság küszöbét. A külső kapcsolatokat hosszú ideig elzárni a belső folyamatoktól természetesen nem lehetett. Így minden hatalmi igyekezet ellenére megindult a gazdasági és társadalmi viszonyok lazulása, ami a szocialista egalitarianizmushoz szokott társadalom polarizálódásával az eredeti tőkefelhalmozás korát jellemzi.

A 90-es évek elején megfogalmazott prioritások képezik annak a stratégiai irányvonalnak a meghatározó elemeit, amelyek Kína gazdasági és politikai valóságát napjainkig formálják. A belső gazdasági és társadalmi folyamatok irányultságát a KKP 1992 őszén összeülő XIV. kongresszusa határozta meg. Ezen a hivatalos ideológia rangjára emelték *Deng Xiaoping* reformpolitikáját, a kínai színezetű szocialista piacgazdaság építését.

A pártkongresszust követően kísérletek történtek az állami vállalatok privatizációjára, a tulajdonformák sokszínűsítésére is. A sorozatosan pozitív mérleggel záró külkereskedelmi forgalom volumenében és áruszerkezetében egyaránt kedvező irányban fejlődött. A kettős valutarendszer 1994. januári felszámolásához kötődő leértékelést követően a kínai nemzeti valuta őrizni tudta az USD-hoz kötött értékét. Nőtt a megtakarítások értéke. A gazdaságfilozófia alapját változatlanul a reform-nyitás-stabilitás hármas egysége adta. Az 1992-ben, majd a későbbiekben elfogadott, a politikai és gazdasági stabilitást célzó alapelvek és cselekvési programok azonban nem érték el a kívánt hatást.

A reform által gerjesztett problémák elmélyülése készítette a hatalom birtokosait egy restriktív gazdasági csomagterv elfogadására. A koncepció lényegét a makroökonómiai szabályozórendszer egyik fontos elemének, a monetáris szférának a központi felügyelet alá vonása képezte. Ezen

keresztül kívánták befolyásolni a gazdaság egészének mozgását. A pénzügyi-hitelpolitikai intézményrendszer kézi vezérlése azonban - az eltelt időszak tanúsága szerint - nem bizonyult elégségesnek a válság kezeléséhez.

A korábbi tervezési és gazdaságirányítási rendszertől örökölt és a reformfolyamat során felszínre kerülő problémák közül a veszteséges állami nagyvállalatok, az elaprózott és befejezetlen beruházások, a regionális és strukturális szintkülönbségek mélyülése, a gazdaság túlfűtöttsége, a szûk infrastrukturális keresztmetszetek, a foglalkoztatottsági gondok, a népesedéspolitikai intézkedések torzulásai, a mezôgazdaság extenzív tartalékainak kimerülése, a nôvekvô, majd a késôbbiekben megfékezett infláció felpörgésének veszélye képezték a legnagyobb gondot.

Mindezen problémák társadalmi stabilitást veszélyeztetô volta a konzervatív és baloldali erôk térnyerésének kedvezett.

A reform során felmerülô problémák megoldási javaslati többnyire megrekedtek a szándéknyilatkozatok szintjén. Átfogó koncepcionális rendezési csomagterv hiányában a rész megoldások egész sora született. Ezek azonban nem hatoltak le a problémák gyökeréig, így valós megoldást sem eredményeztek. A radikális, minôségi váltást hozó lépés kockázatát - engedni a piacgazdaságot saját törvényei szerint mûködni - mint a válságkezelés lehetséges módját - a kínai vezetés nem merte felvállalni. Az utódlás kérdése, a kollektív vezetés elfogadtatása, a *Deng* utáni korszak sima átmenetének biztosítása és nem utolsó sorban a hatalmi eliten belüli megosztottság miatt a kisebb kockázattal járó, már bevált módszert alkalmazták, rálépetek a fékre.⁴⁵

A lefojtott problémák feszítése 1995 közepére vált oly mértékben tapinthatóvá, hogy a külsô szemlélô is érzékelhette a lépéskényszert. A hónapokon át érzékelhetô belsô mozgások eredményeként a váltásra a politikai szférában került sor. Egy balratolódással neokonzervatív irányban mozdult el a hatalmi súlypont. 1994-ben, a KKP KB ôszi plenáris ülésén jelzésértékû volt az, hogy a bizottság az elôzetes várakozásoktól eltérôen

⁴⁵ A reform korszakolását lásd az 1. sz *melléklet* történelmi áttekintésében.

gazdasági kérdések helyett politikai, ideológiai témákkal és a párt vezető szerepének a megerősítésével foglalkozott. Az 54 milliós tagságból és három millió alapszervezetből álló KKP az a hálózat, amelyen keresztül biztosítani lehet a központi akarat következetes érvényesítését az ország egész területén.

Gazdasági síkon a visszalépés némi fáziseltolódással következett be. Az Országos Népi Gyűlés 1995. évi tavaszi ülészsaka gyakorlatilag a gazdasági visszakozás politikai előkészítésének jegyében zajlott. A radikális növekedés helyett a hangsúly a stabilitásra és fokozatosságra tevődött át. Gazdaságilag a túlfűtöttség mérséklését, a fejlődés ütemének visszafogását célzó intézkedések közgazdaságilag indokoltak voltak, de ezzel együtt olyan visszakozások is történtek, amelyeket időközben többször is korrigáltak. Példáját ennek a tulajdonviszonyokra és az állami vállalatokra vonatkozó koncepciók változása adja. 1993 novemberében még a nyilvánosságra hozott pártervezet szerint a gazdaság további liberalizálása és az állami szektor részarányának csökkentése jellemezte az irányvonalat. 1995-ben pedig a kínai gazdaságpolitika egyik alapelveként az állami vállalatok vezető szerepének fenntartása fogalmazódott meg.

Az állam újraelosztó szerepének további fenntartásával a költségvetési bevételek jelentős - a központi befektetési alapok 70 %-át elszívó - hányadát fordították továbbra is a kétharmadában veszteséges állami nagyvállalatok életben tartására.

A gazdasági átalakításnak az ideológiai mellett politikai jellegű akadályai is vannak. Az egypárti struktúrában uralkodó kormányzat számára meglehetősen kockázatos vállalkozást jelent a több tízmilliós munkanélküliséggel járó szerkezetátalakítás. Ez olyan mérvű társadalmi feszültség forrását képezi, ami túllépheti a kezelhetőség határát. A foglalkoztatási nehézségeket súlyosbítja a feleslegessé váló vidéki munkaerő városokba történő beözönlése. A gazdaság egyre nehezebben szívja fel ezt. Jobb megoldás hiányában marad a mozgásszabadság adminisztratív korlátozása.

3.1.2. Régi és új keletű dilemmák a 90-es évek második felében

A hatalmi struktúra a jelenlegi helyzetben stabilabb, mint a társadalom. A kínai társadalmat alapjaiban jellemzi a korrupció. Az ellene folytatott harc kampányméretűvé duzzasztása - a 90-es évek első felében - hozzájárult az infláció miatti elégedetlenség, valamint a meggazdagodó és megélhetési gondokkal küzdő rétegek közötti feszültség csökkentéséhez. Ugyanakkor a kampány legális keretül is szolgált a politikai tisztogatáshoz, ezáltal a *Jiang* köré csoportosuló elit hatalmának konszolidálásához. Ennek megfelelően a korrupciós vizsgálat a kezdetekben többnyire az apparátus tagjaira koncentrált.

A tisztogatási hullám a 90-es évek közepe táján érte el a gazdasági szférát. Miután erre vonatkozó pontos adatok nem kerültek nyilvánosságra, mélységére csak a negatív visszajelzésekből lehet következtetni. Egy kormánykörökhöz közel álló magas rangú káder azáltal, hogy tagadta azt, hogy a korrupciós vizsgálat az állami vállalati vezetők 20 %-át érinti, közvetetten megerősítette a vállalatoknál folytatott vizsgálatok tényét. A váltakozó intenzitással folyó kampány parttalanná válásának veszélye csekély, mivel a hatalomhoz közel álló erők egyikének sem érdeke a folyamatok feletti kontroll elvesztése.

A hatalmi elitek párt-, politikai és gazdasági összefonódása oly szoros, hogy a KKP szerepének - az ideológia fontosságának - az utóbbi években is hangsúlyozott fenntartása végső soron a hatalmi rendszer egészét erősíti. Annak a kollektív vezetésnek, amelynek feladata az ország egységének és stabilitásának megőrzése, elegendő ideje volt hatalmának megszilárdítására, az átmeneti időszak zökkenőmentes levezénylésére. *Deng Xiaoping* halálát követően *Jiang Zemin* elnök integrátori képességével, a szélsőségek elleni fellépésével nem csak ura maradt a helyzetnek, hanem 1997 szeptemberében a KKP XV. kongresszusán - személyi változások révén - hatalmát úgy tudta konszolidálni, hogy pozícióit tovább erősítette. A jövő kilátásai szempontjából meghatározó az a széleskörű társadalmi konszenzus, amely az ország egysége és stabilitása őrzésében kialakult és minden más megfontolással szemben prioritást élvez.

3.1.3. *Növekedési viszonyok Kína gazdaságában*

A reform és nyitás politikájának eredményei igazolják azoknak a két évtizeddel korábbi elképzeléseknek és céloknak a megalapozottságát, amelyeket a Kína-szakértők többsége inkább vágyalomnak, mint kivitelezhető realitásnak tekintett éveken keresztül. Az ún. "*kínai színezetű szocialista piacgazdaság*" talaján ma már a gazdaság alapvető problémáját inkább képezi a szerkezetátalakítás, mint a mennyiségi ellátás. Az a gyakorlat, amely a központosított irányítási-tervezési rendszer és a piaci mechanizmus elemeinek a párosítására épült, 20 év alatt látványos eredményeket produkált.⁴⁶

A kínai GDP növekedési rátája 1979 és 1997 között a világon a legmagasabb volt, éves átlagban 9.8 %-os bővülése messze meghaladta a 3.3%-os világátlagot. 1997-ben a bruttó hazai termék összege 904.14 mrd USD volt, aminek alapján Kína a világ 7. legnagyobb gazdasági hatalmává lépett elő. Vásárlóerő-paritáson ez 2000 mrd USD-t megközelítő értéknek felel meg.⁴⁷

Kína gazdasági teljesítményeit tekintve az 1997-es és az 1998-as esztendő is illeszkedik abba a sikersorozatba, amivel a gazdasági reform-folyamatok két évtizede jellemezhető. Az alkalmazott gazdaságpolitikai eszközök 1996-tól kezdtek éreztetni pozitív hatásukat a gazdaság túlfűtöttségének mérséklésén, minek következtében a GDP növekedésének mértéke "mindössze" 9.6 %-os, 1997-ben pedig 8.8 %-os volt.

A természeti csapások sorozata és az ázsiai valutaválság elmélyülése azonban keresztülhúzta a kiegyensúlyozott fejlődés konszolidálásra irányuló számításokat. 1998-ban sokáig kérdéses volt, sikerül-e a 8 %-os növekedési ütemet megvalósítani. Csak 1998 végén vált

⁴⁶ Kína gabona-, gyapot-, repce-, marha- és sertéshús-, textil-, cement-, acél- és széntermelése, valamint az országban gyártott TV-készülékek számának naturális mutatói alapján a világtermelés ranglistáján az 1., villamosenergia- és műtrágya-előállításával a 2., kőolaj-kitermelésével pedig az 5. helyet foglalja el.

Forrás: Tóth Barna: Kína az ezredfordulón. In: *Korunk*. 1998. 8. sz. Kolozsvár, p. 20.

⁴⁷ Ábrahám Anna: *A gazdasági reformok 20 éve Kínában*. Nagykövetségi összeállítás, 1998. Peking, p. 1.

teljesen egyértelművé, hogy a tervezettnél ugyan alacsonyabb, de 7.8 %-os teljesítménnyel, ahhoz közelítő volt a gazdasági növekedés rátája.⁴⁸

A reformfolyamat során a felhalmozás, beruházás és exportorientált termelés adta döntően a növekedés forrását. Az 1998-as esztendő nehézségeinek áthidalásához azonban olyan további pótlólagos erőforrásokat kellett keresni, amelyeket eddig még nem aknáztak ki teljesen. A válságkezelési csomagtervnek így vált elemévé a belső piaci fogyasztás, az exportnövelés, valamint az árvíz sújtotta területek újjáépítésébe és az infrastruktúrába eszközölt beruházás.

A belső kereslet növelése a kínaiak - világviszonylatban is kiemelkedő - megtakarítási hajlandóságára épül. A lakossági takarékbetétállomány teljes összege 1997 végén 560 mrd USD volt, ami a teljes banki betétállomány 60 %-át adja.⁴⁹ A megtakarítási hajlandóságban meghatározó szerepet az a konfuciánus életfelfogást jellemző biztonsági tartalékolási hajlam játsza, amelyet ma már nem a kényszertakarékosság motivál. A belső kereslet élénkítésére irányuló kormányzati erőfeszítések ezen a hagyományos szemléleten próbálnak változtatni.

A fő termelőágazatoknál érvényesülő fejlesztési prioritások alapján rendeződtek át a nemzetgazdaság szerkezeti arányai. A primer ágazatokhoz sorolt mezőgazdaság, erdészet, halászat, a második szektorba tartozó ipari és építőipari tevékenység, valamint a terciér szektort képező szállítás, hírközlés, kereskedelem és egyéb szolgáltatások súlyának átrendeződése a GDP szerkezetén belül némi késéssel ugyan, de követi a világgazdasági trendeket. A reformfolyamat közel két évtizede során az átrendeződési folyamat eredményeként a gazdaságon belül

1979-től 1997-ig

- a primer ágazatok részaránya 31.2 %-ról 18.7 %-ra csökkent,
- a második szektor részaránya 47.4 %-ról 49.2 %-ra növekedett,

⁴⁸ Gan Lu: Inching Near to the 8 % Target. In: *China Economic News*, Vol. XX. No. 2. 1999. Beijing, p. 2.

⁴⁹ Az egy főre jutó megtakarítás összege országos átlagban 453 USD, míg az egy főre eső jövedelem átlaga városokban 632.2 USD, vidéken 252.4 USD volt.

Forrás: SSB: *China Statistical Yearbook. 1998*. Beijing, p. 324. és p. 328.

- a terciér szektoré pedig

21.4 %-ról 32.1%-ra nõtt. ⁵⁰

⁵⁰ Az SSB: *China Statistical Yearbook*. 1998. Beijing, p. 56. alapján.

3.1.4. A mezőgazdaság növekedése

A gazdasági reformok húzóágazatát képező mezőgazdaság súlyaránya a gazdaságon belül folyamatosan csökken. Ez természetes velejárója az iparosodó társadalmak modernizációjának. A mezőgazdaság legnagyobb gondját az jelenti, hogy a fejlődés extenzív tartalékai a 90-es évekre kimerültek. A reform egyes szakaszainak⁵¹ növekedési ütemei egyértelműen jelzik a mezőgazdaság teljesítőképességének csökkenését. A reform első, 1979-1984 közötti szakaszában a növekedés mértéke éves átlagban 7.3 %, az 1985-1991 közötti időszakban 7.7 %, az 1991-1997 közötti években pedig 4.4 % volt.⁵² Ezen belül a gabonatermés mennyisége az 1991-1997 közötti hét éves időszakban éves átlagban mindössze 1.9 %-kal nőtt.⁵³ A probléma megoldását a mezőgazdasági termelés intenzív növekedési pályára állítása jelentheti. Ez azonban oly mértékű tőke beruházást igényli, amely nem áll rendelkezésre. A központi költségvetésnek legalább 10 %-át kell a mezőgazdasági beruházásokra költeni ahhoz, hogy az ország terméseredményei 4 %-kal növekedjenek.⁵⁴

Tőkeintenzív termeléssel még vannak tartalékok a rendszerben, hiszen az egy főre jutó megművelt földterület nagysága Dél-Koreában vagy Japánban fele a kínainak. Korszerűbb technikával, több öntözéssel, műtrágyával, az úthálózat, a szállítási és raktározási lehetőségek fejlesztésével, a marketing és elosztási tevékenység javításával a mezőgazdaság problémája kezelhetőnek tűnik. Ehhez azonban tőkére van szükség.

A piaci viszonyok korlátlan érvényesítésével ugyan mobilizálni lehetne a szükséges erőforrásokat, de ez az alapvető élelmiszerek árának oly mérvű növekedését vonná magával, amely meghaladná a városi lakosság fizető- és tűrőképességét.

⁵¹ Lásd az 1. sz. mellékletet.

⁵² Tálás; 1998a. p. 12.

⁵³ Az SSB: *China Statistical Yearbook*. 1998. és 1993. Beijing, p. 386. és p. 363. alapján

⁵⁴ Tálás; 1998a. p. 16.

A népesség élelmezésében meghatározó szerepet a gabonaellátás játszik. Kínában él az emberiség több mint 21 %-a. A népesség ellátásához szükséges élelem megtermeléséhez a Föld megművelhető területének 7 %-a áll rendelkezésére. A gabonaneműekből történő önellátás megteremtése a 80-as évek első felére így óriási eredménynek számít. 1978-1997 között a megtermelt gabona mennyisége 62.1 %-kal nőtt, ami azt jelenti, hogy a termés mennyisége 304.8 tonnáról 494.2 tonnára emelkedett.⁵⁵ A mezőgazdasági ágazaton belül az utóbbi évek gabonatermésének mennyisége gyakorlatilag alig változott. Ez alól az 1996. év a kivétel, amelynek 504.5 millió tonnás rekorderedményét a következő két évben már nem sikerült megközelíteni.⁵⁶ Ennek következtében a népesség növekedési üteme meghaladja a betakarított gabonatermés növekedésének mértékét.⁵⁷ Az egy főre jutó éves gabonamennyiség 400 kg, míg a világátlag 412 kg.

Az élelmiszer-önellátás mindazonáltal a kínai politika ideológiai sarokkövét képezi. Az ideológia és a gazdasági realitás összehangolása nem könnyű feladat.⁵⁸ Ma már a gyapot- és acélipari termékekhez hasonlóan, szigorú kiviteli tilalom alá esnek a gabonafélék is. Méreteinél fogva Kína meghatározó szereplője a világ agrárpiacainak. Akár a keresleti, akár a kínálati oldalon jelenik meg egy-egy termék piacán, volumenénél fogva mindenképpen befolyásoló erőt jelent. Amerikai becslések szerint Kína az elkövetkező 30 évben több százmillió tonna élelmiszerimportra fog szorulni, s fizetőképes keresletével meghatározza majd a világpiacot.⁵⁹

⁵⁵ SSB: *China Statistical Yearbook*. 1998. Beijing, p. 403.

⁵⁶ A 90-es évek során három esetben fordult elő, hogy a gabona termés eredmények 2-2.5 %-kal estek az előző évihez képest. 1997-ben 494 millió tonna, 1998-ban 492.5 millió tonna gabonatermést takarítottak be.

Forrás: SSB: *China Statistical Yearbook*. 1998. Beijing. p. 390. és p. 403.

⁵⁷ 1997-ben a természetes szaporulati ráta 10.06 ezrelék volt.

Forrás: SSB: *China Statistical Yearbook*. 1998. Beijing, p. 106.

⁵⁸ SSB: *China Statistical Yearbook*. 1998. Beijing, p. 403.

⁵⁹ Lásd még a 2.1.5. szakaszt.

3.1.5. Az ipari ágazat terjeszkedése

1978 és 1997 között az ország ipari termelése átlagosan évi 12 % -kal, az iparvállalatok vagyona pedig 1997 végére 11.6 mrd RMB-re nőtt, ami 26.6-szerese a 20 év előttinek.⁶⁰ Az adott intervallumban a nehézipari termelés éves növekedési átlaga 12.4 %, a könnyűiparé 11.6 % volt. 1998-ban az ipari termelés növekedési üteme 8.9 %-re mérséklődött, a nehéziparé 8.5 %-ot, a könnyűipari termelésé pedig 9.1 %-ot tett ki.⁶¹ Az ipar szerkezeti arányait tekintve megállapítható, hogy a könnyűipari termelés növekedésének üteme némileg meghaladja a nehéziparét, de az ipari termelés egészében még mindig - 1996-ban 58.2 %-os, 1997-ben 56.7 %-os arányban - a nehézipar dominál.⁶² A vállalati szektoron belül azonban nagyok a szóródások. Ez a megállapítás épp úgy érvényes a tulajdonviszonyok alapján - állami, kollektív, magán és egyéb kategória szerint - megkülönböztetett vállalatokra, mint a vállalati méretek szerinti csoportosításra. Miután az ipari termelés hozzáadott értéke az elmúlt két évtizedben eltérő ütemben növekedett a különböző tulajdonformákban, a kínai ipar tulajdonszerkezetének diverzifikálása tovább tart.⁶³

Az iparpolitika meghatározó feladatának a termelés valamennyi területét érintő ágazati-szerkezeti arányok optimalizálását, valamint az ennek leginkább megfelelő tulajdonviszonyok kialakítását tekintik.

⁶⁰ 1.39 mrd USD-nak megfelelő összeg. Forrás: Ábrahám A; 1998. p. 2.

⁶¹ Forrás: Ábrahám Ferenc: *Kínai Népköztársaság '98. Főbb statisztikai adatok*. Magyar Népköztársaság Nagykövetsége, 1999 március, Peking, p. 1.

⁶² 1997-ben az ipari termelés növekedési üteme 11.1 %, amelyen belül nehéziparé 10.5 %, a könnyűiparé pedig 11.7 % volt.

Forrás: SSB: *China Statistical Yearbook. 1998*. Beijing, p. 438.

⁶³ *Tálas Barna* a tulajdonformákról a következőket írja: "A kollektív tulajdonban levő gazdálkodó egységek közé Kínában a városok kerületi kormányainak és utcai bizottságainak az ellenőrzése alatt működő vállalatokat és szövetkezeteket, utcai vállalatokat és szövetkezeteket, valamint járási (xiang) és mezővárosi (zhen) kormányok ellenőrzése alatt működő vidéki vállalatokat és szövetkezeteket számítják. Ezek jelentős része azonban ... olyan társas vállalkozás, amely tényleges tulajdonosa csupán néhány módosabb család, s így ezek a vállalatok és szövetkezetek tulajdonképpen magánvállalatoknak is tekinthetők."

Forrás: Tálas; 1998a. p. 42. Lásd még a 3.3.2. szakaszt.

A feladatok olyan kérdéscsoportokra vonatkoznak, mint a kitermelő, az alapanyaggyártó- és a feldolgozóipar hármásának, a könnyű- és nehézipar arányának, a fogyasztási cikkek és a termelőeszközöket gyártó ágazatok közötti viszonynak, valamint a városi és falusi ipar fejlesztési ütemének a meghatározása. Strukturális vetületében a kitermelő és feldolgozó ágazatok lassú térvesztése figyelhető meg a szolgáltatóiparral szemben. Ugyanakkor az ipar egészében a termelés szerkezeti és ágazati megoszlásában markáns elmozdulás nem észlelhető.

Az évtized elejére egyértelműen bebizonyosodott, hogy a különböző típusú vállalkozások nemcsak hogy életképesek, de sikeresebbek is, mint a szubvencionált állami vállalatok. A kollektív - mind a városi, mind a falusi - vállalatok növekedése gyorsabb volt, mint az állami tulajdonban lévőké.

1991 és 1995 között, a VIII. ötéves terv folyamán éves átlagban - folyó árakon számítva - a bruttó termelési érték növekedése 22.2 %-os volt. Ezen belül a növekedés az állami tulajdonú szektorban 8.2 %, a szövetkezetiben 25.4 %, az egyéni vállalkozásoknál 49.2 %, az egyéb kategóriához tartozó termelési egységeknél 63.7 % volt. Az ipari termelés bruttó értékét tekintve az egyéb tulajdonosi kategóriába sorolt vállalkozások kivételével 1997-ben valamennyi vállalati típusnál visszaesett a növekedés mértéke.⁶⁴ Ennek azonban a fejlődés egészét tekintve nincs különösebb jelentősége, minthogy az eredmények messze meghaladják a világátlagot. A központi felügyelet alatt álló egységek termelésének 3.8 %-os növekedésével szemben a közösségi vagy szövetkezeti tulajdonú formák termelése 10.2 %-kal, a magánvállalkozásoké 15.4 %-kal, az egyéb típusú vállalkozásoké pedig 30.2 %-kal nőtt 1997-ben.⁶⁵

⁶⁴ Az ipari termelés bruttó értékének növekedése 1996-ban az államiban 5.1 %, a kollektívban 20.8 %, a magánszektorban 20.0 %, az egyéb vállalkozási formákban pedig 23.7 %. Forrás: SSB: *China Statistical Yearbook*. 1998. p. 433.

⁶⁵ A közösségi tulajdonban levő cégek dolgozói elvileg tulajdonosok is. Általában minimális tőkével indítják be vállalkozásukat, költségstruktúrája jóval alacsonyabb, mint az államiaké. A vállalatvezetésnek - az állami szubvenció hiányában - számolnia kell pénzügyi forrásainak korlátaival, amit nem egyszer a helyi hatóságokra gyakorolt nyomással próbálnak tágítani. Ennek bejáratott módja az adóhalasztás és adócsökkentés "kijárása".

Szerkezetét tekintve a kínai ipart a kisvállalatok dominanciája jellemzi. A 80-as évek közepén a vállalatok 98.5 %-át a kisvállalatok, 1.1 %-át a közepes méretűek, 0.4 %-át pedig az állami nagyvállalatok alkották. Az ipari termelésnek ekkor már több mint a fele származott a kisvállalatoktól. Az 1997-es statisztikai adatok birtokában az utóbbi évtized vállalati méreteinek szerkezetében jelentős változás nem észlelhető. A korábbihoz képest némileg nőtt a nagy- és közepes méretű vállalatok számaránya, ami az előbbinél 1.3 %-os, az utóbbinál 3.2 %-os részesedést jelent, de a kisvállalatok túlsúlya - 95.5 %-os arányban - továbbra is jellemzője maradt a rendszernek. A bruttó ipari termelés tekintetében a 10 évvel korábbi helyzethez képest valamivel nagyobb elmozdulás észlelhető, miután a nagyvállalati kör ennek - folyó áron számolva - 38.2 %-át, a közepes méretűek 13.9 %-át, a kisvállalatok pedig 47.9 %-át állították elő.⁶⁶

A vállalati méretek mellett még a tulajdonformáknak van meghatározó szerepe az ipari vállalatok szervezeti struktúrájának konzerválásában, illetve átalakításában. A reformfolyamat 20 évének legmarkánsabb változását a tulajdonszerkezetnek az állami tulajdon részarányának csökkenésével járó átalakulása képezte az ipari ágazatban. Hatására az esetenként valóban hiányt pótló, máshol párhuzamosságokat teremtő kisüzemek százezrei jelentek meg. A vállalatok szaporodásának arányában csökkent azok mérete. 1997-ben a 98 ezer állami vállalat képezte az ipari szektor 1.2 %-át, míg az 1.77 millióra tehető kollektív tulajdonú vállalat 22.4 %-os, az 5.97 millió magántulajdonú vállalat pedig 75.4 %-os részt képviselt.⁶⁷

⁶⁶ SSB: *China Statistical Yearbook*. 1998. Beijing, p. 438.

⁶⁷ Fukuyama a kisvállalatok kapcsán a következőket írja "A kínai társadalmakban azért kisméretűek a vállalatok, mert a magánszektor jóformán minden cége családi tulajdonban van és családtagok a vezetői... Ami a kínai iparosodásban különleges ... az az, hogy a kínai családi vállalatok, úgy látszik, igen nehezen tudnak a tisztán családi vezetésről a professzionálisra áttérni, holott ez lenne a feltétele annak, hogy túléljék az alapító családot. ... Az atomisztikus piac, melyen egy sereg kis magáncég nyüzsög, nagy hévvel igyekszik kiszorítani egymást, nem új jelenség: sok évszázadon át ez a rendszer jellemezte a kínai gazdasági életet, vidéken éppúgy, mint a nagyvárosokban."

Lásd Fukuyama; 1996. pp. 109-120.

3.1.6. A *tercier* szektor megerősödése

1978 és 1997 között a szolgáltató szektor bővülése éves átlagban 8 % volt. A szektor termelési aránya az ország GDP-jében az 1978-as 23.7 %-ról 1997-re 32.1 %-ra emelkedett.⁶⁸ A növekedés elsősorban a bankok, a biztosító társaságok és az ingatlanfejlesztő cégek szaporodásának és gyors terjeszkedésének tulajdonítható. A gazdasági szerkezetátalakulás középpontjában jelenleg a szolgáltatási ágazatok állnak. A korábban zárt szolgáltatási piacok egyre több területen válnak hozzáférhetővé külföldiek számára. A WTO-konformitás jegyében Kína gyors ütemben integrálódik a szolgáltatási világpiacokba. 1992-től a kínai gazdaságnak több olyan speciális területét - például reklám, geológiai feltárás, kutatás, olajfeldolgozás, épületgépészet, tömegkommunikáció, ingatlanpiac, várostervezés, bank-, és biztosítás piac, turizmus és utazási ügynökségek, komputerszerviz, óceánhajózás, légi és szárazföldi szállítás, jogi tanácsadó szolgáltatás, hajózási képviseleti irodák stb. - nyitották meg fokozatosan a külföldiek előtt, amelyek korábban zártak voltak. A fejlett országokhoz hasonlítva azonban a szolgáltatási szektor protekcionista elemei még mindig erősen korlátozóak.

A beruházási makro- és mikroklíma javítása érdekében gazdaságfejlesztési prioritásként óriási erőfeszítéseket tesznek az infrastruktúra fejlesztésére. A befektetési biztonságot szolgálja a jogi szabályozás folyamatának felgyorsítása az utóbbi években. A gyakorlati követelményekhez gyorsan igazodó törvény- és szabályozórendszer változása azzal együtt, hogy segíti a külföldi tőke integrálódását a gazdaságba, egyben nehezíti a tervezhetőséget, amit tovább bonyolít az a tény, hogy tartományonként a központi előírások mellett változó helyi előírások is léteznek.

Az elmúlt években nemzetközi viszonylatban is jelentős fejlesztések valósultak meg, és átalakulóban van az ország infrastruktúrája. Ennek ellenére az elért eredmények még elmaradnak a szükségletek mögött.

⁶⁸ Ábrahám Anna; 1998. p. 4.

Az infrastruktúra szűk keresztmetszete különösen az ország fejletlenebb részein gátja a gazdasági növekedésnek. Környezetvédelmi szempontból az energiaforrások összetételének - 74.3 % szén, 17.4 % kőolaj, 2.3% földgáz, 6.0 % vízi energia - aránya az energiatermelésben még 1997-ben is katasztrofálisnak minősíthető.⁶⁹

Az energiatermelés - egyéb szempontokból is - súlyos gondja a gazdaságnak. Az energiaforrások krónikus hiánya következtében a termelési kapacitásoknak egyes helyeken csak 60 %-át vagy ennél is alacsonyabb hányadát tudják kihasználni. A rendelkezésre álló 1996. évi adatok szerint a villamosenergia fogyasztás mennyisége 1076.4 mrd kWó. Az előrejelzések szerint a gazdasági fejlődés fenntartásához Kínának pótlólagosan mintegy 550-600 MW villamosenergia-termelő kapacításra lesz szüksége 2010-ben. Az energetikai ágazat a külföldi befektetéseknek viszonylag zárt területe. Vegyesvállalat alapítására vagy együttműködésre lehetőség kizárólag csak az energia-előállítás területén van. Külföldiek továbbra sem szállhatnak be tőkájükkel az energia-átviteli létesítmények építésébe és üzemeltetésébe.⁷⁰

1997-ben az ország vasúthálózatának hossza 57.600 km-t tett ki, amelyből 12.000 kilométernyi volt villamosított. A kiépített közutak hossza 1997-ben 1.226.000 km, a hajózható belső víziút hossza pedig 109.800 km volt. Jelentős fejlesztések folynak a polgári légi repülés terén. 1995-1997 között a légihálózat teljes hossza 1.129.000 kilométerröl 1.425.000 km-re bôvült. Hasonló ütemben folyik az olaj- és gázvezeték-hálózat kiépítése, amelynek hossza az 1995. évi 17.200 km-röl 1997 végére 20.400 km-re nôtt.⁷¹ A telefonhálózat bôvítése terén is gyors fejlődés ment végbe.

⁶⁹ SSB: *China Statistical Yearbook*. 1998. Beijing, p. 251.

⁷⁰ Az energiaszektoron belül a villamosenergia-termelés nôtt nagyobb mértékben. 1991-1995 között növekedési rátája 11 %, 1996-ban 8.6 %, 1997-ben pedig 5.1 % volt, miközben a szektor egészében 4.4 %, 2.5 % és 2.3 % volt a növekedés. A kapacitás bôvítéséhez az ágazatba irányuló külföldi beruházások ugrásszerű növelésére lesz szükség a következô öt évben.

Forrás: SSB: *China Statistical Yearbook*. 1998. Beijing, pp. 257-258.

⁷¹ SSB: *China Statistical Yearbook*. 1998. Beijing, p. 536.

A mobiltelefon-előfizetők száma 1995 és 1997 között 3.6 milliőról 13.2 millióra ugrott. A regisztrált telefonkészülékek száma pedig az adott 2 évben 57.6 millió készülékről 101.2 millióra nőtt. Ez azt jelenti, hogy Kína lakosságának 9 %-a rendelkezik már telefontal.⁷²

3.1.7. Az infláció

Az inflációt, aminek megfékezése éveken át a gazdaságpolitika prioritása volt, az utóbbi években sikerült alacsony szinten tartani. Ennek ellenére felpörgésének veszélyéről a modernizáció gazdasági hátterének felvázolása kapcsán nem szabad megfeledkezni. Az inflációs nyomás a növekedés gyors ütemének egyik legnyilvánvalóbb negatív jelenségeként erősödött fel a 80-as évek második felétől. Az indexszámítások alapján a fogyasztói árak az 1985. évi 100-as kiinduló bázishoz képest 1996-ra elérték a 327.9-et. Folyó árakon számítva ez azt jelenti, hogy 1986 és 1995 között az infláció hivatalos rátájának éves átlaga 12 % volt. A kilencvenes évek inflációs hulláma 1994-ben tetőzött, amikor a fogyasztói árnövekedés hivatalosan elérte a 24.1 %-ot. A valóságban azonban a nagyobb városokban 29-30 % -ot is meghaladó szinteket mértek.

Az infláció visszaszorítása a gazdaságirányítás kulcsfeladata volt. Az 1993-as esztendő második felében hozott korlátozó intézkedések, - amelyek lényegét a szigorodó költségvetési és pénzpolitika, valamint az emisszió és a költségvetési kiadások csökkentése jelentette - 1995-ben kezdtek éreztetni hatásukat. Ebben az évben a kiskereskedelmi árindex 14.8 %-ra, a fogyasztói árindex pedig 17.1 %-ra csökkent. Kínai közgazdászok szerint, a központi bank pénzkibocsátásainak visszafogása mellett az infláció csökkenésében fontos szerepet játszott az állami egységek beruházási célú keresletének korlátozása, a bőséges áruellátás, a fokozott adminisztratív árellenőrzés, a reformlépések árfelhajtó hatásának gyengülése, a központi és tartományi kormányok ártámogatásra fordított kiadásainak emelése és a gazdasági növekedés túlfűtöttségének lanyhulása.⁷³

⁷² SSB: *China Statistical Yearbook. 1998.* Beijing, p. 568..

⁷³ SSB: *China Statistical Yearbook. 1997.* Beijing, p. 267.

1996-ban a kiskereskedelmi árindex egy számjegyre, 6.1 %-ra, a fogyasztói árindex pedig 8.3 %-ra mérséklődött. 1997-ben ezek mértéke még tovább - 0.8 %-ra, illetve 2.8 %-ra - zsugorodott. Az infláció alacsony szinten tartására irányuló erőfeszítések 1998 viszontagságos esztendejében is sikerrel jártak, a kiskereskedelmi árindex -2.6 %-ra, a fogyasztói árindex -0.8 %-ra esett vissza. A folyamatban lévő ötéves tervidőszak előirányzatát, az inflációs ráta 10 % alatt tartását, úgy tűnik, sikerül túlteljesíteni.⁷⁴

3.1.8. A külgazdasági kapcsolatok

A külgazdasági kapcsolatok fejlesztése 1979-től képez gazdaságpolitikai prioritást. A "nyitott kapuk" politikájának sikerét mutatja az a növekedési pálya, amelyet külkereskedelme volumenének folyamatos bővítésével, valamint a külföldi tőkebefektetések fogadó országaként 1979 és 1997 között Kína bejárt. Külkereskedelmi volumenének összege 1979 és 1997 között 20.64 mrd USD-ról 325.1 mrd USD-ra emelkedett, ami 15.8-szeres növekedést jelent. Kína súlya növekszik a világkereskedelemben is, GDP-jének csaknem fele realizálódik a külkereskedelemben.

A külgazdaság fejlődésének dinamizmusát szintén jelzi a világranglistán belüli helyezések módosulása. Külkereskedelmi forgalmának bővülése alapján az 1978-ban elfoglalt 27. helyéről 1995-ben a 10. helyre lépett elő. Úgy tűnik, elért pozícióját őrizni tudja 1998-ban is. Az import vonatkozásában ez a 27. helyről a 12.-re, exportnál a 28. helyről a 10. helyre történő előrelépést jelentette.⁷⁵ Hongkong 1997 júliusában történt visszacsatolását is figyelembe véve a KNK és Hongkong együttesen a 7. helyre került a világkereskedelmi rangsorban.

⁷⁴ SSB: *China Statistical Yearbook. 1998.* Beijing, p. 301.

⁷⁵ Abszolút számokban kifejezve ez 1978-ban 10.89 mrd USD, 1997-ben 142.36 mrd USD importot, az export oldalán pedig 1978-ban 9.75 mrd USD-os, 1997-ben 182.70 mrd USD-os kivitelt jelentett.

Forrás: Ábrahám A.; 1998. p. 1.

Az "önerőre támaszkodás" elvére épülő kínai gazdaságban külföldi hitel felvételére csak a 70-es évek közepétől, működőtőke importjára pedig 1979 júliusától, a közös vállalatok működéséről elfogadott törvény megszületésétől van lehetőség. A változás nagyságát jelzi, hogy az elmúlt húsz év gyakorlatának eredményeként 1993-tól Kína - az USA-t követően - a világ második legjelentősebb működőtőke-befogadó országává vált. Ez volt az az év, amikor az EU felismerte a Kína felé nyitás szükségszerűségét, és Kohl kancellár történelmi látogatásával érvényüket veszítették mindazok a politikai és gazdasági szankciók, amelyekkel a fejlett ipari országok az 1989-es Tiananmen téri események miatt Kínát sújtották. 1993-ban a politikai elszigetelődés oldásának egyik leglátványosabb jele volt a külföldi tőkebeáramlás ugrásszerű megnövekedése.

Napjainkban a fejlődő országokba irányuló befektetések teljes összegének egyharmadát hasznosítják Kínában. Az elmúlt 20 évben - kínai statisztikák alapján készült számítások szerint - 304.345 projektet finanszíroztak közvetlen külföldi tőkeberuházásból. Külföldi hiteleből és kölcsönből pedig mindössze 1528 projektet létesítettek.⁷⁶ Ezen időszak alatt 519.24 mrd USD külföldi tőke közvetlen befektetésére kötöttek szerződést, amiből ténylegesen 220.14 mrd USD került felhasználásra. Az országba beérkező külföldi tőke teljes összege 348.35 mrd USD-t tett ki. 1997-ben a beáramló külföldi tőke értéke meghaladta a 64.4 mrd USD-t, amin belül a közvetlen külföldi tőkeberuházások 45.3 mrd USD-t tettek ki.⁷⁷

Az itt felsorolt adatok alapján nem szorul különösebb bizonyításra az, hogy az üzleti világ érdeklődése Kína felé fordult. Az érdeklődés azonban nemcsak a gazdaság szereplői részéről nagy, az idegenforgalmi statisztikák tanúsága szerint a turisták is növekvő számban keresik fel az ázsiai országot. Ma már a nemzetközi idegenforgalom 8. legnagyobb célállomása Kína.⁷⁸

⁷⁶ SSB: *China Statistical Yearbook*. 1998. Beijing, p. 637.

⁷⁷ SSB: *China Statistical Yearbook*. 1998. Beijing, p. 637.

⁷⁸ *Beijing Review*: China's International Ranking in 1978 and 1997. In: *BR*, Vol. 41. No. 43. October 26 - November 1, 1998. Beijing, p. 22.

Az 1998. év nehézségei ellenére Kína makrogazdasági mutatói kifejezetten kedvezőek, nemzetközi fizetőképessége jó, valutatartalékai jelentősek. Az ország valutatartalékai az 1997. évi 139.9 mrd USD-ról 1998 végére sikerült 145 mrd USD-ra növelni.⁷⁹ Ezzel szemben 1997-ben, a külföldi adósságállomány nagyságát 131 mrd USD-ben, a GDP 14.5 %-ában adták meg.⁸⁰ A kínai nemzeti fizetőeszköz árfolyama 1998-ban tartani tudta az értékét. Az adósságszolgálati ráta 1997-ben 7.3 %-ot tett ki.⁸¹

A nemzeti valutájukat leértékelő ázsiai országokkal szemben Kína őrizni tudta versenyképességét, ennek következtében az 1998. évi külkereskedelmi mérlegét 45 mrd USD többlettel zárta.⁸² A hivatalosan 120-131 mrd USD közötti külső adósság összegén belül a hosszú lejáratú, kedvezményes kamatozású hitelek aránya 85 % fölött van. A felsorolt mutatók alapján Kína helyzete stabil. Az adósságállomány hivatalosan megadott értékének megbízhatóságát azonban sokan kétségbe vonják. Szakértők szerint az adósság összege a közöltnek duplája is lehet, ami már elég nagy ahhoz, hogy veszélyeztesse a gazdaság egyensúlyi helyzetét.⁸³

A világgazdaságban elfoglalt "dobogós helyek" felsorolása jelzi Kína elmúlt húsz évi gazdasági fejlődésének dinamizmusát, a teljesítmények impozáns voltát. A makrogazdasági mutatók mögé pillantva azonban előtűnnek azok a belső szerkezeti aránytalanságok, amelyek megmutatják a kínai gazdaság és társadalom törékenységét.

⁷⁹ Ábrahám Ferenc; 1999. p. 1., és lásd még a 2.2. alfejezetet.

⁸⁰ A külföldi adósságállomány a GDP-nek 1992-ben 15.8 %-a, 1993-ban 12.5 %-a, 1994-ben 17.7 %-a, 1996-ban 14,2 %-a volt. Forrás: SSB: *China Statistical Yearbook. 1998.* Beijing, a p. 292. alapján készült számítások.

⁸¹ Az adósságszolgálati ráta 1985-ben 2.8 % volt, 1986-ban ugrott 20.3 %-ra, majd 1990-ben 8.5 %-ot, 1993-ban 9.7 %-ot, 1994-ben 9.1 %-ot, 1995-ben 7,3 %-ot, 1996-ban pedig 6,7 %-ot tett ki.

Forrás: SSB: *China Statistical Yearbook. 1998.* Beijing, p. 292.

⁸² Lásd Wang Tiemin: China Hit USD 323.9 Billion in Foreign Trade. In: *China Economic News*, Vol. XX. No. 6. 1999. Beijing, p. 6.

⁸³ Lásd *Világgazdaság Évkönyv. 1999.* Zöld Újság Rt., Budapest, p. 9.

3.2. "A modernizáció kelepcéje"

Az 1998-as esztendő egyik legnagyobb kínai könyvsikere "A modernizáció kelepcéje. Napjaink Kínájának gazdasági-társadalmi kérdése" címmel megjelent kötet volt.⁸⁴ Szerzőjének, a közgazdász-újságíró He Qinglian-nek (Ho Csing-lien) két évet kellett várnia a kiadás engedélyezésére. Írásában a 20 éves reformfolyamat árnyoldalait veszi számba, ami miatt a könyv megjelenése is egyfajta szenzációnak számít. Az író a kínai emberek többségének viszonyát az utóbbi 20 év történéseihez a mitikus She Gong (Sö Kung) esetével érzékelteti, aki nagy rajongója volt a festett sárkánynak. Amikor aztán egy igazi sárkánnyal találkozott, rettenetesen megijedt. He Qinglian véleménye szerint a kínaiak is így vannak a reformokkal, amelyeket ő a "hatalom marketizációjának" nevez.

Az egyensúly fenntartására irányuló erőfeszítések nem zárják ki a kulisszák mögötti frakcióharcokat. A reform megítélésében mindig is megosztott volt a vezetés. A markánsan elkülöníthető két szárny egyikét a maoista hagyományokat védő konzervatívok - vagy "öreg balosok" -, másikat pedig az értelmiség többségét maga mögött tudható reformerek alkották. Ma már egy olyan irányzatot is meg lehet különböztetni, amely ugyan konzervatív szemléletű, de nem Mao, hanem Deng Kínáját próbálja megőrizni. Ami azonban a hatalmi piramison belül játszódik, az meglehetősen távol áll a problémákat belülről érző, napi életében azt megszenvedő kínaiak tömegétől. Az író az átlag kínai szemszögéből fogalmazza meg bírálatát a reform visszáságaival kapcsolatban, ez pedig teljesen új jelenségnek számít a kínai közéletben.

A gazdasági fejlődés egyensúlytalanságai miatt Kína politikailag és társadalmilag sebezhetőbb, mint ahogy azt általában feltételezik. A reformfolyamattal egy sor olyan jelenség is beépült a rendszerbe, amely közvetlenül vagy közvetve veszélyezteti a társadalmi stabilitást.

⁸⁴ Kínai címe "*Xiandai huade xianjing. Dangdai Zhongguode jingji shehui wenti.*" 1998. Beijing. Ismerteti Liu Binyun - Link, Perry: A Great Leap Backward? In: *The New York Review*, October 8, 1998. New York, pp. 19-23.

A munkanélküliséggel és a szociális háló hiányával párosuló korrupció növeli a lakosság veszélyeztetettség-érzetét. Az állami juttatásokkal földhöz, ingatlanhoz vagy bizonyos nyersanyagokhoz jutó kiváltságosok esetei mutatják az összefonódás konkrétan tetten érhető példáit. A különféle vállalkozásokhoz - mint például ingatlanügyletekhez, tőzsdére történő bejegyzéshez, export-import joghoz stb. - szükséges engedélyek beszerzésének módja a visszaéléseknek nehezebben megfogható formáját jelentik. A társadalmi közérzet romlásának általánosítható okait olyan jelenségekben lehet megfogalmazni, mint

- A gazdagok és szegények közötti különbség növekedése, aminek következtében a népesség leggazdagabb 20 %-ának kezében összpontosul a javak 50.2 %-a, míg a legszegényebb 20 %-ánál a javak mindössze 4.3 %-a.

- A munkanélküliség és a bűnözés növekedése.

- A klán-szerű szerveződések újjáéledése, ami veszélyezteti a hagyományos vidéki önszerveződéseket, gyengíti az ellenőrzési mechanizmusokat.

- A feketegazdaság terjedése és a triádok megjelenése.

- Az állami hivatalnokréteg és az alvilág összefonódásával egyre nő a kisebb városok és települések, a vidéki körzetek lakosságának kiszolgáltatottsága.

- A hatalom ragaszkodik korábbi forráselosztási rendszerének érintetlenségéhez, aminek a hatékonysága nem elsődleges szempont, s ennek következtében igazi piacról - legalábbis a gazdaság bizonyos szegmen-seiben - nem lehet beszélni, csak annak szimulálásáról.

He Qinglian számításai szerint az utóbbi időszakban éves átlagban 130 millió yuan⁸⁵ köztulajdon ment át magánhasználatba, amiből mindössze 30 millió yuan került vissza magántőkeként a gazdaság vérkeringésébe.

⁸⁵ Ez 15.8 millió USD-nak felel meg.

A maradék 100 millió yuan korrupciós, presztízs, vagy egyéb fogyasztási célokra ment el.

A társadalmi egyenlőtlenségek mélyülésével együtt azzal az időzített bombával is szembe kell nézni, amit a környezet pusztítása jelent.

Nevezetesen:

- A légszennyezés 5-10-szerese az USA-beli városokénak.

- A veszély valódi nagyságának felméréséhez és enyhítéséhez hiányoznak a környezetszennyezést mérő műszerek és védő berendezések.

- Megindult a természetes vízgyűjtők kiszáradása, az elsivatagosodás folyamata.

- Az urbanizáció és talajerózió következtében a termőföldterület nagysága átlagosan 0.5 %-kal csökken évente.

- A környezetszennyezés okozta károsodás becsült értéke éves átlagban a GDP 15 %-ával azonos nagyságrendű.

- A Yangtze áradása csaknem minden területen felerősíti a környezeti és társadalmi károsodás mértékét. Ezek sorából a gabonahiány, a belső migráció növekedése, a városi funkcionáriusokkal és a gazdagokkal szembeni erőszakos cselekmények számának növekedése az, amellyel első-sorban számolni kell.⁸⁶

A gazdaság lenyűgöző teljesítményeinek árnyoldalával szembesülve, önkéntelenül adódik a madáchi gondolat:

*"Mi óriás volt bûne és erénye,
És mind a kettő mily bámulatos"*⁸⁷

⁸⁶ Lawrence: China. Celebrity Critic. In: *Far Eastern Economic Review*, Vol. 161. No. 43. 1998. Hongkong, pp. 12-14.

⁸⁷ Madách Imre: *Az ember tragédiája*. Athenaeum, 1921. Budapest, 10. szín, p. 123.

A reform mellékhatásainak számbavételekor meglehetősen lesújtó kép rajzolódik ki a kínai viszonyokat illetően. Az azonban, hogy nyíltan lehet beszélni a kérdésekről, mutatja, hogy a társadalmi konszenzus keresése része a politikai stratégiának. *Jiang Zemin* elnöknek *Deng Xiaoping* gazdasági öröksége átvételekor egy sor feloldhatatlannak tűnő feszültséget is magára kellett vállalnia. Minthogy *He Qinglian* könyve egyértelmű bizonyítéka annak, hogy a bajok még *Jiang* hatalomátvételét megelőzően keletkeztek, így szükség esetén a felelősséget a dengi politikára lehet hárítani. Ez azonban nem jelenti azt, hogy *Jiang* alapvetően meg tudná vagy meg akarná változtatni a dengi irányvonalat.

A *He Qinglian* könyvében feltárt jelenségek súlyát jelzik mindazok a szükségintézkedések, amelyeket az Országos Népi Gyűlés 1998. márciusi ülészakán kinevezett miniszterelnök, *Zhu Rongji* jelentett be. A végrehajtandó intézkedési csomagterv meglehetősen fájdalmas. A kormányfő programadó beszédében összegezte tennivalóit. Ezek közül a legfontosabbnak

- az ázsiai válság által fenyegetett gazdaság növekedésének stimulálását;

- az állami bankok megerősítését;

- a veszteséges vállalatok eladását vagy bezárását;

- s több millió új munkahely megteremtését

nevezte meg. *Zhu Rongji* tervei között a túlburjánzó bürokrácia visszafogására az állami tulajdonú vállalatok mellett az állami apparátus karcsúsítása is szerepel.⁸⁸

Pénzpiaci viszonyainak fejletlensége, s a liberalizálás hiánya miatt Kína kevésbé volt kiszolgáltatva az ázsiai válság pénzügyi oldaláról fenyegető veszedelemnek. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a Kínát is jellemző strukturális válság kihívása nem okoz óriási gondot az ország politikai és gazdasági vezetése számára. Ennek következtében a változás kérdése áll a *Zhu Rongji* miniszterelnök jövője körüli találgatások középpontjában.

⁸⁸ *Beijing Review*: Zhu Rongji New Premier Charts Development Course. In: *BR*, Vol. 41. No. 42. 1998. Beijing, pp. 37-39.

A miniszterelnök egyik legnagyobb erôprôbáját az jelenti, hogy miként tudja legyôzni a konzervatív és baloldali erök ellenállását az 1997 szeptemberében tartott XV. pártkongresszuson összeállított csomagterv három - regionális, ágazati és tulajdonosi - szintjének végrehajtásával szemben. A problémák elmélyülésével együtt sokasodnak a társadalmi és gazdasági stabilitást veszélyeztetô tényezôk is, ez pedig az ortodox beállítottságú erök térnyerésének kedvez.

A jelenlegihez hasonló tartalmú cselekvési programok már korábban is születtek. Következetes végrehajtásukra azonban az esetek többségében nem került sor. A központi és helyi szervek bürokratiának ellenállásán az intézkedések felpuhultak. *Zhu Rongji* miniszterelnöki megbízatásával nem változtak a gazdaságpolitika irányelvei. Már miniszterelnök-helyettesként is meghatározó szerepet játszott a gazdaságpolitikában. Miniszterelnökként, megnövekedett politikai súlyára támaszkodva több eséllyel valósíthatja meg korábbi elképzeléseit. Ez népszerűtlen és fájdalmas intézkedések sorozatát jelenti, amelyeket a gazdaság konszolidálása érdekében feltétlenül végre kell hajtani.

Végsô soron a végrehajtó szervek ellenállásának keménysége dönti majd el a Kínai Népköztársaság jövőjét meghatározó tervezett változtatások kimenetelét. Az intézkedések minőségi változást hozó elemeinek végrehajtása inkább a helyi hatalmasságok és bürokraták együttműködési készségén múlik, mint a miniszterelnök eltökéltségén. Amennyiben Kínának sikerül átlépnie azon a kritikus ponton, amelyen túl a változások már minőségiek, idővel a gazdasági konszolidáció jelei is érzékelhetővé válnak. Gazdasági mutatói tükrében úgy látszik, hogy Kínának nehéz helyzetekben már többször is sikerült stabilizálnia rendszerét. A folyamatban levô stabilizáció pedig végül is a világ egyik legdinamikusabban fejlődô nagyhatalmaként világgazdaságot és -politikát formáló eröközponttá teszi az ázsiai országot.

3.3. Az állami vállalatok és a modernizáció

Az 1997-es esztendő két nagy erôpróbáját - *Deng Xiaoping* halálát és Hongkong július 1-jén történt visszatérését - követôen került sor a Kínai Kommunista Párt XV. kongresszusára 1997 szeptemberében. Ennek legfontosabb döntése a nagyszabású vállalati reformterv jóváhagyása volt. A pártkongresszus középpontjába az elôzetes várakozásoknak megfelelôen annak a problémának a megvitatása került, amit a veszteséges állami nagyvállalatok megoldatlan kérdése jelent. Ennek eredményeként került sor a reformfolyamat cselekvési programjának megerôsítésére.

A gazdasági szerkezet átalakítása, az állami tulajdonú vállalatok reformja, a rendelkezésre álló eszközök ésszerû és hatékony felhasználása jelenti továbbra is a kínai gazdaság egyik legnagyobb kihívását. Mindezen feladatok középpontjában a veszteséges állami vállalatok állnak. Fel-számolásuk nélkül az egyéb problémák sem kezelhetôk. Világbanki becslés szerint 1987 és 1997 között a kínai kormányzat 10 milliárd USD-t fordított - teljesen feleslegesen - ezen vállalatokra. Az irracionális vállalatszerkezet, a párhuzamos fejlesztések, a menedzsment gyenge hatékonysága, a termelés technológiai színvonalának elmaradottsága változatlanul jellemzôje maradt a rendszernek.

Az állami vállalatok mélyülô válságának tendenciája az utóbbi évek belpolitikai és gazdasági vitáinak középpontjába emelte a tulajdonformák kérdését. Az állami és a közösségi tulajdonnak a rejtett privatizációval elegyedô gyakorlata rendkívül bonyolult viszonyrendszert alakított ki a gazdaság szereplôi között. Mivel a részt vevô felek egyikének sem érdeke a helyzet egyértelmû tisztázása, a valós tulajdonviszonyt inkább csak sejteni, mint tudni lehet. Ezen a ponton válik némileg abszurdá az a gazdaság-politikai igyekezet, amely a tulajdonreformot a tulajdonformák jelentôsebb változása nélkül kívánja végrehajtani. A belsô ellentmondások nemcsak hogy rontják a miniszterelnöki cselekvési program hatékonyságát, de a radikális változás lehetőségét is korlátozzák.

3.3.1. A tulajdonviszonyok kérdése

Kínában, mint az ún. "ázsiai termelési mód" modellországában a több ezer éves szerkezet formáinak továbbélése jellemzi a tulajdon-viszonyokat. Ennek egyik meghatározó elemét a közösségi földtulajdon, illetve a köztulajdon képezi, aminek formális fennmaradása nem akadályozta meg a társadalom különböző osztályainak kialakulását. "Itt az állam a legfelsőbb földesúr. A szuverenitás itt nem más, mint nemzeti méretben összpontosított földtulajdon".⁸⁹ A közösségi tulajdon tudata - több tényező egybeesésének következtében - oly mértékben konzerválódott, hogy az ún. szocialista tulajdonviszonyok átvétele nem okozott komolyabb társadalmi feszültséget a Kínai Népköztársaság 1949-es megalakulását követően. Ennek köszönhetően a tulajdonviszonyok kérdése inkább képezte ideológiai viták tárgyát, semmint gazdasági szükségszerűséget.

A gazdasági reformfolyamat beindításával azonban a piacgazdasági mechanizmusok egyre több elemét kezdték ki a központosított tervutasításos rendszernek. Ennek - ellentmondásoktól sem mentes - hatására a továbblépés kényszere éppen azokon a területeken vált sürgetővé, amelyeknek mélyülő válságát a tulajdonviszonyok kötöttsége okozta. A kínai gazdaság egészének jövője függ attól, hogy a mezőgazdaság és a veszteséges állami vállalatok súlyosbodó problémáját miképpen tudják kezelni.

Az ország mamutgazdaságának a legmélyebb rétegeit érintő változások olyan mozgásmechanizmusok beindulását idézték elő, amelyek tervezése nem könnyű feladat. Ennek példáját az eredetileg mérsékeltebbre tervezett *mezőgazdasági reform* adja, aminek elementáris ereje végül is a mezőgazdaságot a kínai gazdaság egészében végbemenő reformfolyamatok húzóágazatává tette. A változás legfontosabb elemét a földhasználat formájának, valamint a gazdaságok méretének átalakulása jelentette. A föld tulajdonjogában azonban nem történt változás.

A kínai parasztok - az ázsiai termelési mód tradícióinak továbbélése következtében - nem kötődnek úgy a föld tulajdoni jogához, mint európai társaik. Ezért számukra a tulajdonviszonyok tisztázásával szemben fontosabb kérdést

⁸⁹ Marx K: *A tőke*. III. kötet. Idézi: Tőkei; 1965. p. 23.

jelent a mindenkori hatalommal szembeni bizalom. Egy kollektivizálási hullám lehetőségével számolva, a kínai parasztok mentalitását még ma is a rövid távú szemlélet jellemzi, ami visszatartja őket a hosszabb távon megtérülő beruházásoktól. Az extenzív tartalékok kimerülése pedig megkövetelné a mezőgazdasági termelés intenzív pályára történő átállítását. A bizalmi válság a 90-es évek elején tetőzött, a 10-15 évre szóló bérleti szerződések lejárta idején, ami hozzájárult a mezőgazdaság problémáinak súlyosbodásához. A túlságosan szétaprózott termőföldek nagyobb egységekké történő összevonásának gondolata oly mérvű feszültséget gerjesztett a vidéki körzetekben, hogy az országos politika szintjén jobbnak látták fenntartani az ún. szerződéses vagy termelési felelősségi rendszert.⁹⁰

A mezőgazdasági reform kezdeti sikerét követően a gazdasági reform súlypontja faluról áttevődött a városokba. Ezekben az években a gazdaságpolitikai célrendszeren belül négy területet, nevezetesen

- a mozgás-mechanizmus kialakítását,
- a gazdasági szabályozórendszer átalakítását,
- a piaci viszonyok megteremtését
- és a tulajdonviszonyok reformját

lehetett egymástól elhatárolni, amelyeken a gazdasági struktúra gyökeres átalakítását tervezték. Az állami szektor átszervezésének beindításával kezdődött meg a tulajdonviszonyoknak az a reformja, amely a politikai erőviszonyok változásának függvényében meglehetősen ellentmondásosan alakult, de végül is elvezetett a vállalkozói szféra kötöttségeinek oldásához.

⁹⁰ A reform és nyitás politikájának első szakaszában vált általánossá a szerződéses felelősségi rendszer, amely változatos formájú, többnyire családokra lebontott és termeléshez kapcsolt földhasználati jogot jelent. A parasztok szerződésben vállaltak kötelezettséget arra, hogy meghatározott mennyiségű gabonát és bizonyos termékféléseket az állami felvásárlási árakon adnak el az állami felvásárló szervezeteknek. Az ezen felül termelt mennyiséggel szabadon rendelkezettek. A reformfolyamat 1984-ig tartó első szakaszában a mezőgazdaságban elért eredmények biztosították a reformfolyamat további előrehaladásához az alapot. Lásd még az 1. sz. *mellékletet*.

A továbblépést leginkább az állami vállalatok tulajdonviszonyának ideológiai szempontú megközelítése fékezi. A reformfolyamat két évtizedes története során ez volt az a terület, amelyen a reformerek és a konzervatívok között a legtöbb összecsapásra került sor.

A hatalmi kulisszák mögött folyó vitáknak jellegzetes példája az a *Deng Liqun*-nek, a KKP Propaganda Osztálya egykori vezetőjének tulajdonított levél, amelyet 1996 tavaszán pekingi káder-körökben terjesztettek. A szerző többek között azt fejtegeti, hogy a "sajátosan kínai" magánosítás a visszaélések melegágya. A privatizáció ugyanis belső, titkos párthatározatok alapján folyik. A kelet-európai magánosítási tapasztalatokból kiindulva a kínai vezetés hivatalosan és nyilvánosan nem beszél privatizációról. Így a kínai privatizáció "szégyenlős" és "lopakodó" jellege miatt, a jogi feltételek számos esetben nincsenek tisztázva. Ez pedig bőséges lehetőséget biztosít a bürokratikus hatalom számára a visszaélésekhez.⁹¹

3.3.2. A vállalati reform kérdése

A reformot megelőző tervutasításos időszakban az állami vállalatok döntéshozatali lehetősége meglehetősen korlátozott volt. Beleszólási joguk a pénzügyekbe, a termékstruktúra megválasztásába, az árak alakításába, a piaci módszerek bevezetésébe nem volt. Teljes egészében az állami hivatalok gyűjtötték be és osztották el újra a vállalati nyereséget. Ennek fejében viszont az állami vállalatok megkapták a termeléshez szükséges pénzeszközöket, beruházásokat, gépeket, berendezéseket, alapanyagokat és egyéb szubvenciókat.

⁹¹ Lásd *Far Eastern Economic Review*: China Out of Business. In: *FEER*, Vol. 162. No. 7. 1999. Hongkong, p. 11., valamint a 3. sz. *mellékletet*: Részletek a *Deng Liqun*-nek tulajdonított levélből.

A KKP XII. KB 1984 októberében megtartott 3. plenáris ülésének "A KKP KB határozata a gazdasági rendszer reformjáról" címmel elfogadott dokumentumával vette kezdetét a reform második szakasza.⁹² A reformok súlypontja ekkor helyeződött át a városokba. A reformfolyamat középpontjába az állami vállalatok és azok autonómiájának kialakítása került. Mindez a "piac szabályozza a vállalatot, az állam pedig orientálja a piacot" elvre épült. A közvetlen beavatkozással, a kötelező tervekkel szemben olyan közvetett befolyásolási módszerek kerültek előtérbe, mint az árpolitika, a beruházási és hitelpolitika, az adópolitika, valamint az orientáló tervek. Első ízben merült fel lehetősége annak, hogy az addig kizárólag vertikális, központhoz kapcsolódó rendszeren belül a horizontális, közvetlen vállalatközi kapcsolatokat, a vállalati struktúra átszervezését, a fúziót engedélyezzék.

Az állami szektor megreformálására irányuló erőfeszítések azonban túl sok eredményt felmutatni nem tudtak. Nem hozott valós megoldást a gazdálkodási hatékonyság növelésében az az 1986-ban beindított kísérlet sem, amelynek keretében az ekkor még 400 ezer körülire becsült termelő vállalat közül 20 ezerben bővítették a vállalati igazgatók önálló döntési, menedzselési és irányítási jogkörét. Valójában ez csak formális önállóságot biztosított a vállalatok tevékenységében. A központilag előírt tervmutatók száma ugyan csökkent, de a rendszer lényege nem változott.

A továbblépés fontos állomását 1988-ban az állami tulajdonjog és a vállalati rendelkezési jog megkülönböztetése jelentette. A nagyobb játéktér azonban még nem vonta magával a tulajdonviszonyok jelentősebb változását. Fennmaradt a közepes és nagy állami vállalatok dominanciája, a fontos termelési eszközök és anyagok forgalmazása tiltott terület maradt a magánvállalkozók számára. A joghatóságok összemosódásával kezdetét vette a vállalatok és a központi szervek közötti felelősség egymásra hárítása.

⁹² Lásd az 1. sz. mellékletet.

3.3.3. A tulajdonviszonyok átrendeződési folyamata

A magánosítás, valamint a kis társadalmi tulajdonú vállalatok bérbeadásának engedélyezésével 1983-tól ugrásszerűen emelkedett a magángazdaságok száma.⁹³ Miután a "*Magánvállalatokra Vonatkozó Ideiglenes Szabályozás*" rögzítette azt, hogy a magánszektor is része a szocialista gazdaságnak, megindulhatott fejlődése. A kínai ipari termelés bruttó értékének tulajdonformák szerinti változásai számszerűen azt mutatják, hogy 1980 és 1997 között - minden korábbi előrejelzést meghaladó mértékben - 76 %-ról 25.5 %-ra csökkent az állami szektor súlya az ipari ágazaton belül. Ezzel szemben jelentősen nőtt a kollektív tulajdonformákban működő ipari vállalatok, valamint a magán- és egyéb tulajdonosi konstrukciókban működő termelőegységek részaránya az ipari termelésben.⁹⁴

⁹³ A *decentralizált iparfejlesztés eredményeként* alacsonyabb termelékenységű és pazarlóbb anyag- és munkaerő-felhasználású kisüzemek százezrei jöttek létre. A beruházások elaprózódása ellenére létrejöttük az állam számára abból a szempontból előnyös volt, hogy nem igényelt jelentősebb állami támogatást. A falusi és vidéki kis- és középüzemek túlnyomó része helyi erőforrásokból és megtakarításokból létesült. Miután a magán- és kollektív vállalatok nem részesültek az állami vállalatoknak nyújtott különleges kedvezményekben, a kis- és közepes vállalatok egész sora tönkre is ment. Ennek ellenére egyre nagyobb mértékben járultak hozzá a GDP előállításához.

⁹⁴ A tulajdonformák diverzifikálódásának folyamatában a *munkaerő* helyben történő foglalkoztatottságának megoldása mellett fontos tényező még a vidéki iparfejlesztési program sikere. Miután az ipari termelés összértékén belül a *kollektív tulajdonformákban* működő ipari vállalatok termelése került túlsúlyba, bebizonyosodott, hogy a kis- és közepes méretű városi iparvállalatok többségét is célszerű ebben a formában működtetni. Ezzel vette kezdetét az állami kis- és középüzemek részben *kollektív tulajdonú szövetkezeti vállalatokká alakítása*, részben különböző szerződéses vállalkozási formák keretében - kollektívák vagy magánszemélyek számára történő - *bérbeadása*. A városi foglalkoztatási gondok kényszere oldotta tovább a tulajdonformák kötöttségét. Munkahelyteremtő programok keretében indult meg a különböző *ipari és szolgáltató kissozvetkezeti formák* térnyerése.

**AZ IPARI TERMELÉS BRUTTÓ ÉRTÉKÉNEK MEGOSZLÁSA
TULAJDONFORMÁK SZERINT
(% arányok)**

Szektor	 	Év =>	1980	1985	1990	1995	1997
Állami szektor			76.0	64.8	54.6	34.0	25.5
Szövetkezeti szektor				23.5	32.1	35.6	36.6 38.1
Magánszektor			0.02	1.8	5.4	12.8	17.9
Egyéb formák				1.2	4.4	16.6	18.4
Összesen			100.	100.	100.	100.	100.

Forrás: SSB: *China Statistical Yearbook*. 1981. p. 208. és 1998. p. 433.
és Yatsko, P. - Forney, M.: Demand Crunch. In: *Far Eastern Economic Review*,
Vol. 160. No. 18. May 1, 1997. Hongkong, pp. 50-51.

Összességében megállapítható, hogy a 80-as évek folyamán gyakorlatilag kiépült az a keret- és feltételrendszer, amelyen belül a tulajdonviszonyok - korábban elképzelhetetlen - diverzifikálása megindulhatott. Ez a rendszer a belső politikai erőviszonyok alakulásának függvényében megszabta a 90-es évek továbblépésének lehetőségeit és korlátait. A közvagyon korábbi, egyenlőségen alapuló struktúrája egyre kevésbé felelt meg annak a nyitás-politikának, amely a világpiacon megmérettetés felvállalásával nyilvánvalóvá tette a tulajdonviszonyok és termelési tényezők antagonizmusának tarthatatlanságát. Az ideológiai gátak - legalább is részleges - átlépésével vált lehetővé a városi kollektív gazdaság, a vidéki városi vállalatok, a magán-, valamint más nem köztulajdonú vállalatok alapításának gyakorlata.

Már a reform kezdeti szakaszában kísérlet történt a vállalatok döntéshozói jogosítványainak bővítésére,

- a termelés és menedzsment,
- a nyersanyagok és félkésztermékek vásárlása,
- a termékek értékesítése,
- a vállalati alapok felhasználása,
- a fizetések és bónuszok meghatározása,
- a személyi kinevezések és elbocsátások,
- a horizontális szövetségek és
- a belső szervezetek kialakítása

ügyeiben történő nagyobb fokú beleszólás elnyerésére. A vállalati önállóság erősödésével a korábbi gyakorlatnak és szabályozásnak egyre több eleme szorult felülvizsgálatra, mint például a támogatási rendszer, az állami vállalatok bérrendszere, a korábban elképzelhetetlen egyéni teljesítmény-mérés stb.

A reformintézkedések kérdéskörének bonyolultsága miatt - a mezőgazdasági termelés látványos megugrásához hasonló - eredményt a városokban elérni nem lehetett, az átalakulással kapcsolatos meglehetősen vegyes és ellentmondásos tapasztalatok következtében természetesnek minősíthető az az óvatosság, amely a reform ezen kezdeti szakaszában következetesen kitartott a közepes és a nagy állami vállalatok prioritása mellett úgy, hogy közben ösztönözte a kis- és magánvállalatok alapítását.

3.3.4. Vállalatok a piacgazdaságosodás útján

A reformfolyamat éveiben - éppen a sikerek veszélyeztetésének elkerülése végett - vissza fogták azokat a radikálisabb törekvéseket, amelyek az ipari termelés alacsony teljesítőképességnek javítására irányultak. A termelékenység problémája döntően az állami iparvállalatokat érintette. Ezek egyre inkább gátjaivá váltak a további fejlődésnek. Az átalakítás kényszere sürgetővé vált. A statisztikai adatok tanúsága szerint az állami szektor termelési hatékonysága a reformfolyamat előrehaladtával párhuzamosan csökkent. A termelő szférának egyre nagyobb hányada került ki így a közvetlen állami ellenőrzés köréből.

A 90-es évek első felétől a termelői szféra 60 %-ot meghaladó része működött többé-kevésbé a piac követelményeinek megfelelően, a termékeknek pedig legalább 70 %-át értékesítették a piacon. Ezen belül a könnyűipari termékek több mint 90 %-a, a nyers- és alapanyagoknak pedig mintegy 70 %-a értékesítődött a piaci játékszabályok szerint.⁹⁵

Egy 1995. novemberi kimutatás szerint a 118 ezer állami tulajdonú ipari vállalat 44.5 %-a működött veszteségesen, éves veszteségük nagyságrendje elérte a 10.6 milliárd USD-t. Az állam újraelosztó szerepének őrzésével továbbra is a költségvetés jelentős hányadát fordítják a veszteséges állami nagyvállalatok szubvencionálására. Ez csak úgy lehetséges, ha fokozott mértékben csoportosítják át a fejlettebb régiókban, mindenekelőtt a különleges gazdasági övezetekben keletkező jövedelmeket. A kínai gazdasági reformfolyamat során 1996-ban fordult elő első ízben, hogy az állami szektor egészének pénzügyi mérlege veszteséges volt. Ennek következtében a középpontba a stabilitás és a fokozatosság elve állítódott.

⁹⁵ Az ipari termelés bruttó értékének növekedése 1996-ban az állami szektorban 5.1 %, a kollektívban 20.8 %, a magánszektorban 20.0 %, az egyéb vállalkozási formákban 23.7 %. A közösségi tulajdonú cégek dolgozói egyben tulajdonosok is, akik általában kevés tőkével, alacsony kamatozású kölcsönökkel indítják be vállalkozásaikat. A kollektív vállalatok költségstruktúrája jóval alacsonyabb, mint az állami termelőegységeké. Befizetett adójuk is általában alacsonyabb, mivel a vállalatvezetésnek - állami szubvenció hiányában - számolni kell pénzügyi forrásaiknak szűkösségével. A helyi hatóságok felé próbálnak nyomást gyakorolni adócsökkentés vagy halasztás elérésében.

Forrás: SSB: *China Statistical Yearbook. 1998.* Beijing, p. 433.

A helyzet 1996-ot követően sem javult. Hivatalosan 1997-ben az állami nagyvállalatoknak 43 %-a - nem hivatalosan kétharmada - volt veszteséges. A több mint 100 millió ember szociális ellátásáról is gondoskodó állami szféra kétharmadában - a munkavégzés során - nem termelődött nyereség. Így a 30 millió potenciális munkanélkülivel számoló, csődöktől tartó pártvezetés - egészen a legutóbbi időkig - újra és újra engedélyezte a fedezet nélküli hitelek kiáramlását, aminek nagy részét a valóságot álcázó "beruházás" címen folyósították. Az állótöke-beruházások tulajdonformák szerinti megoszlása szerint 1997-ben az állami tulajdonú vállalatok 52.5 %-ban, a szövetkezetiek 15.4 %-ban, a magánszektor 13.8 %-ban, az egyéb kategóriába tartozó vállalkozások 18.3 %-ban részesedtek ebből. A segélyezésnek ez a módja a GDP-nek csaknem a negyedét köti le.⁹⁶

Az állami vállalatok problematikája nem új keletű, s megoldására számos válságkezelési javaslat és koncepció született az évek során. Megoldásként - egyéb mellett - a privatizáció is számításba került. A 90-es évek kezdetén vált általánosan elfogadottá a magánosítás gondolata az állami vállalatok kérdése kapcsán. Az állami tulajdon részarányát ekkor 30-33 % körülre tervezték csökkenteni. Az elgondolás szerint az állami nagyvállalatok, amennyiben hagyják piacosodni őket, többnyire képesek veszteségeiket lefaragni, termelésüket hatékonyra tenni. Az állami vállalatoktól befolyó jövedelmek csökkenésétől tartva a privatizációt végül is leállították. Az állami központi elvonások mértékének aránytalanul magas szintje miatt alakult ki az a helyzet, hogy az állami vállalatok nem érdekeltek termelésük hatékonyságának növelésében. Egy ilyen felemás helyzetben a piacgazdaság törvényszerűségeinek következetes érvényesülését elvárni nem is lehet.

⁹⁶ Az SSB: *China Statistical Yearbook. 1998.* Beijing, p. 186. alapján.

A gazdasági és szociális jellegű megfontolások mellett a központi hatalom makro- és mikroökonómiai ellenőrzésének szándéka szolgáltatta az indítékot a privatizáció elvetéséhez. Jelenleg az állami vállalatok vezető szerepének fenntartása képezi a kínai gazdaságpolitika egyik alapelvét. Az állami szektornak az ipari termelési érték alapján számolt részesedése 1997-ben 25.5 %-ra csökkent, ami azonban nem párosult a liberalizációs folyamatok bővülésével. A "privatizáció" kifejezés tabunak számít a mai kínai szóhasználatban. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a valóságban nem élnek vele, csak megfogalmazása vált bújtatottá.⁹⁷ A magánosítás gondolata elvileg ugyan vereséget szenvedett, a gyakorlatban azonban részét képezi a tulajdonformák diverzifikálásának.

Az Államtanács határozata alapján végül az 5 ezerre becsült nagyvállalati körön belül 1000-ban állapították meg azoknak az ország különböző részein működő egységeknek a számát, amelyek stratégiai fontosságú vállalatként továbbra is megkapják a támogatást.⁹⁸ Ezzel próbálnak hatni a nagyvállalatok gazdasági eredményeinek és verseny-képességének megerősödésére. Bár a "nagyok" a teljes vállalati körnek elenyésző hányadát képezik, megközelítőleg az állami vagyonnak a felét képviselik. Ebbe a kategóriába az olyan nemzetbiztonsági szempontból fontos ágazatok tartoznak, mint például a hadiipar, a pénzkibocsátás, az űrkutatás, a nagy infrastrukturális létesítmények és egyéb közműépítési projektek, vagy az energia - olaj, szén -, a high-tech, valamint a stratégiai fontosságú hosszútávú fejlesztések.

A stratégiai nem minősülő vállalatoknál viszont a központi szervek engedélyezik a részvényesítés vagy fuzionálás formájában történő átalakulást. Bonyolítja a helyzetet, hogy a helyi kormányzatoknak is joguk van kijelölni az általuk támogatni kívánt nagyvállalatokat. A kidolgozott rendszer számos pontjának homályossága ellenére, azt tisztán lehet látni, hogy a lobby-érdekek és a befolyásos kapcsolatrendszer fontossága nemcsak megmarad, de tovább erősödik.⁹⁹

A kínai gazdaságpolitikában az állami szektor átalakításának szorgalmazása évek óta prioritásnak számít. A reform megvalósítására több évet

⁹⁷ Lásd a 3. sz. mellékletet.

⁹⁸ Lásd Jefferson: China's State Enterprises.

In: *The American Economic Review*, May 1998. Chicago, p. 428.

⁹⁹ *China Economic News: Strategic Restructuring of the State Owned Economy*. In: *CEN*, Vol. XVIII. No. 32. 1997. Beijing, p. 1-2.

szánnak. *Jiang Zemin* elnök a "köztulajdonú szektor" kifejezést használja, ami alatt az állami vállalatokat, a vegyes tulajdonú és bizonyos állami hányadot megőrző vállalatokat érti. Ezek alkotják majd a gazdaság legnagyobb szektorát. A gyakorlat fogja megmutatni azt, hogy mit is ért *Jiang* valójában az állami tulajdonú szektor fő "ellenőrző erő" szerepén. Az mindenestre bizonyos, hogy az állam mindössze az általa bevitt tőke erejéig kíván tulajdonosi jogaival élni, és csak korlátozottan vállal felelősséget az adósságokért.

Az állami vállalatok reformjához az átszervezés és a menedzsment javítása is hozzátartozik. A vállalatok részvényesítések elvileg a tulajdonjog nagyobb hányadát kívánják megtartani állami kézben. Ugyanakkor elhangoznak olyan megjegyzések is, hogy a részvényesek számának függvényében nem kell feltétlenül ragaszkodni az állami tulajdoni többséghez, ha a diverzifikáció eléri a kívánatos mértéket. Az ellenőrzés ebben az esetben kisebbségi pozícióból is fenntartható.

Ugyancsak nem teljesen egyértelműek az arra utaló kijelentések sem, melyek nem ragaszkodnak feltétlenül az 50 %-ot meghaladó állami tulajdoni hányadhoz. Ezzel szemben egy 1997. évi felmérés, amely 4300 részvényesített társaság tőketulajdonosi arányának megoszlását vizsgálta, az állami tulajdoni többség fennmaradását mutatja.¹⁰⁰ E szerint a tulajdonból

- állami	59.8 %,
- közösségi	17.8 %,
- magánszemélyeké	8.3 %,
- alkalmazottaké	6.5 %,
- külföldi	6.0 %,
- egyéb	1.6 % volt.

¹⁰⁰ Forney, M.: Jiang's Big Bet.

In: *Far Eastern Economic Review*, Vol. 160. No. 39. 1997. Hongkong, p. 15.

Alapvető probléma, hogy mindeddig nem sikerült tisztázni az igazi tulajdonosok kilétét. A legfontosabbaknak ítélt 5 tulajdoni kategóriát a következő szempontok alapján határozzák meg:¹⁰¹

- 1.) A nemzetbiztonsági szempontból fontos állami vagyon;
- 2.) A kulcsfontosságú nemzeti iparok állami tulajdona;
- 3.) A verseny iparágak tulajdona - a textilruházat, az elektronika, az egyéb könnyűipari ágazatok -, amit eladnak;
- 4.) A szolgáltató szektor, ahonnan kivonul az állam;
- 5.) A nagy kockázatú iparágak, amelyekhez elsősorban külföldi befektetőket keresnek.

A kisebb állami vállalatok 53 ezerre becsült körében az átalakulás lehetőségének formái valóban bővülnek. Átszervezhetők, összevonhatók, lízingelhetők, részvényesíthetők, felszámolhatók, magánosíthatók. Az átalakulás meghatározó kritériuma leginkább az, hogy új munkahelyek teremtésével járjon. 1996 végéig a kis állami vállalatok több mint 50 %-a ment át a reform valamilyen formáján. Az újonnan alapított vagy felújított, 9200-ra tehető - részvénytársasági formában működő - egység tőkeereje 1996 végére elérte a 600 mrd RMB-t.¹⁰² Az, hogy mennyire bizonyulnak életképesnek ezek a formák, csak később derül ki.

A fuzionáló vállalatokkal kapcsolatos törvényi szabályozás egyelőre hiányos. Az átalakulás sikerét olyan körülmények veszélyeztetik, mint a piaccgazdaság követelményeihez igazodó működési mechanizmus hiánya, az állami és helyi adminisztráció különválasztásának tisztázatlansága, a felhalmozott adósság terhe, a beruházási és pénzügyi rendszer reformjának lassúsága stb.

¹⁰¹ Li Xin: A Standard Code for Chinese Enterprises in Classification. In: *China Economic News*, Vol. XIX. No. 42. 1998. Beijing, p. 3.

¹⁰² Lin Justin Yifu - Cai Fang - Li Zhou: Competition, Policy Burdens and State-Owned Enterprise Reform. In: *The American Economic Review*, May 1998. Chicago, p. 423.

A hivatalos terminológia szerint a kínai reform célja a szocialista piacgazdaság szerkezetének kiépítése, ami a kínai színezetű szocialista piacgazdaság és a szocializmus ötvözetét jelenti. Ezen belül az egyik legfontosabb feladatként a piacgazdaság és a közös tulajdon közötti viszony összehangolását kezelik. Konkrét tennivalót elsősorban az állami vállalatoknak a szocialista piacgazdaság szerkezetébe történő beillesztése ad, illetve annak a közösségi tulajdoni rendszernek a kiépítése, amely a gazdaság gerincét hivatott alkotni. Ezzel kapcsolatban kialakulóban vannak a közösségi tulajdon különböző olyan formái, amelyeknek tartalmát bizonyos esetekben nem könnyű egyértelműen értelmezni.¹⁰³

A veszteséges vállalati szféra felszámolásának egyik lehetőségét kínálja a csődeljárások sorozatának beindítása. A csődeljárási gyakorlat terjedésével azonban egyre több visszaélésre is fény derül. Egy olyan környezetben, ahol az adósságleírás érdekében a vállalatok gyakran hamis csődöt jelentenek, a dominóeffektus beindulása komoly következményekkel járhat. A Kínai Népi Bank - felmérve a veszély nagyságát - megállapította, hogy a banki adósságok és jogok harmonizációja még nem teszi kívánatossá a csődeljárás gyakorlatának támogatását.¹⁰⁴

A kínai állami bankoknak több mint 600 milliárd USD kihelyezett kölcsöne fekszik az állami iparban. A *Kínai Biztonsági Újság* közlése szerint 59 csődeljárás tanulmányozása alapján egyértelműen bebizonyosodott, hogy a bankok képtelenek behajtani a garanciákat vagy a jelzálogot, a társaságok pedig képtelenek készpénzre váltani állóeszköz-állományukat. A tartozásokon belül a "rossz" kintlevőségek - beleértve a lejárt- és holttartozásokat, a holtkölcsönöket és a hosszútávú hátralékokat - 20%-ot tettek ki 1995-ben. A rossz banki hiteleknek ekkora összege Damoklész kardjaként függ a nemzetgazdaság biztonsága felett. Ez az oka annak, hogy a bankok erősen ellenzik a vállalatokkal szembeni csődeljárást. Amennyiben a csődeljárás gyakorlata általánossá válna, a banki betét-állomány a veszélyes szint alá csökkenne.¹⁰⁵

¹⁰³ A vállalatípusok tulajdonformáinak osztályozását lásd a 4. sz. *mellékletben*.

¹⁰⁴ *China Economic News: Close of Chinas Biggest Bankruptcy Case*. In: *CEN*, Vol. XIX. No. 47. 1998. Beijing, p. 5.

¹⁰⁵ *China Economic News: Who would Bear the Risk?* In: *CEN*, Vol. XVIII. No. 31. 1997. Beijing, p. 1.

A versenyképesnek tartott állami cégeket a pekingi tőzsdén tesztelik. Ez a kör mintegy 100 kínai állami vállalatot foglal magában, míg 10-re teszik a külföldön is jegyzett vállalatokat. A versenyképtelen cégeket nem viszik a tőzsdére, inkább átszervezik. A kevésbé fejlett területek vállalatai különleges elbírálásban részesülnek. Ezekben a régiókban a veszteséges vállalatok 1999-től kezdődően további három éves támogatást kapnak. Ugyanakkor ösztönzik a nem-állami cégek megjelenését Közép- és Nyugat-Kínában. A jelenlegi meghatározás szerint az állami szektor 30 %-os, a magánszektor 70 %-os arányának elérését tartják kívánatosnak. Ahogy más gazdasági területeken, úgy az állami szektor lebontásánál is a fokozatosság elvét és gyakorlatát követik.

Bonyolult helyzet jöhet létre annak következtében, hogy az állami vállalatok átalakítása időben egybeesik a kis- és középvállalatok fejlődésének megtorpanásával. A korábbi néhány év jelentős gazdasági növekedésének köszönhetően a kis- és közepes méretű vállalatok fontos szerepet játszottak azoknak az új munkahelyeknek a megteremtésében, amelyek képesek voltak a feleslegessé vált mezőgazdasági munkaerő jelentős részét foglalkoztatni. Miután ezek a vállalkozások döntően a belső piac ellátására rendezkedtek be, így nem érezték szükségét sem a technológiai, sem a szervezeti váltásnak. Ennek következtében ma már jelentős versenyképességi problémákkal küzdenek. Az 1999-es év "*belső- fogyasztást élénkítő*" programja időlegesen könnyíthet ezen a nehézségen, hosszabb távon azonban nem kerülhető meg a termelési szerkezet egészének átalakítása. Ahhoz, hogy életben tudjanak maradni, előbb-utóbb exportra is kell termelni, ahol a versenyképesség elsődleges követelmény.

Az állami és nem-állami szféra ideologikus és pragmatikus elemeket ötvöző megközelítési módja meglehetősen bonyolítja a kibontakozás irányának prognosztizálhatóságát. A továbblépés egyetlen járható útjának a kettős struktúra folyamatos lebontása, a tervezett reformok következetes végrehajtása látszik. Az állami és közösségi tulajdonnak a rejtett privatizációval elegyedő gyakorlata rendkívül bonyolult viszonyrendszert alakított ki a gazdaság szereplői között. A versenyhelyzet, amely ha egyelőre ellentmondásosan is, de kiépülőben van, nagyobb teljesítményre, továbbá hatékonyabb technika és menedzsment alkalmazására készíti a vállalatokat.

Az már mindenesetre bebizonyosodott, hogy a veszteséges vállalatok szubvencionálása, az elmaradott körzetek fejlesztésére juttatott összegek növelése nem vezet a probléma megoldásához. Az eredményesség nagymértékben függ a belső fegyelemtől. Ez az állam részéről követeli meg a beavatkozásban történő önkorlátozást, illetve a puha költségvetési korlátok szigorítását a bajbajutott vállalatok nyomásával szemben.

3.3.5. Az átalakítás szociális vetülete

Egy egalitárius társadalomban nevelkedett tömeggel nem könnyű feldolgoztatni az életre szóló állás elvesztésének s a "vas rizsestál" fel-számolásának traumáját. A jelenlegi gazdasági problémák kulcskérdésének tekintett vállalati veszteségek lefaragásához egy olyan szerkezet-átalakítás vezet, amelynek eredményeként az 1997-ban 5.6 millióra becsült városi munkanélküliek tömege hivatalos kínai adatok szerint 1998-ban 19.34 millió főre nőtt.¹⁰⁶ Ezen belül:

- 4.5 millió fő a korábban elbocsátott és elhelyezkedni képtelenek,
- 5.6 millió a regisztrált munkanélküliek,
- 3.0 millió az újonnan elbocsátottak,
- 3.22 millió a munkaerőpiacon újonnan jelentkezők,
- 20 ezer a központi kormányzattól elbocsátottak és
- 3 millió az állástalan falusi munkások száma.¹⁰⁷

¹⁰⁶ Megjegyzendő, a munkanélküliek számára vonatkozó becslések a hivatalost jóval meghaladó adatokról, 1997-ben például 20 millió főről szólnak. Az Állami Gazdasági és Kereskedelmi Bizottság számítása szerint az építendő nagy modern vállalatoknál legalább 1-3 millió RMB többlet-beruházással kell számolni a foglalkoztatás szempontjainak érvényesíthetőségéhez.

Forrás: Yu Shan: How Can SOEs Get Out of Predicament in 3 Years?
In: *China Economic News*, Vol. XIX. No. 3. 1998. Beijing, p. 7.

¹⁰⁷ Wang Xuan: Critical Unemployment Still There.

In: *China Economic News*, Vol. XX. No. 2. 1999. Beijing, p. 6.

1999-ben a városi munkanélküliek tömege újabb milliókkal gyarapodik, az előrejelzések 23.9 millió fővel számolnak. A kormányzati szervek 5 milliós káderleépítési tervének egyharmadát 1999-ben tervezik végrehajtani. Az állami vállalatoktól pedig újabb 3 millió fő elbocsátására lehet számítani. Ez azt jelenti, hogy a városi munkanélküliségi ráta az 1997. évi 3.1%-ról 1999-ben 8-9%-ra emelkedik. A közölt adatok azonban nem tartalmazzák a falusi és vidéki városok munkanélküli rátájának adatait.¹⁰⁸ *Zhu Rongji* miniszterelnök valódi dilemmáját a gazdasági konszolidáció és a foglalkoztatottság szintjének csökkenése közötti választási kényszer adja.

Az állami vállalatok veszteségeinek lefaragásában a munkaerő-gazdálkodás hatékonyságának megnövelése az egyik lehetséges megoldás. A gyakorlatban ez a felesleges munkaerőtől történő megszabadulást jelenti. Az ún. "kapun belüli", azaz rejtett munkanélküliek arányát nem lehet pontosan felmérni, de arányuk a legutóbbi időkhöz - kínai források alapján is - meghaladja a 20-30 %-ot. Elbocsátásuk - szerény becslések szerint is - legalább 9 millió fővel növeli a munkanélküliek kilátástalan tömegét. Elbocsátás helyett ezért számos helyen inkább rendkívül alacsony, a túléléshez éppen csak elegendő - 100 yuanos (mintegy 12 USD-os) - havi munkabért fizetnek. A mezőgazdaság és a vidéki városok 160 millió fős munkaképes korú feleslegével együtt a munkanélküliség legalább 180-190 millió embert, azaz a munkaerő 28 %-át sújtja. Az alkalmi munkából tengődő vándormunkások számát hivatalosan 70 millióra teszik, nem hivatalos források ennek a duplájáról beszélnek.

A munkahelyteremtő programok beindításával még nem sikerült áttörést elérni. Az elbocsátott munkaerő átképzése hatalmas összeget és természetesen új elhelyezkedési lehetőségek megteremtését igényli. A foglalkoztatottság amúgy is szorító gondja ezzel tovább mélyül, a gazdaság képtelen felszívni ekkora tömegű munkaerő-felesleget. 1991 és 1997 között

¹⁰⁸ Shi Liu: Unemployment Rate Estimated at 8%-9% in 1999. In: *China Economic News*, Vol. XIX. No. 43. 1998. Beijing, p. 2.

összesen 41 millió új városi munkahelyet sikerült teremteni.¹⁰⁹

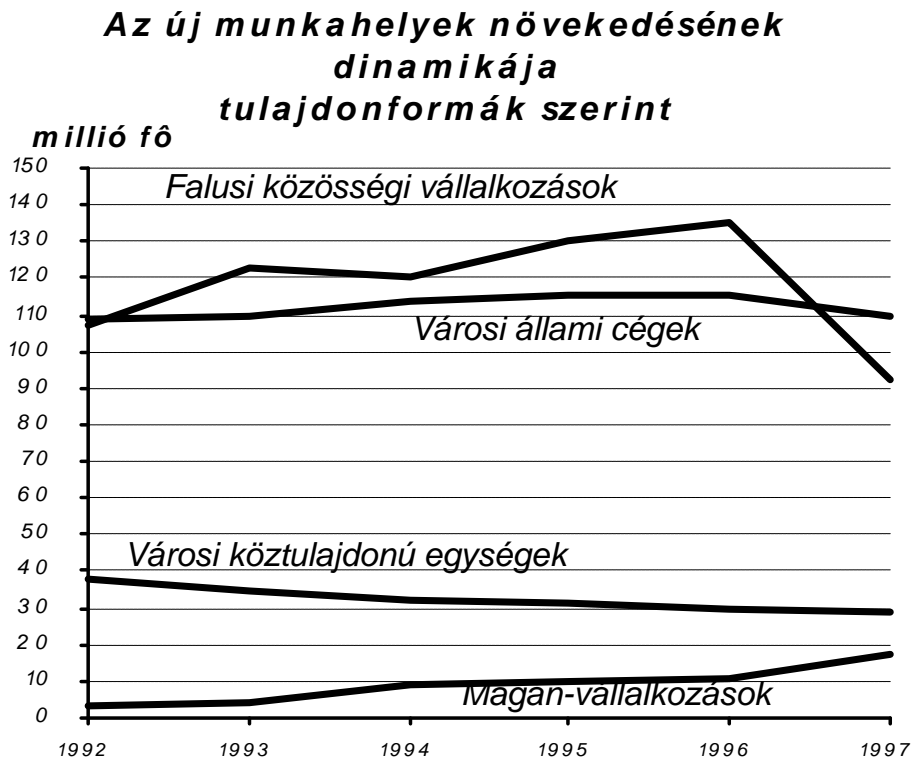
Nemcsak az állami tulajdonú vállalatoknak nehéz a helyzete. Az ipari bevételeknek közel 40 %-át előállító, az iparban dolgozók 25 %-át alkalmazó kollektív tulajdonú vállalatok is bajban vannak. A 80-as években és a 90-es évek elején ezek a vállalatok szívták fel a feleslegessé váló falusi munkaerő 20 %-át. 1997-ben a nem állami tulajdonú vállalatok 3.53 millió elbocsátott munkásnak tudtak új munkalehetőséget biztosítani. Ma már kimerülőben vannak az extenzív típusú fejlesztési tartalékok. A termelés volumenének 1996. évi 17.7 %-os növekedésével szemben az 1997-ben elért 11 % még mindig magas, de jelzi azt, hogy a szektor csökkenő mértékben tud hozzájárulni a foglalkoztatottsági gondok enyhítéséhez. Munkaerő-felszívó képessége ma már csak felét teszi ki az 1992-es és 1993-as évek kapacitásának.¹¹⁰ Az új munkahelyek 1992 és 1997 közötti növekedésének dinamikáját tulajdonformák szerinti bontásban a 3.3.1. sz. *grafikon* mutatja a következő oldalon.

Az állami vállalatok megszûnése a munkások nagy része számára nemcsak a munkaalkalom elvesztését jelenti. Legalább ennyire hátrányos következményként kiesnek abból a szociális védőhálóból, amelyet vállalatuk biztosított a számukra. Miután Kínában nincs átfogó munkanélküli segélyrendszer, az elbocsátott dolgozó munkanélküli segélyét a vállalat köteles tovább fizetni. Ettől azonban aligha javul a vállalat verseny- és átalakulási képessége. Amennyiben a vállalat megszûnik, akkor a munkanélkülieknek nyújtott segély kifizető képessége is elvész. Ezért van napirenden a központi munkanélküli segélyalap kiépítése, amivel az új társadalombiztosítási minisztériumot bízták meg.

¹⁰⁹ *Hu Angang*, a Kínai Társadalomtudományi Akadémia Eco-környezet Kutatási Központ igazgatója próbál rámutatni a munkahelyteremtő erőfeszítések nagyságára, amikor párhuzamot von Kína és a világátlag között. Az emberiség 22 %-a él Kínában, ahol a világ munkalehetőségeinek 26.3 %-át teremtették meg úgy, hogy az ország a világ tőkeforrásainak csak kevesebb, mint 4 %-át birtokolja. Kínában jelenleg a népesség mintegy 56-57 %-ának van munkája, míg a fejlett ipari országokban ez az arány 41.9 %, a fejlődő országokban pedig 46 %.

Lásd Shi Liu: Unemployment Rate Estimated at 8%-9% in 1999. In: *China Economic News*, Vol. XIX. No. 43. 1998. Beijing, p. 3.

¹¹⁰ *China Youth Daily*: Small Firms Vital to Job Issue. In: *CYD*, September 25, 1998. Beijing, p. 1.

A

grafikon forrásul a: *Far Eastern Economic Review*, Vol. 161. No. 3. January 15, 1998. p. 45., valamint SSB: *China Statistical Yearbook*. 1998. Beijing, p. 128-130. adatai szolgáltak.

A vidéki régiókban a keresetek jóval alacsonyabbak, mint a városokban, ahol az állami vállalatoknak többsége is működik. Mivel a kollektívtulajdonú vállalkozásokat általában később alapították, mint az államiakat, a nyugdíjkifizetések összege jóval kevesebb terhet ró rájuk, mint az esetenként több ezer nyugdíjast eltartó állami vállalatokra. A városi és egyéb tulajdonformájú társaságok olyan alapvető szociális ellátásokat sem biztosítanak munkásaiknak, mint amilyent az orvosi ellátás vagy a társadalombiztosítás jelent. Ezzel szemben az állami vállalatoknak a termeléssel kapcsolatos feladatok között - egyéb társadalombiztosítási rendszer híján - az alkalmazottakról történő szociális gondoskodás terhet is fedezniük kell. Teljes munkaerő-állományuknak mintegy 22 %-a nyugdíjas.

Az állami alkalmazottak után fizetett juttatások szerkezete az alábbiak szerint oszlik meg:

- 56 % bér,
- 21 % lakás,
- 13 % nyugdíj,
- 9 % orvosi ellátás,
- 1 % oktatás.¹¹¹

A szociális kiadásokat hátrító közösségi tulajdonú vállalatok általában a K+F beruházásaikat is próbálják a lehető legalacsonyabb szinten tartani, ami azonban hosszabb távon elkerülhetetlenül a vállalat nyereségességének csökkenésével jár. A korszerű technológia alkalmazásának, a fejlődéssel történő lépéstartásnak elhanyagolása rontja versenyképességüket a tőkeerős külföldi beruházók vállalkozásaival szemben. A tulajdonosi státusz is lehet konfliktusok forrása, mivel azok a munkavállalók, akik egyben - legalább is elvileg - közös tulajdonosok, egyénileg semmit sem birtokolnak. Ennek következtében sokkal inkább viselkednek alkalmazottként, mint tulajdonosként.

A munkanélküliséggel és a szociális háló hiányával a lakosság körében erősödik a veszélyeztetettség érzése. A központi hatalom számol a szociális feszültségek növekedésével. A kontrollálhatóság érdekében erősítették a párt ellenőrző szerepét és a cenzúrát a sajtó és a tömeg-kommunikációs eszközök felett. A hírzárlattal a helyi válsággócok, esetleges megmozdulások elszigetelésére törekednek, csökkentve ezzel a feszültség eszkalációjának veszélyét. Megmaradt a mozgásszabadság adminisztratív korlátozása és a hosszabb távon demográfiaileg súlyos torzuláshoz vezető szigorú népesedéspolitika.

¹¹¹ *China and North Asia Monitor*, State Sector Reform Top Priority. In *CNAM*, Vol. 4. No. 4. 1997. London, p. 3.

3.4. A "nyitott kapuk" politikája

Kína szerves kapcsolódása a világgazdasághoz a külvilág felé történő nyitással vette kezdetét. A külgazdaság vált a kínai gazdasági növekedés egyik meghatározó motorjává. A kínai fejlesztési modellben, más gyorsan iparosodó ázsiai országokéihoz hasonlóan, az exportorientáció és a beruházások kaptak meghatározó szerepet. Ezek az ipari és vámszabad területek kiemelkedően gyors fejlődésével párosultak. Miközben 1992-1997 között a gazdaság éves átlagban 11 %-kal nőtt, a külgazdaság volumenének növekedése meghaladta a 17.6 %-ot. Az ország méretei azonban megóvták Kínát attól, hogy gazdasága túlságosan kiszolgáltatottá váljon a külső hatásoknak, mint ahogy az a kisebb ázsiai országok esetében történt.

Kína gazdasági kapcsolataiban az elmúlt évtizedben az egyszerű árukapcsolatokon túlmutató együttműködési formák előttérbe kerülése jelentette a minőségi változását. A külgazdasági kapcsolatrendszer átalakulási folyamatának következményeit három olyan - egymástól mereven el nem választható - területen lehet lemérni, mint a kül-kereskedelem, a külföldi befektetések és a különleges gazdasági övezetek.

A nyitott kapuk politikájának köszönhetően teremtődött meg annak a feltételrendszere, hogy az anyaországon kívül élő kínaiak is aktív részt vállalhassanak a gazdaságfejlesztési és modernizációs tevékenységben. Ez nemcsak a szárazföldi Kína gazdasági erejét növelte meg, de hozzájárult a távolkeleti kínai területek - Kínai Népköztársaság, Tajvan, Hongkong, Makaó - gazdasági összefonódásának erősödéséhez, végső soron az integrált "*nagy kínai gazdasági térség*" kialakulásának lehetőségéhez.

3.4.1. A külkereskedelmi kapcsolatrendszer jellemzői

Az 1950-es, valamint az 1960-as évek első felében Kína külkereskedelmi forgalmának több mint kétharmadát még az egykori szocialista országokkal bonyolította. Az 1970-es évek folyamán azonban a külgazdaság politika változásával jelentős mértékben átalakult Kína külső relációs kapcsolatrendszere. A belső gazdasági liberalizálódás együtt járt a "kifelé nyitás" politikájának gyakorlatban történő megvalósításával. A külvilág felé fordulás következtében gyors ütemben épült ki a nemzetközi gazdasági kapcsolatok különböző formáinak változatos rendszere. Az árucseré-forgalom bővítésével párhuzamosan az erőfeszítések a nemzetközi pénzügyi, műszaki-tudományos, közös vállalkozási és kooperációs kapcsolatok kiszélesítésére irányultak.

Az utóbbi 20 esztendő nyitási politikájának eredményessége akkor mérhető fel teljes nagyságában, ha a kiindulás évére vonatkozó mutatókat is megnézzük. 1970-ben a külkereskedelem GDP-ben mért százalékos aránya 9.3 %, 1979-ben pedig 11.2 % volt.¹¹² Ezzel szemben a külkereskedelmi forgalom volumene 1995-ben a GDP 45 %-ával, 1997-ben 36.1 %-ával volt egyenértékű. Bár a forgalom volumene az 1995. évi 280.8 mrd USD-ről 1997-ben 325.1 mrd USD-ra emelkedett, a GDP százalékában mért részesedése az utóbb 2 évben visszaesett.¹¹³ A statisztikai adatok tanúsága szerint a világ import-, illetve exportkereskedelméből 1970-ben 0.69 %-kal, illetve 0.73 %-kal részesedő KNK 1980-ra érte el mindkét oldalon az 1 %-ot, s a részesedés mértéke 1990-ben az import oldalán 1.5 %-ra, 1996-ban 2.6 %-ra, az exportnál pedig 1.8 %-ra, illetve 2.9 %-ra emelkedett.¹¹⁴

A 80-as évek sikert és minőségi változást hordozó ágazatát a külgazdaság képezte. Ez egyrészt a külkereskedelmi kapcsolatokban, másrészt a külföldi tőkebefektetések révén realizálódott. Világgazdasági súlyát tekintve azonban a jelenlegi 2-3 % közötti részesedési arány Kína esetében nem tekinthető magasnak.

¹¹² SSB: *China Statistical Yearbook. 1981.* Beijing, p. 353..

¹¹³ SSB: *China Statistical Yearbook. 1998.* Beijing, p. 55. és p. 619.

¹¹⁴ SSB: *China Statistical Yearbook. 1998.* Beijing, p. 937.

A kínai *export* 1981-1985 között éves átlagban 8.4 %-kal, 1986-1990 között 18.02 %-kal nőtt, amit döntően a bányaiipari és a feldolgozóipari - ezen belül ruházati termékek, textiliák, papíráru, lábbeli, élelmiszeripari félkész- és késztermékek stb. - valamint a feldolgozott nyers- és mezőgazdasági termékek kivitelére alapozódott. A világszerte olajáresés, a nyomott nyersanyagárak miatt a feldolgozóipari termékek aránya - árértékben számolva - már 1985-ben elérte a kivitel 50 %-át, 1990-ben pedig a 74.4 %-át. Ez azonban nem vezetett az export hagyományos áruszerkezetének lényeges átrendeződéséhez, ami azzal járt, hogy a kivitel volumenének növelésére tett kísérleteknél - a nemzetközi összehasonlításban alacsony termelési és bérköltségek ellenére - Kína egyre inkább szembesült a fejlődő és közepesen fejlett országok, nem utolsósorban a környező délkelet-ázsiai szomszédai által támasztott versennyel az alacsony szakképzettséget igénylő, munkaintenzív ágazatokban.

Az ipari export versenyképességének növekedése az export hagyományos áruszerkezetének átrendeződésétől függ. Az export-offenzíva hordozói a külföldi működőtőkével előállított élvonalbeli termékek. Az export áruszerkezetében a gépipari termékek súlyának növekedése determinálja a feldolgozóipari kivitel relációs szerkezetét. Az export felvevőpiacaként elsősorban a fejlődő és a volt szocialista országok jönnek számításba.

A statisztikai mutatók tanúsága szerint az 1993-as év kivételével a külkereskedelmi mérleg 1990 és 1998 között állandó aktívummal zárult,¹¹⁵ ami az exportorientált külkereskedelmi politika sikerességét jelzi. Figyelemre méltó az export áruszerkezetének pozitív irányú változása:

a gépipari és elektronikai termékek kivitele az ipari termelés műszaki-strukturális fejlesztése terén tett erőfeszítések eredményeként folyamatosan nőtt. 1991-ben a feldolgozóipari termékek adták a teljes kivitel 77.5 %-át, amin belül a gépek és szállítóeszközök aránya 9.9 % volt. 1995-ben az export volumenében a feldolgozóipari termékek kivitele már meghaladta a 85.5 %-ot, amiből a gépek és szállítóeszközök részesedése 21.1 % volt.

A feldolgozott termékek magas aránya a kiviteli áruszerkezeten belül továbbra is megmaradt, szintje 1998-ban 88.8 % volt. A gépi felszerelések és

¹¹⁵ A külkereskedelmi mérleg aktívuma 1998-ban 43.6 mrd USD volt.

Forrás: Wang Tianmin: 1998 China Hit USD 323.9 billion in Foreign Trade. In: *China Economic News*, Vol. XX. No. 6. 1999. Beijing, p. 6.

technológiaintenzív termékek aránya az árukategória keretében elérte a 36.2 %-ot, miközben a munkaintenzív termékek kivitelének értéke - döntően a világpiaci árak esése következtében - csökkent. Az 1998. évi export volumene elérte a 183.76 mrd USD-t, amelyhez az alapanyagok és mezőgazdasági termékek kivitele mindössze 20.6 mrd USD-ral, azaz 11.2 %-os részesedéssel járult hozzá.¹¹⁶

A kínai gépipari termékek legnagyobb felvevő piacai a fejlődő országok, ahol a kínai termékek továbbra is növelni tudják pozíciójukat a fejlett országok termékeivel szemben. 1998-ban Kínának a latin-amerikai és az afrikai piacokon elért térnyerésével sikerült kompenzálnia az ázsiai térségben elszenvedett piacvesztést úgy, hogy közben az USA és az EU piacán is növelte jelenlétét. A külkereskedelmi stratégia fontos irányultságát egyre inkább a fejlett országok piacai képezik, ahova gépipari- és elektronikai termékeivel próbál meg betörni. Mivel a termékek széleskörű piaci elfogadtatásához a műszaki színvonal további emelésére van szükség, a külgazdasági prioritások sorában továbbra is a műszaki-technikai-technológiai tudás átvételének igyekezete marad az első helyen.¹¹⁷

A korábbi évek exportdinamikájának visszaesését jelzi 1998-ban a növekedés alacsony, mindössze 0.5 %-os bővülése. A gazdasági fejlődés motorja ma már nem az export, helyét a belső fogyasztás, illetve a tetemes beruházási kereslet - lakásépítés, öntözőrendszerek, talajjavítás, energetika stb. - veszi át. Az export, amely 1997-ben még a GDP 8.8 %-os növekedéséből 2-3 %-pontot tett ki, 1998-ban veszített súlyából.

¹¹⁶ Wang Tianmin: 1998 China Hit USD 323.9 billion in Foreign Trade. In: *China Economic News*, Vol. XX. No. 6. 1999. Beijing, p. 6.

¹¹⁷ SSB: *China Statistical Yearbook. 1998*. Beijing, p. 621.

KÍNA NAGYOBB EXPORTPIACAI

	1997-ben mrd USD	%-os változás	1998 -ban mrd USD	%-os változás
EU	23.8	20.1	28.15	18.1
USA	32.7	22.5	37.98	16.1
Hongkong	43.8	33.0	38.75	-11.5
Japán	31.8	3.0	29.69	-6.7
ASEAN	12.0	24.0	10.92	-13.6
Dél-Korea	9.1	21.5	6.27	-31.3

Forrás: *Business China*: Kínai vámstatisztika. In: *BCh*, August 31, 1998. Hongkong, p. 3.; és Wang Tianmin: 1998 China Hit USD 323.9 billion in Foreign Trade. In: *China Economic News*, Vol. XX. No. 6. 1999. p. 6.

Számolni kell azzal is, hogy az ázsiai pénzügyi válság, még ha azt Kína nagyobb látható sérülés nélkül túlélte, hosszabb időre változtatja meg a külgazdasági környezetet. A korábbi két évtized exportsikerei alapvetően a bérelőnyökre épültek, ami azt jelenti, hogy az exportteljesítmény mögött nem állt megfelelő szerkezeti és technológiai változás. A modell addig működőképes, amíg a bérelőnyök nem morzsolódnak le. Az azonos exportáru alapokkal jelentkező környező országok nemzeti valutájának leértékelése csökkentette az olcsó kínai munkaerő komparatív előnyét.

Az *import* növekedési ütemét az exportdinamika szabja meg. Az importdinamika hordozói az élvonalbeli és fejlesztési prioritást élvező ágazatok számára fontos félkésztermékek, részegységek, kész gyártmányok, a műszaki szempontból korszerűbb ágazatok fejlesztését segítő beruházási rendeltetésű gépek és berendezések. Relációs szerkezetben a fejlett ipari országok technológiája iránti igény megmarad.

1981 és 1985 között az import kiugróan nagy mértékben - éves átlagban 16.7 %-kal - 1986 és 1990 között már csak 9.4 %-kal nőtt.

1998-ban, az előző évihez képest, 1.5 %-kal esett vissza. Az import áruszerkezetének alakulásában - az exporthoz képest - nagyobb hullámzások észlelhetők, de jelentős átrendeződés ezen a területen sem történt. Az import volumenének - és részben szerkezetének - alakulásában a szükségletek mellett a külkereskedelmi mérleg egyensúlyban tartásának van meghatározó szerepe. Így a liberalizációs és restriktív intézkedések - a külkereskedelmi mérleg alakulásától függően - sűrűn váltják egymást.

A feldolgozóipari termékek már 1985-ben is a behozatal 87.5 %-át tették ki, ezek aránya 1990-ben 81.5 % volt. Ezen belül a legfontosabb tételeket a gépipari termékek, távközlési és számítástechnikai berendezések, műtrágya, kohászati termékek, műszál, vegyipari alapanyagok alkották. A későbbiekben nőtt a nyersanyagok, valamint a kínai piacon hiánycikknek számító fogyasztási javak aránya. A feldolgozóipari termékek magas hányada azonban továbbra is meghatározó jellemzője a kínai importnak. Ezek aránya 1991-ben: 83 %, 1995-ben: 81.5 %, 1998-ban 83.6 % volt.¹¹⁸

A feldolgozóipari termékekben belül nőtt a fogyasztási cikkek behozatalának aránya is, ami 1998-ban a teljes import 31 %-át tette ki. Mindamellet a behozatal egészének - ezen belül az ipari termékeknek úgyszintén, - a dinamizáló elemeit egyre inkább a műszaki-strukturális átalakulás élvonalbeli - elektronikai, robottechnikai, rakéta- és űrtechnológiai, informatikai, finomvegyipari stb. - és a beruházási rendeltetésű gépipari gyártóágazatok termékei jelentik. A mezőgazdaság teljesítményének köszönhetően az 1991-ben még 4.3 %-os élelmiszeripari behozatal 1998-ra 2.7 %-ra esett vissza. Számolni kell azonban azzal, hogy a kínai - főleg gabona - vásárlások a mezőgazdasági terméseredmények függvényében változnak. A kínai ipar anyag- és fajlagos energiaigénye a nemzetközi átlagot jóval meghaladja, ennek következtében az energia-hordozók és nyersanyagok, valamint a speciális minőségű alapanyagok - például az acél - behozatala lényegesen nem változik.¹¹⁹

¹¹⁸ SSB: *China Statistical Yearbook. 1991.* Beijing. pp. 615-617., valamint az 1998. évi kiadás, p. 620.

¹¹⁹ SSB: *China Statistical Yearbook. 1998.* Beijing, p. 622., valamint Wang Tianmin: 1998 China Hit USD 323.9 billion in Foreign Trade. In: *China Economic News*, Vol. XX. No. 6. 1999. Beijing, p. 6.

A külföldi tőke 1998-ban a GDP előállításához 14 %-kal járult hozzá, miközben 17 millió főt foglalkoztat. A külföldi alapítású vállalatok export- és importtevékenysége növekvő súlyt képvisel a külkereskedelmen belül. Az általuk bonyolított külkereskedelmi forgalom összege 1995-ben 109.8 mrd USD-t, 1997-ben 152.6 mrd-ot, 1998-ban pedig 145.9 mrd USD-t tett ki. 1995-ben ez a teljes forgalom 39.1 %-át, 1997-ben 46.9 %-át, 1998-ban pedig 45.1 %-át jelentette. Mind az import, mind az export vonatkozásában elmondható, hogy a külföldi tulajdonú vállalatok jelentős szerepet játszanak a magasabb műszaki tudást megtestesítő import- és exporttermékek forgalmában. A feldolgozóipari exportban például 1998-ban a külföldi tőkerészesedésű vállalatok aránya meghaladta az 50 %-ot.¹²⁰

3.4.2. sz. táblázat

KÜLFÖLDI ÉRDEKELTSÉGŰ VÁLLALATOK EXPORTJA KÍNÁBA (milliárd USD és %)

<i>év</i>	<i>a külföldi vállalatok exportja (mrd USD)</i>	<i>a nemzeti összexport (mrd USD)</i>	<i>külföldi %-os részesedés az összexportból</i>
1985	0.32	27.35	1.2
1990	7.81	61.27	12.6
1991	12.00	72.85	16.7
1992	21.25	85.00	25.0
1993	25.24	91.77	27.5
1994	34.71	121.00	28.7
1995	46.87	148.76	31.5
1996	61.51	151.05	40.7
1997	74.89	182.70	40.9
1998	69.18	183.76	37.7

¹²⁰ SSB: *China Statistical Yearbook. 1998.* Beijing, p. 636.; valamint Wang Tianmin: 1998 China Hit USD 323.9 billion in Foreign Trade. In: *China Economic News*, Vol. XX. No. 6. 1999. Beijing, p. 6.

A fenti 3.4.2. sz. táblázat forrása: az SSB: *China Statistical Yearbook*. 1995. és 1998. kiadásában megadott adatok alapján végzett számítások és Wang Tianmin: 1998 China Hit USD 323.9 billion in Foreign Trade. In: *China Economic News*, Vol. XX. No. 6. 1999. pp. 6-7.

A külkereskedelmi kapcsolatok relációs szerkezetét tekintve nagyobb átrendeződés nem történt. Ugyanakkor az ázsiai válság következtében 1998-ban a régió felvevő piaci képessége 9.9 %-kal csökkent az előző évihez képest. Ennek ellenére az ázsiai országok, ha nem is a korábbi magas szinten, de továbbra is domináns szerepet játszanak a kínai külgazdasági kapcsolatokban. Kína külkereskedelmi forgalmának 80 %-át gyakorlatilag 14 partnerrel bonyolítja. Változást leginkább a partner-országok sorrendjének - egyik évről a másikra történő - átrendeződésében lehet észlelni. A nagy ázsiai partnerek súlyaránya az évek során - már a válságot megelőző időszakban is - csökkenő tendenciát mutatott. Az ázsiai régió részesedési aránya a kínai külkereskedelmi forgalomban 1991-ben még 74,1 %, volt, amely 1995-re 61.8 %-ra, 1997-ben 60.7 %-ra, 1998-ra pedig alig több, mint 50 %-ra csökkent.

Az 1997. évi adatok alapján a legfontosabb kereskedelmi partnerországok sorrendje és részesedési aránya a következő volt: Japán 18.7 %, Hongkong 15.6 %, az USA 15.1 %, Dél-Korea 7.4 %, Tajvan 6.1 %, Németország 3.9 %, Szingapúr 2.7 %, Oroszország 1.9 %, Nagy-Britannia 1.8 %, Ausztrália 1.6 %, Hollandia 1.6 %, Olaszország 1.4 %, Franciaország 1.3 %, Kanada 1.2 %.¹²¹ Általánosságban elmondható, hogy azon országok számára adódik lehetőség a jövőben is forgalmuk átlagost meghaladó növelésére, amelyek képesek a kínai exportkapacitások bővítését - technológiák, licencek és know-how átadásával, illetve ezek alkalmazására képes szakemberképzéssel - elősegíteni. Az egyszerű árucseré-kapcsolatokon túlmutató együttműködési formák - például joint venture, bank, tervező-, szervező- és oktatási intézmények, kooperáció, ösztöndíj stb. - azok, amelyek a hosszú távú és kiegyensúlyozott kapcsolattartás alapját képezik.

¹²¹ SSB: *China Statistical Yearbook*. 1998. Beijing, pp. 626-628. alapján végzett számítás.

3.4.2 A külföldi tőkebefektetések

Időbe tellett, míg a nyitott kapuk politikájának meghirdetése után a kínai illetékesek felismerték azt, hogy azok a kedvezmények, amelyek kezdetben döntően az adózási feltételekre vonatkoztak, önmagukban nem elegendők a külföldi tőke tartós megtartásához. Rá kellett jönniük arra, hogy a vonzó beruházási légkörhöz számos olyan feltétel biztosítására és összehangolására van szükség, amelyre korábban nem fordítottak kellő figyelmet. Csak menet közben ismerték fel a politikai stabilitás, a jogi szabályozás, a munkaerő minősége és ára, a vele való rendelkezés, a piacrajutás feltételei, az infrastruktúra, az alapanyag-ellátás, valamint a működési feltételek egyéb összetevői fontosságát. A beruházási makro- és mikroklíma javítása a feltételrendszer két szintjén, a közvetlen befektetési környezet, illetve a szabályozórendszer alakításában szorult megerősítésre.

A befektetési környezet javítása terén az elsődrendű feladatot az infrastruktúra fejlesztése jelenti. Ugyancsak a befektetési biztonságot szolgálja a jogi szabályozás folyamatának az utóbbi években történő felgyorsítása. A gyakorlati követelményekhez gyorsan igazodó törvény- és szabályozórendszer próbál megfelelni a változó körülményeknek, amelyek nyomon követése nem egyszerű feladat. A törvénykezési gyakorlat módosulásai, nem egyszer visszamenő hatályú döntései gyengítik az előre tervezhetőséget, a kiszámíthatóságot feltételeit. Tovább bonyolítja a helyzetet az a gyakorlat, hogy a központi előírások mellett tartományonként változó helyi előírások is léteznek.

Kína számára a közvetlen külföldi tőkebefektetésekkel kiépülő csatornák nyitják meg a nemzetközi munkamegosztásba történő szerves bekapcsolódás lehetőségét. A fejlődés dinamikájára jellemző, hogy 1979 és 1986 között mindössze 7738 vállalatot létesítettek külföldi tőke részvételével, melyen belül a vegyes tulajdonúak száma 3210, a kooperációs vállalatoké 4390 volt, és 138 vállalat tartozott a teljes egészében külföldi tulajdonú kategóriába. A bejegyzett vállalatoknak mintegy fele kezdte meg ebben az időszakban a termelést. Ezzel szemben 1991 és 1996 között a külföldi beruházások összege 200 mrd USD-t, ezen belül a közvetlen tőkeberuházások nagysága 150 mrd USD-t tett ki. A külföldi tőkével működő vállalatok száma 1998 végére elérte a 324 ezret, a

szerezések kumulált összege pedig az 572.523 mrd USD-t, a ténylegesen felhasznált működőtőke volumene pedig a 267.453 mrd USD-t.¹²²

3.4.3. sz. táblázat

A KÜLFÖLDI TŐKEFORRÁSOK SZERKEZETI ÖSSZETÉTELE 1997-BEN

<i>Típus</i>	<i>a szerződések száma</i>	<i>%-os aránya</i>	<i>értéke (millió USD)</i>	<i>%-os aránya</i>
Speciális külföldi valuta	532	8.89	600.201	3.77
Kormányzati kölcsön	668	11.16	2443.803	15.35
Kereskedelmi kölcsön	548	9.16	1342.230	8.43
Vásárlási hitel	22	0.37	2308.953	14.50
Külföldi valuta	823	13.75	426.701	2.68
Barter	4	0.07	18.105	0.11
Banki kölcsön	336	5.61	1933.191	12.14
Vállalati saját	2127	35.54	3709.456	23.30
Lízing	16	0.27	248.184	1.56
Egyéb hazai forrás	143	2.39	172.698	1.08
Pénzügyi szervezetek	727	12.15	1145.486	7.19
Eladói hitel	30	0.50	1562.834	9.81
Egyéb nemzetközi pénzügyi források	8	0.13	11.186	0.07
Összesen	5984	100.00	15923.035	100.00

Forrás: *Beijing Review*: China's Technology Import in 1997.

In: *BR*, Vol. 41. No. 42. October 19-25, 1998. p. 22.

¹²² SSB: *China Statistical Yearbook*. 1998. Beijing, p. 637., valamint Zhong Zhou: China Uses USD 52.1 Billion of Overseas Fund in 1998. In: *China Economic News*, Vol. XX. No. 7. 1999. Beijing, p. 3.

A külföldi beruházások nagyságrendjét tekintve megfigyelhető, hogy a kezdetekben meglehetősen elaprózott beruházások volumene - feltehetően a multinacionális vállalatok aktivizálódása következtében - növekszik.

A világ 500 legnagyobb multinacionális vállalata közül több mint 200-nak van érdekeltsége Kínában.

3.4.4. sz. táblázat

AZ EGYZMÉNYEK ÉS SZERZŐDÉSEK KERETÉBEN FELHASZNÁLT KÜLFÖLDI TŐKEBEFEKTETÉSEK 1991 - 1998 KÖZÖTT

Év	a projektek száma (darab)	a szerződési érték (mrd USD)	a felhasznált tőke nagysága (mrd USD)
1991-1995			
hitel	630	51.13	45.58
DFI*	229739	355.49	114.18
1995			
hitel	173	11.28	10.32
DFI	37011	91.28	37.52
1996			
hitel	117	7.96	12.66
DFI	24556	73.27	41.72
1997			
hitel	137	5.87	12.02
DFI	21001	51.00	45.26
1998			
hitel			11.00
DFI	19846	52.132	45.582

Forrás: SSB: *China Statistical Yearbook*. 1997. és 1998. p. 605. és p. 637.; és Zhong Zhou: China Uses US 52.1 Billion of Overseas Fund in 1998. In: *China Economic News*, Vol. XX. No. 7. 1999. Beijing, p. 3. alapján. (DFI*=> Direct Foreign Investment).

A közvetlen külföldi beruházások átlaga 1991 és 1995 között projektenként 1.5 millió USD, 1997-ben már 2.4 millió, 1998-ban pedig 2.3 millió USD volt. A külföldi kölcsönökből finanszírozott beruházások volumenének nagyságrendje meghaladja a közvetlen befektetéseket. A beruházások átlaga 1991-1995 között projektenként 8 millió USD-t, 1995-ben 6 milliót, 1997-ben pedig 4.1 millió USD-t tett ki.¹²³ A beruházások megtérülési ideje az utóbbi 5 évben csökkent. 1995-ben az *Economist Intelligence Unit* és az *Arthur Andersen Consulting* által 47 nyugati multinacionális cég körében végzett felmérés szerint a Kínában működő vállalkozások 60 %-a volt nyereséges, s ezt legtöbbjüknek 2 év alatt sikerült elérni. 1996-os kínai adatok szerint az 500 legnagyobb külföldi vállalat 90 %-a könyvelhetett el nyereséget 1995-ben, aminek együttes összege elérte a 30.2 mrd yuant, azaz a 3.6 mrd USD-t.¹²⁴

A legnagyobb befektetők közé Hongkong, Tajvan, USA és Japán tartozik. 1997-ben a legnagyobb külföldi tőkebefektetők listáját Hongkong vezette 33.6 %-os részesedési aránnyal, majd ezt követte Japán 9.8 %, az USA 6.5 %, Tajvan 5.2 %, Szingapúr 4.3 %, Dél-Korea 3.5 % részesedéssel. Az európai országok közül a befektetési lista 8. helyén Nagy-Britannia áll 3.1 %-kal, a 9. helyen Németország 2.59 %-kal.

A működőtőke és a vegyesvállalati beruházások országok szerinti regionális megoszlásáról elmondható, hogy az nem egészen az eredeti kínai elképzelések szerint alakult. A beruházások döntő többsége - 1996-ban 65 %-a, 1997-ben 58.5 %-a - az ázsiai régióból származott.¹²⁵ 1998-ban a működőtőke-szerződéseknek 54 %-a, a realizált tőkebefektetéseknek pedig 68 %-a érkezett a tíz legnagyobb ázsiai tőkebefektető országból.¹²⁶

¹²³ SSB: *China Statistical Yearbook. 1997. és 1998. évi kötetek.* p. 637. és p. 605., továbbá: Zhong Zhou: China Uses USD 52.1 Billion of Overseas Fund in 1998. In: *China Economic News*, Vol. XX. No. 7. 1999. Beijing, p. 3. alapján.

¹²⁴ SSB: *China Statistical Yearbook. 1998. és a China Daily*, January 30, 1995. számában közölt Moftec adatok alapján.

¹²⁵ SSB: *China Statistical Yearbook. 1998.* Beijing, p. 637. alapján.

¹²⁶ A legnagyobb ázsiai befektető országok: Hongkong, Makaó, Tajvan, Japán, Thaiföld, Fülöp-szigetek, Malájzia, Szingapúr, Indonézia és Dél-Korea. Forrás: *China Economic News*, Vol. XX. No. 7. 1999. Beijing, p. 3.

A japán és európai beruházókat kivéve a Kínába irányuló külföldi működőtőke-befektetések igen jelentős része a külföldön - különösen az USA-ban és a délkelet-ázsiai országokban nagy számban élő kínai nemzetiségű üzletemberektől származik. Az anyaországhoz fűződő érzelmi kötődés, rokonság, hely- és nyelvismeret birtokában ezen nem lehet csodálkozni. A kínai származású befektetők túlsúlya azonban azt is jelzi, hogy a felsorolt komparatív előnyöket nélkülöző külföldiek számára a befektetési makro- és mikroklíma még nem annyira vonzó, mint ahogyan azt az imponáló statisztikai mutatók alapján gondolni lehet.

A nyitás politikájának kezdetén a központi feladat magának a külföldi működőtőkének a becsalogatása volt. A 90-es években már a befektetések irányának tudatos terelése vált általánossá, amihez az ösztönzés, a tûrés és a korlátozás különböző módozatait használták fel eszközül. Az együttműködés szorgalmazása ma már önmagában nem jelent célt. A koncepcióváltásban nagy valószínűséggel közrejátszik az is, hogy ágazati-strukturális vetületben a nemzetközi együttműködés eddigi formái nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. A közös vállalkozások és a külföldi tulajdonú vállalatok jelentős hányada nem a termelő szférában, illetve nem a kívánt ágazatokban létesült.

A működőtőkével szembeni kínai elvárások alapján a külföldi tőkerészesedésű vállalatoknak kellett volna azt a húzóerőt kifejteniük, amely a kínai vállalatok műszaki, termelékenység mutatóinak ugrásszerű növekedését hozta volna magával. Az eredmény elmaradását részben az infrastruktúra kiépületlenségével, részben pedig az ágazatok közötti és az ágazatokon belüli rendkívül nagy műszaki szintkülönbségekkel lehet magyarázni. Még a legfejlettebb technikával felszerelt vegyes vagy teljesen külföldi tulajdonú vállalat sem tud hatékonyan működni az átlagos kínai környezetben, ahol hiányoznak az olyan alapfeltételek, mint az energia-, úthálózat-, szállítási vagy tárolási kapacitás stb.

A külföldi működőtőke helyének és szerepének mérlegelésekor általánosítható az a tapasztalat, hogy a külföldi tőkével működő vállalatok sok

szállal kötődnek ugyan működési területükhöz, de a kínai gazdaságba történő integrálódásukról beszélni még nem lehet. Ez csak részben magyarázható a működőtőke-befektetéseknek az ország méreteihez képest elenyésző súlyával. A tények azt mutatják, hogy a külföldi működőtőkét használó vállalatok enklávé jellege ellenébe hat az integrálódásnak.

A külföldi tőkeberuházások részesedése az éves beruházások egészében - folyó áron számolva - 1985-ben 2.8 %, 1995-ben és 1997-ben pedig egyaránt 10.7 % volt.¹²⁷ A sikeres vállalatok számának növekedése ellenére a politika által nagymértékben determinált kínai gazdaságban a befektetési kockázat viszonylag magas. Ez a magyarázata annak, hogy a befektetések többsége a 2-5 millió US dolláros sávon belül helyezkedik el.

A Különleges Gazdasági Övezetek és a külföldi tőkebefektetések kérdése szorosan összefügg egymással. A beruházások döntő hányada a Különleges Gazdasági Övezetekbe, illetve a legfejlettebb tartománynak számító Guangdong (Kuangtung) tartományba áramlott. A 80-as évek második felében indult meg Hongkong és Tajvan munkaintenzív iparának áttelepítése Guangdong és Fujian (Fucsien) tartományokba. Részben ez az oka annak, hogy a külföldi befektetések, amelyek túlnyomó többsége - a 80-as években mintegy 80 %-a - a befogadó tengerparti övezetekbe áramlott, ott sem oszlott el arányosan. Az övezetek közül a leg-sikeresebbnek a Hongkong szomszédságában található Shenzhen (Sencsen) bizonyult. 1990-ben a tőkeberuházások teljes összegének 42 %-a, 1995-ben 27 %-a, 1997-ben pedig 26.5 %-a áramlott Guangdong tartományba. Az utóbbi években a külföldi beruházók érdeklődése fokozott mértékben fordul Shanghai körzete, valamint a Yangtze folyón épülő Három-szoros erőmű építkezései felé.

¹²⁷ SSB: *China Statistical Yearbook*. 1998. Beijing, p. 185. alapján.

3.4.3. A Különleges Gazdasági Övezetek

Az "önerőre támaszkodás" elvére épülő kínai gazdaságban a 70-es évek közepétől nyílt lehetőség külföldi hitelek felvételére, a működőtőke importjának feltételét pedig csak az 1979 júliusában, a közös vállalatok működéséről elfogadott törvény teremtette meg. Mivel a kínai gazdaság modernizációjához az exportbevételek növelésén túlmenően külföldi tőkére és technológiára is szükség volt, a szükségletek növekvő nyomása az ideológiai gátak felszámolásához vezetett. A döntően gazdasági jellegű nyitás "előretolt helyőrségei" azok a különleges gazdasági övezetek, amelyeket a délkeleti tengerparti sávban még 1979-ben jelöltek ki.¹²⁸

1990-től a nyitási politika súlypontja Sanghaira és környékére - az ún. Pudong (Putung) körzetre - tevődött át. Az ország 5 különleges övezetének fejlettsége ekkor érte el azt a szintet, aminek alapján már saját erőből is képessé váltak a továbblépésre. Ez teremtette meg lehetőségét annak is, hogy ezek az övezetek aktív szerepet vállalhassanak Hongkong és Makaó fokozatos integrálásában. Az, hogy előtérbe Shanghai térségének fejlesztése került a kilencvenes években, egyfajta egyensúlyi helyzet kialakítását mozdíthatja elő a déli és az északabbra fekvő övezetek között. A fejlesztési területek földrajzi koncentrátságának csökkentésére tett kísérletek összefüggenek azokkal az elképzelésekkel, amelyek egy más - nevezetesen Oroszország távol-keleti területei, Japán, Dél-Korea és Kína iparosodott régióiból álló - északkelet ázsiai fejlődési centrumhoz történő csatlakozásra irányulnak.

A Különleges Gazdasági Övezetek, fejlesztési zónák gazdasági növekedésének üteme igazolta az eredeti elgondolás helyességét. A külföldi működőtőke elsősorban az 5 különleges gazdasági övezetben és a 14 nyitott tengerparti városban koncentráldott.

¹²⁸ A külföldi tőke koncentrált bevonása érdekében 1980-ban négy különleges gazdasági övezetet hoztak létre, majd később 14 tengerparti várost is "nyitottá" nyilvánítottak. Az Országos Népi Gyűlés 1998-ban Hainan szigetét tartományi rangra emelte és különleges gazdasági övezetté nyilvánította. Tehát az ország hagyományosan fejlettebb keleti, délkeleti részét nyitották meg a külföldi tőkebefektetések előtt a gazdaságfejlesztési stratégia első fázisában.

A 90-es évek első felében mind földrajzi, mind ágazati tekintetben bővült a külföldi tőkével finanszírozott fejlesztési területek köre. A külföldi tőkebefektetések fogadásának, együttműködési szerződések kötésének jogát fokozatosan kiterjesztették az ország belső tartományaira, autonóm körzeteire is. Az utóbbi évek fejlesztéspolitikai koncepciójának változásával indult meg a nagyobb mérvű tőkebefektetés a belsőbb területek irányába. Tibet kivételével ma már az ország valamennyi tartományában vannak fejlesztési övezetek. A belső területek körzeteinek megnyitása nemcsak időben tér el egymástól, de a működési feltételeikben is különböznek. Területenként más és más kedvezményt kínálnak.¹²⁹

A kormányzati politikán belül a reformfolyamat 20 éves történetében három olyan szakaszt lehet megkülönböztetni, amelyben változott a különleges gazdasági övezetekkel kapcsolatos koncepció:

- az 1979-1996. április 1. közötti időszakban az ösztönző és kedvezményeket biztosító politika kapott központi kormányzati prioritást;

- 1996 április 1-től az 1997. év végéig tartó átmeneti szakaszban került sor a korábban biztosított kedvezmények felülvizsgálatára úgy, hogy közben az ún. pozitív diszkrimináció bizonyos elemei még érvényben maradtak;

- 1998 közepétől alkalmazzák a kínai vállalatokkal "egyenlő" vagy "nemzeti" elbánás politikáját, amely elvileg a külföldi beruházásoknak biztosított kedvezmények megvonását jelenti. A gyakorlatban azonban a lobby-érdekek és "kis kapuk" továbbra is léteznek.

¹²⁹ Lásd "A nyitás-politika" fontosabb állomásait ismertető 3. sz. *mellékletet*.

3.4.4. Célok és feladatok a különleges övezetekben

A kínai kormányzat a különleges gazdasági övezetek felállításával kívánta a gazdaság makrogazdasági és strukturális fejlődésének feltételeit megteremteni. Az eredeti elképzelés szerint az országba beáramló külföldi tőke és a fejlettebb technológiát, menedzsment-ismeretet, munkakultúrát megtestesítő vállalkozói réteg ezekben a külvilág felé nyitott övezetekben fejtheti ki azon beruházási tevékenységét, amelynek révén sikerül:

- elsajátítani mindazon korszerű technikát, ismeretet, irányítási tapasztalatot, amelynek Kína hiányában van;
- biztosítani a valutabevételek növelését és megalapozni a világpiacra jutás feltételeit;
- kiépíteni a reform olyan kísérleti terepét, amelynek tapasztalatai és eredményei alapján az ország adottságainak leginkább megfelelő gazdaságfejlesztési utat lehet kiválasztani;
- a szakemberképzés keretében elsajátíttatni a korszerű gazdálkodás módszereit, a korszerű technikai eszközök alkalmazását;
- megvalósítani egy olyan exportorientált külgazdasági politikát, amely az övezetekben előállított exportárualapok versenyképességére épít;
- felzárkóztatni az ország elmaradottabb vidékeit, megállítani a regionális különbségek mélyülését.

A nemzeti érdekek védelmében már az első, 1979-ben elfogadott vonatkozó alaptörvény tartalmazza azokat a megszorításokat, amelyek kizárják az együttműködés lehetőségéből azokat a vállalatokat, amelyek tevékenysége

- hátrányosan érinti Kína szuverenitását;
- sérti a kínai jogot;
- nem felel meg a kínai nemzetgazdaság fejlesztési előírásainak;
- szennyezi a környezetet;

- továbbá ha az egyik fél jogait és érdekeit csorbító módon a megállapodás, a szerződés és az alapszabály nyilvánvalóan nem méltányos. Az együttműködés alapja az egyenjogúság és a kölcsönös előny.¹³⁰

Az 1989-es esztendő olyan társadalmi törést jelentett Kínában, amely a rendszer egészét kérdőjelezve meg, választóvonalat képez a kínai szocializmus történetében. A korábbi visszarendeződések során alkalmazott válságkezelési forgatókönyv szerint a belső politikai, gazdasági változások befagyasztása együtt járt a külvilág felé történő hermetikus zárással. 1989 őszén azonban eltértek a már bejáratott gyakorlattól. Ugyanis a belső visszarendeződés mellett a "nyitott kapuk" politikája változatlanul fennmaradt.

Kérdéses az, hogy a kínai vezetés mennyiben volt tisztában azzal, hogy a külföldi gazdasági behatolás számára nyitva hagyott rés tágulásával a "szocialista nagy fal" előbb-utóbb ledől. A bel- és külgazdasági folyamatok izolálhatósága természetesen képtelenségnek bizonyult, a gazdasági és társadalmi viszonyok korábban megindult fellazulása folytatódott. Ezzel a gazdasági reform sorsa el is dőlt. Túllépte a fejlődés azon fokát, amelyről vissza lehetett volna még fordulni.

Az 1989. évi Tiananmen téri események megrendítették a külföldi befektetők bizalmát. A KKP Központi Bizottsága ezért fogadta el 1989 novemberében a "*Határozat a gazdasági környezet javításáról, a gazdasági rendszer kiigazításáról és a reform elmélyítéséről*" címmel kiadott 39 pontos dokumentumot, amely megerősítette a "nyitás" politikáját. A külföldi partnerek megtartása érdekében olyan, a korábbiaknál vonzóbb feltételeket kínáltak a működőtöke beruházásokhoz, amelyeknek révén sikerült elkerülni a gazdasági elszigetelődést.

Az infrastrukturális fejlesztéseknek köszönhetően az országos átlagnál jóval kedvezőbb feltételeket biztosítva, a külföldi befektetők tartósan meg tudták vetni lábukat a Különleges Gazdasági Övezetekben.

¹³⁰ Pálfalvi József: Kína. Közös vállalat. In: *Külgazdaság*, - Jogi melléklet, 1986. 8. sz. Budapest, p. 114.

Ez a magyarázata annak, hogy a "nyitott kapuk" politikájának első 10 évében a külföldi működőtőke döntő hányada koncentrált ezekben az övezetekben. Egy 1985-ös felmérés szerint a külföldi működőtőkének 46 %-a az akkor még 4 Különleges Gazdasági Övezetben, 15 %-a a 14 tengerparti városban, 1 %-a pedig az azóta már Különleges Gazdasági Övezetté előlépett Hainan szigetére koncentrált. Mindössze 38 % jutott az ország túlnyomó többségét képező belső területekre. A külföldi beruházások eloszlása meglehetősen egyenlőtlen volt, és még ma is az.

1988-ban a külföldi beruházásoknak több mint 90 %-a a keleti- és délkeleti tengerparti területeken, ezen belül közel 60 % egyedül Guangdong tartományban került beruházásra. 1989 és 1992 között a külföldi tőke-befektetések 85 %-a még mindig a keleti országrészben koncentrált. A külföldi tőkének az ország kevésbé fejlettebb régióiba irányuló áramlása csak a 90-es évek közepétől vált nagyobb mértékűvé. A külföldi tőke-beruházásoknak 1996-ban még mindig 76 %-ot meghaladó része, 1997-ben 75 %-a jutott a legfejlettebb övezetekbe.

A legnagyobb vonzereje még mindig Guangdong tartománynak van, amely a külföldi tőkebefektetéseknek 1997-ben is több mint 28 %-át fogadta.¹³¹ A külföldi tőkeberuházások regionális megoszlásának arány-talanságából következik az, hogy az elmaradott körzetek termelési hatékonyságának növelése helyett szerepük elsősorban az export-termékeket elszívó, belső felvevőpiacra korlátozódott.

3.4.5. sz. táblázat

¹³¹ SSB: *China Statistical Yearbook*. 1997. illetve 1998. évi kötetei, p. 642. és p. 608.

**A KÜLFÖLDI BERUHÁZÁSOK TERÜLETI MEGOSZLÁSA
A KELETI RÉGIÓ TARTOMÁNYAI
ÉS TARTOMÁNYI JOGÚ VÁROSAI KÖZÖTT
(% arányban)**

Terület	1988-ig	1989- -1994	1995	1997
Kína összesen	100.0	100.0	100.0	100.0
Keleti régió összesen	93.1	84.9	85.9	85.1
Guangdong	58.0	37.7	27.1	26.5
Fujian	5.6	9.2	10.7	8.8
Jiangsu	1.6	6.9	13.7	11.7
Liaoning	2.7	5.9	3.7	5.1
Shanghai	6.9	5.3	7.6	9.6
Beijing	12.0	4.9	2.8	3.4
Shandong	-	4.7	7.1	5.8
Hainan	-	3.0	2.8	1.5
Tianjin	2.9	2.5	4.0	5.3
Zhejiang	1.2	2.1	3.3	3.2
Guangxi	2.2	1.4	1.7	1.9
Hebei	-	1.3	1.4	2.3

Forrás: Zhao S.X.: *Spatial Disparities and Economic Development in China, 1953-1992: A Comparative Study*, 1995. pp. 131-162.; illetve
SSB: *China Statistical Yearbook*. 1996. és 1998. évkönyvei, p. 600. és
p. 642. alapján.

3.5. Az országon belüli egyenlőtlenségek, fejlettségbeli szintkülönbségek

Az országon belüli gazdasági megosztottság súlyosbodó gondja szorosan kapcsolódik a fejlesztési övezetek kérdéséhez. Ugyanakkor az ún. Észak-Dél és Kelet-Nyugat tengely problématikája szerves részét képezi a reformfolyamat egészének, amely mögött elsősorban a termelőerők és -viszonyok területenként és ágazatonként megfigyelhető óriási fejlettségbeli szintkülönbsége húzódik.

Az országrészek közötti egyenlőtlenségek felszámolásának igénye közvetlenül a Kínai Népköztársaság megalakítását követő időkhöz nyúlik vissza. Az 1949-et követő időszakban a kínai vezetés az erőforrások központi átcsoportosításával próbálta csökkenteni a területek közötti különbségeket. A várt eredmény azonban elmaradt, s ezen az sem segített, hogy az első ötéves terv (1953-1957) során a nagy befektetések közel kétharmadát a belső területeken eszközölték. Ugyanez mondható el a kiegyenlítés másik fontos eszközének, az adminisztratív hatalmon belüli szubszidiaritásnak a kísérletéről.

A VII. ötéves terv időszakában (1986-1990) osztották fel az országot 3 *földrajzi övezetre*. Ezzel kapcsolatban a fejlődés különböző stratégiai útjait fogalmazták meg az egyes körzetekben. Az iparilag legfejlettebb keleti, tengerparti részek feladata a tudományos-műszaki színvonal, a technológia-intenzív ipar fejlesztése, a külföldi működőtőke számára vonzó gazdasági környezet kiépítése, az exportorientált termelés felfuttatása volt. A középső övezetben az elérendő célnak egy fejlettebb ipari bázis kiépítését tekintették, ahol elsősorban az energetika- és vegyipari, a nyers- és félkésztermékek előállítására szakosodnak. A meglehetősen elmaradott nyugati övezetben a mezőgazdaság, erdészet és állattenyésztés ösztönzése, valamint a természeti kincsek feltárása, az alapok kiépítése volt a kitűzött feladat.

A fenti felosztás jelzi az ún. diffúz szemlélet rugalmas értelmezését. Ez az elmélet a fejlődési folyamatok fokozatos szétáradását tételezte fel az országban, és gyakorlatilag erre épült a 80-as évek felzárkóztatási politikája. Az ország

fejlesztési övezetek szerinti felosztása pragmatikusan ugyan igazodott a helyi adottságokhoz, de egyben tovább is mélyítette a regionális különbségek szakadékát. A koncepció korszerűsített változatának körvonalai mostanában vannak kirajzolódóban. Az országot nagy önellátó körzetekké formáló elképzelés jegyében alakulnának ki azok a gazdasági egységek, amelyek idővel alapját képezhetik Kína föderatív állammá való szerveződésének. Ennek lehetőségét és formáját a gazdasági eredményesség mellett alapvetően a politikai intézményrendszer és szervezeti formák demokratizálódási folyamata szabja meg.¹³²

3.5.1. Az egyenlőtlenségek palettája

A legfejlettebb és az elmaradott tartományok közötti különbségek igen jelentősek, akár az egy főre vetített exportmutató, akár a körzetenként előállított GDP vonatkozásában vizsgáljuk. 1997-ben az egy főre jutó export alapján első helyen Guangdong tartomány áll 1057 USD-os értékkel, míg a sort Guizhou (Kujcsou) tartomány zárja mindössze 12.3 USD-os teljesítménnyel. Az egy főre eső GDP alapján is Guizhou tartomány az utolsó, míg az első helyen Shanghai áll. A szélső értékek közötti különbség 1991 és 1997 között 7.5-szeresről 10.5-szeresre nőtt. Abszolút értékben a GDP-hez való tartományi hozzájárulás legalacsonyabb és legmagasabb értéke között az eltérés 1995-ben 35-szörös, 1997-ben már 36-szoros volt.¹³³ A statisztikailag mérhető különbségek súlyos és nehezen feloldható társadalmi feszültséget hordoznak a valóságban.

Összesített adatok szerint a keleti tengerpart 12 közigazgatási egysége 57.9 %-os arányban, az ország középső 9 körzete 28 %-os, a 8 körzetről álló elmaradott nyugati területek pedig 14.1 %-os megosztásban járultak hozzá a GDP előállításához 1996-ban.¹³⁴

¹³² Lásd Jordán Gyula: Peking és a tartományok. In: *Társadalmi Szemle*. 1998. 2. sz. Budapest, p. 86. és Tóth Barna: *Kína az ezredfordulón*. Külkereskedelmi Főiskola, 1998. Budapest, pp. 85-86.

¹³³ SSB: *China Statistical Yearbook*. 1998. p. 107., p. 62. és p. 634.

¹³⁴ Li Rongxia: Central and West China Enjoy Steady Development.

A VIII. ötéves terv (1991-1995) előirányzatai szerint a központi kormány elsõrendû feladatát a fejlettségbeli szintkülönbség csökkentése jelentette. Amint azt a fenti adatok mutatják, a szakadék mélyülését nem sikerült megállítani. Ez pedig a regionalizmus erősödését vonta maga után. Az ellenérdekeltség elsõsorban a központi hatalom és a fejlett tartományok között élezõdött ki. Ez a központi kormányzat részérõl a fokozott ellenõrzésben, az ott termelt nyereség nagyobb mértékû elvonásának kísérletében, a tartományi kormányzatok oldaláról pedig az önállósodási törekvésekben, valamint a költségvetési és egyéb veszteségek meg-finanszírozásának hátrításában testesült meg.

A regionalizmus mindazonáltal nem szûkíthetõ le csupán a helyi és központi kormányzat közötti kapcsolatrendszerre. A régiók között is megtalálhatók azok az ún. "tartományépítésre" irányuló törekvések, amelyek a helyi ipar és fejlesztés protekcionista védelme érdekében - magasabb adók, termelési engedélyek, minõségi bizonyítványok, karantén- követelmények stb. formájában - csökkenteni próbálják más tartományok termékeinek versenyképességét a helyi piacokon. Tartományi szinten ezzel magyarázhatók azok a párhuzamos fejlesztések, amelyek országos szinten az erõforrások szétforgácsolódásával, a beruházások elaprózódásával járnak. Végso soron pedig az egységes nemzeti piac kialakulását hátráltatják.

A gazdasági törésvonalak mentén kiélezõdött megosztottság az ország esetleges szétesésének gondolatát veti fel. A gazdasági különbségek növekedése, a tartományok rivalizálása, a központi hatalom és a tartományi kormányzatok közötti feszültségek kezelése valóban nem könnyû feladat.

Az ország jövõjének szempontjából meghatározó lehet az a tény, hogy etnikailag, nyelvileg, valamint civilizációs gyökereiben homogén, amely jelentõsen növeli az állam egységének szakítószilárdságát.¹³⁵

A központi kormányzat részben a tartományi vezetõk személyének gyakori cserélgetésével próbálja elejét venni a helyi érdekcsoportok túlzott

In: *Beijing Review*, Vol. 40. No. 11. March 10-16, 1997. p. 23. alapján.

¹³⁵ Az 1990. évi népszámlálás adatai alapján a lakosság 92 %-a han, azaz kínai nemzetiségû. Forrás: SSB: *China Statistical Yearbook*. 1998. Beijing, p. 110.

megerősödésének. Másrészt pedig a legfejlettebb tartományok vezető kádereit is igyekeznek 1993-tól bevonni a legfelső központi kormánysszervek munkájába, aminek következtében személyükben is érdekelté válnak az országos szintű határozatok végrehajtásában. Ezen túlmenően létezik még egy, az ország egységének őrzésében való érdekazonosság is, amely nem engedi töréspontig jutni az ellentéteket. Előtérbe inkább annak a kérdése kerül, hogy mily módon lehet a tengerparti sáv gazdasági dinamizmusát fokozatosan kiterjeszteni az ország belső területeire. Az az ambivalencia, amely az utóbbi években a központi vezetés részéről tapasztalható a Különleges Gazdasági Övezetek megítélésében, részben ennek az ellentmondásos helyzetnek a lecsapódása.

Kínában nemcsak a technológiai szintben, de a munkaerő költsége, a földbérlet, az ingatlan ára szempontjából is nagyok az eltérések. Ez ad lehetőséget arra, hogy országos szinten használják ki a termelési tényezők árának különbségére épülő munkamegosztásból adódó lehetőségeket. Ehhez hozzátartozik a termelés hatékonyabb és modernebb formáinak diffúziója a keleti partvidék felől a belső területek irányába. Ezáltal a növekedés hajtóerői nem merülnek ki. Az ország nemzetközi versenyképességét pedig az országon belüli különböző termelési és költségsszintek tudatos kezelésével a nemzetközi munkamegosztás különböző szintjein is tudják biztosítani.

3.5.2. A "három nem változtatás" politikája

A Különleges Gazdasági Övezetek jelentősége ebben a többirányú folyamatban meghatározó. A gazdasági növekedés azonban már önmagában nem elegendő ahhoz, hogy a kínai érdekeknek leginkább kedvező területi és ágazati irányba lehessen terelni a külföldi működőtőke-beruházásokat. A gazdasági feltételrendszer külső és belső változásai következtében vált szükségessé a fejlesztési övezetek szerepének átértékelése, aminek jelei a külföldi befektetések megítélésére körüli polémiákban mutatkoztak meg.

Az első kritikák a "*kis tigrisek*"¹³⁶ azon négyesét illették, amelyek a 80-as és 90-es évek során telepítették át Kínába munkaigényes ipari termelésüket. A 90-es évek közepétől megfogalmazódó elégedetlenség annak szólt, hogy a közös termelésből származó profit jelentős hányada marad a "*négy kis tigrisnél*", miközben Kína alig profitált ebből. Bár a kereskedelmi mérlegek kimutatása szerint az együttműködés mindkét fél számára előnyös, kínai részről a deficit növekedésére panaszkodtak, miközben a "*kis tigrisek*" haszna nőtt. A kereskedelmi statisztikák tanúsága szerint a kínai külkereskedelmi többlet 70 %-a származik jelenleg is a külföldi vegyesvállalatok termeléséből. A kínai export jelentős hányada, részben vagy egészen Hongkong, Tajvan vagy más ázsiai országok nyersanyagaiból vagy félkésztermékeiből készült bér munka eredménye. Természetesen ez behatárolja Kína deviza bevételeinek mértékét is, mivel az döntően a bér munkából származó bevételekre korlátozódik. A kereskedelmi profit nagy része végül is a működőtőke-befektető országok és területek vállalatainak kezében marad.

A külföldi befektetések hasznossága körül kibontakozó vita annak a neokonzervatív politikai fordulatnak a gazdasági vetülete, amely a különleges övezeteknek *Deng Xiaoping* által megfogalmazott szerepét kérdőjelezi meg. A dengi politika felülvizsgálatának közeledtét az 1995 tavaszán megjelenő - fokozatosan élesedő hangnemű - írásokon lehetett érzékelni. Közgazdászok egy csoportja első ízben kérdőjelezte meg a különleges gazdasági övezetek létjogosultságát. Ennek során egyesek az országgal szembeni regionális érdekek túlburjánzása elősegítőinek és a korrupció melegágyának minősítették a gazdasági övezeteket. A kedvezmények kapcsán pedig a bírálók az elmaradottabb belső és nyugati területek fejlődésének diszkriminációjáról beszéltek.

1995-ben az Országos Népi Gyűlés tavaszi ülészaka gyakorlatilag a gazdasági visszakozás politikai előkészítését jelentette, ami az 1996-ban induló IX. ötéves terv és a 2010-ig szóló hosszútávú gazdasági koncepció előirányzataiban fogalmazódott meg. Az ösztönzési rendszeren belül első helyre a tőkebefektetés és a műszaki, gyártástechnológiai ismeretek átvétele került, ami az együttműködés formáinak gondosabb megválasztására készítette a kínai

¹³⁶ A "*kis tigrisek*" első négyese: Hongkong, Tajvan, Szingapúr, Dél-Korea.

partnereket. A szemléletváltásban minden bizonnyal szerepet játszott az, hogy a nemzetközi együttműködés korábbi formái nem váltották be ágazati-strukturális vetületben a hozzájuk fűzött reményeket. Okát ennek részben infrastrukturális, részben az ágazatok közötti és ágazatokon belüli rendkívül nagy műszaki szintkülönbségekkel lehet magyarázni. A magasabb műszaki-technikai szintet hordozó vállalatok mellől hiányzott a szükséges adaptációs készséggel rendelkező beszállítói réteg, az a háttér, amelynek hiányában a kapcsolódási pontok sokrétű hálózatrendszer sem épülhetett ki. Miután a gazdaság fejlettségi szintje nem érte még el a szervezettség azon fokát, amelynél az egyik szektor fejlesztése automatikusan vonná maga után más szektorok fejlődését, a különleges övezetek nem is válhatták be a működésükhöz fűzött túlzott reményeket.

A 90-es évek közepének markáns gazdaságpolitikai fordulatát a különleges gazdasági övezetek szerepének hivatalosan változatlan, a gyakorlatban azonban tettenérhető átértékelése jelentette. Az új koncepció alapján megoldást az övezeteknek nyújtott kedvezmények körének radikális szűkítése, az ott termelt profit központi elvonása és az elmaradott körzetekhez való átcsoportosítása jelent, ami területileg kiegyen-súlyozottabbá teszi a növekedést. Ez pedig megteremti a fejlett területekhez történő fokozatos gazdasági felzárkózás lehetőségét.

A különleges gazdasági és fejlesztési övezetek szerepének felülvizsgálata körüli vitákban érvek és ellenérvek csapnak össze, amelyek közül az alábbiakat érdemes kiemelni:

- A tartományok és járások számszámra hoznak létre olyan gazdaság-fejlesztési övezeteket, amelyekből hiányoznak a befektetők. Súlyosbítja a helyzetet, hogy az építkezések termőterületeket vonnak el a mező-gazdaságtól. Az alacsonyabb szintű vezetők által kezdeményezett beruházások és befektetések meghaladják az ország lehetőségeit, ami a "*nagy ugrás*"¹³⁷ időszakára emlékeztető irreális helyzetek kialakulásához vezet. A központi kormányzat ezért tartja a pénzügyi fegyelem szigorítását szükségesnek.

- A beruházások többsége nem a preferált termelői szektorokba irányult, aminek eredményeként a tervezettnél kevesebb tőke áramlott az ipari

¹³⁷ Lásd az 1. sz. *mellékletet*.

termelésbe. A Kínai Népbank alelnöke ezért tartja fontosnak a gazdasági növekedés ütemének visszafogását és a külföldi tőke beáramlásának mérséklését. Miután a külföldi tőke, hitel és kereskedelmi profit nagy része az ingatlanpiacokat vagy a tőkefelhalmozást szolgálja, inkább torzítja, mint erősíti a befektetési környezetet.

- A magas technikai tudást hordozó beruházások száma elenyésző, a külföldi partnerek által szállított műszaki eszközök színvonala pedig sok esetben alacsonyabb a vártnál.

- Kínai szempontból nem tartják kielégítőnek a külföldi partnerek érdekeltségét sem az együttműködésben.

- A különleges övezetekben és zónákban előállított termékek a világpiacon gyakran nem bizonyulnak versenyképesnek.

- A világpiacon nyitással olyan szellemi és kulturális hatások is érik a kínai társadalomnak egyre szélesebb rétegeit, amelyet a politikai vezetés szellemi fertőzésnek minősít. A nem kívánatos hatások körébe olyan jelenségek tartoznak, mint az életmód és -szemlélet változása, a gazdasági bűnözés növekedése, az emberi jogok iránti érdeklődés és a pornográfia.

A felsorolt jelenségek többsége valóban sértheti Kína nemzeti érdekeit. Természetes reakcióként fogható fel, hogy próbálják kivédeni a negatív hatásokat. Azonban az elmúlt 20 évben az érdekek és ellenérdekek olyan szövevényes hálózata alakult ki, amelyben nehéz bármit is úgy tenni, hogy ne sértsen valamilyen érdeket. A különleges övezetekkel szembeni elvárások egyik legfontosabb prioritása, az exportra termelés is gyakorlatilag egy ellentmondásos helyzetre épült. Amikor az itt előállított termékek elől próbálták a belső piacot lezárni, a külföldi tőkebefektetők érdekei sérültek. Számukra ugyanis a kínai piac vonzerejét annak potenciális nagysága adta, amely piacról ki akarták termékeiket rekeszteni. Az ellenérdekeltség a külföldi befektetők részéről egy behatolási, a kormányzat részéről egy kizorító törekvés formájában jelenítődött meg. A kormányzati politika szankcionáló és preferáló eszközeivel szemben a belső piac elementáris szívóereje azonban erősebbnek bizonyult. Az exportoffenzív

ösztönzési rendszer csak részleges eredményeket hozott. A különleges gazdasági övezetek termékeinek nagy része végül is a belső piacokon értékesítődik.

A kooperáció és konfrontáció párhuzamossága beépült a központi hatalom és a külföldi tőkebefektetéseket fogadó tartományok kapcsolatába is. A kormányzati centralizációs és tartományi decentralizációs törekvések egymásnak feszülése a kezdetektől kísérő jelensége a reformfolyamatnak. A gazdasági övezeteket érintő szabályozórendszer módosulása újabb és újabb összetevővel gazdagította a fejlettebb körzetek és a központi hatalom kapcsolatát. A fejlesztési övezeteknek nyújtott kedvezmények részleges vagy teljes megvonása önmagában biztos, hogy nem oldja meg a problémák sokaságát. A partmenti övezetek növekedési dinamikája változatlanul meghaladja az országos átlagot. Úgy tűnik, hogy a központi és a helyi érdekek konfrontálódása továbbra is része marad a rendszernek.

1996 április elsejével léptek hatályba azok az intézkedések, amelyek a beváltatlan remények korrekcióját célozták meg. Ez az intézkedési csomagterv mutatta meg azt, hogy a kínai vezető politikusok gyakorlatilag mit is értenek a belföldi vállalkozók esélyegyenlőségén, a nemzeti elbánáson, azaz a külföldi befektetők belföldiekkel azonos elbírálásán és az adórendszer egységesítésén.

A külgazdasági kapcsolatokat érintő változások elsősorban az ország gazdaságilag nyitottabb részein éreztetik hatásukat. A vámtarifa szintjének 40, majd 35 %-ról 23 %-ra történt csökkentése előzte meg a külföldi vállalatok kedvezményeinek megszüntetését. 6000 tételből több mint 4000 árucikk vámtétele csökkent átlagosan 30 %-kal. Ennek eredményeként az eredetileg átlagosan 40 %-os behozatali vámszint 23 %-ra csökkent. A mérsékelt vámtételű termékek köre kiterjed valamennyi alapvető árucsoportra, ami azt eredményezi, hogy a 21 hivatalos vámkategória valamennyi tétele változik. A csökkentés mértéke differenciált. A versenyképes kínai termékek - például bizonyos gyógyszerek, vegyszerek, teherautók stb. - esetében jelentősebb, a kevésbé versenyképesek ágazatok termékeinél kisebb a mértéke.

A vámtarifa módosítására azon negatív hatások ellensúlyozása miatt volt szükség, amelyeket a teljesen vagy részben külföldi tulajdonú vállalatok kedvezményeinek megvonása, a vámmentes árubehozatali jog megszüntetése

okozott. A behozatali vám jelenlegi mértéke és jelentős differenciáltsága azonban nem képes ellensúlyozni a külföldi beruházók kedvezményeit megvonó intézkedés negatív hatását. Természetesen a kínai illetékesek is tudják ezt, ezért alkalmazzák szelektíven az intézkedést. A Kína számára fontos - infrastrukturális, csúcstechnológiai, agrár- és energetikai stb. - beruházások esetében az Állami Tervbizottság engedélye alapján továbbra is biztosítható a vámmentes beszállítás.

Tervezik, hogy a vám-, illetve adókedvezmények mértékét a külföldi beruházás nagyságrendjéhez is kötik. Az intézkedéscsomag a központi döntéshozatali pozíciókat erősíti. Nagy a valószínűsége annak, hogy a vámcsökkentés és az importkvóta-korlátozás eltörlése inkább bonyolítja, mint egyszerűsíti a külföldi termékek kínai piacra jutásának feltételeit. A külföldi és hazai vállalatok azonos feltételek szerinti működtetése leginkább a közepes vagy kevésbé fejlett technológiát hordozó termékeket, illetve a kis és közepes méretű külföldi beruházásokat érinti érzékenyen.

A kereskedelempolitikai intézkedéscsomag másik fontos eleme az exporttermékek utáni ÁFA-visszatérítés mértékének csökkentése volt.

Jelenleg az átlagos visszatérítés 8.26 %-os. Amint az várható volt, 1996-ban a kínai kereskedelem növekedési üteme lelassult. Az ÁFA-visszatérítés mértékének csökkentése korlátozza az export növekedési dinamikáját. A külföldi alapítású vállalatok vámmentességét 1996. április 1-jétől megszüntették. Ennek következtében a behozatali vámcsökkentés mértéke nem elégséges az import növekedésének ösztönzésére. A korábbi szabályozások alapján - a kedvezményes, illetve vámmentes elbánásokkal - az átlagos import valós vámszintje mindössze 3-5 %-os volt. Így 1996 áprilisától a kedvezmények megvonásával párosuló vámcsökkentés gyakorlatilag a vámok emelkedését jelenti a külföldi beruházók többsége számára. Nagy mértékben fokozza a bizonytalanságot, hogy számos olyan belső utasítás születik, amely hivatalosan nem kerül nyilvánosság elé. Ez a láthatatlan akadályok számát gyarapítja.¹³⁸

Peking ma már válogat a különböző befektetési kategóriák között. 1996 közepétől fokozatosan szüntették meg a külföldieknek járó adó-kedvezményeket.

¹³⁸ *Financial Times*: Projects Barriers. In: *FT*, July 27, 1996. London, p. 6.

A kínai vállalatok is egyre inkább megválogatják a külföldi partnert és kisebb beleszólást engednek a vegyes vállalatok irányításába. A külföldiek számára az 1996. április elsejei hatállyal bevezetett változások leginkább nyugtalanító intézkedése az, hogy váratlanul megszüntették a külföldi vállalkozásokba bevitt tőkejavakra vonatkozó adó- és vámmentességet. Ezzel az új vállalkozások költsége megközelítőleg 40 %-kal emelkedett a korábbiakhoz képest. A 30 millió USD alatti beruházások vámmentességét 1997, a nagyobb beruházókét 1998 közepén szüntették meg. A központi kormány és az Állami Tervbizottság engedélyéhez kötötték a 30 millió USD-nál nagyobb értékű beruházásokat.

Az elbizonytalanodó külföldiek megnyugtatása érdekében *Jiang Zemin* államfő 1995 végén szólalt meg először. A guangdongi (kantoni) Shantou Különleges Övezetben tett látogatása alkalmával biztosította az érintetteket arról, hogy a kormány Különleges Gazdasági Övezetekre vonatkozó politikája változatlan marad. A Kínai Kommunista Párt ezzel kapcsolatos politikájának lényegét két pontban foglalta össze:

1.) A "*három nem változtatás*" politikája, ami azt jelenti, hogy nem lesz változás

- a pártnak a Különleges Gazdasági Övezetek fejlesztése iránti elkötelezettségében,

- sem a pártnak a KGÖ-k irányában tanúsított alapvető politikájában,

- sem pedig a KGÖ-k történelmi státuszában,

azaz a párt nem változtatja meg a Különleges Gazdasági Övezeteknek a Kínai Népköztársaság reformjában, a nyitásban és a modernizálási törekvésekben játszott szerepét.

2.) A Különleges Gazdasági Övezeteknek úttörő szerepet kell játszaniuk Kína korszerűsítési folyamataiban.

A hivatalos kínai álláspont szerint tehát nem változott a külföldi beruházások, a Különleges Gazdasági Övezetek megítélése, csupán a fejlesztési súlypontok változtak. Ennek lényege az, hogy a keleti országrészekről nyugatra tevődtek át a fejlesztési súlypontok. A különleges övezetek és fejlesztési területek nemcsak hogy nem vesztek fontosságukból, de további támogatást is kapnak.

A változással csupán a kör tágul tovább, ami gyakorlatilag az ország egészét foglalja majd magába. A kínai érvelés úgy is értelmezhető, hogy tulajdonképpen az ország egésze válik fejlesztési övezetté.

Az 1996. április elsejével bevezetett intézkedések - hivatalos kínai magyarázat szerint - mindössze részei a WTO-konformitásra tett erőfeszítéseknek. A nemzeti elbánás elvének külföldiekre történt kiterjesztése végső soron a gazdaság valamennyi szereplője számára előnyt jelent. A kínai érvelés további elemét annak a kifejtése képezi, hogy a kínai vállalatok az eltérő deviza-elszámolási gyakorlat miatt vannak kedvezőtlen helyzetben, a külföldiek számára pedig az okoz kellemetlenséget, hogy nem foglalkozhatnak yuan ügyletekkel. A két típusú - belső és külső forrásos - vállalkozás elbánási elvének egységesítése, például a vállalatok jövedelemadójának egységesen 33 %-os szintre emelése, időszerű feladat. A változások végső soron a visszás helyzetek feloldását szolgálják.

A gazdasági övezetek országos szintű kiterjesztéséhez kötődően a regionalitás kérdése kezelésének koncepciója is megváltozott az 1990-es évek második felétől. A koncepció középpontjába a külföldi működőtőke-befektetéseknek a középső és nyugati régiók felé terelése állítódott. Az ezzel kapcsolatos elképzeléseket 1998-ban az alábbi hét pontban foglalták össze :

1.) Cél a külföldi tőkebefektetések növekvő hányadának átirányítása a középső és nyugati körzetekbe, ahol a külföldi vállalkozások a helyi munkaerőre és erőforrásokra támaszkodhatnak. A kormányzati szervek választása alapján bizonyos iparágak és projektek ezekben a régiókban kedvezményes elbánásban, például a saját használatra behozott felszerelések utáni adómentességben részesülnek, esetleg az importra kivetett hozzáadottérték-adót is elengedik.

2.) A külföldi befektetőt a belső körzetekben kevesebb korlátozással és "nyitottabb ajtókkal" várják, mint a keleti országrészekben.

3.) A központilag fontosnak tartott területeken, mint például a mezőgazdaság, vízgazdálkodás, kommunikáció, energetika, nyers- és feldolgozott anyagok, környezetvédelmi projektek, a külföldi befektetők nagyobb támogatást és kedvezőbb szabályozási feltételeket élvezhetnek.

4.) A polgári termelésre átállított katonai, valamint az állami tulajdonú nagy- és közepes méretű vállalatok felújításába is próbálják bevonni a külföldi befektetőket.

5.) A keleti országrészen működő külföldi tulajdonú vállalatoknál az ösztönzés arra irányul, hogy tőkájukat a középső és nyugati ország-részekben fektessék be lehetőleg olyan projektekbe, amelyeknél a külföldi részesedés meghaladja a 25 %-ot.

6.) Kísérleti jelleggel államilag is szorgalmazzák azoknak a vállalkozásnak a párhuzamos tevékenységét, amelyek Kelet-, Közép- és Nyugat-Kínában működnének azonos ágazatokban. A középső és nyugati övezetek tartományi

székhelyein a külföldiek olyan - a fejlettebb országrészekben korlátozás alá eső - szolgáltatási ágazatokba is beszállhatnak kísérleti jelleggel, mint a kereskedelem, külkereskedelem, idegenforgalom.

7.) A nemzetközi pénzügyi szervezetektől és külföldi kormányoktól származó kedvezményes hitelek részarányának növelése az elmaradott régiókban szintén a befektetési környezet kedvezőbbé tételét szolgálja.¹³⁹

A hivatalos kínai megnyilvánulások alapján ellentmondásos az a kép, amelyet a Különleges Gazdasági Övezetekkel és a külföldi beruházásokkal kapcsolatban fel lehet vázolni. Egyesek szerint a külföldi működtető, illetve a külföldi tőkével létesített vállalatok aránya elérte azt a szintet, amely az általa teremtett versenyközegben a hazai vállalatokat hátrányos helyzetbe hozza. Ily módon a hazai ipar károsodik, termékei eladhatatlanná válnak. Magának a nyitás politikájának sikerét és elkerülhetetlenségét azonban a legkeményebb bírálók sem tagadják. A gazdasági fejlődés világátlagot jóval meghaladó tartós dinamizmusának, a műszaki-tudományos modernizáció alapjának letéteményesei pedig a különleges jogokkal felruházott övezetek.

A nyitott kapuk politikája, a különböző típusú gazdasági és fejlesztési övezetek kiépítése nélkül Kína gazdasága nagy valószínűséggel még mindig a központosított tervutasításos gazdaság szocialista útvesztőiben vergődne a gazdaság ideológiai tabuival terhelt. Igaz ugyan, hogy a társadalom polarizálódása felgyorsult a területi és ágazatokon belüli teljesítmények széthúzóásával, de a gazdasági övezetek gerjesztette folyamatok egyben új perspektívát is nyitnak a népesség egyre szélesebb rétegei előtt.

A nyitás politikával kapcsolatban nem szabad lebecsülni egyebek mellett azt a munkahelyteremtő szerepet sem, amelynek eredményeként csupán a Hongkonggal szomszédos Guangdong tartományban 3 millió körüli azoknak a munkahelyeknek a száma, amelyek a külföldi befektetésekhez kötődnek. Bár a foglalkoztatáspolitikai gondok nagy-mértékben nőttek a hatékonyabb termelési struktúrák kiépítésével, a felelőség ezért nem a külföldi befektetéseket vagy a fejlesztési övezeteket terheli. A probléma gyökere sokkal inkább a belső

¹³⁹ Huang Gang: An Inclining of Policies to Central and West China. In: *China Economic News*, Vol. XIX. No. 44. 1998. Beijing, p. 4.

gazdasági, népesedési és politikai csapdahelyzetekben, mint a gazdasági övezetekben keresendő.

A nemzetközi munkamegosztásba való bekapcsolódással a külföldi működőtőke-beruházás jelentősége meghaladja az abszolút számokban mérhető eredményeket. A kínai gazdasági modernizáció motorját a beruházásokhoz kapcsolódó külföldi technológiai, gyártási ismeretek átvétele, a menedzsment, a külföldi marketingtapasztalatok elsajátítása adja. A jelenlegi protekcionista elemeket sem nélkülöző gazdaságpolitikai gyakorlat ennek következtében - a külföldi működőtőke pozitív szerepét megkérdőjelező viták ellenére - minden bizonnyal megőrzi az eddig sikeresnek bizonyult külgazdasági nyitottságot, amely a gazdasági stratégia meghatározó sarkkövét képezi.

Kínai gazdasági szakértők tisztában vannak a külföldi segítségnek és versenykihívásnak a modernizációban játszott szerepével, ezért próbálják megakadályozni annak feláldozását a protekcionista lobbyérdekek oltárán. Kínának gazdasági-műszaki fejlesztéséhez szüksége van külföldi tőkére, technológiára, szaktudásra, aminek adaptációs közegét a Különleges Gazdasági Övezetekben és a különböző elnevezésekkel és jogokkal felruházott fejlesztési területeken kialakított bázisok képezik. A külföldi részesedésű és külföldi tulajdonú vállalkozások kedvezményeinek fokozatos felszámolása, majd az ország belső területein való visszaállítása jelzi, hogy a kínai vállalati szféra problémáinak megoldását - megváltozott módszerekkel, de továbbra is - a gazdasági övezetektől és a külföldi befektetőktől várják.

majd 1967-ben az első hidrogénbombát.¹⁴⁰

A világ fejlett ipari országaihoz képest némi késéssel vette kezdetét az olyan új iparágaknak a telepítése, mint az elektronika, a számítógép- és a félvezetőgyártás, valamint az informatikai fejlesztések, amelyekben gyors ütemben próbálták behozni a lemaradást. Az első kínai gyártmányú számítógép 1959-ben készült el. 1971-ben állították elő az első integrált áramkörökkel működő ún. harmadik generációs komputert, majd 1973-ra fejlesztettek ki a másodpercenként 1 millió művelet végző típust. A negyedik generációs gép 1983-ban egy másodperc alatt már 100 millió művelet végzett. A megfelelő minőségű integrált áramkörök és félvezetők hiánya azonban gátját képezte a komputeripar ígéretes fejlődésének.

A számítógépgyártás egy korábbi példája szemléletesen mutatja a kínai K+F struktúra egészét is jellemző szétaprózottságot. 1982-ben a 8 egyetemi számítógép-kutatóintézet és 11 termelővállalat 40 egységében előállított nagyteljesítményű számítógép összesen 30féle típust, a 7200 mikroszámítógép pedig 13 típust képviselt. Ezt az időszakot követően

viszont a saját fejlesztés mellett egyre nagyobb szerepet kapott a nemzetközi kooperáció.¹⁴¹ A kínai komputeriparban és az informatikában ma már jelentős csúcstechnológiai fejlesztéseket találhatunk.

A kínai gazdaság korszerű ágazatainak fejlesztésén belül kiemelt fontosságú helyen szerepel az új, alternatív energiaforrások feltárása és hasznosítása. A hagyományos energiaforrások mellett olyan területeken is folynak kísérletek, amelyek a nap-, és szélenergia hasznosítását célozzák. Már a 80-as évek második felében 160-ra tették azon kutatóintézetek számát, amelyek a napenergia gyakorlati alkalmazásának kutatásával foglalkoztak. A szélenergia munkába állítása mellett a Dél-kínai-tengeren dagály-erőművek létesítésével is kísérleteznek.¹⁴² Gyorsan növekszik a

¹⁴⁰ Simone, Vera: *Economic Reform and China as a Regional Power with Global Aspiration*. (IPSA) 1997. Seoul, p. 3.

¹⁴¹ Lásd Mádi István: *A Kínai Népköztársaság anyagi-műszaki bázisa és tudományos kutatási potenciálja*. MTA VKI, 1986. Budapest, p. 13. Az USA 1947-ben, Japán 1953-ban kezdte meg a számítógép gyártást.

¹⁴² Mádi; 1986. p. 10.

geotermikus energia felhasználására irányuló erőfeszítések intenzitása. Az 1980-as évek közepére feltárt 2500 körüli energiatermelésre alkalmas hőforrás száma 10 év alatt a duplájára emelkedett az ország területén.

A kínai űrprogram megszervezése is azok közé az ágazatok közé tartozik, amelyet nem előztek meg hosszan tartó elméleti tudományos kutatások, és amelyben mégis sikerült rövid idő alatt a világ élvonalához felzárkózni. Ázsia leghatalmasabb termál vákuum tartályát 1976-ban építették meg Kínában, amit az űrbeli viszonyok szimulálására használnak. Az űrprogramban 13 minisztérium és több száz termelő egység vett részt. Az intenzív fejlesztésnek köszönhetően az első mesterséges holdat 1970-ben lötték fel. A 200 kilogrammos műhold hetekig lebegett 20 km-es magasságban és csak egészen egyszerű feladatok elvégzésére volt képes. 1985-ig összesen 16 mesterséges égitestet bocsátottak fel. 1984-ben lötték fel Kína első, 900 kg-os távközlési műholdját, amely 36 km-es magasságban végzett különböző feladatokat.

Egészen kimagaslóak a rakétatechnikában elért kínai eredmények. A nevezett fellövésnél használt háromlépcsős hordozórakéta már a világszínvonalat közelítő konstrukció volt, amelyet sikerült tovább fejleszteni többlépcsős, megbízhatóan működő hordozórakéták sorozatává. A "*Hosszú Menetelés*" (Long March) elnevezésű hordozórakéta az Egyesült Államok számára már 17 sikeres bérkilövést teljesített, európai partnerek megbízásából pedig 21 műbolygót sikerült eddig földkörüli pályára állítani. A nyugat-európai országokkal létesített űrkutatási kooperációs kapcsolatok keretében rendszeresen vesznek részt közös programokban. Az 1998 júniusában felbocsátott Discovery űrhajó detektorának egyik elemét kínai tudósok fejlesztették ki és készítették el. Ez volt az első eset, amikor kínai szakemberek is részt vettek ilyen nagy horderejű tudományos programban.¹⁴³

Az újonnan telepített és sikeres fejlesztést végrehajtó ágazatok közös jellemzője, hogy valamilyen formában kapcsolódnak a hadiipari fejlesztésekhez. Vonatkozik ez nemcsak a 7000 mérföldes inter-

¹⁴³ Li Jinhui: Science and Technology in Corporative Exploration. In: *Beijing Review*. Vol. 41. No. 50. 1998. Beijing, pp. 14-15.

kontinentális rakétákra, de a kínai hadiflotta fejlesztésére is. A robbanófejjel ellátott rövid és közepes hatósugarú rakéták tengeralattjárókról indíthatók. A 80-as évek első felétől a hajóegységek számát tekintve a kínai hadiflotta a világon a harmadik legnagyobbnak számít. Erősödő nagyhatalomként az ország modernizációjának legfontosabb - s egyben legzártabb - területe a hadsereg fejlesztése. A műszaki-technikai fejlesztés vonatkozásában - a polgári szféra gyakorlatához hasonlóan - a saját fejlesztésnél nagyobb szerepet kap az import. Többek között Kína számára ebből a szempontból is meghatározó jelentőségű a Szovjetunió széthullása, mivel mindazt a hadi-technikát, amelyhez korábban nem juthatott hozzá, sikerült megkapnia napi közszükségleti cikkek, majd keményvaluta fejében.

A hadsereg hatékonyságának a műszaki-technológiai fejlesztés útján történő növelése csak mostanában került előtérbe. A jövőben így nagyobb jelentőséget kapnak a védelmi célú tudományos kutatások, a hadiipari fejlesztések. Mivel a hadiipari termelés jelentős hányada állt át polgári termelésre, a védelmi jellegű ipari és a polgári célú termelés összehangolása révén jó esély van a hadiipari kutatások eredményeinek a polgári termelésbe történő átültetésére. Hivatalosan a GDP-nek 1985-ben 4.9 %-át, 1995-ben pedig 2.3 %-át fordították katonai célú kiadásokra.¹⁴⁴ 1995-ben ez az összeg 7.5 mrd USD-ral volt egyenértékű. Amerikai szakértők szerint a katonai ráfordítások volumene legalább 3-4-szerese a hivatalosan megadottnak. A költségvetés bújtatott tételeiben is szerepelnek a hadiiparnak juttatott kiadások. Ez a terület azonban kívül esik a K+F statisztikák körén.¹⁴⁵

A kínai tudományos-műszaki eredmények meglehetősen elnagyolt áttekintése is elegendő bizonyossággal szolgál ahhoz, hogy a kínai K+F kapacitások méreteit nem szabad lebecsülni. Az a nagyhatalmi szerep, amelyre hatalmas területe és népessége, az utóbbi két évtized világszerte messze felülmúló gazdasági növekedése, valamint katonai potenciálja predesztinálja Kínát, különös súlyt ad a világhoz való kapcsolódási pontok minőségét meghatározó tudományos-technikai szintnek. A reform

¹⁴⁴ World Bank: *World Development Report*. 1998/99. World Bank publication, 1998. Washington, p. 222.

¹⁴⁵ *The Korea Herald*: China says defense budget will be increased by 12 %. In: *TKH*, March 4, 1997. Seoul, p.1.

folyamatában ezt a kérdést mindig is kiemelt prioritásként kezelték. Kiindulási alapot a Kínai Népköztársaság történetében többször is meghirdetett ún. "négy modernizációs program" adja, amelynek gyakorlati kivitelezésére 1978-tól teremtődött meg a lehetőség. A program a mezőgazdaság, az ipar - ezen belül elsősorban a könnyűipar-, a honvédelem-, valamint a tudomány és technika korszerűsítését tűzte ki céljául. Ez volt az a fejlesztésstratégiai háttér, amely a 80-as évek ambiciózus terveinek alapjául szolgált.

Az utóbbi időszakban a kínai gazdaság - részben a globalizáció és a világméretű technológiaváltás következtében, részben pedig a belső növekedésben nagy szerepet játszó extenzív tartalékok megfogyatkozásával - szembesülni kényszerül a hatékonyság és versenyképesség kérdéseivel. Ennek következményeként került a 90-es évtizedek feladatainak középpontjába a tudományos-technikai modernizáció feltételrendszerének átalakítása. Az időzítés tökéletes. A gazdaság és társadalom számtalan problémája ellenére a Kínai Népköztársaság belső fejlődésének ez az a szakasza, amelyben eddigi történelmének legkiegyensúlyozottabb fejlesztési politikája valósul meg. Ezzel megnőtt az esélye annak, hogy műszaki fejlesztési eredményei alapján is rövid időn belül kiemelkedő nagyhatalma legyen a világnak.

4.1. A műszaki fejlesztés általános jellemzői

A 70-es évek technikai forradalma szembesítette a kínai vezetést azzal, hogy a tudomány és a műszaki fejlődés színvonala mekkora szerepet is játszik egy ország erejének és nemzetközi státuszának megítélésében. Ez adta az ösztönzést a gyors ütemű és saját lehetőségeihez igazodó kutatási és műszaki fejlesztési koncepció kidolgozásához. Az 1987-ben megindított csúcstechnológiai fejlesztési program célja a fejlett országoktól való lemaradás csökkentése volt. Ekkor már nyilvánvalóvá vált, hogy az anyagi és szellemi források korlátai miatt képtelenség hatékony beruházásokat eszközölni a csúcstechnológiai kutatások és fejlesztések valamennyi területén. A *"Csúcstechnológiai Fejlesztési Program"*, amely a század végének és a jövő század elejének középtávú fejlesztési programja, ezért már prioritásokat állít fel.¹⁴⁶ Ennek értelmében a kutatás kiemelkedő területeit a biotechnológia, az űrtechnológia, a rakétatechnika, a robot-technika, az informatika, a lézertechnológia, az elektronika, az automatizálási technológia, az energetikai technológia és az új anyagok gyártási technológiája képezik. A programra vonatkozó határozathozatali szerv az Államtanács által létrehozott Tudományos és Műszaki Igazgatási Csoport, felügyeleti szerve a Tudományos Műszaki Állami Bizottság.¹⁴⁷

A jól megválasztott fejlesztési területeknek köszönhetően a csúcstechnológiák fejlesztésének vagy átvételének gondja azonban sokkal kevésbé képezi gátját a nemzetközi színvonalhoz való felzárkózásnak, mint az ország általános fejlettségi szintje. A kínai ipar műszaki-szerkezeti szempontból az alacsonyan fejlettek közé tartozik. A 80-as évek elejének-közepének gazdaságát az jellemezte, hogy a kormányzati szervek és a vállalatok egyaránt a megvásárolható legfejlettebb technika megszerzésére törekedtek. Azonban az iparban és mezőgazdaságban alkalmazott technológiák szintjének döntő hányada inkább volt az elmaradott, mint a közepes technológiai sávba tartozó, ennek következtében adaptációs

¹⁴⁶ Bocskai József: A kutatás és fejlesztés sajátosságai Kínában. In: *OMFB Műszaki Információs Iroda Közlemények*. VI. évf. 1989. 5. sz. Budapest, p. 66.

¹⁴⁷ 1998-tól mint Tudományos és Műszaki Minisztérium.

problémák léptek fel. A valósággal történt szembesülés gyors korrekcióra készítette a kormányzati szerveket.

A módosított politika szerint - a kiemelt prioritások kivételével - a csúcs- vagy fejlett technológiák kifejlesztése vagy megszerzése helyett a cél egy közepes műszaki színvonal általánossá tétele. Az ipar duális szerkezete miatt azonban olyan nagyok a régiók, az ágazatok, valamint az ágazatokon belüli műszaki-technikai szintkülönbségek, hogy még egy szerényebb követelményszint mellett sem lehet egységesíteni az ebből adódó fejlesztési feladatokat. A technológiai homogenizáció tehát nem lehet cél, már csak a munkaerő-piaci problémák miatt sem. Több eredménnyel kecsegtet a különböző szintek közötti átmenet biztosítása és a meglévő különbségek kihasználása a feszültségek hárítására, illetve levezetésére.

4.1.1. A műszaki fejlesztés súlypontjai

Miután bebizonyosodott az, hogy a viszonylagos elmaradottság és az ezzel párosuló tökehiány következtében átfogó, valamennyi ország részre és ágazatra nem lehet azonos fejlesztési célokat kitűzni, sor került az országon belüli műszaki fejlesztési területek, termelési egységek és régiók közötti prioritások felállítására. Ezzel sikerült megteremteni a lehetőségét annak, hogy a kijelölt fejlesztések köré vonják össze a rendelkezésre álló fejlesztési és beruházási erőforrásokat. Elsőbbséget valamennyi területen a nagy és közepes, valamint az exportorientált vállalatok élveznek.

Az 1986-ban megfogalmazott tervcélok szerint Kínának az ipari termékek jelentős részénél 1990-re kellett volna elérnie az 1970-es évek végi, illetve 1980-as évek eleji nemzetközi színvonalat. A fokozott technológiai import és a gazdasági együttműködés különböző formái képezték a cél elérésének legfontosabb eszközét. A 80-as évek stratégiai megfontolásai alapján a műszaki fejlesztés irányait a hosszú távú és a szó tudományos és technikai értelmében is különösen fejlesztésigényes, dinamikusán változó szektorokban jelölték meg, amelyeket az alábbiak szerint lehet csoportosítani:

1.) A műszaki alapok megteremtése érdekében mindenképp előtérbe kell hozni a nukleáris energia, a mikroelektronika, az optikai szálak információ-továbbítás, a biotechnológia és óceánológia az, amit fejleszteni kell.

2.) Az infrastruktúrának mindenképp előtérbe kell hozni olyan területeit, amelyek szorulnak fejlesztésre, mint a közlekedés, hírközlés, villamosenergia-termelés, szén- és kőolajtermelés, valamint ezek elosztási rendszereinek bővítése és korszerűsítése.

3.) A mezőgazdaság területén kiemelt feladat a fő kultúrák hozamainak növelésére irányuló intenzív kutatás, a savanyú talajok megművelhetővé tétele, az új termesztési eljárások és az öntözéstechnika korszerűsítése, továbbá új termelési eljárások kidolgozása és bevezetése.¹⁴⁸

A fejlesztés számára kijelölt területek megnevezése azonban nem jelentette azt, hogy más iparágak ne szorultak volna fejlesztésre. A kormányzati erőfeszítések a rendelkezésre álló források erejéig más iparágakat is próbáltak preferálni. Ezek közé egyrészt az olyan fejlesztésigényes iparágak korszerűsítése tartozott, mint a vegyipar, vas- és acélipar, másrészt pedig az olyan hagyományosan munkaigényes ágazatok fejlesztése, mint a textilipar, amely az exportbevételek egyik fontos forrását képezi. Ezen kívül az új technikai fejlesztések prioritása mellett az elavult termelőkapacitások felújítása is előtérbe került. Az 50-es évek szovjet segítséggel és technológiával kiépített ipari termelési kapacitásai oly mértékben öregedtek el, hogy ha nem akarták azokat bezárni, akkor sürgős üzemi rekonstrukcióra szorultak.

Modernizációs programja értelmében Kína törekszik bizonyos csúcstechnológiák és technikák elsajátítására és fejlesztésére, még akkor is, ha az eredmények tömeges hasznosítására és fejlesztésére belátható időn belül nem lesz lehetőség. Az önálló tudományos-műszaki fejlesztéssel szemben a kívülről átvett eredmények adaptálásának - lemásolásának - dominanciája a jellemző. Amennyiben sikerül a gyakorlatban is elfogadtatni Kínával a nemzetközi jogi normákat, úgy a külföldi közvetlen beruházások ösztönzése mellett a fogadó országok részéről sem lesz akadálya

¹⁴⁸ Mádi; 1986. p. 24.

a nemzetközi tudományos és műszaki kapcsolatok erősítésének, a nemzetközi szervezetekben tanúsított kínai aktivitás fokozásának, a bilaterális együttműködési formák bővítésének.

Az Államtanács 1997. december 29-én hagyta jóvá a legújabb fejlesztési prioritásokat, amelyeknek három ágazatát a vegyipar, az olajipar és a gyógyszeripar, valamint az ezekhez kapcsolódó szakágazatok képezik. *"A termelői ágazatok, termékek és technológiák állami fejlesztési prioritásainak listája"* és a *"Termelői szektorba történő külföldi beruházások kalauza"* tartalmazza azokat az ismérveket, amelyeket az egyes termékek műszaki paramétereitől elvár. Ennek értelmében az állami szektor fejlesztési prioritásai arra irányulnak, hogy termékei:

- a.) megfeleljenek a piac követelményeinek;
- b.) viszonylag magas high-tech tudást tartalmazzanak és járuljanak hozzá a termelő szektorok műszaki felújításához;
- c.) a K+F kutatások eredményei - termékek formájában - kerüljenek be a kereskedelmi forgalomba;
- d.) növeljék a belső piac felvevőképességét, valamint járuljanak hozzá az ipari struktúra racionalizálásához; és
- e.) az új technológiák végtermékei feleljenek meg a fejlődés, az erőforrás-kímélés, az ökológia és a természetvédelem követelményeinek.¹⁴⁹

A kínai gazdaság fejlődése az utóbbi években érte el azt a színvonalat, amelyen országos szintű problémává vált a környezet-szennyezés és -rombolás kérdése. A fenntartható fejlődés káros mellékhatásainak csökkentése érdekében - teljesen új feladatkörként - a Tudományos és Műszaki Minisztérium, a volt Állami Tudományos és Technikai Bizottság ellenőrzi a folyamatban lévő országos szintű létesítmények kivitelezésénél, a műszaki fejlesztési prioritásoknál a környezetszennyező hatásokat. A környezetbarát technológiák propagálása mellett országos méretekben folyik a társadalmi tudatformálás, a veszélyérzet felkeltése. Ez a tevékenység fontos része a különféle közép- és hosszú távú nemzetgazdasági és társadalomfejlesztési programoknak. Végrehajtásához igénybe veszik a nemzetközi együttműködés különböző

¹⁴⁹ State Council: *List of Production Sectors, Products and Technologies with Development Priority of the State*. Provided: Chemical Agency, January 16, 1998. Beijing, pp. 1-2.

formáit is, mint például multilaterális vagy bilaterális egyeztetést, garancia-vállalást és -elvárást, kölcsönöket, külföldi beruházást, joint-venture-t, transzfert stb.

A környezetvédelem teljesen új területét képezi a gazdaságfejlesztési prioritásoknak. Az utóbbi évek szemléletváltását tükrözi a fejlesztéseknél előtérbe helyezett környezetvédelmi szempont. Ebből következik az, hogy az iparban és mezőgazdaságban terjedőben van a környezetbarát technológiák és anyagok iránti érdeklődés és igény, ami maga után vonja a műszaki-fejlesztési együttműködés területeinek átértékelését.

Az Államtanács által jóváhagyott fejlesztési követelmények sokrétűsége miatt a prioritásként megnevezett három ágazat kapcsolódási köre gyakorlatilag 29 termelősze­ktor 400 termékét és technológiáját is magában foglalja. Ez olyan szektorok számára teremt érdekeltséget, mint a mezőgazdaság, erdészet, szénbányászat, nem-fémes ipari termelés, építőanyag-, gépipar, könnyű- és textilipar részletesen felsorolt ágazatai. Ugyanakkor megkülönböztetett elbánásban részesül a kiemelt ágazatok fejlesztését szolgáló infrastruktúra és szolgáltatás is. Gyakorlati jelentőséget ennek a meglehetősen komplex prioritási körnek az ad, hogy a kiemelt ágazatokba történő beruházások bizonyos kedvezményeket - például a termeléshez szükséges importjukhoz vámmentességet - kapnak.¹⁵⁰

4.1.2. A K+F struktúra reformjának szükségessége

A tudományos kutatói infrastruktúra képezi a modernizációs programok, megfogalmazott tervcélok szellemi hátterét. A reformok előrehaladtával azonban egyre inkább bebizonyosodott, hogy még a szelektíven megválasztott feladatok is oly mértékben haladják meg a feladatok ellátására hivatott intézmények teljesítőképességét, hogy eredeti stuktúrájukban az elvárásoknak megfelelni nem tudnak.

A piacgazdaságosodás folyamatának előrehaladtával nyilvánvalóvá vált, hogy az 50-es években kiépített K+F rendszer reformra szorul. A

¹⁵⁰ State Council; 1997. pp. 1-2.

kutatási és fejlesztési tevékenység szervezeti és irányításbeli hiányosságai miatt egyre kevésbé tarthatók azok az átszervezéseket hátrító utóvédharcok, amelyeket az állami kutatóintézetekben folytatnak. A hiányosságok egyikét a tudományos kutatás és a termelés közötti összhang hiánya jelenti.

Ugyancsak súlyos gondot okoz a kutatásokban egyre inkább megmutatkozó szétaprózottság. A világos munkamegosztás hiányában indokolatlanul magas a párhuzamos kutatások aránya. Miután az egyes kutatóintézetek között rendkívül éles vetélkedés folyik a központi pénzeszközökért, nyersanyagokért és berendezésekért, a pozícióharcok során mindenki törekszik arra, hogy ha alacsony szinten is, de birtokolja a teljes vertikumot. Ennek következtében nagyok a kutatás és fejlesztés veszteségei. Még azokon a területeken is, ahol gyors fejlesztés mutatkozik, problémát jelent az, hogy az esetek többségében a kiemelt kutatást más területektől elszigetelten hajtják végre. A kutatási és fejlesztési tevékenység merev szétválasztása az irányítási rendszer rugalmatlansága miatt alakult ki. Ennek a gyakorlatnak jellemző példája a már említett számítógépgyártás. A gyártás beindulását követő 25 évben mindössze 2600 számítógépet gyártottak, amely 200 féle típusból tevődött össze. Egy ilyen szituációban csak kudarccal végződhet a termelés műszaki színvonalában mutatkozó különbségek, az erőteljes polarizálódás felszámolásának kísérlete.¹⁵¹

A továbblépés gátját képező struktúra felszámolásának központi akarata végül is áttört a kutatóintézetek egzisztenciális félelmeinek falán. A tudományos és műszaki fejlesztési kérdésekben kapott nagyobb autonómia arra ösztönözte a kutatóintézeteket, hogy kutatásaikkal próbáljanak közelebb kerülni a termeléshez. Ennek érdekében az átalakulásnak három olyan stratégiai pillére fogalmazható meg, mint az alap kutatás fejlesztése, az új és a csúcstechnológia fejlesztésének iparhoz való kapcsolása, valamint a gazdaság versenyképességének növelése. Ezek szellemében kell azután végrehajtani azokat az átszervezéseket, amelyek elsősorban a

¹⁵¹ Mádi; 1986. p. 40.

működési mechanizmust, a szervezeti struktúrát és a személyi kérdések kezelését érintik.¹⁵²

¹⁵² Xu Guanhua: *Science and Technology in China*. Magyar-Kínai Tudománypolitikai Szeminárium. 1997. Peking, p. 1.

4.2. A működési mechanizmus átalakításának irányai

Az irányítási mechanizmus reformjának kérdését a műszaki fejlődés gyorsításának követelménye helyezte előtérbe. Első lépésben az állami szerepvállalás mértéknek és formájának meghatározása vált szükségessé. Az egyértelműen kiderült, hogy az erőforrások hatékony felhasználása megkívánja a központi tervezés szerepének fenntartását. A kutatási tevékenység szétaprózottságának, a kutatások indokolatlan párhuzamosságának és a kutatási egységek közötti kapcsolatok szélesítésének követelménye is kívánatosá teszi az állami beavatkozást.

A tudományos-fejlesztési tevékenységet jellemző központosítottság mindamellett már nem felel meg a piacgazdaság hatékonysági követelményeinek. A működési mechanizmus átalakításában ezért kap nagyobb szerepet az olyan keretfeltételek meghatározása, mint a jogi szabályozási háttér, a kiemelten fontos fejlesztési prioritások kijelölése, a központi K+F források elosztása, az alap- és az alkalmazott kutatások viszonyának tisztázása, a technológiai piacok, az ipari parkok fejlesztése. Feladatot még a tevékenység koordinálása, a működtetés bürokratikus formáinak leépítése jelent.

A szemléletváltás a K+F rendszerben 1985 márciusához, az Országos Népi Gyűlés éves ülészakájához kötődik. Az ekkor elfogadott "A tudomány és technika szerkezeti reformjára vonatkozó döntés" alapelve még ma is érvényes. A K+F gyakorlat gyökeres átrendeződésének kezdete abból az alapelvből indult ki, hogy a tudománynak a termelési ágazatokat kell szolgálnia, és a gazdaság építésére kell irányulnia. Ekkor fogalmazták meg a tudományos-technikai reformnak azt a kettős irányultságát, amely a külső és belső feladatok alapjait határozza meg. A kifelé irányuló stratégiai célt a műszaki-tudományos ismeretek megszerzése jelent a fejlett technológia-import olyan formái révén, mint a licenc-, a know-how-, a működőtőke-beruházás. A befelé irányuló nagy feladatként pedig a tudományos-műszaki fejlesztésnek a gazdaság építésébe történő nagyobb mértékű bevonását jelölték meg.¹⁵³

¹⁵³ Pálfalvi József: Kína. Közös vállalat. In: *Külgazdaság*, 1986. 11. sz. Budapest, p. 169.

4.2.1. A jogi háttér kiépítésének állomásai

A törvényhozási gyakorlat a tudományos-műszaki fejlesztésre vonatkozó koncepció változásának látványos jeleként gyorsult fel. Első fontosabb állomása még korábbi időponthoz, 1983 szeptemberéhez, a Kínai Népköztársaság *joint venture törvényéhez* kötődik, amelyet a technológia-importot érintő előírásai miatt kell megemlíteni. A technológiaiimport részletes jogi szabályozása 1985-ben született meg. A tudományos-kutatási eredmények piaci forgalmazásának elfogadásában fontos állomás a szabadalmi törvény 1985-ben történt életbe léptetése. 1985 és 1994 között országos szinten 440 ezer külföldi és hazai szabadalom bejegyzésére került sor.¹⁵⁴ Évente több mint 30 ezer fontos tudományos-műszaki találmányt szabadalmaztatnak. Ennek megközelítőleg egynegyede a kínai fejlesztés, aminek 10 %-a éri el a világszínvonalat.¹⁵⁵

Az Államtanács 1985 januárjában léptette életbe a "*Technológiai transzferre vonatkozó ideiglenes rendeletet*". Ennek értelmében bármely intézmény és természetes, illetve jogi személy számára engedélyezik a technológiai transzfer adás-vételét. Az 1985-ben kialakított országos technológiai piacért az ún. *Nemzeti Koordinációs és Irányító Csoport* a felelős, amely 1986. decemberében tette közzé a "*Technológiai piaci menedzsment ideiglenes szabályzatát*". A szabályzat központi elemét az a tétel tartalmazza, amely kifejti az ellentételezetlen technológiatranszfer megszüntetésének fontosságát és javasolja a tudományos-műszaki eredmények piaci árakon történő meghatározását, áruként való forgalmazásának bevezetését.

Az Államtanács 1986. június 23-án közzé tett "*A Tudományos-technikai adminisztráció kérdésére vonatkozó ideiglenes szabályozás*" című rendelete tartalmazza az irányítási és jogi feltételek erősítésének feladatát. A nemzeti prioritásnak minősített feladatok továbbra is megmaradtak az Államtanács hatáskörében. A műszaki-technikai fejlesztés országos hatáskörű rendszergazdája a közvetlenül az Államtanács alá tartozó,

¹⁵⁴ Lin Xin: *Science and Technological Reform in China*. In: Magyar-Kínai Tudománypolitikai Szeminárium. 1997. Peking, p. 2.

¹⁵⁵ World Bank: *World Development Report*. 1998/99. World Bank publication, 1998. Washington, p. 226.

miniszteriális jogokkal felruházott Állami Tudományos és Műszaki Bizottság, illetve jogutódja, a Tudományos és Műszaki Minisztérium.¹⁵⁶ Ez a szerv jelöli ki az országos szintű műszaki-technikai prioritásokat, kivitelezés esetén pedig segíti az intézmények és régiók közötti együttműködést.

Az Államtanács rendelete értelmében 1987 januárjában lépett életbe a *Technológiai szerződésekre vonatkozó törvény*.¹⁵⁷ Ez rendelkezik egyebek mellett a technológia transzfer adómentességéről is. Megszületett a *Szerzői jogi törvény* is, ami azonban nem jelenti azt, hogy ezzel megoldódott volna Kínában a szellemi tulajdonjogok védelmének problémája.¹⁵⁸ Az Államtanács azóta is napirenden tartja a szellemi tulajdonjogok kérdését. A jogi szabályozás további erősítését jelenti a *Tudományos és műszaki fejlesztési törvény*, valamint a *Számítógépes programok védelmének szabályozása*.¹⁵⁹

1987 januárjában alakult meg a *Sinotechmart*, azaz a *Kínai Technológia Piaci Menedzsmentjének és Támogatásának Központja*, amelynek hatáskörébe tartozik a koordináció, a menedzsment ellenőrzés feladata, valamint a technológiai kereskedelmi tevékenység statisztikai nyilvántartása. Ma már helyi *Techmart Központok* működnek országszerte.¹⁶⁰

1993 végén az Állami Tudományos és Műszaki Bizottság, valamint a Külkereskedelmi és Gazdasági Együttműködési Minisztérium kapta meg annak döntéshozatali jogát, hogy elbírálja 100 olyan tudományos intézet külkereskedelmi tevékenységének engedélyezését, amely a K+F beruházások, termelési és marketing feladatok ellátását szolgálja.

¹⁵⁶ 1998-ban került sor az átszervezésre.

¹⁵⁷ Lásd Pálfalvi József: Kína: Technológiainport. In: *Külgazdaság*, 1986. 11. sz. Budapest, p. 172.

¹⁵⁸ Az USA és Kína közötti feszültségek egyik komoly forrása a szellemi javak tulajdonjogát gátlástalanul semmibe vevő kínai gyakorlat. 1995-ben - a CD lemezek hamisítása kapcsán - majdnem kereskedelmi háború tört ki a két ország között.

¹⁵⁹ Xu Guanhua: *Science and Technology Policy in China*. In: Magyar-Kínai Tudománypolitikai Szeminárium. 1997. Peking, p. 3.

¹⁶⁰ Lásd Kharbanda, V. P.: Reform Science and Technology System. In: *Science, Technology and Society*, Vol. 1. No. 1. 1996, New Delhi, p. 150.

Az 1995 májusában összehívott Országos Tudományos és Technológiai Kongresszuson elmondottak nagyjából megfelelnek a 10 évvel korábban megfogalmazott célkitűzéseknek. Érdembeli változás, szemléletváltás tehát a korábbiakhoz képest nem történt. A *"2000-re szóló hosszú távú fejlesztési terv"* irányelveit még 1985-ben fogalmazták meg, ennek értelmében a technikai innovációs politika fejlesztésének és a technológiainportnak legfontosabb feladatát a fejlett országok műszaki színvonalának a lehetséges legrövidebb időszakon belüli utolérése képezi. A cél elérése és a modernizáció szellemisége jegyében - már a 80-as évek közepén - megfogalmazódott annak lehetősége, hogy a szocialista fejlesztési stratégián belül bizonyos kapitalista intézkedéseket is foganatosítani lehet. Az akkor még merésznek ható pragmatista megközelítési mód a 90-es évek közepére természetes, napi gyakorlattá vált.

A 90-es évtized második felének leglényegesebb feladatait a VII. Országos Népi Gyűlés 1996 márciusában megtartott 4. ülészakán *"A Kínai Népköztársaság nemzetgazdaság- és társadalomfejlesztésének 9. ötéves terve és a 2010. évig szóló főbb távlati célkitűzéseinek lényege"* címmel elfogadott betérjesztés tartalmazza. A tizenegy fejezetből álló dokumentum 5. fejezete foglalkozik a tudománynak és az oktatásnak az ország fejlesztésében játszott stratégiai szerepével.¹⁶¹ 1998-ban a IX. Országos Népi Gyűlés első ülészakán *Li Peng*nek, a leköszönő miniszterelnöknek a kormány 5 éves munkájáról tartott beszámolója megerősítette az 1996-ban megfogalmazott elveket. A kitűzött cél, azaz a modernizáció felgyorsítása legfontosabb eszközöként - a miniszterelnök - a tudomány, a technika, az oktatás és a kultúra aktív fejlesztését nevezte meg. Kiemelt fontosságú feladatként pedig a tudományos és technikai munkának a termelési igényekhez és a piacgazdasági feltételekhez való közelítését, továbbá a legújabb tudományos és műszaki eredmények népszerűsítését jelölte meg.¹⁶²

¹⁶¹ ONGY: *Zhongguo jingji he shehui fazhang "jiu wu" jihua he 2010 nian yuanjin mubiao ganyao*. 1996. Beijing, pp. 50-53.

¹⁶² Tálás Barna: *Kína az ezredfordulón*. A Külkereskedelmi Főiskola kiadványa, 1998. Budapest, p. 35.

4.2.2. A finanszírozási gyakorlat változása

A működési mechanizmus átalakítására tett erőfeszítések következtében a kutató-fejlesztési tevékenységgel kapcsolatos finanszírozási feltételrendszer jelentősen megváltozott. A reformot megelőző időszakban általános volt az a gyakorlat, hogy a központi költségvetési forrásokból fedezték a kutatás-fejlesztésre fordított kiadásokat. A 80-as évek kutatás-fejlesztésre fordított kiadásainak döntő hányada még az állami költségvetésből származott. Ugyanakkor az ipari ágazati minisztériumok is rendelkeztek a központi költségvetéstől független kutatási és fejlesztési célokra fordítható alapokkal.

A kutatás koncentráltságát jelzi, hogy a K+F tevékenységre a szellemi és anyagi források tekintetében lehetőség leginkább a megyei szint feletti kormányzerveknél, azon belül pedig a minisztériumokhoz tartozó intézményeknél volt. Jellemző, hogy a K+F intézmények 63 %-a, a kutatói-fejlesztői tevékenységet végzők 93 %-a és a pénzalapoknak 98 %-a tartozott a megyei szint feletti kormányzervekhez. Ezen belül a minisztériumi intézmények a szellemi kapacitásnak 46 %-ával, az anyagi erőforrásoknak pedig több mint 54 %-ával rendelkeztek még 1986-ban is.¹⁶³

A finanszírozási erőforrások egyenlőtlen megosztását bizonyítja az az 1989-ből származó adat, amely szerint az országos szintű 1231 intézet az összes járási szintű hasonló profilú intézetnek mindössze 22.8 %-át tette ki, miközben a ráfordítási alapoknak 82.5 %-át kapta meg. A tudományos és műszaki fejlődésnek gerincét tehát az országos intézmények képezik. A vidéki intézetek felszereltsége rendkívül szegényes, kutatási kapacitásuk annyira minimális, hogy többségüket nem is jegyzik statisztikailag a K+F egységek körében. Jellemző a méretekre, hogy az intézetek egynegyedében az ott dolgozók száma nem érte el a 20 főt, akik körében 1 vagy 2 kutatónál, illetve mérnöknél több nem is igen volt.¹⁶⁴

¹⁶³ Bocskai József; 1989. p. 67.

¹⁶⁴ Kharbanda; 1996. p. 149.

A helyzet a későbbiekben sem sokat változott. 1997-ben a tudományos-műszaki rendszer szervezeti struktúráján belül a kutatások gerincét képező intézetek aránya nem érte el az 5 %-ot, miközben ezek végzik a tudományos kutatások kiemelt feladatainak több mint 80 %-át. A tudományos kutató intézeteken, a főiskolákon, valamint a nagy- és közép-vállalatokon belül több mint 500 kifejezetten fejlesztéssel foglalkozó tudományos műhely, 10 ezernél több "fejlett technikai" minősítésű vállalat és 50 ezret meghaladó privát kutatólaboratórium található.¹⁶⁵

Az új finanszírozási formák kialakítását célzó kísérletek a 80-as évek elején kezdődtek. 1985-ig összesen 505 kutatóintézet vált függetlenné az állami költségvetéstől, ami a kormányzati terhek mérséklését szolgálta. Az arra kiválasztott intézeteknek a saját erőforrások előteremtése céljából engedélyezték azt, hogy közvetlen kapcsolatot építsenek ki olyan termelő vállalatokkal, amelyek hajlandók kutatási költségeiket üzleti alapon fedezni. A kísérleti időszakban ez a gyakorlat még csak a kutató intézetek szűk körét, mindössze 6 %-át érintette.¹⁶⁶

Csak a 80-as évek utolsó harmadában vált általánossá a vállalatokkal való szerződéskötés engedélyezése a K+F intézetek számára. Ezzel teremtődött meg a lehetősége annak, hogy a kutatás és a termelés szorosabb kapcsolatba kerülhessen egymással. Ezt követően a kutatói szféra boldogulását döntően az határozza meg, hogy mennyiben képes a termelésben hasznosítható fejlesztéseket, technikákat kidolgozni és mennyiben van fizetőképes kereslet a felkínált szakmai tanácsadói, és egyéb szolgáltatásai iránt. Az átállás nehézségeit nagymértékben fokozta azt, hogy az új technológiák alkalmazása egészen a 90-es évek elejéig nem játszott számottevő szerepet a gazdasági növekedésben. Következésképpen az állami költségvetési támogatással rendelkező kutató-fejlesztő részlegek sem voltak rászorulva arra, hogy a gyakorlati igényekhez alkalmazkodó feladatokat próbáljanak megoldani. A K+F intézményi hálózat már említett gondjainak többsége éppen ebből a helyzetből adódik.

¹⁶⁵ Lin Xin; 1997. p. 2.

¹⁶⁶ Mádi; 1986. p. 39.

Az átalakulás azonban meglehetősen nehéz helyzetbe hozta a kutatással foglalkozó intézmények többségét. A változások mértékét jelzi a K+F alapok megoszlásának módosulása. A kutatási-fejlesztési célokra felhasznált alapoknak 1990-ben 54.9 %-a volt állami eredetű, az ipari szektortól 23.4 %, a pénzügyi intézményektől és egyéb szervezetektől pedig 21.7 % származott. Az állami költségvetés 1995-ben 42.6 %-os, 1997-ben 42.3 %-os mértékben járult hozzá a kutatási-fejlesztési alapokhoz, 10.4 %, illetve 13.1 % volt a banki hitel, és saját erőforrásból 1995-ben 44.2 %, 1997-ben pedig 44.6 % származott.¹⁶⁷ Az előirányzatok szerint a vállalati hozzájárulás aránya a K+F kiadásokhoz 50 %-ra nő 2000-re.¹⁶⁸

A műszaki és tudományos színvonal fejlesztésének prioritásként történő kezelése ellenére a kutatási és fejlesztési tevékenységekre fordított összegek elmaradnak a fejlett ipari országok ráfordításainak átlagától. 1985-ben a K+F ráfordítások a teljes ipari és mezőgazdasági termelési érték 0.9 %-ával, 1988-ban pedig 0.5 %-ával voltak egyenértékűek. A szolgáltatásokat is figyelembe véve a helyzet még kedvezőtlenebb, mivel ebben az esetben a fenti összegek már csak 0.6 %-nak, illetve 0.4 %-nak felelnek meg. A költségvetési kiadásoknak 1985-ben 5.5 %-át, 1988-ban pedig 4.3 %-át fordították kutatásra. 1987-ben a K+F kiadások a GNP 0.65 %-át, 1988-ban 0.8 %-át tették ki.¹⁶⁹

A modernizálási folyamat előrehaladtával változnak a kutatás-fejlesztésre fordított összegek a GNP-n belül. Az állami szerepvállalás mérséklésének következtében csökken a tudományos-műszaki fejlesztésre fordított költségvetési összegek aránya. 1990-ben a K+F kiadások aránya a GNP 0.71 %-a, 1995-ben 0.60 %-a, 1996-ban 0.60 %-a, 1997-ben pedig 0.64 %-a volt. Ez 1995-ben 84.5 mrd yuant, 1997-ben 106.3 mrd yuant jelentett.¹⁷⁰

¹⁶⁷ SSB: *China Statistical Yearbook, 1998*. Beijing, p. 716. és p. 719.

¹⁶⁸ Kharbanda; 1996. p. 148.

¹⁶⁹ Kharbanda; 1996. p. 154.

¹⁷⁰ SSB: *China Statistical Yearbook, 1998*. Beijing, p. 716.

Az elkövetkező időszakban a kormányzat - úgy tűnik - elsősorban nem a kutatóintézetekre kíván támaszkodni a K+F fejlesztéseknél. Az 1991-1995 közötti időszak tudományos-műszaki fejlesztésre szánt összegének megosztása igazolja ezt a feltevést. A VIII. ötéves terv időszakában (1991-1995) a K+F tevékenységre előirányzott 410 milliárd yuanból mindössze 10 milliárdot szántak kutatás-fejlesztésre és 400 milliárd yuant műszaki fejlesztésre.¹⁷¹ 1997-ben a tudományos-műszaki tevékenységre szánt alapok nagysága 118.2 mrd yuant tett ki. Ebből az összegből az állami kutatóintézeteknek összesen 50.2 mrd yuan jutott, amelyen belül a műszaki és természettudományi ágazat 48.2 mrd-ot, a társadalomtudományi intézetek 0.683 mrd-ot, a tudományos-műszaki információs intézetek 1.3 mrd yuant kaptak.¹⁷²

A kutatás-fejlesztés piacorintáltságának erősödése leginkább az alap kutatásokkal foglalkozó intézeteket hozta nehéz helyzetbe. Miután az itt előállított szellemi "termék" a termelésben közvetlenül nem hasznosítható, a termelési egységekkel való közvetlen kapcsolatfelvétel lehetősége csak elvi síkon működik. Továbbra is döntő módon a kormányzati és akadémiai szervek finanszírozzák az alap kutatást. Az állam tehát nem vonul ki erről a területről, de a rendelkezésre álló erőforrások meglehetősen szűkösek. 1990-ben a kutatás-fejlesztésre jutó ráfordításokon belül az alap kutatásra 7.3 % jutott. Az alkalmazott kutatásra eső hányad 28.5 %, a gyakorlati fejlesztésre fordított pedig 64.2 % volt. Az alap kutatásokra szánt hányad a továbbiakban sem emelkedett, 1994-ben a tudományos-műszaki fejlesztésre költött összegekből mindössze 5 % jutott alap kutatásra.¹⁷³

Az ország legképzettebb kutatói többnyire a Kínai Társadalomtudományi és a Kínai Természettudományi Akadémia munkatársai, valamint a felsőoktatás szolgálatában álló kutatók köréből kerülnek ki. Az általuk végzett kutatások főként alkalmazott jellegűek vagy fejlesztési célokat szolgálnak. Ennek következtében az alap kutatásokban kialakult

¹⁷¹ Ennek összege 1988-ban még 11 mrd yuan volt.

¹⁷² SSB: *China Statistical Yearbook, 1998*. Beijing, pp. 719-720. alapján végzett számítások.

¹⁷³ Kharbanda; 1996. p. 148.

helyzet oly mértékben lehetetlenült el, hogy az már veszélyezteti az alkalmazott kutatások eredményességét is.

A kormányzati kiadásoknak 1991-1995 között éves átlagban 7.1 %-át, 1996-ban 6.5 %-át, 1997-ben pedig 6.9 %-át fordították innovációs alapokra és tudományos-műszaki célokra.¹⁷⁴ A valóban nagy erőfeszítések ellenére jelentős javulás ezen a területen egyelőre még nem érzékelhető.

Az alapkutatás fenntarthatóságának egyetlen esélyét az elnyerhető pályázatok adják. A változtatás érdekében *Song Jian* (Szung Csien), az Állami Tudományos és Műszaki Tanács miniszteri rangú elnöke már 1994-ben jelezte, hogy az évszázad végére a GNP 1.5 %-át tervezik K+F-re fordítani, amin belül az 1994. évi 7 % helyett 10 %-ot fognak alapkutatásra költeni.¹⁷⁵ Az alapkutatásra szánt állami alapoknak 90 %-a a Kínai Tudományos Akadémia és a felsőoktatás keretében működő kutatási egységekben marad. 1998-ban a Kínai Tudományos Akadémia kidolgozta az ún. "*Egy akadémia és két működési rendszer*" modellt. Az említett két rendszer egyik felét az alapkutatás támogatása, másik felét pedig a műszaki fejlesztési rendszer jelenti, amibe az engineering, az új termékek és a marketing is beletartozik.¹⁷⁶

4.2.3. Fejlesztési övezetek a K+F szolgálatában

A működtetési mechanizmus átalakításának folyamán került előtérbe olyan új lehetőségek kiaknázása, mint amelyeket például a technológiai piac kínál. Korábban, 1985-ig a technikai transzfer és kutatás kérdése a kormány koordinációs tevékenysége alá tartozott. A motiváltság alacsony szintje, valamint a kutatás és termelés merev szétválasztása miatt a kutatási eredmények nem kerültek át az iparba. A finanszírozási rendszer változásával, a tudományos-műszaki eredmények piacosításával azonban a feltételek megváltoztak. Előtérbe kerültek azok a formák, amelyek keretében lehetőség teremtődött a tudományos és termelő szféra egymáshoz történő közeledésére.

¹⁷⁴ SSB: *China Statistical Yearbook, 1998*. Beijing, p. 275. és p. 277. alapján végzett számítások.

¹⁷⁵ Kharbanda; 1996. p. 154.

¹⁷⁶ Lásd Zhao Yuhai; 1997. p. 9.

A.) A tudományos-műszaki fejlesztés kutatóintézeteken kívüli bázisai

A Különleges Gazdasági Övezetek, a technológiai-fejlesztési zónák és tudományos-műszaki ipari központok, valamint az állami nagy- és középvállalatok képezik a tudományos-műszaki fejlesztés kutatóintézeteken kívüli bázisát. A műszaki-tudományos ismeretek döntő hányada azonban nem saját fejlesztés eredménye, többnyire licence, know-how-import vagy külföldi működtetőke beruházások révén áramlik az országba. A Különleges Gazdasági Övezetekhez fűződő beváltatlan remények miatt került sor kísérleti jelleggel a technológiai-fejlesztési zónák szervezésére, ahol koncentráltan próbálnak bizonyos fejlesztéseket összefogni, és szorosabb kapcsolatot tartani a szakágazati termelői szférával.

A technológiai-fejlesztési zónák sikereihez nagymértékben hozzájárul azoknak a tanulságoknak a megszívélése, amelyeket a KGÖ példájából vonhattak le. Ezek az övezetek nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. A kudarcban nagymértékben közrejátszott az, hogy a magasabb technikai-technológiai felszereltséggel rendelkező vállalatok mellől hiányzott a megfelelő adaptációs készséggel rendelkező bedolgozó, partneri vállalkozói háttér. Ennek következtében nem is sikerült kiépíteni a kapcsolódási pontok sokrétű hálózatrendszerét. A fejlesztési zónák alkalmasak arra, hogy adekvát technikával kapcsolódjanak a gazdasági övezetekhez, amelyek kölcsönösen hatnak egymásra. A technológiai-fejlesztési zónákban és tudományos-műszaki ipari központokban különböző kedvezményekkel és beruházási fejlesztési lehetőségekkel teszik vonzóvá a beruházást.

B.) Az ipari parkok

Az ipari parkok felállításának engedélyezésével gyors ütemben szaporodtak a K+F intenzív termelésre szakosodó zónák. 1990 márciusáig összesen 27 állami szintű technológiai-fejlesztési zóna, 12 tartományi

szintű high-tech ipari park és 2 technológiai csúcsterület volt található az országban, összesen 300 km²-nyi területen.¹⁷⁷

A nevezett övezetek hatékonyságát jellemzi, hogy a bennük működő vállalatok termelékenysége 1990-ben 2.5-szeresen haladta meg az országos átlagot. 1988-tól indult be a csúcstechnológiai ipari fejlesztési zónák felállítása, kedvezményes adózási és hitelezési feltételek biztosítása mellett. 1993-ban az 52 zónában összesen 1500 high-tech cég működött. 1997-ben a zónák száma elérte a 110-et, ezen belül 53 országos szintű tudományos-műszaki fejlesztési ipari zóna volt. A zónákban működő 13 ezer vállalat 1.3 millió alkalmazottat foglalkoztatott.¹⁷⁸

Az ezredfordulóig több olyan új ipari bázis létrehozását tervezik, ahol a tudományos kutatás, a termelés és az oktatás összefonódik egymással. Ennek a formának meghatározó szerepet szánunk mind az alap-, mind az alkalmazott kutatások terén. Ugyancsak nagyok az elvárások ezekkel az ipari övezetekkel szemben az új, korszerű és nemzetközileg versenyképes termékek előállítására, valamint a szakemberképzés vonatkozásában is. E program keretében próbálják kiépíteni a kínai "Szilícium völgyet" .

C.) Az állami nagy- és közepes méretű vállalatok szerepe

A különleges gazdasági övezetek, a technológiai-fejlesztési zónák és a tudományos-műszaki ipari központok mellett a műszaki fejlesztésben kiemelt szerepet kaptak az állami nagy- és közepes vállalatok is. A nyolcadik ötéves terv (1991-1995) a műszaki fejlesztési feladatok megoldására 105.7 mrd USD-nak megfelelő összeget¹⁷⁹ különített el a költségvetésből az állami vállalatok műszaki-technikai szintjének fejlesztésére. Az 5 évre előirányzott összeg nagysága meghaladta az előző 10 év hasonló célú beruházásainak összegét, ami összesen 105.2 mrd USD-t tett ki.¹⁸⁰

¹⁷⁷ A Suzhou-Wuxi-Changzhou háromszögben és a Gyöngy folyó deltájában.

¹⁷⁸ Wang Shaoqi; 1997. p. 4.

¹⁷⁹ 550.0 mrd yuan.

¹⁸⁰ 546.6 mrd yuan

Az állami vállalatoknak azonban ma már szigorú feltételeknek kell megfelelniük ahhoz, hogy elnyerhessék azt a high-tech minősítést, amihez a fejlesztési források juttatását kötik. A kritériumok teljesítését meghatározott időszakonként ellenőrzik. Shanghai körzetében például a minősítés elnyeréséhez 1997-ben olyan feltételeket vizsgáltak, mint

a.) Van-e K+F aktivitás, és a K+F ráfordítás a high-tech termékek eladásának 3 %-a fölött van-e?

b.) A high-tech termékek elérik-e a K+F egészében az 50 %-ot?

c.) A felsőfokú végzettségűek száma meghaladja-e a 30 %-ot? ¹⁸¹

D.) A bürokrácia felszámolásának folyamata

A jogi szabályozás megerősítésével, a finanszírozási és egyéb feltételek átalakításával - a rendszer működőképessége érdekében - elkerülhetlenné vált a korábbi bürokratikus ellenőrzési gyakorlat fokozatos felszámolása. A tudományos és műszaki kutatóintézetek döntéshozatali jogkörének bővítésére vonatkozó ideiglenes államtanácsi szabályozás 1986-ban született meg. Azzal, hogy az ideiglenes szabályozás értelmében a kutatással és fejlesztéssel foglalkozó intézmények és magán-személyek jogosulttá váltak más egységekkel szerződést kötni technológiatranszferre, szolgáltatásra és ezáltal legális jövedelemhez jutni, alapjaiban változott meg a feltételrendszer. Minthogy az utóbbi 10 évben a költségvetési hozzájárulás gyakorlatilag folyamatosan csökken, már nem választás kérdése az, hogy élnek-e ezen jogukkal vagy sem.

A kutatóintézetek fennmaradásuk érdekében rákényszerülnek arra, hogy akár a kutatás rovására is piacorientált tevékenységet folytassanak. 1992-ig 123 akadémiai kutatóintézet létesített együttműködési kapcsolatot mintegy háromezer vállalattal. Az 1990-es évek közepére a tudományos kutatóintézetek 32 százalékának volt valamilyen kutatásra szerződése.

¹⁸¹ OMFB: *Úti jelentés Pungor Ernő elnök 1993. szeptember 14-17. közötti Kínában tett látogatásáról*. Budapest. 1993. p. 6.

Egy részüknél bevezették az önelszámolási rendszert is. Az együttműködésnek nagyon sok fajtája létezik, ezen belül a K+F intézetek 2.6 %-a végez vállalatok számára kutatást, 22 %-a pedig műszaki-konzultációs szolgáltatást nyújt. A nagy és közepes méretű vállalatok 54.3 %-ának van saját műszaki fejlesztő részlege.¹⁸²

Azzal, hogy a szerződések révén a kutatás-fejlesztési eredmények eljutnak a gyárakba - ugyanakkor a kutatóintézetek is hoznak létre termelő egységeket - felgyorsul a kutatói és termelői szféra közeledése egymáshoz. Az átmenet nehézségeinek áthidalásában sokat segít az, hogy az intézetek egy része továbbra is kormányzati pénzeket végezheti kutatásait, míg másik része kutatási eredményeinek hasznosításával próbálja fenntartani magát.

A tudás számára úgy próbálnak piacot teremteni, hogy központilag is elősegítik a kutatás és az ipari termelés közötti közvetítő intézmények hálózatának kiépítését és annak a kockázati tőkealapnak a megteremtését, amelyet a K+F tevékenység finanszírozására lehet felhasználni. Ennek a feladatnak szolgálatát vállalják fel azok a központi alapok, amelyekről a későbbiekben lesz szó.

A korábban érvényesülő tudománypolitikai koncepció a K+F eredményeket nem tekintette árunak, ennek következtében a kutató-fejlesztői hálózat a vállalatoktól elszigetelten épült ki. A koncepció felülbíráásával nemcsak a szemlélet változott meg, de a korábban általa okozott károkat is próbálják helyrehozni. Azonban egy kiépült intézményrendszer lebontása sokkal hosszadalmasabb és gyötrelmesebb, mint egy előzmény nélküli új kialakítása. A kínai tudományos szféra ennek az átalakulásnak a kínjait éli meg napjainkban.

¹⁸² Kharbanda; 1996. p. 148.

4.3. A kutatás-fejlesztés szervezeti struktúrájának reformja

Kína kormányzati politikájában kiemelt helyet kap a tudományos-műszaki szint fejlesztésének és emelésének ösztönzése. Ennek ellenére az eredendően is szegényesen támogatott kutatói szféra leépülési folyamata még nem állt meg. A tudományos-kutatói szférának hatékonyság-orientált, piaci viszonyok között is életképes tevékenységre történő átállítása hosszú időt vesz igénybe. Nem egyszerű feladat áttörni a kutatási és termelői szféra között emelt falakat, különösen akkor, ha a központi források elvonása a működési feltételek ellehetetlenülését vonja maga után. Átjárhatóság hiányában a kutatási eredmények tömeges méretű gazdasági hasznosítására egyelőre még túl sok lehetőség nem kínálkozik. A piaci értékorientáltság erősödésével így a tudomány társadalmi-politikai megbecsülése csökken.

A műszaki-tudományos eredmények gyakorlatban való alkalmazása meglehetősen alacsony. A Kínai Tudományos Akadémia egy 1977-ben készült felmérése szerint az alkalmazott kutatások eredményeinek 14 %-a hasznosult a termelésben. A 90-es évek elején az új termékek arányát 7-10 % körülire becsülték az ipari termelésben. Az utóbbi évek felmérései meglehetősen tág határok, 10 % és 20 % között adják meg a műszaki-tudományos eredmények hasznosításának mértékét.¹⁸³

A tudományos intézményi struktúra piacorientált átalakítása szintén magán hordozza annak a "kettősvágányúságnak" a jeleit, amely a gazdaság-irányítási rendszer egészét is jellemzi. Az ún. piaci szabályozás módszerének terjedése mellett továbbra is léteznek és hatnak a tervszabályozás eszközei. Elvileg a makrogazdaság irányítása a tervezésen keresztül, a mikrogazdaságé pedig a piac eszközeivel történik. A gyakorlatban a kétféle szabályozás elemei számos területen keverednek. Az elvárások és a gyakorlat közötti ellentmondások miatt a játékszabályok sem egyértelműek, és ez a kutatás-fejlesztés területén is érezteti hatását. Számos nehézséggel kell megküzdenie annak az igyekezetnek, mely az elméleti kutatás és a gyakorlati megvalósítás szintézisére irányul. A kutatás

¹⁸³ Kharbanda; 1996. p. 148.

oldaláról az eredmények termelésben történő hasznosítását olyan körülmények nehezítik mind a mai napig, mint:

- A kutatóintézetekben folyó tudományos tevékenység egymástól és a gazdasági környezettől történő elszigeteltsége;

- A beindított kutatási programok nagy száma miatt az anyagi eszközök és szakemberek kívánatos koncentrációja megvalósíthatatlan;

- A befejezetlen kutatások túlságosan magas aránya;

- A kutatási és fejlesztési tevékenység merev szétválasztása, amelyből az a negatív szemlélet következik, hogy a kutató szerepe befejeződik a prototípus előállításával. Ez pedig azzal jár, hogy a know-how nem jut el a termelőhöz, ami miatt a kivitelező bele sem fog az új termék gyártásába;

- A kutatóintézetekben dolgozó szakemberek mobilitása rendkívül alacsony.

A helyzet azonban nem csak a kutatás oldaláról gördít számtalan akadályt a kutatási eredmények hasznosítása elé. A termelés oldaláról sem egyszerű megvalósítani a kitűzött célokat, mivel olyan jelenségek gátolják ezt, mint

- A mérnöki és technikai állomány részarányának alacsony szintje és a munkaerő szakképzetlensége;

- Az ipari felszerelések és a géppark alacsony technikai színvonala;

- A központi szervek hibájából gyakran olyan vállalatot bíznak meg az új termék előállításával, amelynél hiányoznak a feladat végrehajtásához szükséges feltételek;

- A termelővállalatok sokszor kénytelenek változtatásokat végrehajtani a terméken, illetve a gyártási technológián annak érdekében, hogy az alkalmazandó technológia és saját technikai lehetőségeik összeegyeztethetők legyenek;

- A magas adóterhek miatt a vállalatok ellenérdekeltek olyan alapok képzésében, amelyekből finanszírozni lehetne az innovációt;

- A központi hatóságok az innovációt fékező árszabályozással próbálják elejét venni a vállalatok áremelési törekvéseinek. Így a gazdálkodó egységek sokszor képtelenek olyan nagyobb termelési

költséggel járó korszerűbb terméket gyártani, amelyet pedig magasabb áron tudnának értékesíteni.¹⁸⁴

¹⁸⁴ Lásd Mádi; 1986. pp. 42-43.

4.3.1. Az intézményi rendszer

Miután az innovációs problémák nem új keletűek, a megoldásukra irányuló erőfeszítések is visszanyúlnak a 80-as évek első feléhez. Miközben tartományi, megyei és városi szinteken koordinációs bizottságokat szerveztek, megindult a kutatóintézetek függetlenítése az állami költségvetéstől. Azzal azonban, hogy a kutató részlegek fennmaradásuk érdekében kénytelenek a gazdálkodó egységek számára végezni kutatásaikat, negatív hatások is együtt járnak. Mindenek előtt fennáll a veszélye annak, hogy a kutatóintézetek a vállalatok technikai, kutatási részlegeivé válnak. Az együttműködési formában történő tevékenység tovább emeli a fejlesztési jellegű kutatások arányát. Tág teret biztosít a rövidtávú szempontok érvényesülésének, ráadásul nemcsak hogy nem számolja fel a párhuzamos kutatások pazarló gyakorlatát, inkább további lökést ad terjedésének. Az mindenestre kétségtelen, hogy az együttműködési forma - ellentmondásossága ellenére - egyrészt ösztönzően hat az ágazatközi, illetve területi alapon működő kutatási-termelési szervezetek létesítésére, másrészt javítja a kutatási és a gazdálkodó egységek közötti vertikális és horizontális integrációt.

A fejlődő országok gyakorlatához hasonlóan a kínai kutatás-fejlesztés viszonylag új jelensége, hogy emelkedik a magán-laboratóriumok részesedése a K+F-ből. A privát kutatás kifejezetten az alkalmazott K+F-re irányul, azaz a konkrétan felhasználható eredményekre törekszik. Egyelőre még ritkán, de már lehet találkozni olyan esetekkel, hogy amikor a végtermék hasznosítható a kereskedelemben, akkor az alapkutatás K+F költségét meg lehet osztani a privát kutatókonzorciummal. Erre példákat leginkább a biotechnológiában lehet találni.¹⁸⁵

Világbanki megítélés szerint Kína a legjobb úton halad tudományos-műszaki rendszerének sikeres átalakításához. Tudományos potenciálja óriási. Nő a hatékonyság, az eredmény-orientáltság. Átalakulóban van a kutató-laboratóriumok és a tervezőintézetek hálózata. Ezek egyre inkább valódi technológia-fejlesztő társaságokká válnak. A Világbank ugyanakkor

¹⁸⁵ World Bank: *World Development Report 1998/99*. World Bank publication, 1998. Washington, p. 37.

fontosnak tartja, hogy a kormány meghatározó szerepe közvetetten megmaradjon a K+F infrastruktúra átalakításában, és ebben segítséget is nyújt Kínának. A külföldi befektetők és a stratégiai partnerek is közreműködnek az átalakulási folyamat nehézségeinek leküzdésében. A központi kormányzat eddig 47 olyan műszaki központba ruházott be, amelyből 11 már mint korporáció működik. Ezeknek a korporációknak részvényeseik részéről felhatalmazásuk van arra is, hogy a piacra fejlesszenek.¹⁸⁶

4.3.2. A tudományos-műszaki kutatóhelyek szervezeti felépítése és munkaerő-állománya

Működtetési szempontból a tudományos-műszaki kutatásnak és fejlesztésnek négy fontosabb központja különböztethető meg: a minisztériumokhoz tartozó kutatóintézetek, az önálló akadémiái kutatóhelyek, a főiskolai és egyetemi kutatóműhelyek, valamint az iparhoz tartozó kutatói bázisok.¹⁸⁷ A reform eredményeként a Kínai Tudományos Akadémia, a felsőfokú oktatás intézményei, a központi minisztériumok és bizottságok, továbbá a helyi hatóságok az együttműködés különböző formáit választhatják. 1992-re 123 akadémiái intézet működött együtt 3000 vállalattal. 1995-ben alakult meg az első *Egyetemi-Ipari Együttműködési Bizottság*, amelynek célja a tudományos kutatási eredmények kereskedelmi termékké történő átalakítása.

1981-ben a kutatóintézetekben dolgozók száma 1 millió fő volt, ezen belül 989.000 volt a természet- és műszaki tudományokkal foglalkozók száma. A kutatóintézetek munkatársainak tekintélyes hányada nem rendelkezett megfelelő szakmai vagy felsőfokú végzettséggel. 1981-ben a tudományos területeken dolgozóknak mindössze 43,7 %-a rendelkezett főiskolai vagy egyetemi végzettséggel, és 34 %-uk foglalkozott kutatómunkával.¹⁸⁸

¹⁸⁶ World Bank: *World Development Report 1998/99*. World Bank publication, 1998. Washington, p. 37.

¹⁸⁷ Wang Shaoqi: *China's International Science and Technology Cooperation*. Magyar - Kínai Tudománypolitikai Szeminárium. 1997. Peking, p. 2.

¹⁸⁸ SSB: *China Statistical Yearbook. 1981*. Beijing, p. 113. és p. 453.

A helyzet alapvetően a következő évtizedben sem javult. A kínai statisztikák szerint az ország területén 1990-ben az 5595 állami kutatóhelyen összesen 805.600 fő dolgozott. Ezeknek 42 %-a volt kutató. 1997-ig az intézetek száma 5819-re, az alkalmazottaké 969.800 főre nőtt, akikből 926.000 jutott a természettudományi és műszaki kutatóhelyekre. Ezen belül 62 % volt az, aki 1997-ben K+F kutatással foglalkozott. Az intézetek döntő többsége, az összesnek 87.6 %-a állt tehát a természet- és műszaki tudományok szolgálatában. Az állami kutatóhelyek alkalmazottjainak pedig 95.5 %-a dolgozott ezen a területen. Ezen belül 62.6 % volt kutató vagy mérnök, ami jelentős növekedést jelent a 15 évvel korábbi helyzethez képest. Az abszolút kisebbségbe szoruló társadalomtudományi intézetekben azonban a kutatói részarány még ennél is magasabb volt, és 1997-ben elérte a 81.9 %-ot.¹⁸⁹

Az ország területén 1995-ben 24.985 olyan intézetet tartottak számon, amelynek profilja a tudományos-műszaki kutatás volt. Ezen belül a kutatóintézetek aránya 31 %, a nagy és közepes ipari egységeknél működő kutatóegységek aránya 52.5 %, a felsőfokú oktatási intézetek kutatórészlegei pedig 14 % volt. 1997-re az ilyen típusú kutatóbázisok száma 22.531-re csökkent, amin belül a kutatóintézetek részesedése 33.5 %, a nagy- és középvállalati részlegeké 49.5 %, a felsőoktatáshoz tartozó egységeké pedig 14.8 % volt, ami nem jelent lényeges változást a két évvel korábbi helyzethez képest. A vállalati kutatóhelyek dominanciája továbbra is megmaradt. A kutatóintézetekben, nagy- és közepes vállalatoknál, valamint a felsőoktatásban 2.9 millióra tették azoknak a számát, akik tudományos-műszaki tevékenységgel foglalkoztak. A kifejezetten K+F kutatással foglalkozók száma azonban csak 0.9 millió volt.¹⁹⁰

A K+F intézetek 84 %-a működik a tartományok, az autonóm területek vagy a városok fennhatósága alatt. A K+F intézetek 2.6 %-a tartozik a Kínai Társadalomtudományi vagy Természettudományi - Akadémiához, ahol az ország tudományos kutatóinak 13.9 %-a dolgozik.¹⁹¹ A kutatók, technikusok teljes létszáma 18.6 millió. A tudományos-technikai

¹⁸⁹ SSB: *China Statistical Yearbook*. 1998. Beijing, p. 717. és p. 718.

¹⁹⁰ SSB: *China Statistical Yearbook*. 1998. Beijing, p. 716.

¹⁹¹ Inotai András: *Úti jelentés az 1998. március 10-15. közötti kínai tanulmányútról*. MTA VKI. 1998. Budapest, p. 3.

munkaerőnek több mint 80 %-a közvetlenül szolgálja a gazdasági építést.¹⁹²

4.3.3. A K+F-beli állami szerepvállalás korszerű formái

A kutatás-fejlesztés támogatásának újszerű formáját azok az elméletileg pályázat útján elnyerhető összegek képezik, amelyeken keresztül a központi kormányzati szervek érvényesíthetik tudománypolitikai elveiket és szabályozni tudják a kutatások irányát. A reform célja végső soron az, hogy egy kis számú, de kiváló minőségű kutatói gárda szolgálja a gazdaságot. Ennek szellemében a nemzeti programoknak három szintje létezik:

Első szint: a társadalmi és gazdasági fejlődést előmozdító országos szintű kulcstechnológiai programok, amelyek meghatározására 1983-tól került sor, és amelyeket a folyó ötéves tervek előirányzataiba építettek be. Megvalósításuk a *Nemzeti Kulcstechnológiai K+F Program* keretében történik. A folyamatban lévő IX. ötéves terv (1996-2000) a fejlesztés kilenc fő területét jelöli meg. Ezek sorba szedve: a mezőgazdasági technológia, a természeti erőforrások feltárása, a nagyobb létesítmények és felszerelések kivitelezése, az energiaellátás, a szállítás, a nyersanyag-gazdálkodás, a könnyű- és textilipar, az új technológiák bevezetése, valamint a társadalmi fejlesztést célzó beruházások területei.

Az 1986-tól működő *SPARK program*, a *Nemzeti Kulcsfontosságú Kutatások* részeként döntően a vidék fejlesztését szolgálja. A támogatásokhoz szükséges pénzügyi alapot a Program különböző forrásokból szedi össze. 1996-ban például az alaptőke 75 %-a származott vállalatoktól, 23 %-a a bankoktól és csak 2 %-a a kormányzati szervektől. A regionalizálódás kérdése azonban ennél a programnál is gondot jelent, mivel a fejlesztési juttatásoknak több mint a fele koncentrálna a keleti régióban. A középső övezetekbe 32 %, a nyugati részekre pedig 18 % jut.

¹⁹² Xu Guanhua: *Science and Technology Policy in China*. OMF B Magyar - Kínai Tudománypolitikai Szeminárium. 1997. Peking, p. 2.

A *SPARK program* kiegészítéseként került sor 1990-től a "*Nemzeti Tudományos - Technikai Eredményeket Terjesztő Program*" beindítására.¹⁹³

Második szint: a csúcstechnológiák és az ezekhez kapcsolódó iparágak fejlesztését szolgáló tudományos és műszaki programok, amelyeket a "*Nemzeti Csúcstechnológiai K+F Pprogram*", más néven a "*863 Program*" fog össze. Az 1986-tól indult program nyolc high-tech terület fejlesztését támogatja, amelyek körébe a biotechnológia, az űr-technológia, az információs technika, a lézertechnológia, az automatizáció, az energia, az új anyagok és az óceonológiai technológia tartozik.

A második szintbe tartozó másik fontos támogatási forma, a *TORCH Program* 1988 augusztusában indult. Célja az olyan ipari high-tech fejlesztése, amelyet kereskedelmi forgalomba lehet bocsátani. 1996-ban közel 600 állami szintű projekt tartozott ennek a keretébe. A programban támogatott pályázatok sorába az anyagtudomány, a biotechnológia, az elektronika és informatika, az automatizálás, az energia-megtakarítás és a környezetvédelem fejlesztésére irányuló kutatások-fejlesztések tartoznak. A program finanszírozása kormányzati támogatással, banki kölcsönök révén történik. Ezt egészíti ki a helyi kormányzati szervek nyújtotta támogatás, a saját forrás, valamint az esetleges külföldi részvétel. A projektek kiválasztása pályázati alapon történik. Ez az a program, melynek keretében az 52 állami szintű high-tech ipari zóna, valamint 80 high-tech innovációs szerviz központ kialakítására sor került. A zónák helyének kiválasztása erős verseny keretében történt. A program alapvetően a technológiák kommercializálásához megfelelő környezet megteremtését és a technológia- fejlesztők támogatását szolgálja. A fejlesztési zónák a *TORCH Program* támogatása révén azt tervezik, hogy 2000-re 75 mrd US dollárnyi forgalmat bonyolíthatnak le. A *TORCH Program* 20 %-a van állami tulajdonban, amelyet értelemszerűen központilag finanszíroznak. 80 % tartozik az ún. közös - állami és magán-tulajdonba, amelyhez különböző finanszírozási forrásokból szedik össze a támogatást¹⁹⁴

¹⁹³ Zhao Yuhai: *The System of Scientific and Technological Programs in China*. Magyar - Kínai Tudománypolitikai Szeminárium. 1997. Beijing, p. 4.

¹⁹⁴ Zhao Yuhai; 1997. p. 7.

A pályázati úton elnyert kutatási-fejlesztési támogatásoknál a 80-as évek végén a bérköltések az összes kiadásnak közel 16 %-át, a beruházások pedig mintegy 35 %-át tették ki. A technológiatranszferből származó termelési érték 54.7 %-át a nagy és közepes, 18.8 %-át a kisüzemek, 14.4 %-át a kollektív, falusi és magánvállalatok adták. A technológiatranszfer összértékének 54.1 %-át fordították az ipar, 9 %-át a mezőgazdaság, valamint a szállítás és közlekedés, 7 %-át az energiatermelés technológiai fejlesztésére.¹⁹⁵ A megyei szintű állami K+F intézmények szerény szerepet játszanak, ezek is főleg agrárterületen működnek.

Harmadik szint: ide tartoznak az olyan alap kutatások, amelyek támogatását a hosszú távú nemzeti érdekek kívánják meg. A támogatás szükségszerűségét felismerő kormányzati akarat hozta létre az ilyen típusú programokhoz szükséges alapokat. Ennek két legismertebb formáját a *Nemzeti Természettudományi Alap* és az ún. *Fejlesztési Program* képezi. A *Nemzeti Természettudományi Alap* 1986-tól működik, s többnyire költségvetési forrásokból finanszírozza az alap kutatásokat. Ez az alap alapítványként funkcionál, a támogatás elnyerése pályázat, illetve egy szakértői testület döntése alapján történik. Tevékenysége elméletileg az alap kutatások - a matematika, fizika, vegyészet és vegyészmérnöki területek, az élettudományok, a földtudományok, a mérnöki tudományok és az anyagtudomány, informatika, menedzsment tudományok - támogatására korlátozódik. Miután az alap kutatást szélesen értelmezik, így lehetőség van az alkalmazott kutatások köréhez tartozó kutatások támogatására is. Éves átlagban 21 ezer körüli pályázatot bírálnak el, amelyen belül 1:6 az elfogadási arány.

A *Fejlesztési Program* az állam által fontosnak tartott nemzeti alap kutatásokat támogatja 1992-től, amelyeket a nagyobb volumenű alap kutatási projektekből választanak ki. Ennek két nagy része van, az egyik körbe a matematika, kémia, csillagászat, a földtudományi és biológiai kutatások tartoznak, a másik körben pedig a technológiai és műszaki kutatások juthatnak támogatáshoz.¹⁹⁶

¹⁹⁵ Bocskai József; 1989. pp. 69-70.

¹⁹⁶ Zhao Yuhai; 1997. p. 9. és Xu Guanhua; 1997. p. 1.

Az államilag támogatott kutatások körének szűkítésével a felsorolt programok keretében arra törekednek, hogy a korábbinál kisebb létszámú, de annál kreatívabb tudományos és műszaki állomány kristályosodjon ki. A kutatói szféra támogatása csökkentésének, minden feszültsége és negatív következményei mellett óriási előnye az, hogy a kutatóintézetek függetlenségének növekedésével bővül döntéshozatali jogkörük. Ez a nemzetközi kapcsolatok körének tudásalapú bővítése mellett sok, korábban elvesző tudást, problémamegoldó készséget hoz felszínre, ami a saját fejlesztésekre és a K+F kutatásokra ösztönzőleg hat. Ennek következtében átalakulóban van a kutatási infrastruktúra, változik az innovációs rendszer. Terjedőben van az a gyakorlat, miszerint a vállalatok és kutatóintézetek, illetve egyetemek részvényes alapon közösen vesznek részt újabb vállalkozások létrehozásában. Új állami kutatóbázisok felállítására ma már többnyire csak az alapkutatás és a high-tech területén található példa.

4.4. A modernizáció személyi feltételei

A termelési tényezők két legfontosabb elemét a munkaerő és a tőke adja. Kínának mindkét tényezővel gondjai vannak: az egyikből túl sok, a másiktól pedig túl kevés van. A tudományos-technikai modernizáció kérdése azonban nem szűkíthető le csupán erre a két tényezőre. A tudással, mint minőségi tényezővel feltétlenül számolni kell. Azt, hogy a gazdaság milyen irányba fejlődik, mely ágazatok képezik a húzóerőt, döntően az emberi tényező határozza meg. A versenyképességben, amelynek hosszú ideig fontos elemét a relatívan alacsony bérszint, a munkavállalói érdekeket képviselő erős szakszervezetek hiánya, a munkaerő védelmét szolgáló minimális törvényi szabályozás jelentette, ma már egyre kevésbé számít komparatív előnynek. Az információs társadalmak korában a K+F- intenzív tudás kap egyre meghatározóbb szerepet a nemzetgazdaságok fejlesztésében. Az a gazdasági átalakulás, amely a szakismeret, a szellemi tőke felértékelődését vonja maga után, egy jól kiépített iskolarendszerre kell, hogy épüljön. A kínai munkaerő megfelelő szintű és irányultságú szakképzésében ezért alapkérdés az oktatás-képzés szükségletekhez igazodó formálása.

4.4.1. Az oktatás-képzés mint a modernizáció alapja

A modern európai típusú oktatási rendszert a XX. század elején vezették be. Kínában az általános iskola hat, az alsó középiskola három, a felső középiskola három és az egyetem általában négy éves. A Kínai Népköztársaságban a legutóbbi időig 14 éves korig tartott a tankötelezettség. A rendszer azonban változik. 1996-ban a kormányzati munkáról szóló miniszterelnöki beszámolójában *Li Peng* jelezte, hogy tervezik a kilenc éves kötelező oktatás általánossá tételét 2000-ig. Első lépésben a népesség 72 %-a által lakott területeken került sor bevezetésére 1998-ban. A tervek között szerepel még az írástudatlanság felszámolása a fiatal felnőttek és középkorúak körében, ami a 204 milliós analfabéta és félanalfabéta tömegeből mintegy 3.5 millió embert érint.¹⁹⁷

¹⁹⁷ Li Peng: *Report of the Work of Government*. Official statement, published by the Xin Hua News Agency, March 6, 1996. Beijing, pp. 10-11.

A kulturális forradalom felbecsülhetetlen károkat okozott a tudomány és a műszaki potenciál fejlődésében. A tananyag átpolitizáltsága értelmiségi generációk gondolkodásán érezte torzító hatását. Az 1966-tól szüneteltetett és a későbbiekben is csak részlegesen helyreállított tanítás dezorganizálta az oktatási rendszert. Az értelmiség széles tömegeinek több mint évtizedes megpróbáltatásai, a fizikai munkával töltött átnevelés megaláztatásai még ma is érzetik hatásukat a szakmai felkészültségük hiányosságaiban.

A tudományos és műszaki fejlődés következő holtpontját 1989-ben a Tiananmen téri események jelentették. A külföldi befektetők bizalma megrendülésének, a turizmusból származó devizabevételek visszaesésének, a hongkongi tőke menekítésének következményein gyorsan túltette magát a gazdaság. Ennél hosszabb távú következményekkel járt az értelmiségi réteg megfogyatkozása. A fiatal értelmiségiek, egyetemisták külföldre távozása minden bizonnyal évekkel vetette vissza az ország tudományos-műszaki fejlődését. Az amúgy is beilleszkedési zavarokkal küzdő, helyét kereső értelmiségi rétegnek, illetve utánpótlásának leginkább mozgékony és kreatív rétege hagyta el az országot. Távozásukkal a külföldi fejlett technika-technológia adaptációs készsége és közege gyengült meg, ami súlyosbította a gazdaság egyensúlytalanságait, mélyítette az amúgy is nehéz helyzetben lévő gazdaság átalakulását. A két népszámlálás közötti időszak változásai azonban azt jelzik, hogy ha lassan is, de megindult a lakosság kulturális és iskoláztatási szintjének emelkedése. Az 1982. évi népszámlálás szerint a népesség 0.6 %-a rendelkezett felsőfokú, 6.6 %-a emelt középszintű, 17.8 %-a középfokú, 35.6 %-a alacsony fokú végzettséggel. Ezzel szemben az 1990. évi népszámlálás adatai szerint az iskoláskoron túli népességen belül 0.61 % rendelkezett egyetemi, 0.96 % felsőfokú, 7.3 %-a emelt középszintű, 26.5 %-a középfokú, 42.3 %-a alacsony fokú végzettséggel, az analfabéták aránya pedig az 1982. évi 31.9 %-ról 1990-re 20.6 %-ra csökkent.¹⁹⁸

A továbblépés kilátásait jelentős mértékben az határozza meg, hogy Kínának mennyiben sikerül lakossága szakértelmét és kulturális színvonalát emelni. A rendkívüli erőfeszítéseknek köszönhető eredmények

¹⁹⁸ SSB: *China Statistical Yearbook. 1998.* Beijing, p. 110. alapján végzett számítások.

mellett

még mindig óriási a hiány a jól képzett munkaerőben. Az analfabétizmus leküzdése, az alapfokú oktatás bővítése mellett a középfokú oktatás korszerűsítése is folyamatban van. A középfokú végzettséggel rendelkező technikusok hiánya miatt az ő számuk gyarapítása is a prioritások között szerepel. Ugyanakkor a felnőttek középfokú oktatása lehetőségeinek bővítése is kiemelt feladat. 1997-ben az általános iskolákban tanulók száma 139.9 millió, az alsófokú középiskolásoké 51.67 millió, a felső-középiskolásoké 8.5 millió, a felsőoktatási intézményekben tanulók száma pedig 3.17 millió volt.¹⁹⁹

Évről évre emelkedik az egyetemi és főiskolai oktatásban részt vevők száma, miközben a tananyag szakmai színvonalának emelése is napirenden van. Ezt elsősorban az ideológiai tárgyak óraszámainak csökkenésén lehet lemérni. A felsőfokú oktatásban olyan, a konfuciánus szemlélettől idegen követelmények fogalmazódnak meg, mint az önállóság, az egyéni gondolkodás és a kreativitás. Az egyetemek és főiskolák autonómiájának növekedésével lehetőség nyílik saját vagy helyi erőforrások ráfordításával a nemzetközi tudományos cserék korábban elképzelhetetlen széles kapcsolatainak kiépítésére. Megszűnt a hallgatók állami kvóta szerinti beiratkozásának rendszere, ezzel együtt szűnt meg a végzősök központi elosztás szerinti munkába állítása is. Folyamatban van tehát a felsőoktatás reformja. A Kínai Népköztársaságban egyre több az olyan magas színvonalú felsőoktatási intézmény, ahol külföldiek is tanulhatnak, számuk jelenleg 20 ezerre tehető. A külföldi egyetemeken tanuló kínaiak tömegét pedig ma már 100 ezres nagyságrendben lehet mérni.

A kínai oktatási miniszter egy sajtónyilatkozatában olyan ambiciózus oktatási programot vázolt fel, amelynek eredményeként 1998-hoz képest 2010-ig 100 %-kal fog emelkedni a felsőoktatásban tanulók száma. Ezzel együtt nő az alap-, szak- és felsőoktatásra fordítandó állami költségvetési hozzájárulás, a következő két évben évi 1 %-kal. A fejlesztési kívánt

¹⁹⁹ SSB: *China Statistical Yearbook. 1998.* Beijing, p. 684.

oktatási formák skálája rendkívül széles, az alapfokú oktatástól a felnőttek szakoktatásáig, a munkanélküliek átképzéséig terjed.²⁰⁰

²⁰⁰ *Beijing Review*: Educational Levels to Rise Sharply.
In: *BR*, Vol. 41. No. 50. 1998. Beijing, p. 5.

Új oktatási formákkal is kísérleteznek. Az első TV-egyetem megszervezésére kísérleti jelleggel már 1960-ban sor került Pekingben, Shanghaiban és Shenyangban. A kulturális forradalommal azonban ez a kezdeményezés is megszakadt. Újjászervezése 1979-ben kezdődött meg. Hosszabb távon tervezik az Internet-alapú oktatás, kutatási hálózat és műbolygós távközlési rendszer kiépítését is. Gyorsan bővül az ún. szakmai főiskolák hálózata.

A vázolt kép alapján nem szorul bizonyításra, hogy valóban az oktatást tekintik a gazdasági fejlődés kulcskérdésének. Ez érződik az oktatási célokra fordított költségvetési kiadások tartósan magas hányadán is. Míg 1985-ben központilag 22.680 mrd yuant fordítottak oktatási-képzési célokra, 1995-ben ennek összege folyó áron 119.38 mrd yuan volt. 1986 és 1990 között éves átlagban a kormányzati kiadásoknak 12.8 %-át, 1991-1995 között 15.4 %-át fordították oktatási célokra.²⁰¹ 1996-ban a költségvetési kiadásoknak 12.9 %-a, 1997-ben 11.1 %-a jutott az oktatásra.²⁰²

A gyors gazdasági növekedés fenntarthatóságának egyre nyilvánvalóbb korlátja a szakképzett munkaerő hiánya. Az oktatás és a tudás szerepe főleg az iparilag vezető és a nyitott térségekben értékelődik fel. Egy évtized leforgása alatt például 1.5 millió, főleg mezőgazdaságból kikerülő munkavállaló áramlott be Shanghaiba. Amíg volt igény a szakképzetlen munka iránt, addig találtak munkaalkalmat. Ma már azonban egyre nagyobb gondot okoz a szakképzetlen munkaerő foglalkoztatása. A modernizáció szempontjából óriási problémát jelent a munkaerő minőségének és mennyiségének diszkrepanciája. A technológiai forradalom, a tudásintenzív termelés globalizációja a kínai gazdaságban is érezteti a váltás szükségességét a foglalkoztatás irányultságában.

²⁰¹ SSB: *China Statistical Yearbook*. 1998. Beijing, p. 269. és p. 278. alapján.

²⁰² SSB: *China Statistical Yearbook*. 1998. Beijing, p. 269. és p. 714. p. alapján.

Ez a jelenlegi felkészültség alapján azt jelenti, hogy a hatékonyság és a versenyképesség erősítése mellett csökken az esélye az újabb és újabb szakképzetlen munkaerőtömegek munkába állíthatóságának.²⁰³

4.4.2. Az utánpótlás kérdése a K+F tevékenységben

Az oktatási rendszer intenzív fejlesztésének eredményei idővel beérnek. Egyelőre azonban a szakemberhiány még súlyos gondot jelent. Ez nemcsak az ipar egészére, de a tudományos kutatások területére is vonatkozik. 1981-1995 között Kínában 1 millió lakosra 537 fő K+F tudós és mérnök jutott, szemben a Koreai Köztársaság 2636 fő és Japán 5677 fő 1 millió lakosra eső tudósával.²⁰⁴

A tudósok-műszakiak hiánya, kihasználtságuk alacsony foka, a finanszírozás gondjai, a kutatói erők túlzott koncentráltságának és túlzott szétaprózódottságának kettőssége mellett más gondok is nehezítik a kutató-fejlesztő tevékenység kiegyensúlyozott fejlődését. Bizonyos ágazatokban, a szénbányászatban vagy építőiparban, a mérnökök és technikusok aránya együttesen sem haladja meg az ott dolgozók 2 %-át.

²⁰³ A képzett munkaerő hiányának súlyosságát érzékelteti az a sok személyes tapasztalat, amelyre a Pekingben töltött évek alatt tettem szert. Például a Magyarországra jövő kínai "orvosok" számának növekedésével merült fel igénye annak, hogy az Egészségügyi Minisztériumon keresztül szerezzük be azoknak a kínai orvosi egyetemeknek a listáját, amelyek diplomáját el lehet fogadni. A többszöri kérés ellenére sem sikerült azonban beszerezni a kért információt. Végül egy külügyminiszter-helyettes világosított fel kérésünk irreális voltáról. Elmondása szerint a gyógyítással foglalkozó kínaiak több mint 90 %-ának nincs diplomája. Többségük ún. mezítlábas orvos. Egy részüknél családon belül öröklődik a gyógyítás tudománya, a többség pedig néhány hetes, esetleg hónapos egészségügyi alapképzés után kezdi meg munkáját. Amennyiben orvosi diplomához kötnék a "gyógyító tevékenységet", a kínai egészségügyi rendszer összeomlana. Ezért nincs, illetve nem adnak ki országos nyilvántartást az orvosi egyetemekről.

²⁰⁴ World Bank: *World Development Report, 1998/99*. World Bank publication, 1998. Washington, p. 226.

A szakember-ellátottságban ugyancsak nagyok a különbségek az egyes közigazgatási területek között. A kutatással foglalkozóknak közel egyharmada Pekingben és Shanghaiban él, míg az ország más területein szétszórta működnek kisebb kutatási egységek. A távoli, határ menti vidékeken és egyes nemzetiségi területeken pedig a kutatás személyi és tárgyi feltételei szinte teljes egészében hiányoznak.

A tudományos-műszaki tevékenységhez valamilyen formában kapcsolódó munkakörökben dolgozók száma az elmúlt két évtizedben 5.95 millió és 10.9 millió fő között mozgott. Az érdemi kutatással foglalkozóknak - az ország méreteihez képest - kis csoportja számottevően nem bővült.²⁰⁵ A kutatás minőségét ugyan ez nem befolyásolja, de a kutatások körét beszűkíti. Ennek oka több - a humán erőforrásokkal összefüggő - tényező egybeesésével magyarázható:

- Első helyen a felsőoktatási kapacitások és lehetőségek korlátolt voltát kell említeni. Az alapoktatásból kikerülőknak mintegy 45 %-a tud csak középiskolai és mindössze 2.7 %-a egyetemi oktatási intézménybe bejutni.²⁰⁶

- A kínai szellemi tőke hazai kamatoztatásának másik nagy problémáját a *brain drain* jelenti. A hivatalos kínai statisztikai adatok szerint a külföldön tanuló diákok száma az első kínai ösztöndíjasok 1952. évi 2994 fős létszámához képest több mint 66-szorosára, 198.763 egyetemi és posztgraduális képzésben résztvevőre emelkedett 1997-ben.²⁰⁷ Az 1979 és 1995 között külföldön tanuló 220 ezer kínai diák közül mindössze 70 ezren tértek vissza hazájukba.²⁰⁸ A külföldre utazó diákok száma 1993-ban nőtt meg ugrásszerűen 117 ezer főre. Azóta a kiutazók száma folyamatosan nő, ma már meghaladja az évi 200 ezret. A visszatérők

²⁰⁵ Kharbanda; 1996. p. 152.

²⁰⁶ SSB: *China Statistical Yearbook. 1998.* Beijing, p. 684. alapján.

²⁰⁷ SSB: *China Statistical Yearbook. 1998.* Beijing, 685. p.

1965-ben 5000 fő, 1980-ban 23731 fő, 1985: 90660 fő, 1990: 95968 fő, 1993:117513 fő (ekkor ugrik meg) 1995: 165824 fő, 1996-ban 184237 fő volt a diákok és posztgraduális hallgatók száma. 1990-ben ezek közül mindössze 1539 diák tért vissza.

²⁰⁸ Kharbanda; 1996. p. 153.

száma azonban továbbra is aránytalanul alacsony, 1997-ben mindössze 7130 diák jött vissza.²⁰⁹

- A tudományos kutatás derékhatát képző tudósok többségének csak egyetemi végzettsége van, mivel a reformot megelőző időkben csak keveseknek volt alkalmuk posztgraduális képzésben részt venni. A kutatók átlagéletkora manapság 50-55 év, így számolni kell azzal, hogy a nem túl távoli jövőben tömegesen mennek majd nyugdíjba. Az utánpótlás biztosítása érdekében az intézeteknek gyorsan kell cselekedniük.

A fiatalabb kutatók továbbképzési lehetőségének bővítése folyamatban van, számukra 1987-től indítanak különböző programokat. A kormányzati politika nagy súlyt helyez mostanában a külföldi egyetemeken végzett vagy ott továbbtanuló kínai fiatalok visszacsábítására, aminek érdekében különböző eszközöket alkalmaz. Ezek döntően a kutatási lehetőségek javítására, a kutatói pálya vonzóvá tételére irányuló erőfeszítések formájában nyilvánulnak meg.²¹⁰

Végző soron azt, hogy Kína mennyiben és mely pontokon kapcsolódhat a világ tudományos-technikai élmezőnyéhez, olyan tényezők határozzák meg, mint gazdasága strukturális váltásának hosszabb távú feltételrendszere, a kutatás-fejlesztési beruházások növekedése, az oktatási színvonal emelkedése, a további új és regionális exportközpontok létesítése.

²⁰⁹ Egy konzultációja alkalmával Song Jian államtanácsos 1993-ban 100 ezerre becsülte a külföldre távozó kínai diákok számát, akiknek fele kint is marad. Lásd még: OMF: *Úti jelentés Pungor Ernő elnök 1993. szeptember 14-17. között Kínában tett látogatásáról*. 1993. Budapest, p. 2.

²¹⁰ Ma már az esetek többségében a külföldi képzésben résztvevők és kutatók kintmaradásának politikai oka nincs. Általánosítható annak a biotechnikai kérdéseket kutató kínai agrármérnöknek az esete, aki 4 éve dolgozik a Kyotói Egyetem Mezőgazdasági Karán. Az MTA Világgazdasági Kutatóintézetnél 1998-ban tett látogatása során mondta el hazatérési szándékával kapcsolatban, hogy Japánban szorosabb szakmai kapcsolatot nem tud kollégáival kiépíteni, de mégis szeretne még 6-8 évig ott maradni. Kínában, ahol egy fax külföldre küldése is bonyolult feladatnak számít, nem tudna a Japánban elérhető eredményekhez hasonlólt produkálni a kutatási infrastruktúra hiányosságai miatt.

4.5. A műszaki-tudományos ismeretek külső forrásai

A Kínai Népköztársaság fennállásának közel fél évszázados történetében több olyan fordulat következett be, mely alapjaiban formálta át az aktuálpolitikai koncepciókat. A változások nem kerültek el az ország modernizációs programjához kötődő területeket sem. A felzárkózás kényszerének következményeit a műszaki fejlesztési koncepciók súlypontjainak változásán, a prioritások átrendeződésén lehetett lemérni. Az 50-es éveket döntően a szovjet típusú fejlesztés és technológia átvétele jellemezte. Ezt követően a 70-es évek utolsó harmadáig az "*önerőre való támaszkodás*" volt a meghatározó. Az 1950-1979 közötti időszakban Kína a technológiainportra összesen 24 mrd USD körüli összeget fordított.²¹¹

A hatvanas-hetvenes évek önerőre támaszkodó műszaki fejlesztési gyakorlatának feladásával az önerő elve továbbra is fennmaradt. Ez azonban ma már nem a világtól való elzárkózást jelenti. Az aktív nemzetközi gazdasági és műszaki együttműködésre történő törekvés mellett a függetlenség és önállóság megőrzése mindig is nagy szerepet kapott a külkapcsolatokban. A külső világgal való kapcsolattartás egyre markánsabb jellemzőjévé a kétirányúság válik. Ez részben azt jelenti, hogy a külföldi technológia importjának fontos szerepe megmarad a műszaki színvonal növelésében és a gazdaság fejlesztésében. Ennek következtében a külföldi közvetlen tőkeberuházások növelésének ösztönzése továbbra is részét képezi a gazdaságstratégiának. Másrészt a technológiainport azzal is jár, hogy a nemzetközi tudományos és műszaki kapcsolatok erősödésével párhuzamosan növekvő szerepet kap a különböző nemzetközi szervezetekben történő aktívabb részvétel és a bilaterális együttműködési formák bővítése.

²¹¹ Bocskai József; 1989. p. 64.

4.5.1. A technológiatranszfer formái

A nyitott kapuk politikája új lehetőségekkel bővítette a műszaki fejlesztés forrásait és formáit. A külkapcsolatok körének tágulásával olyan együttműködési formák is előtérbe kerültek, amelyekre korábban kevésbé figyeltek oda. Ez olyan rugalmasságot vitt be a rendszerbe, aminek révén felgyorsul a váltások lehetősége a leginkább megfelelő formák kiválasztása során. Ez mindenek előtt Kína technológia- és licencimportjának gyors növekedésében érzékelhető. A 70-es évek közepéig évente mindössze néhány technológiavásárlási üzletet kötöttek, a 80-as évek elején már több százat. Minőségi változást a 80-as évek fordulója hozott, amikor végképp felhagytak azzal a *Hua Guofeng (Hua Kuo-feng)* által támogatott gyakorlattal, amely az ország gyorsított ütemű fejlesztését komplett, kulcsrakész üzemek tömeges vásárlásával gondolta elérni. Helyébe a licencvásárlás felfuttatásának szándéka lépett.

A fejlett technológia beszerzésének licencvásárlásos gyakorlata több szempontból előnyös Kína számára. A versenytársak nyomása növeli a külföldi partnerek érdekeltségét az üzletben. Az adminisztratív nehézségek minden buktatója ellenére megteremtődik annak a lehetősége, hogy megvessék lábukat a piacon. A licenc-ügyletek többségéhez számos más áruszállítási, alkatrész-ellátási és egyéb szolgáltatási lehetőség is kötődik. Ugyanakkor a licencvásárlások egyben a belföldi termelés korszerűsítését is ösztönzik.

Az 1981-1985 közötti időszakra tehető az az átmeneti állapot, amikor kialakultak a technológiainportra vonatkozó azon elvek és formák, amelyek napjaink gyakorlatát is meghatározzák. A transzfer hatékonyságának növelése érdekében fogalmazódtak meg olyan stratégiai fontosságú döntések, mint

- a technológia behozatalának decentralizálása és a különleges gazdasági övezetek adta lehetőségek fokozott kiaknázása;
- a technológiai import nagyobb mérvű bevonása a működő ipari létesítmények műszaki színvonalának emelésére;

- az elavult üzemek rekonstrukciójában hasznosuló transzfernek a termékminőségre, valamint az anyag- és energiatakarékosságra irányuló hasznosítása;

- a termelő technológia és technika túlsúlyának biztosítása az import szerkezetében;

- a technológiatranszfer feltételeinek jogi szabályozással történő javítása;

- a bankkölcsönök és külföldi beruházások bevonása a technológiatranszfer ügyletekbe;

A "*nyitás politikájából*" következően bővült a technológiatranszfer lehetőségeinek köre, amelyeket olyan alapvető formák jellemeznek, mint

- a szakemberek közötti információcsere;

- a fejlett technológiával előállított gépek és berendezések importja, amennyiben az adaptálható technológiai szintet képez;

- a gépek és berendezések lízingje;

- a karbantartó személyzet kiképzése;

- a már említett know-how vagy licencvásárlás;

- illetve a külföldi működtőke-beruházások, amelyek a technológia-import teljes vertikumát magukban foglalhatják.

A műszaki-tudományos ismeretek döntő hányada licenc és know-how-import, illetve működtőke beruházások formájában áramlik be az országba. A technologiaimport - a kulcsberendezés-vásárlások, a licenc és know-how behozatal - különféle formáitól várt eredmények azonban elmaradtak a kínai várakozások mögött. Az importált technológia hatékonyságának alacsony foka elsősorban azzal magyarázható, hogy a kínai vállalatok nem készültek fel megfelelően az adaptációra. Ennek felismerésével került középpontba az adekvát technológia importjának a hangsúlyozása. A központilag ösztönzött technologiaimport súlypontjai a gépek, berendezések és kulcsrakész üzemek helyett áttevődött a technológiai szoftverek behozatalára. A további prioritások szempontjából az az import számít fontosnak, amelyet exportcélú termékek előállítására lehet felhasználni. A technologiaimport szempontjából ma már a leghatékonyabb formának a külföldi érdekeltségű vegyesvállalat bizonyul.

4.5.1. sz. táblázat

A TECHNOLÓGIAIMPORT FORMÁI 1997-BEN

Forma	szereződések száma	%-os arány	szereződések értéke	
%-os arány				(millió USD)
Technológiai transzfer	309	5.16	757.150	4.76
Licenc	184	3.07	956.447	
6.01				
Konzultációs szolgáltatás	65	1.09	240.882	
1.51				
Technológiai szolgáltatás	93	1.55	147.657	
0.93				
Teljes felszerelés	987	16.49	7833.920	49.20
Kulcsfelszerelés	4283	71.57	5848.683	
36.73				
Joint venture számára licenc	40	0.67	14.927	0.09
Technológia és felszerelés hozzájárulásként	6	0.10	38.920	0.24
Kooperációs gyártás	3	0.05	22.860	0.14
Technológiai licenc kiemelt külföldi vállalatok részére	12	0.23	61.671	0.39
Összesen	5984	100.00	15923.118	100.00

Forrás: *Beijing Review*: China's Technology Import in 1997.
In: *BR*, Vol. 41. No. 42. October 19-25, 1998. Beijing, p. 22.

A műszaki tudást közvetítő szerződéseknek tehát meglehetősen sok formája ismeretes. Vannak olyanok, mint például a komplett gyáregységek szállítását lehetővé tevő szerződések korábban preferált formái, amelyek a háttérbe szorulnak, míg más formák az előtérbe kerülnek.²¹²

4.5.2. A technológiatranszfer egyéb szempontjai

Tudományos-műszaki területen a nemzetközi kapcsolatok bővülése az 1978 utáni időszakot követően indult be. 1998 áprilisáig a Kínai Állami Tudományos és Műszaki Bizottság, átszervezését követően a Tudományos és Műszaki Minisztérium ügyeli a kapcsolatok alakulását. A központi kormányzati érdekeknek legfontosabb közvetítői azok a külföldön működő, Tudományos és Technológiai (TÉT) tevékenységet folytató diplomaták, akiknek száma manapság már meghaladja a 100-at. Általában az országok közötti kormányközi műszaki-tudományos együttműködési egyezmények végrehajtásának előmozdítása a feladatuk. Az egyezmények keretében, illetve ezen túlmenően próbálnak olyan nemzeti programokhoz beruházókat és együttműködési támogatásokat szerezni, mint amilyent a környezetvédelmi kezdeményezések, a Yangtze vízgazdálkodási programja, a Beijing-Shanghai expresszvonal bővítése, az országos informatikai hálózat kialakítása, a Kelet-Ázsia - Nyugat-Európa kontinentális vasút megépítése, valamint a regionális különbségeket csökkentő tartományi beruházások ösztönzése jelent.

A teljesség kedvéért szükséges megjegyezni, hogy az európai és tengerentúli országok versengenek a felsorolt programokban való részvételért, ennek következtében feladatot inkább az jelent, hogy a politikai vagy gazdasági érdekek szempontjából leginkább megfelelő partnereknek juttassák a nagyberuházásokban való részvétel lehetőségét.²¹³

²¹² *Beijing Review*: China's Technology Import in 1997.

In: *BR*, Vol. 41. No. 42. 1998. Beijing, p. 19-25.

²¹³ OMFB: *Úti jelentés a Bizottság küldöttségének 1997 november 8-16. között Kínában tett látogatásáról*. OMFB, 1997. Budapest, 7. p.

A belső fejlesztéshez történő hozzájárulás, a csúcstechnológiákhoz történő hozzájárulás szándékán kívül a közös vállalkozások és a külföldi tőke becsalogatásának fontos motiváló tényezője a kínai export-árualapok előállításában történő részvétel. A gazdaságpolitikai vezetés a reform kezdeti időszakától fogva tekinti a joint venture formát az exportoffenzíva olyan letéteményesének, amelyben a világpiacon is versenyképesnek bizonyuló termékeket lehet előállítani. A technológiatranszfer fontosságát tehát nem csak a műszaki színvonal emelése indokolja, de legalább ilyen fontosságú az export-árualapok bővítésében és az import helyettesítésében betöltött szerepe is. Ennek következtében a 90-es évektől folyamatosan bővül a technológiai import. A Külkereskedelmi és Gazdasági Együttműködési Minisztérium statisztikája szerint 1990 és 1997 között 17.719 technológiai import szerződést írtak alá 65.752 mrd USD értékben.

A technológiabehozatal 1994-ben a kínai import egészének 3.5 %-át tette ki. Az érdekeltség nagyságát mutatja az 1996-tal induló kilencedik ötéves terv célkitűzése. 2000-ben a teljes import 10 %-át vagy ennél magasabb részarányát fogja kitenni a technológiaiimport. Ezt a célkitűzést már a tervidőszak első évében sikerült teljesíteni, hiszen 1996-ban a technológiabehozatal a kínai import egészének 10.9 %-át, 1997-ben pedig 11.1 %-át képezte.²¹⁴ Kínai részről - az ágazati prioritások figyelembevételével - a legnagyobb érdeklődés a teljes berendezések és a nagyobb gyári berendezések, valamint az ún. "software"-behozatal iránt mutatkozik. Ez elsősorban a tudásra, a szabadalomra és a műszaki szolgáltatásra vonatkozik. Az 1991-1994 közötti időszakban a teljes technológiaiimportnak 15.3 %-át képezte a software, aminek részarányát 2000-re 30 % körülre tervezik fölemelni. A teljes gyártóssorok és fontosabb berendezések importjának szorgalmazása bizonyos területeken veszített a súlyából, mivel az utóbbi 10 év behozatalai révén vannak már olyan ágazatok, amelyekben sikerült egy viszonylag teljes körű ipari struktúrát kiépíteni.

²¹⁴ Li Ning: Current Economics Situation and Major Tasks.
In: *Beijing Review*, Vol. 41. No. 42. October 19-25, 1998. Beijing, p. 20.

**A KÍNAI NÉPKÖZTÁRSASÁG TECHNOLÓGIAIMPORTJA
1995 - 1997 KÖZÖTT**

Év	szerezôdések	szerezôdések	a teljes
importon	száma	értéke	belüli
	(mrd USD)	%-os részesedés	
1995	3629	13.032	9.87
1996	6074	15.257	10.99
1997	5984	15.923	11.19

Forrás: *Beijing Review*: China's Technology Import in 1997.
In: *BR*, Vol. 41. No. 42. October 19-25, 1998. Beijing, p. 22.

A jövőben a technológiaimport főleg a technológia-intenzív és az olyan kulcsfontosságú szektorok felé irányul, mint az energetika, távközlés, olajipar, gépipar, elektronika, szállítóeszközök, építőanyag és finomított vegyszerek. Az import nem titkolt célja, hogy általa növekedjen a hazai vállalatok exportlehetőségének esélye. Kormányzati részről növelni fogják a kulcs technológiát bevezető projekteknek juttatott tőkét. Erre ösztönzik a tartományi kormányzatokat és vállalatokat is. Ennek érdekében külföldi kölcsönöket, exporthiteleket, kereskedelmi és nemzetközi pénzügyi szervezetektől származó hiteleket szándékoznak felvenni.

A gazdaságpolitikai prioritásokkal összhangban a külföldi technológiai és gyártó beruházásokat az exportra termelő ágazatok irányába próbálják terelni. A technológiák importjában elsősorban a gyártási részfolyamatokhoz és berendezések gyártásához szükséges részegységek beszerzésére szakosodnak. 1997-ben ezek a kulcsfontosságú felszerelések a technológiaimportnak 71.6 %-át tették ki.

4.5.3. sz. táblázat

**A TECHNOLÓGIA- ÉS FELSZERELÉSIMPORT MEGOSZLÁSA
A TERMELŐ ÁGAZATOK KÖZÖTT 1997-BEN**

Ágazat %-os	szerződések		%-os	szerződések	
	száma	arány		értéke <i>(millió USD)</i>	arány
Energia	892	14.91		4048.994	25.43
Mezőgazdaság	114	1.91		1158.690	7.28
Könnyű- és textilipar	639	10.68		532.497	3.34
Nyersanyag	1365	22.81		4548.217	28.56
Gép- és elektronika	1621	27.09		3224.903	20.25
Szállítás	856	14.30		1811.104	11.37
High-tech	423	7.07		559.332	3.51
Egyéb		74	1.24	39.382	0.25
Összesen	5984	100.00		15923.112	100.00

Forrás: *China's Foreign Trade: Statistics for China's Technical Imports in 1997*. In: *CFT*, November, 1998. Beijing, p. 47.

Az ipar érdekeltsége a beruházásokhoz kapcsolódó külföldi technológiák bevonásában, a gyártási ismeretek, menedzsment, marketing tapasztalatok megszerzésében rendkívül nagy, ezért a külföldi működőtőke-beruházások ösztönzése továbbra is a kínai gazdaságpolitika tartós eleme marad. Ezzel párhuzamosan azonban próbálják maximálisan kiaknázni azokat a hazai tárgyi és technikai lehetőségeket, amelyek felhasználhatók a nemzetközi ipari kooperációkban.

A K+F tevékenységhez hasonlóan az állam folyamatosan csökkenti szerepvállalását a műszaki fejlesztés belső és külső forrásainak biztosításában. A szándékot leginkább a központi költségvetési kiadások visszafogása jelzi. A külgazdaság finanszírozási rendszerét is a több lábbon állás jellemzi, ami egyben a liberalizálás leghatékonyabb eszközének bizonyul. A technológiaiimport költségeinek forrása általában az állami kölcsönökből, kereskedelmi kölcsönökből, eladói hitelekből, bankkölcsönökből, a vállalatok saját alapjaiból, valamint a nemzetközi pénzügyi intézmények nyújtotta céltámogatásokból és kölcsönökből tevődik össze. 1997-ben a finanszírozási összegek 36 %-a származott a vállalatok saját alapjaitól.²¹⁵

A technológiaiimport mellett növekvő szerepet kap a technológia-export. A high-tech export főleg komputerekből, telekommunikációs felszerelésekből, elektronikai és a mindennapi életben használt tudományos termékekből áll össze. Bár a teljes kínai export 85 %-a feldolgozott ipari termék, az intenzív és végső feldolgozottságú termékek, például a komplett üzemek vagy a magas műszaki tudást hordozó termékek aránya még alacsony. A statisztika tanúsága szerint 1997-ben a csúcstechnológiai termékek részesedése az export egészében mindössze 5.3 % volt, a feldolgozóipari exporton belül pedig 6.1 %.

A Külkereskedelmi és Gazdasági Együttműködési Minisztérium, valamint a Tudományos és Műszaki Minisztérium összeállításában már megjelent a "*Kínai High-Tech Export*" katalógusa. Közel 300 kutatóintézet,

²¹⁵ *Beijing Review*: China's Technology Import in 1997.
In: *BR*, Vol. 41. No 42. October 19-15, 1998. Beijing, 22. p.

főiskola és egyetem kapott eddig engedélyt külkereskedelmi tevékenység folytatására. 1999. január elsejével az engedély megszerzése egyszerűsödött, mivel kormányzati jóváhagyás helyett ma már elegendő az illetékes minisztériumban történő regisztráció.²¹⁶ A K+F intézetek számára így megnyílt a lehetősége annak, hogy kutatási eredményeiket a külföldi piacokon versenyeztessék.²¹⁷

A korszerű technika megszerzésében a diverzifikálásra törekvés jellemzi a kínaiakat. Ezzel kívánják elejét venni a relációs függőségeknek. Ezért fordulnak a hagyományos technológiaszállító partnereik, Japán és az USA mellett egyre inkább Nyugat-Európa országai felé. Ma már Japán, Kanada és az USA mellett Kína műszaki ismereteinek legnagyobb beszerzési forrása Németország. Ezzel egy időben a többi nyugat-európai ország beszállítói szerepe is folyamatosan növekszik.

Figyelemre méltó az 1997. évi szerződések értéke alapján 5. helyen álló Oroszország kiemelkedő szerepe a kínai műszaki fejlesztésekben. Ez azonban minőségileg különbözik az 50-es évek Szovjetuniójának kínai szerepvállalásától. A jelenlegi együttműködés alapját az a kölcsönös érdekeltség képezi, amelynek keretében Kína meg tudja szerezni mindazt a haditechnikát és fejlesztést, amelyre hadserege modernizálásához szüksége van, míg az ellentételezésként befolyó keményvaluta Oroszország számára jelent fontos bevételi forrást.

1997-ben Kína 33 országból és régióból importált számára fontos technológiai tudást hordozó terméket. Ezt jellemzi az, hogy 23 partner esetében, azaz az országok többségénél a kínai import volumene elérte vagy meghaladta a 10 millió USD-t. Ezen tény jelzi annak a koncepciónak az érvényesülését, amely az olyan nagyberuházásokban és ipari létesítményekben történő részvételt szorgalmazza, mint amilyent az erőművi fejlesztés, a vízműépítés és más nagyberuházás jelent.

²¹⁶ *China Economic News*. Vol. XX. No. 3. 1999. Beijing, p. 3.

²¹⁷ Long Yongtu: China's Technology Trade and Development of Hi-Tech Sectors. In: *Beijing Review*, Vol. 41. No. 27. July 6-12, 1998. Beijing, p. 15-17.

4.5.4. sz. táblázat

**KÍNA FONTOSABB TECHNOLOGIA- ÉS FELSZERELÉS- SZÁLLÍTÓ
ORSZÁGAI 1997-BEN**

Ország, %-os régió részesedés	szerződések száma	%-os	szerződések részesedés értéke	
				(millió USD)
Japán	972	16.24	3390.576	21.29
Kanada	118	1.97	2804.689	17.61
USA	1432	23.93	1816.275	11.41
Németország	832	13.90	1584.313	
9.95				
Oroszország	136	2.27	1077.544	
6.77				
Koreai Köztársaság	131	2.19	866.347	
5.44				
Franciaország	168	2.81	667.009	4.19
Svédország	94	1.57	652.855	4.10
Olaszország	314	5.25	600.812	
3.77				
Hongkong	724	12.10	532.436	3.34
Ausztria	84	1.40	341.014	2.14
Nagy-Britannia	206	3.44	313.544	1.97
Svájc	155	2.59	227.211	1.43
Ausztrália	99	1.65	176.636	1.11
Spanyolország	43	0.72	148.464	0.93
Norvégia	23	0.38	132.730	0.83
Hollandia	77	1.29	107.756	0.68
Szingapúr	101	1.69	103.057	0.65
Finnország	47	0.79	94.229	0.59
Dánia	60	1.00	74.400	0.59
Magyarország	8	0.13	63.222	0.40
Tajvan	51	0.85	46.661	0.29
Belgium	30	0.50	30.418	0.19
Más országok	79	1.32	70.920	0.45

Összesen 5984 100.00 15923.118 100.00

=====
Forrás: *China's Foreign Trade: Statistics for China's Technical Imports in 1997*. In: *CFT*, November, 1998. Beijing, p. 46.

A technikai ismeretek és alkalmazásuk diffúziója volt a 90-es évek világgazdaságának egyik kulcskérdése. Kína jó időzítéssel kapcsolódott a világfolyamatok áramlatához, és tette gazdaságpolitikájának meghatározó elemévé a tudományos-műszaki ismeretek növelésének kérdését. A forrás-hiányos körülmények között a tudományos haladásban rejlő lehetőségek egy része azonban kihasználatlan maradt.

Úgy tûnik, hogy a kínai központi kormányzat ismét időben ismerte fel annak jelentőségét, hogy a szigorodó gazdálkodási feltételek mellett sem vonhatja meg támogatását a modernizáció alapját képező olyan területektől, mint az oktatás és a fejlesztés. Ennek bizonyítékát adja az az 1999-es évre szóló kormányhatározat, amely pótlólagos beruházásokat irányoz elő a kulcsberuházásoknak, valamint öt kiemelt fontosságú területnek:

- az alap- és középfokú iskolák fejlesztésének;
- a tudományos és műszaki teljesítmények ipari termelésben történő hasznosításának;
- a környezetvédelemnek és a környezetvédelmi felszerelések gyártásának;
- az ipari felszereltség javításának;
- a műszaki felújításoknak, valamint a termékminőség javításának különböző iparágakban.²¹⁸

A kiemelt fontosságú területek közül szinte valamennyi kapcsolódik a modernizáció kérdésköréhez. Az általános műveltségi szint emelésének első lépcsője az az elemi és középiskolai rendszer, amelynek fejlesztését időlegesen háttérbe szorította az oktatási célú beruházások egyetem- és főiskola-centrikus kezelése. A jelenlegi támogatás ezért tartja indokoltnak az alap- és középiskolák fejlesztésének ügyét.

²¹⁸ *China Economic News: Five Areas for More Investment in 1999.*
In: *CEN*, Vol. XIX. No. 50. 1998. Beijing, p. 3-4.

A tudományos és műszaki teljesítmények piacosításának megoldása növekvő fontosságú a gazdaság jelenlegi helyzetében. Miután a központi költségvetésből egyre kevesebb jut a K+F tevékenységek támogatására, az alkalmazott tudományok ipari termelésben történő hasznosítása létkérdést jelent a kutatói szféra számára. Ennek a lehetőségnek megadása azonban meglehetősen nagy összegű beruházást kíván. Az innovációk jelentős tőkét igényelnek, s ezzel együtt nő a kockázat is. A legtöbb vállalat azonban nem meri vállalni ezt a kihívást, így az államnak különféle alapokkal kell támogatnia a kutatások hasznosítását szolgáló fejlesztéseket.

Az ipari termelés felszereltségének javítása képezi előfeltételét a termelés hatékonysága és szintje emelésének. Jelenleg például a szerszámpipari termelésnek mindössze 30 %-a az, ami teljes mértékben hazai gyártmány. A fennmaradó 70 % előállításához importra van szükség. A nagy erőművi felszereléseknek közel 50 %-a, a kohászat műszakilag fejlett felszereléseinek majdnem teljes egésze importból származik. A központilag támogatott nagy ipari berendezések fejlesztése nemcsak jelentős beruházási összegeket, de olyan csúcstechnológiai tudást is igényel, amelyhez a vállalati erőfeszítések nem elegendők. Miután az állam súlyos pénzeket szán a műszaki színvonal emelésére és felszerelések vásárlására, nem csodálható, hogy a technológiatranszfer kiemelt területét ezeknek az ágazatoknak a támogatása jelenti.

A különböző iparágakat érintő műszaki felújítások és a termékek minőségének javítása szintén részét képezi a modernizációs programoknak. A cél a nemzetközi színvonal elérése, ami azonban műszaki felújítás nélkül elképzelhetetlen. A jövő érdekében a vállalatok olyan hosszú távon megtérülő erőfeszítésekre kényszerülnek, amelyek számos problémát okoznak a jelenben. Azt, hogy az állam mekkora részt vállal a műszaki felújításban és a termékek minőségének javításában, az állami vállalatokkal szemben alkalmazandó stratégiai megfontolások döntik el.

A felsorolt területek szorosan kapcsolódnak egymáshoz. Összességében a problémakör egy olyan komplex egységet képez, amelyet az egyes elemek kiemelésével és kezelésével megoldani nem lehet. Ebben az összefüggésben kap kiemelt jelentőséget az a kínai fejlesztés-stratégiai szemlélet, amely a fokozatosságot, a kis lépések sorozatát tekinti a nagy problémák megoldási módjának.

A klasszikus kínai bölcsélet továbbélésének és gyakorlatban történő alkalmazásának példáját adja az a kínai fejlesztési és modernizálási elképzelés, amelynek célját az ország tudományos-műszaki nagyhatalommá tétele képezi. Ennek modelljéül az "*Ostoba Apó*" mély bölcsességet hordozó története szolgál.²¹⁹ Az európai szemmel sok szempontból elmarasztalható kínai vezetésről elmondható, hogy hosszú távon, több generációban tud gondolkozni. Az idő pedig Kínának dolgozik.

²¹⁹ Az "*Ostoba Apó elmozdítja a hegyeket*" című Han-kori (i.e. 202-i.u. 220) történet Lie Zi (Lie-ce) könyvében maradt fenn az utókor számára. A 90. évéhez közeledő "*Ostoba Apóról*" szól a példabeszéd, akinek két nagy hegy állta útját az Északi-hegyekben épült háza bejáratánál. Megoldásként az apó azt találta ki, hogy családjával összefogva elhordja a hegyeket. Amikor a "*Bölcs Öreg*" figyelmeztette arra, hogy előrehaladott korára való tekintettel nagy ostobaságot művel, az "*Ostoba Apó*" nem hátrált meg. Azzal érvelt, hogy az idő haladtával családja egyre népesebb lesz. Halálát követően fiai folytatják majd a munkát. A fiúk halála után pedig az unokák, majd a dédunokák és ükunokák következnek mindaddig, amíg el nem hordják a hegyeket. Így bármilyen nagyok is azok, végül is elfognak.

ÖSSZEFOGLALÁS

Doktori disszertációm *négy fejezetben* részletesen tárgyalja a Bevezetésben megfogalmazott célkitűzés teljesítésére végzett kutatómunkámat és annak eredményeit. Kutatásaim lehatárolt célja az volt, hogy fényt derítsek azokra a mélyebb összefüggésekre, amelyek lehetővé tették Kína erős regionális és globális hatalmi központtá válását. Vizsgálataimmal azon hipotézisemet kívántam empirikusan tesztelni, mely szerint Kína gyorsütemű fejlődésének és megerősödésének magyarázatául mindenek előtt két fontos premissza - a modernizáció külső és belső feltételrendszerének kivételes összhangja, valamint a tudományos-technikai fejlesztések kiterjedt térhódítása - szolgál.

A dolgozat *1. fejezete* a tények, az adatok, a bel- és külpolitikai folyamatok és változások tükrében mutatja be az új nagyhatalom születését. A világban végbemenő politikai és gazdasági átrendeződési folyamatok legnagyobb nyertese Kína. Hatalmas területével és népességével, katonai erejével, gyorsan növekvő gazdaságával meghatározó szerepe a szélesebben értelmezett ázsiai csendes-óceáni régióban elfogadott tény. Globális szerepvállalásával pedig egyre határozottabban képviseli nemzeti érdekeit a nemzetközi fórumokon.

A modernizáció külső és belső feltételrendszerének tárgyalt összetevői - minden destabilizáló és visszahúzó erő ellenére - elégséges alapot szolgáltatnak ahhoz, hogy Kína 19. század során elvesztett nagyhatalmi pozíciói egy évszázad elteltével újraéleszthetők legyenek. A világban végbemenő változások és az országon belül zajló reformfolyamatok egybeesésével jött el Kína számára az a csillagóra, amikor élni tudott a lehetőségekkel, s megindulhatott a hiperhatalommá válás útján. A jelenlegi helyzet azonban, a történelmi körülmények változása mellett, abban is különbözik a korábbi évszázadoktól, hogy Kína a hiányzó minőségi elemet, a tudományos-műszaki modernizációt is képes beemelni hatalmi tényezői sorába.

A dolgozat 2. fejezete bemutatja, hogy a külső feltételrendszeren belül több síkon érhetők tetten azok a változások, amelyek Kína szerepvállalásához kedvező feltételeket teremtettek. A világban zajló folyamatok alapjaiban alakítják át az évezredek folyamán kialakult kereteket. A "szocialista blokk" széthullását követő néhány év elteltével a világ egyetlen szuperhatalma mellé más erőközpontok is felzárkózódóban vannak. Ezek egyike Kína. A hatalom középpontjai szétszóródnak és egyenletesebben oszlanak meg a világban, ami egy kiegyensúlyozottabb hatalmi egyensúlyrendszer kialakulásának feltételeit teremti meg. A nemzetközi kapcsolatok első ízben váltak - globális méretekben - egyetlenlegessé a történelemben.

Kína modernizációjának külső meghatározói azok a kelet-ázsiai térséget alakító folyamatok, amelyeknek a KNK helyzeténél fogva aktív szereplője. Az ázsiai csendes-óceáni régióban nagy átalakulási folyamatok mennek végbe. A nemzetállamok szerepének erősödése, a belső felvevőpiac felértékelődése, a saját fejlesztési modellek előtérbe állítása, a piac-vezéreltségre történő áttérés, a migráció növekedése, a tudás alapú ágazatok fejlesztése, a női szerepvállalás térhódítása, s a befolyás globális tengelyének keletre helyeződése azok a megatrendek,²²⁰ amelyekkel Kínának számolni és együtt élni kell.

"Nagysága" és regionális befolyása nem védi meg Kínát azoktól a hatásoktól, amelyeket részben a világméretű, részben pedig a regionális átalakulások közvetítenek. A világba való integrálódással egyre meghatározóbb módon befolyásolják a kínai fejlődés irányait az olyan nagy áttrendező folyamatok, mint a globalizáció, a liberalizáció, az urbanizáció, a modernizáció, s a tárgyalt megatrendek, amelyek - Kínát is beleértve - fellazítják a hagyományos társadalmi kötelékeket és termelési viszonyokat.

²²⁰ Lásd Naisbitt 1996-os *Megatrends* c. művét .

Kína számára úgyszintén meghatározó jelentőségű a távol-keleti régió gazdasági életének közös háttere. Ezen belül is a közelmúlt valuta-válsága, illetve annak kezelése. A világgazdasági válságjelenségek, s az ázsiai térséget sújtó pénzügyi krízis Kína számára nemcsak kihívást jelentett, de annak a lehetőségét is megteremtette, hogy a térség stabilizáló nagy-hatalmaként, meghatározó szerepet vállaljon a régió és közvetetten a nemzetközi pénzügyek válságának mélyülése és továbbterjedése megállításában. Ez nagymértékben erősítette Kína politikai tőkét a világban.

A modernizáció külső tényezői között számba kellett venni a régió kínai közösségeinek integrációs törekvéseit, egy lehetséges kínai közös piac kialakításának gazdasági és politikai mozgatórugóit. Ezeknek a szándékoknak a megvalósításában fontos szerepet játszik a korábbi kínai migráció, továbbá Hongkong, Makaó, Tajvan és Szingapúr széleskörű kapcsolatrendszere az anyaországgal. A "nyitás" politikájának sikerében döntő szerepe van a világban szétszórta élő kínai közösségek gazdasági erejének. A világ második legnagyobb működőtöke befogadó országaként²²¹, a külföldi befektetéseknek 1997-ben 64 %-a, de még 1998-ban is 54 %-a származott 10 ázsiai országból. Ez Japánt és Dél-Koreát kivéve döntően a térségben élő kínaiak beruházásait jelenti.²²² A többségében kínaiak által lakott területek integrációs folyamata évtizedek óta tart. A Kínai Népköztársaság külkapcsolati stratégiájának részét képezi a tengerentúli kínaiak bevonása gazdasága fejlesztésébe.

A disszertáció 3. fejezete Kína modernizációjának belső feltételrendszerét elemzi. Ezen belül rámutat a gazdaság fejlődésének olyan meghatározó pontjaira, mint a gazdaságpolitika dilemmái a 90-es években, a gazdaság - s azon belül a mezőgazdaság, az ipar és a szolgáltatások - növekedési viszonyaira, valamint az inflációra és a külgazdasági kapcsolatokra. Majd autentikus forrásokra²²³ támaszkodva ismerteti a modernizációval együtt járó különféle buktatókat, hátrányokat, kelepccéket.

²²¹ *China Economic News*: Not Two Ends of A Scale.

In: *CEN*, Vol. XIX. No. 49. 1998. Beijing, p. 1.

²²² Zhong Zhou: China Uses USD 52.1 Billion of Overseas Fund in 1998.

In: *China Economic News*, Vol. XX. No. 7. 1999. Beijing, p. 3.

²²³ Elsősorban He Qingliang 1998-as *A modernizáció kelepccéje* c. művére.

Az ország tényleges modernizációjának egyik legnehezebb kérdése az állami vállalatok helyzete és megújítása. A megoldatlan problémák közül több olyan van, amelynek szálai az állami vállalatokhoz vezetnek. Olyan alapvető feladatokat kell megoldani, mint a tulajdonviszonyok tisztázása és átalakítása, a vállalati reformok végrehajtása, a vállalatok átállítása a piacgazdaságra, s a felsorolt változtatások által gerjesztett szociális feszültségek kezelése.

A "*nyitott kapuk*" politikájának meghirdetése és a mellette való következetes kitartás gyorsítja fel Kína szerves kapcsolódását a világhoz oly módon, hogy az együttműködés előterébe a gazdasági érdekek kerülnek. A modernizáció és nagyhatalmi szerep közötti összefüggésben a külső külkereskedelmi kapcsolatrendszer az, amely elsődleges figyelmet érdemel. Nyitás nélkül sikeres reformról sem lehetne beszélni. A reformban kiemelt szerepet játszanak a külföldi tőkebefektetések, amelyek elsődleges befogadó bázisai a Különleges Gazdasági Övezetek.

Kína modernizációjának belső feltételei között fékező tényezőként kell figyelembe venni az országon belüli egyenlőtlenségek és fejlettségbeli eltérések széles skáláját, és az átlagból kimagasló Különleges Gazdasági Övezetek külföldi befektetők számára előnyös viszonyainak megőrzését.

A dolgozat *4. fejezete* a tudományos technikai modernizáció eddigi eredményei és jövőbeli kilátásait elemzi. Ahhoz, hogy egy nemzetállam lehetőségeivel úgy tudjon élni, hogy az belső és külső környezete számára is az életfeltételek minőségi javulásához vezessen, az alapfeltételt a gazdaság modernizálása jelenti. Erre egyre több lehetőség kínálkozik a gyorsuló nemzetköziesedés világában. A külső feltételek, a térségben zajló nagy makroszintű átrendeződések, a kínai migráció támogató magatartása, a nemzetközi mozgástér bővülése, az ország regionális és nagyhatalmi szerepének elismerése, a világhoz való szerves kapcsolódása egyértelműen kedveznek annak, hogy Kína a tudományos-műszaki modernizáció világának is az élvonalába kerüljön.

A fejlett ipari országok műszaki színvonalához történő felzárkózás részét képezi azoknak a stratégiai fontosságú feladatoknak, amelyek végrehajtásával Kína stabilizálni kívánja nagyhatalmi pozícióját. A reformok 20 éve elégséges alapot teremtett ahhoz, hogy a nemzetgazdaság egyre több területén indíthassák meg modernizációs programjaikat a siker reményében. Az időzítés tökéletes. A Kínai Népköztársaság belső fejlődésének ez az a szakasza, amelyben történelmének egyik legkiegyensúlyozottabb fejlesztési politikáját sikerült megvalósítani.

A K+F intenzív fejlesztési modell megvalósíthatóságát számos pozitív és negatív tényező befolyásolja. Ezek közül a gazdaság általános helyzete az elsődleges. A tulajdonviszonyok diverzifikálása képezi kiinduló alapját a modernizációnak, s az ezzel járó műszaki fejlődés gyorsításának követelménye pedig az irányítási mechanizmus reformjának kérdését helyezte előtérbe. A kutatás-fejlesztési infrastruktúra átalakítása két ponton kötődik a tulajdonviszonyok kérdésköréhez. Egyrészt a gazdaság egészének stabilitása, másrészt a K+F tevékenység piacosítása révén.

A kínai társadalmi és gazdasági stabilitásnak zálogát jelenleg a vállalati reform és annak szociális vetülete képezi. Az ipar érdekeltsége a beruházásokhoz kapcsolódó külföldi technológiák bevonásában, a gyártási ismeretek, menedzselési és marketing tapasztalatok megszerzésében rendkívül nagy, ezért a külföldi működőtőke-beruházások ösztönzése a kínai gazdaságpolitika tartós elemévé vált.

Azt, hogy Kína mennyiben és mely pontokon kapcsolódhat a világ fejlettebb régióihoz, olyan tényezők határozzák meg, mint a gazdaság strukturális váltásának hosszabb távú feltételrendszere, a kutatás-fejlesztési beruházások növekedése, az oktatási színvonal emelkedése, további új és regionális exportközpontok létesítése.

A disszertációban bemutatott kutatásokat összegezve megállapítható, hogy mindazon feltételrendszer, amely alapját képezi egy feltörekvő hatalom sikerorientált pályára állításának, az Kína számára adott.

Az is megállapítható, hogy élni is tud az adott lehetőségekkel. Ugyanakkor nem szabad megfeledkezni arról, hogy Kína saját definíciója szerint fejlődő ország, amelynek kiegyensúlyozott fejlődését számos régi és új keletű destabilizáló tényező veszélyezteti. Kína nagymértékben oka és alanya mindazon problémáknak, amelyek globalizálódásával a fenntartható fejlődést olyan kérdések, mint amit a népesség, élelmezés, környezetrombolás, urbanizáció, a hagyományos társadalmi keretek bomlása, a szociális érzéketlenség, a migráció, a biztonságpolitika, a nacionalizmus stb. képeznek.

A prognózis készítés meghaladja a jelen dolgozat kereteit. Ebben a témakörben a nemzetközi szakirodalom mellett magyar szerző tollából is született figyelemre méltó írás.²²⁴ A rendelkezésre álló források alapján többféle scenárió vázolható fel Kína jövőjére vonatkozóan. A disszertációban ismertetett kutatás során vizsgált tényanyag alapján azonban csak az állapítható meg egyértelműen, hogy Kína elért a gazdaság fejlettségének arra a szintjére, amely elégséges háttérrel biztosít ahhoz, hogy a világ meghatározó erőközpontjaként stabilizálni tudja külső és belső helyzetét.

A reformfolyamat során Kína sikeresen használta ki a számára kínálkozó külső lehetőségeket, miközben gazdasága a világátlagot jóval meghaladó mértékben növekedett. Politikai stabilitását azonban csak úgy tudta megőrizni, hogy az alkalmazott válságkezelési módszerek nem mindig nyerték el a világ fejlett és demokratikus berendezésű országainak a tetszését.

A nemzetgazdaság meghatározó ágazataiban többé-kevésbé kiépültek azok a továbblépéshez szükséges alapok, és léteznek azok a koncepciók, amelyek a dinamikus, s egyben kiegyensúlyozott fejlődés zálogát képezhetik. Megítélésem szerint nem a politikai rendszer az, amely jelen állapotában gátolja a kibontakozás útját. A szükséges társadalmi átalakulással járó feszültségek sokkal inkább destabilizáló elemei a változásoknak. E feszültségeket eddig még sikerült a kezelhetőség határain belül tartani. Az, hogy ez a viszonylagos egyensúlyi állapot mennyire tartható fenn a jövőben, egyelőre nem lehet egyértelműen megítélni.

²²⁴ Lásd Tóth; 1998a. pp. 55-96.

A prognosztizálhatóság leggyengébb láncszemét végső soron a humán erőforrások váratlan reakciói képezik.²²⁵

A jövőkép bizonytalanságai kapcsán nem szabad megfeledkezni a világhoz való integrálódás következményeiről sem. Nagyhatalmi súlyának gyarapodása ellenére, Kína is egyre kiszolgáltatottabbá válik a világban zajló, ugyancsak több esélyes folyamatoknak. Mai ismereteink alapján megfogalmazható az, hogy a reformok húsz éve alatt Kína napjainkra megteremtette azokat a feltételeket, amelyek birtokában 2010-re nagy hatalomból hiperhatalommá, valamint a világ második legnagyobb gazdasági teljesítményt nyújtó országává váljon.²²⁶

Kína hatalmi megerősödésére vonatkozó - jelen disszertációban vizsgált - hipotézisem helyességét a felsorakoztatott tények, adatok, érvek és megfontolások alapján empirikus úton bizonyítottnak tekintem. Nem állítom, hogy az általam vizsgált feltételeken kívül egyéb tényezők nem járultak hozzá Kína felemelkedéséhez, de a dolgozatomban bemutatott elemzésekre támaszkodva megalapozottnak tartom azt a feltételezést, hogy a kutatásban előtérbe állított gazdasági modernizáció és tudományos-technikai fejlesztés döntő módon meghatározó előfeltételei voltak Kína nagy hatalommá válásának.

²²⁵ Másként gondolkodó és a kulturális forradalom alatt meghurcolt kínai értelmiségiekkel történt találkozásaim alkalmával, a rendszer kemény bírálata mellett azon meggyőződésüknek is hangot adtak, hogy a katasztrófa elkerülése végett Kínának szüksége van az erős központi hatalomra. Véleményük szerint nincs a felelősen gondolkodók között egy sem, legyen az a rendszer kádere vagy ellenzéki, aki a fennálló rend erőszakos megdöntését kívánná. Történelmi tapasztalataik alapján a rendszer megdöntésére esélye leginkább a parasztságnak van, ezért rendkívül fontos társadalmi elégedetlenségük leszerelése. Amennyiben a helyi konfliktusok országos méretűvé válnának, a " kiontott vért nem patakokban vagy folyamokban, de tengerben lehetne mérni". Egy ilyen helyzetet senki nem vállalhat fel. A másképp gondolkodók reményei szerint Kína demokratikus átalakulása csakis fokozatosan, evolúció útján mehet végbe. Az ebben a kérdésben kialakult társadalmi konszenzus nemcsak Kína, de a világ egészének is érdeke.

²²⁶ Lásd Tálás; 1998a. p. 81.

IRODALOMJEGYZÉK

I.1. Referencialista

Ábrahám Anna [1998]: *A gazdasági reformok 20 éve Kínában.*

Sokszorosított tanulmány, Magyar Köztársaság Nagykövetsége,
1998. november 16. Peking, 8 pp.

Ábrahám Ferenc [1998]: *Kínai Népköztársaság '98.* Sokszorosított tanulmány,
Magyar Köztársaság Nagykövetsége, 1998. március, Peking, 120 pp.

Ábrahám Ferenc [1998]: *Kínai Népköztársaság '98.* Főbb statisztikai
adatok. Tájékoztató anyag, Magyar Köztársaság Nagykövetsége,
1999. március, Peking, 5 pp.

Államtanács [1996]: *Rendelet* (a Xin Hua Hírügynökség közleménye).

In: *Renmin ribao* (Zsenmin Zsipao), 1996. január 19. Beijing, p. 1.

Babbie, Earl [1998]: *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata.* 3. kiadás.
Balassi Kiadó, 1998. Budapest. 704 pp.

Bassa Zoltán [1998]: *Az ázsiai gazdasági válságról röviden.* Sokszorosított
tanulmány, MTA VKI, 1998. Budapest, 4 pp.

Bello, Walden - Rosenfeld, Stephanie [1990]: *Dragons in Distress. Asia's Miracle
Economies in Crisis.* Published by The Institute for Food and Development
Policy, 1990. San Francisco, 16 pp.

Bocskai József [1989]: A kutatás és fejlesztés sajátosságai Kínában.

In: *OMFB Műszaki Információs Iroda Közlemények*, 1989. 5. sz.
Budapest, pp. 64-85.

Bolz, Klaus [1997]: China facing growing problems.

In: *Intereconomics*, Vol. 32. No. 2. March/April 1997.
Hamburg, pp. 57-58.

Beijing Review [1998a]: Newly Elected State Leaders - State Council.

In: *BR*, Vol. 41. No. 14. April 6-12, 1998. Beijing, pp. 34-35.

- Beijing Review* [1998b]: Zhu Rongji New Premier Charts Development Course. In: *BR*, Vol. 41. No. 14. April 6-12, 1998. Beijing, pp. 36-41.
- Beijing Review* [1998c]: China's Technology Import in 1997. In: *BR*, Vol. 41. No. 42. October 19-25, 1998. Beijing, p. 22.
- Beijing Review* [1998d]: China's International Ranking in 1978 and 1997. In: *BR*, Vol. 41. No. 43. October 26 - November 1, 1998. Beijing, p. 22.
- Beijing Review* [1998e]: Production and Investment Picking Up. In: *BR*, Vol. 41. No. 46. November 16-22, 1998. Beijing, p. 24.
- Beijing Review* [1998f]: Educational Levels to Rise Sharply. In: *BR*, Vol. 41. No. 50. December 14-20, 1998. Beijing, p. 5.
- Beijing Review* [1998g]: Jiang on World Science - Technology Development. In: *BR*, Vol. 41. No. 50. December 14-20, 1998. Beijing, pp. 8-9.
- Brickers, Charles - Saywell, Trish [1999]: Back to the Future. In: *Far Eastern Economic Review*, Vol. 162. No. 10. March 11, 1999. Hongkong, pp. 10-14.
- Business China* [1998a]: Better than nothing. In: *BCh*, Vol. 41. No. 18. August 31, 1998. Hongkong, pp. 1-2.
- Business China* [1998b]: China's Custom Statistics. In: *BCh*, Vol. 41. No. 18. August 31, 1998. Hongkong, p. 3.
- Chen Li [1997]: *Zhongguo gaigede xianzhuang he fazhang qushi*. (A kínai reformok helyzete és fejlôdésének tendenciái.) Szakmai elôadás kézírata, MTA VKI, 1997 június, Budapest, 12 pp.
- China Economic News* [1997a]: Who would Bear the Risk? In: *CEN*, Vol. XVIII. No. 31. 1997. Beijing, p. 1.
- China and North Asia Monitor* [1997]: State Sector Reform Top Priority. In: *CNAM*, Vol. 4. No. 4. April 1, 1997. London, p. 3.
- China and North Asia Monitor* [1998a]: Zhu Under a Cloud? In: *CNAM*, Vol. 5. No. 9. September 1, 1998. London, pp. 2-7.
- China and North Asia Monitor* [1998b]: Plenum and Party Politics. In: *CNAM*, Vol. 5. No. 11. November 1, 1998. London p. 2.

China Economic News [1997b]: Strategic Restructuring of the State owned Economy.

In: *CEN*, Vol. XVIII. No. 32. 1997. Beijing, pp. 1-2.

China Economic News [1998]: Not Two Ends of A Scale

In: *CEN*, Vol. XIX. No. 49. 1998. Beijing, pp. 1-2.

China Youth Daily [1998]: Small Firms Vital to Job Issue.

In: *CYD*, September 25, 1998. Beijing, p. 1.

Conable, B. B. - Lampton, D. M. [1993]: Kína: a jövő nagyhatalma.

In: *Európai Szemle*, 1993. 3. sz. Budapest, pp. 43-54.

Csanádi Mária [1995]: *Honnan tovább? A pártállam és az átalakulás.*

T-Twins Kiadó és az MTA Közgazdaságtudományi Intézet. 1995. Budapest, 284 pp.

Cui, Bian [1998]: Improving Statistical and Survey Method. In: *Beijing*

Review, Vol. 41. No. 36. September 7-13, 1998. Beijing, pp. 13-14.

EIU [1998]: *Can it survive Asian crisis? China Finance.*

Provided: The Economist Intelligence Unit (EIU), February 18, 1998. London, 7 pp.

Deng Liqun [1996]: (a KKP Propaganda Osztálya egykori vezetője) *Állítólagos levelének fordítása.* Kézirat, KKP belső körök anyaga,

1996. Beijing, 4 pp.

Far Eastern Economic Review [1998a]: China. Out of Business. In: *FEER*,

Vol. 161. No. 8. February 19, 1998. Hongkong, pp. 10-16.

Far Eastern Economic Review [1998b]: Floods and Bears. China's Currency amid the Month's Bad News. In: *FEER*,

Vol. 161. No. 36. September 3, 1998. Hongkong, p. 62.

Far Eastern Economic Review [1998c]: China will have Democracy.

In: *FEER*, Vol. 161. No. 40. Oktober 1, 1998. Hongkong, pp. 26-27.

Financial Times [1996]: Projects barriers. In: *FT*, July 27, 1996.

London, p. 6.

Forney, Matt [1997a]: Business vs. Ideology. In: *Far Eastern Economic*

Review, Vol. 160. No. 35. August 28, 1997. Hongkong, pp. 34-38.

Forney, Matt [1997b]: Jiang's Big Bet. In: *Far Eastern Economic Review*, Vol.

160. No. 38. September 25, 1997. Hongkong, pp. 14-15.

(Forrása: Commission for Restructuring the Economy.)

Forney, Matt [1997c]: China. Outside the Law. In: *Far Eastern Economic Review*, Vol. 160. No. 52. December 26, 1997. Hongkong, pp. 18-20.

Fukuyama, Francis [1997]: *Bizalom*. Európa Kiadó, 1997. Budapest, 616 pp.

Gan Lu [1999/2]: Inching Near to the 8 % Target. In: *China Economic News*, Vol. XX. No. 2. 1999. Beijing, pp. 2-3.

Gao Shangquan [1998]: How to Turn the Asian Crisis to China's Advantage. In: *Transition*, Vol. 9. No. 3. June 1998. The World Bank, Washington, pp. 12-13.

Gilley, Bruce [1998]: Stand-Down Order. In: *Far Eastern Economic Review*, Vol. 161. No. 37. September 10, 1998. Hongkong, pp. 18-21.

Gilley, Bruce [1999]: Technology Looking Homeward. In: *Far Eastern Economic Review*, Vol. 162. No. 10. March 11, 1999. Hongkong, pp. 50-51.

Herrmann-Pillath, Carsten [1997]: Növekedés, mobilitás és társadalmi-gazdasági változás. A hagyományos kultúra szerepe Kína modernizációjában. In: *Külgazdaság*, 1997. 6. sz. Budapest, pp. 50-75.

Huang Gang [1998]: An Inclining of Policies to Central And West China. In: *China Economic News*, Vol. XIX. No. 44. 1998. Beijing, p. 4.

Huntington, Samuel P. [1996]: *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Simon and Schuster Inc. 1996. New York, 367 pp.

Hu Zuli - Khan, Mohsin S. [1997]: *Why is China Growing So Fast?* Published by International Monetary Fund, (Economic Issues 8.), 1997. Washington, 9 pp.

Inotai András [1998]: *Úti jelentés kínai tanulmányútjáról* (Peking és Shanghai, 1998. március 10-15.), MTA VKI, 1998. Budapest, 18 pp.

Jefferson, Gary H. [1998]: China's State Enterprises. Public Goods, Externalities, and Coare. In: *The American Economic Review*, Vol. 88. No. 2. May 1998. Chicago, pp. 428-432.

- Jordán Gyula [1997]: A világ egyik legnagyobb kisebbsége: a "tengerentúli kínaiak". In: *Valóság*, 1997. 3. sz. Budapest, pp. 78-93.
- Jordán Gyula [1998]: Peking és a tartományok. In: *Társadalmi Szemle*, 1998. 2. sz. Budapest, pp. 77-87.
- Juhász, Judit [1994]: *Transit Migration in Hungary. China*. The International Organization of Migration publication, December 1994. Budapest, pp. 47-52.
- Kharbanda, V.P. [1996]: Reform Science and Technology System. In: *Science, Technology & Society*, Vol. 1. No. 1. 1996. Sage Publications New Delhi, pp. 145-156.
- Kissinger, Henry [1996]: *Diplomácia*. Panem - McGraw-Hill - Grafo Kiadó, 1996. Budapest, 957 pp.
- Kornai János [1982]: *A hiány*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1982. Budapest, 610 pp.
- Kornai János [1983]: *Bürokratikus és piaci koordináció*. Akadémiai székfoglaló, 1983. április 16., Akadémiai Kiadó, 1984. Budapest, 39 pp.
- Körösi Piroska [1998]: *Vietnam - kapunk az ASEAN felé*. Sokszorosított tanulmány, Külkereskedelmi Főiskola, 1998. Budapest, 37 pp.
- Követségi jelentés [1996]: *"The New World Order according to Beijing"*. c. KKP belső körök anyaga alapján, 1996. Beijing, 6 pp.
- Követségi anyag [1999]: *Kínai Népköztársaság '98. Főbb statisztikai adatok*. A Magyar Nagykövetség tájékoztató kiadványa, 1999. Peking, 5 pp.
- Kwan, Daniel [1995]: Move to Help Firms Go Bust. In: *International Herald Tribune*, December 11, 1995. Washington, p. 3.
- Lai, Chi-kong [1998]: Chinese Business Networks. In: *IIAS Newsletter*, Issue 17. 1998. Leiden, p. 29.
- Lawrence, Susan W. [1998a]: China. Excising the Cancer. In: *Far Eastern Economic Review*, Vol. 161. No. 34. August 20, 1998. Hongkong, pp. 10-13.
- Lawrence, Susan V. [1998b]: Silver Lining. In: *Far Eastern Economic Review*, Vol. 161. No. 36. September 3, 1998. Hongkong, pp. 18-19.

- Lawrence, Susan W. [1998c]: China. Celebrity Critic. In: *Far Eastern Economic Review*, Vol. 161. No. 43. October 22, 1998. Hongkong, pp. 12-14.
- Lee, Hochul [1997]: *Global Liberalization and Domestic Accommodation: The Case of the Chinese Socialist Market Economy*. Proceedings of the Annual Conference of the International Political Science Association (IPSA). 1997. Seoul, 18 pp.
- Li Ji [1998]: Diversified Forms for Materializing Public Ownership. In: *Beijing Review*, Vol. 41. No. 1. Januar 5-11, 1998. Beijing, pp. 13-15.
- Li Jinhui [1998]: Science and Technology in Cooperative Exploration. In: *Beijing Review*, Vol. 41. No. 50. December 14-20, 1998. Beijing, pp. 14-15.
- Li Ning [1998]: Current Economic Situation and Major Tasks. In: *Beijing Review*, Vol. 41. No. 42. October 19-25, 1998. Beijing, pp. 19-20.
- Li Peng [1996]: *Report on the Work of the Government*. Official statement, published by Xin Hua News Agency. March 6, 1996. Beijing, 18 pp.
- Li Rongxia: Central and West China Enjoy Steady Development. In: *Beijing Review*, Vol. 40. No. 11. March 10-16, 1997. Beijing, pp. 24-27.
- Li Yan [1998]: China's Financial Situation and Environment. In: *China Economic News*, Vol. XIX. No. 8. 1998. Beijing, pp. 6-8.
- Li Xin [1998c]: A Standard Code for Chinese Enterprises in Classification. In: *China Economic News*, Vol. XIX. No. 48. 1998. Beijing, p. 3.
- Lin, Justin Yifu - Cai, Fang - Li, Zhou [1998]: Competition, Policy Burdens and State-Owned Enterprise Reform. In: *The American Economic Review*, Vol. 88. No. 2. May 1998. Chicago, pp. 422-427.
- Lin Xin [1997]: *Scientific and Technological Reform in China*. Beijing, Magyar- Kínai Tudománypolitikai Szeminárium. 1997. november 10-12. Peking, 9 pp.
- Lin Zixin [1988]: *Expanding Technological Cooperation to Promote Global Peace*. Proceedings of the 17th International Conference of the Korean Institute of International Studies, July 6-8, 1988. Seoul, 19 pp.

- Liu Binyun - Link, Perry [1998]: A Great Leap Backward?
In: *The New York Review*, October 8, 1998. New York, pp. 19-23.
- Long Yongtu [1998]: China's Technology Trade and Development of Hi-Tech Sectors. In: *Beijing Review*, Vol. 41. No. 27. July 6-12, 1998. Beijing, pp. 15-17.
- Madách Imre [1921]: *Az ember tragédiája*. Athenaeum Kiadó, 1921. Budapest, 256 pp.
- Mádi István [1986]: *A Kínai Népköztársaság anyagi-műszaki bázisa és tudományos kutatási potenciálja*. Sokszorosított tanulmány, MTA VKI, 1986. Budapest, 50 pp.
- McIntyre, Bruce T. [1997]: *The Erosion of Traditional Chinese Culture Values: Westernization or Modernization?* - Official report. Published by the ICANAS, July 7-12, 1997. Hongkong, 26 pp.
- Mészáros Klára [1997]: *Kína gazdaságpolitikájában várható változások Hongkong 1997. július 1-i visszacsatolása után*. Sokszorosított tanulmány, MTA VKI. Készült az IKIM stratégiai kutatási programja keretében. 1997. november 18. Budapest, 49 pp.
- Mészáros Klára [1998]: Kínaiak Európában. In: *Korunk*, 1998. 8. sz. Budapest, pp. 45-51.
- Miles, James A. R. [1996]: *The Legacy of Tiananmen - China in Disarray*. University of Michigan Press, 1996. Ann Arbor, 379 pp.
- Min Lin [1998]: Western Ideas and the Development of a New Identity and Self-Awareness among Contemporary Chinese Intellectuals. In: *A Journal of Chinese Studies and International Affairs*, Vol. 32. No. 11. 1998. Taipei, 66 pp.
- Morgan, Maria Chan [1997]: *Economic Reform and Political Legitimacy in Post-Mao China*. Proceedings of the Annual Conference of the International Political Science Association (IPSA), 1997. Seoul, 22 pp.
- MTA Nyelvtudományi Intézet [1966]: *A magyar nyelv értelmező szótára*. I-VII. kötet, Akadémiai Kiadó, 1966. Budapest.
- MTA Nyelvtudományi Intézet [1966]: *Magyar értelmező kéziszótár*. I-II. kötet, Akadémiai Kiadó, 1985. Budapest, 1550 pp.

Naisbitt, John [1996]: *Megatrends Asia*. London, Nicholas Brealey Publishing, 1996. London, 272 pp.

OMFB [1993]: *Úti jelentés Pungor Ernő elnök 1993. szeptember 14-17. közötti Kínában tett látogatásáról*. Az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság irattára, 1993. Budapest, 6 pp.

OMFB [1997]: *Úti jelentés a Bizottság küldöttségének 1997. november 8-16. közötti Kínában tett látogatásáról*. Az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság irattára, 1997. Budapest, 8 pp.

ONGY [1996]: *Zhongguo jingji he shehui fazhang "jiu wu" jihua he 2010 nian yuanjing mubiao ganyao*. ONGY kiadvány. 1996. március, Beijing, p. 87.

Pálfalvi József [1986a]: Kína. Közös vállalat. In: *Külgazdaság*, - Jogi melléklet, 1986. 8. sz. Budapest, 14 pp.

Pálfalvi József [1986b]: Kína: Technológiainport. In: *Külgazdaság*, 1986. 11. sz. Budapest, pp. 169-174.

Polonyi Péter [1994]: *Kína története*. Második, átdolgozott, bővített kiadás. Maecenas Kiadó, 1994. Budapest, 317 p .

Qian Yingyi - Xu Chenggang [1993]: A Kínai gazdasági reform sajátos vonásai. In: *Társadalmi Szemle - Tanulmányok sorozat*, 1993. Budapest, pp. 3-31.

Rawski, Thomas G. [1997]: China's State Enterprise Reform - An Overseas Perspective. In: *China Economic Review*, Vol. 8. No. 1. 1997. Beijing, pp. 89-98.

Saywell, Trish [1998a]: A River Run Wild. In: *Far Eastern Economic Review*, Vol. 161. No. 34. Augustus 20, 1998. Hongkong, p. 18.

Saywell, Trish [1998b]: Economic Reform. High Rollers. In: *Far Eastern Economic Review*, Vol. 161. No. 36. September 3, 1998. Hongkong, pp. 42-44.

Saywell, Trish [1998c]: Investment. High Stakes. In: *Far Eastern Economic Review*, Vol. 161. No. 37. September 10, 1998. Hongkong, pp. 66-67.

Saywell, Trish [1998d]: Economies Steady as She Goes. In: *Far Eastern Economic Review*, Vol. 161. No. 40. October 1, 1998.

Hongkong, pp. 70-73.

Sender, Henny [1995]: Policies. Capital Fright. In: *Far Eastern Economic Review*, Vol. 158. No. 6. Februar 9, 1995. Hongkong, pp. 44-45.

Sender, Henny [1998a]: Economies. Loss of Faith. In: *Far Eastern Economic Review*, Vol. 161. No. 34. August 20, 1998.
Hongkong, pp. 51-52.

Sender, Henny [1998b]: China. Floods of Money. In: *Far Eastern Economic Review*, Vol. 161. No. 40. Oktober 1, 1998.
Hongkong, p. 54.

Seth, S.P. [1998]: Mainland China Not Free from Crisis Gripping Asia.
In: *The Free China Journal*, Vol. 15. No26. July 3, 1998. Taipei, p. 6.

Shi Lu [1998a]: Unemployment Rate Estimated at 8 %- 9 % in 1999.
In: *China Economic News*, Vol. XIX. No. 43. 1998. Beijing, pp. 2-3.

Shi Liu [1998b]: A Guarded Optimism on Use of Overseas Funds '99.
In: *China Economic News*, Vol. XIX. No. 50. 1998. Beijing, p. 4.

Simone, Vera [1997]: *Economic Reform and China as a Regional Power with Global Aspirations*. Proceedings of the Annual Conference of the International Political Science Association (IPSA), 1997.
Seoul, 27 pp.

Singleton, Gwynneth - Turner, Mark [1997]: *Government-Business Relation and Southeast Asian Subregional Economic Growth Triangles*. Proceedings of the Annual Conference of the International Political Science Association (IPSA), 1997. Seoul, p. 24.

South China Morning Post [1994a]: A New World Order Begins in Beijing.
In: *SCMP*, November 23, 1994. Hongkong, p. 23.

South China Morning Post [1994b]: Education to Stress Culture.
In: *SCMP*, December 2, 1994. Hongkong, p. 10.

SSB [1982]: *China Statistical Yearbook*. 1982. (Zhongguo tongji nianjian).
Compiled by State Statistical Bureau (SSB) PRC, Beijing,
China Statistical Publishing House, 1982., az 1981. és 1982. évi évkönyv, Beijing, 512 pp.

SSB [1993]: *China Statistical Yearbook*. 1993. (Zhongguo tongji nianjian).
Compiled by State Statistical Bureau (SSB) PRC, Beijing,
China Statistical Publishing House, 1993. Beijing, 931 pp.

SSB [1995]: *China Statistical Yearbook*. 1995. (Zhongguo tongji nianjian).
Compiled by State Statistical Bureau (SSB) PRC, Beijing,
China Statistical Publishing House, 1995. Beijing. 901 pp.

SSB [1997]: *China Statistical Yearbook*. 1997. (Zhongguo tongji nianjian).
Compiled by State Statistical Bureau (SSB) PRC, Beijing,
China Statistical Publishing House, 1997. Beijing, 851 pp.

SSB [1998]: *China Statistical Yearbook*. 1998. (Zhongguo tongji nianjian).
Compiled by State Statistical Bureau, (SSB) PRC, Beijing
China Statistical Publishing House, 1998. Beijing, 945 pp.

State Council [1997]: *List of Production Sectors, Products and Technologies with Development Priority of the State*. (Approved by the State Council on December 29, 1997 and Started to be Trial-implemented from January 1, 1998).
Provided: Chemical Agency, Issue: January 16, 1998. Beijing, 4 pp.

Sum, Ngai-Ling [1997]: *A Time-Space Perspective on Identity Politics of Cross-Border Regions: the Case of 'Greater China'*. Proceedings of the Annual Conference of the International Political Science Association (IPSA), 1997. Seoul, 27 pp.

Sun, Laixiang [1997]: *Emergence of Unorthodox Ownership and Governance Structures in East Asia. An Alternative Transition Path*.
Series: *Research for Action 38*. The United Nations University (UNU) - World Institute for Development Economics Research (WIDER), 1997. Helsinki, 58 pp.

Szabó Marietta [1990]: *Az állam szerepe Kína gazdaságában*.
Sokszorosított tanulmány, Magyar Köztársaság Nagykövetsége, 1990. Peking, 90 pp.

Tálas Barna [1985]: *Kína gazdasága a reformok útján*.
In: *Külgazdaság*, 1985. 8. sz. Budapest, pp. 3-18.

Tálas Barna [1987]: *Együtműködési irányzatok és feltételek Kínával a KNK gazdasága 2005-ig várható növekedésének és szerkezeti változásainak tükrében*. Sokszorosított tanulmány, OTTI,
1987. Budapest, 75 pp.

Tálas Barna [1992]: *Kínai Közös Piac - vízió vagy perspektíva*. (Budapest Bank tanulmányok, 2.), A Budapest Bank kiadványa, 1992.
Budapest, 41 pp.

- Tálas Barna [1998a]: *Kína az ezredfordulón*. (Keleti Füzetek sorozat). A Külkereskedelmi Főiskola kiadványa, 1998. Budapest, 99 pp. + 8 pp.
- Tálas Barna [1998b]: Kína az ezredforduló küszöbén. In: *Korunk*, 1998. 8. sz. Kolozsvár, pp. 14-20.
- The Economist* [1998a]: Chinese Companies. Silicon Valley, PRC. In: *TE*, Vol. 347. No. 8074. June 27, 1998. London, p. 74. és p. 79.
- The Economist* [1998b]: China's Economy. Red Alert. In: *TE*, Vol. 349. No. 8091. October 24, 1998. London, pp. 23-30.
- The Korea Herald* [1997]: China Says Defense Budget will be Increased by 12 %. In: *TKH*, March 4, 1997. Seoul, p. 1.
- The Wall Street Journal Europe [1997]: Fewer Chinese State Firms Expected to Lose Money in 1997, Says Economist. In: *TWSJE*, January 28, 1997. Belgium, p. 6.
- Thye, Woo Wing [1997]: What China Must Do. In: *Far Eastern Economic Review*, Vol. 160. No. 22. May 29, 1997. Hongkong, p. 34.
- Tőkei Ferenc [1965]: *Az "ázsiai termelési mód" kérdéséhez*. Kossuth Kiadó, 1965. Budapest, 134 pp.
- Tőkei Ferenc [1973]: Adalékok az ázsiai termelési mód vitájához. In: *Valóság*, 1973. 5. sz. Budapest, pp. 21-31.
- Világgazdaság [1999]: Világ, gazdaság, adatok, tények '99. In: *Világgazdaság Évkönyv*. Zöld Újság Rt. Kiadó, 1999. Budapest, 128 pp.
- Xu Guanhua [1997]: *Science and Technology Policy in China*. Beijing, Magyar- Kínai Tudománypolitikai Szeminárium. 1997. november 10-12. Peking, 5 pp.
- Yao Shujie - Liu Zinan [1998]: Determinants of Grain Production and Technical Efficiency in China. In: *Journal of Agricultural Economics*, Vol. 49. No. 2. May 1998. Wye College Ashford, pp. 171-184.
- Wang Chuandong [1998]: Contract Renewals to Spur Farmers. In: *China Daily - Business Week*, November 8-14, 1998. Beijing, p. 2.
- Wang Gang [1999a]: China's Economy in 1999. In: *China Economic News*, Vol. XX. No. 1. 1999. Beijing, pp. 6-7.

- Wang Gang [1999b]: USD 286.5 Billion Trade in First Eleven Months '98. In: *China Economic News*, Vol. XX. No. 1. 1999. Beijing, pp. 7-8.
- Wang Jiahe [1998]: China's Economic Structure in Recent 20 Years. In: *China Economic News*, Vol. XIX. No. 47. 1998. Beijing, pp. 5-6.
- Wang Shaoqi [1997]: *China's International Science and Technology Cooperation*. Beijing, Magyar- Kínai Tudományos Szeminárium. 1997. november 10-12. Peking, 7 pp.
- Wang Tieming [1999a]: China's Economy in 1999. In: *China Economic News*, Vol. XX. No. 1. 1999. Beijing, pp. 6-7.
- Wang Tienming [1999b]: China Hit USD 323.9 Billion in Foreign Trade. In: *China Economic News*, Vol. XX. No. 6. 1999. Beijing, pp. 6-7.
- Wang Xuan [1999]: Critical Unemployment Still There. In: *China Economic News*, Vol. XX. No. 2. 1999. Beijing, pp. 6-7.
- Wang Yan [1998]: Five Areas for Move Investment in 1999. In: *China Economic News*, Vol. XIX. No. 50. 1998. Beijing, pp. 3-4.
- Weber, Marie [1998]: China in Transition: The Changing Economic Scene. In: *World Affairs*, No. 1. 1998. New Delhi, pp. 74-86.
- Wehrfritz, George [1997]: The Czar's Next War. In: *Newsweek*, May 26, 1997. New York, pp. 32-34.
- Wolf, Martin [1996]: China's socialist market economy. In: *Financial Times*, February 2, 1996. London, p. 6.
- World Bank [1996]: *Policy Options for Reform of Chinese State-Owned Enterprises*. The World Bank publication, 1996, World Bank Discussion Paper, No. 335. Washington, 237 pp.
- World Bank [1998]: *World Development Report 1998/1999*. World Bank publication, 1998, Washington, pp. 34-38.
- Wu Naitao [1997]: Direct Election of Township Deputies. In: *Beijing Review*, Vol. 40. No. 11. March 10-16, 1997. Beijing, p. 23.

- Xu Guanhua [1997]: *Science and Technology Policy in China*. Beijing, Magyar- Kínai Tudománypolitikai Szeminárium. 1997. november 10-12. Peking, 5 pp.
- Yatsko, Pamela - Forney, Matt [1998]: Demand Crunch. In: *Far Eastern Economic Review*, Vol. 161. No. 3. 1998. Hongkong, pp. 44-47.
- Yearbook eds. [1996]: *Yearbook of the Huaren Economy*, 1996. p. 3.
- Yu Qiao [1998]: Capital Investment International Trade and Economic Growth in China: Advance in the 1980-90's. In: *China Economic Review*, Vol. 9. No. 1. 1998. Beijing, p. 73.
- Yu Shan [1998a]: How Can SOEs Get Out of Predicament in 3 Years? In: *China Economic News*, Vol. XIX. No. 3. 1998. Beijing, pp. 6-8.
- Yu Shan [1998b]: China's Economic Development Faces Five "How-to". In: *China Economic News*, Vol. XIX. No. 41. 1998. Beijing, pp. 1-2.
- Yu Shan [1998c]: Critical Outflow of Talents. In: *China Economic News*, Vol. XIX. No. 48. 1998. Beijing, pp. 6-7.
- Zhao S. X.[1995]: *Spatial Disparities and Economic Development in China, 1953-1992: A Comparative Study*, 1995. pp. 131-162.
- Zhao Yuhai [1997]: *The System of Scientific and Technological Programs in China*. Beijing, Magyar- Kínai Tudománypolitikai Szeminárium. 1997. november 10-12. Peking, 9 pp.
- Zhong Zhou [1999]: China Uses USD 52.1 Billion of Overseas Fund in 1998. In: *China Economic News*, Vol. XX. No. 7. 1999. Beijing, p. 3.

I.2. A szerző saját publikációi (a disszertáció tágabb témakörében)

I.2.1. Tanulmánykötetek, könyvrészek

Mészáros Klára [1976]: *A kínai gabonaellátás problémája az 1970-es években*. Az MTA VKI TTSz közleményei, 1976. Budapest, 39 pp.

Mészáros Klára [1977]: *A közlekedés és szállítás szerepe a KNK gazdasági életének fejlődésében. (Vasúti, közúti és légi közlekedés)*. 1977. Az MTA VKI TTSz közleményei, Budapest, 159 pp.

Mészáros Klára [1979]: *Magyar szerzők Kínáról 1963-1978. (Bibliográfia)*
Az MTA VKI TTSz közleményei, 1979. Budapest, 133 pp.

Mészáros Klára [1985]: *A KNK szállítási és közlekedési rendszerének jelenlegi helyzete és fejlődésének kilátásai*. Az MTA VKI TTSz közleményei, 1985. Budapest, 76 pp.

Mészáros Klára [1985]: *Kína-kutatás a VKI-ban*. In: "Kína kultúrája Magyarországon". (Történelem és Kultúra, 2.) Az MTA Orientalisztikai Munkaközösség kiadása, 1985. Budapest, pp. 74-77.

Mészáros, Klára [1990]: *The most important lessons that can be drawn for Hungary from the relations of the Chinese People's Republic and the Common Market*. In: "Integration Programme of the European Community and Chances for its Realization". (Trends in World Economy, No. 65.) Published by the Hungarian Scientific Council for World Economy, 1990. Budapest, pp. 209-212.

Mészáros, Klára - Wang, N.T. [1990]: *The external economy as pledge of the change of regime*. In "Micro- and Macro-Level Entrepreneurship: The Experience of China's Internal and External Economic Policies". (Trends in World Economy, 66.) Published by the Hungarian Scientific Council for World Economy, 1990. Budapest, pp. 25-47.

Mészáros, Klára - Wang, N.T. [1990]: *Economic, trade policy and institutional conditions of external economic relations between Hungary and the People's Republic of China, and prospects of cooperation*. In: "Micro- and

Macro-Level Entrepreneurship: The Experience of China's Internal and External Economic Policies". (Trends in World Economy, No. 66.) Published by the Hungarian Scientific Council for World Economy, 1990. Budapest, pp. 85-115.

Mészáros, Klára - Wang, N.T. [1990]: *Peculiarities of China's economic relations with Western Europe and the development of Hungary's foreign trade positions*. In: "Micro- and Macro-level Entrepreneurship: The Experience of China's Internal and External Economic Policies". (Trends in World Economy, No. 66.) Published by the Hungarian Scientific Council for World Economy, 1990. Budapest, pp. 49-83.

Mészáros Klára [1991]: Mi van a gazdasági sikerek mögött? - A gyorsan iparosodó kelet- és délkelet-ázsiai országok tapasztalatai. In: *VKI-Kihívások*, 1991. 2. sz. Budapest, 10 pp.

Mészáros Klára [1992]: *Integrálódási folyamatok az EK munkaerőpiacán*. In: "Integrációs modellek és integrációs erők a 90-es évek Európájában". MTA VKI, 1992. Budapest, pp. 67-91.

Mészáros, Klára [1992]: *Some Ideas of History, Economy, Politics and Society*. In: "Changes in Eastern Europe and the Consequences for Third World Policy". Conference of Partners. Sept. 24-27. 1991. Utrecht. The Peace Research Centre publication, 1992. Utrecht, pp. 91-98.

Mészáros Klára [1992]: Kínai kérdőjelek. In: *VKI Kihívások*, 1992. 6. sz. Budapest, 12 pp.

Mészáros Klára [1996]: *A kapcsolattartás elvi alapjai*. In: "Tisztelet a Dunának". A kínai-magyar baráti kapcsolatok dokumentumai a 90-es években. Főszerkesztő: Mou Guoliang. Beijing-Budapest, Duo Nao nemzetközi Kereskedelmi, Kulturális és Művészeti Kft., 1996. Budapest, pp. 18-20.

Mészáros Klára [1997]: Kína és Hongkong egyesítésének gazdasági perspektívái. In: *VKI-Műhelytanulmányok*, 1997. 1. sz. Budapest, 34 pp.

Mészáros Klára [1997]: Kína és Hongkong - új integrációs modell? In: *VKI-Kihívások*, 1997. No. 87. MTA VKI, 1987. május, Budapest, 14 pp.

Mészáros Klára [1998]: Business Opportunities for Korea in Hungary. In: *Koreans and Korean Business Interests in Central Europe and CIS countries*. International Studies Series, No. 13. Published by The Center for Social Sciences of Seoul National University, Seoul, pp. 124-145.

Mészáros Klára [1998]: Távol-Keleti kihívás - súlyponteltolódások a 21. századbanban. In: *Quo vadis Domine? - Pannonhalma 1998.* - a Magyar Pax Romana Fórum 39. Kongresszusa előadásainak anyaga, 1988. Bencés Kolostor, Pannonhalma, pp. 72-82.

Annamária Artner, Zoltán Bassa, András Hernádi, Klára Mészáros [1998]: The Far Eastern Region: Moving Beyond an Atmosphere of Crisis. In: *Working Papers*, No. 91. Institute for World Economics, April 1998. Budapest, 20 pp.

I.2.2. Folyóirat és hetilap cikkek

Mészáros Klára [1979]: Kapcsolatok az Egyesült Államokkal. A Csengeri - Hernádi - Mészáros: "Kína és a fejlett tőkés országok" c. cikk részlete. In: *Külgazdaság*, 1979. 10. sz. Budapest, pp. 59-62.

Mészáros Klára [1985]: Tervek 1990-ig. Kína. In: *Figyelő*, 1985. 44. sz. Budapest, pp. 10-11.

Mészáros Klára [1985]: A mezôgazdaság és reform. Kína. I. In: *Figyelő*, 1985. 45. sz. Budapest, p. 10.

Mészáros Klára [1985]: A mezôgazdaság és reform. Kína. II. In: *Figyelő*, 1985. 46. sz. Budapest, p. 10.

Mészáros Klára [1986]: Kína gazdasága a reformok útján. In: *Figyelő*, 1986. 9. sz. Budapest, p. 11.

Mészáros Klára [1986]: Gazdaság a reformok útján. In: *Élet és Tudomány*, 1986. 43. sz. Budapest, pp. 1362-1366.

Mészáros Klára [1989]: Kína gazdasága a reform 10 éve után. In: *Külgazdaság*, 1989. 6. sz. Budapest, pp. 26-34.

Mészáros Klára [1991]: A siker ára. In: *Élet és Irodalom*, 1991. 39. sz. Budapest, p. 7.

Mészáros Klára [1991]: A Kína-EK kapcsolatok tanulságai magyar szemmel. In: *Figyelő*, 1991. 29. sz. Budapest, p. 27.

Mészáros Klára [1992]: Peking és az EK. Apropos, Kína!

In: *Figyelő*, 1992. 10. sz. Budapest, p. 31.

Mészáros Klára [1993]: Zhong Xiong liangguo renminde youhao shizhe.
In: *Zhongguo Funu Bao*. 1993. 07. 26. Beijing, p. 4.

Mészáros Klára [1993]: Wei Xiong-Zhong maoyi jia qiao.
In *Heilongjiang ribao*. 1993. 07. 19. Harbin, p. 2.

Mészáros Klára [1995]: Wei Ouzhou Dao Bao duzhe wenti.
In: *Ouzhou Dao Bao* (Europe's Way Weekly) 1995. 08. 02.
Beijing, p. 1.

Mészáros Klára [1995]: Xiong zhuhua dashi fabiao danhua qiangdiao:
fazhang dui Hua guangxin bixu shenzhong chuli Daiwan wenti.
In: *Cankao Xiaoxi*, 1995. 08. 10. Beijing, p. 8.
(A *Magyar Nemzet* 1995. júl. 20-i számában megjelent "Kína
szemében Európa felértékelődik" c. cikk átvétele.)

Mészáros Klára [1995]: Xiwang women neng wei Zhong-Xiong liang guo guanxi
jixu fazhang zuo gongxian.
In: *Zhongguo Zhiyou*, 1995. No. 6. Beijing, pp. 3-4.

Mészáros Klára [1996]: " Dong Ou Zhong Ya shichang yanchang yanjiu" zazhi
chuban. In: *Dong Ou Zhong Ya Shichang yanjiu*, 1996. No. 1. Beijing, p. 5.

Mészáros Klára [1996]: Xiongyali jingji - 1996. In: *Dong Ou Zhong Ya
Shichang Yanjiu*. 1996. No. 1. Beijing, pp. 11-12.

Mészáros Klára [1996]: A gazdaság és politika meghatározó jegyei Kínában
- a kapcsolatteremtés lehetőségei.
In: *Gazdaság és Gazdálkodás*, 1996. 1. sz. Budapest, pp. 5-7.

Mészáros Klára [1997]: "Nem ismerjük a kínai gondolkodást" Gazdaság.
In: *Reform*, 1997. 15. sz. május 6. Budapest, p. 38.

- Mészáros Klára [1997]: Hongkong gazdasága az egyesülés tükrében.
In: *Ezredvég*, 1997. 7. sz. Budapest, pp. 54-61.
- Mészáros Klára [1997]: Lejárt a bérlet. Hongkongi változások.
In: *Cégvezetés*, 1997. 7.sz. Budapest, pp. 111-115.
- Mészáros Klára [1998]: Kínaiak egymás között. Hongkong egy éve.
In: *Cégvezetés*, 1998. 7. sz. Budapest, pp. 116-120.
- Mészáros Klára [1997]: "*Nagy Kína*", a jövő század meghatározó politikai és gazdasági ereje. In: "A jövő évezred regénye". Hollandiai Mikes Kelemen Kör kiadványa, az 1997. szeptember 4-7-i Baarn-ban tartott tanulmányi napok előadás anyaga, Baarn, 18 pp.
- Mészáros Klára [1997]: Milyenek az oktatás képzés kilátásai Hongkongban az egyesítést követően?
In: *Magyar Tudomány*, 1997. 11. sz. Budapest, pp. 1368-1371.
- Mészáros Klára [1998]: Az EU és Kína.
In: *Európai Tükör*, 1998. 3. évf. 3. sz. Budapest, pp. 73-85.
- Mészáros Klára [1998]: A "főnök" színre lép.
In: *Privát Profit*, 1998. április, Budapest, pp. 52-53.
- Mészáros Klára [1998]: A szerző "*Kína és Hongkong egyesítésének gazdasági perspektívái.*" MTA-VKI Műhelytanulmányok, 1997. 1. sz. tanulmánykötetének ismertetése.
In: *Magyar Tudomány*, 1998. 5. sz. Budapest, p. 768.
- Mészáros Klára [1998]: Huigui zuguo yinian houde Xianggang. (Hongkong egy évvel az anyaországhoz való csatlakozás után). In: *Ouzhou zhisheng*, (Európa Hangja), 1998. július 2. Budapest, p. 1.
- Mészáros Klára [1998]: Az EU és Kína.
In: *Collega*, 1998. 2. évf. 7. sz. Budapest, pp. 25-31.
- Mészáros Klára [1998]: Kínaiak Európában.
In: *Korunk*, 1998. 8. sz. Kolozsvár, pp. 45-51.
- Mészáros Klára [1999]: Húsz év reform Kínában - A tengi örökség dilemmái.
In: *Cégvezetés*, 1999. 2. sz. Budapest, pp. 115-121.

I.2.3. Kutatási megbízásra készült tanulmányok

Tálas Barnáné - Mészáros Klára [1978]: *A KNK gazdasága, különös tekintettel a könnyűiparra*. Sokszorosított tanulmány, készült a Könnyűipari Minisztérium számára, MTA VKI, Lezárva 1978. június 1. Budapest, 44 pp. + 1 térkép.

Mészáros Klára [1985]: *Kína gazdasága a VI. ötéves terv irányelveinek a tükrében*. Sokszorosított tanulmány, készült az MTA VKI számára, MTA VKI, 1985. Budapest, 11 pp.

Mészáros Klára [1986]: *A kínai-magyar kereskedelem és együttműködés hagyományai és lehetőségei a közlekedés-szállítás területén*. Sokszorosított tanulmány, készült a Közlekedési Minisztérium számára, MTA VKI, 1986. Budapest, 11 pp.

Mészáros Klára [1986]: *A külföldi tőke, a közvetlen beruházások a KNK gazdaságában*. Sokszorosított tanulmány, készült a Kereskedelmi Kamara részére, MTA VKI, 1986. Budapest, 21 pp.

Mészáros Klára [1987]: *A tulajdonviszonyok változásai Kínában*. Sokszorosított tanulmány, készült a Külügyi Intézet számára, MTA VKI, 1987. Budapest, 23 pp.

Mészáros Klára [1987]: *A Magyarország és a KNK közötti gazdasági kapcsolatok perspektívái az ezredfordulóig*. Sokszorosított tanulmány, készült az NGKM számára, MTA VKI, 1987. Budapest, 24 pp.

Mészáros Klára [1987]: *A magyar-kínai feldolgozóipari kereskedelem az 1970 és 1985 közötti időszakban és fejlődési lehetőségei 2000-ig*. Sokszorosított tanulmány, készült az Ipari Minisztérium részére. MTA VKI, 1987. Budapest, 16 pp.

Mészáros Klára [1987]: *Országismertető: Burma, Indonézia, KDNK, Kambodzsa, KNK, Laosz, Mongólia, Niue, Nyugat-Szamoá, Tokelau szigetek, Tuvalu, Vanuatu*. Kiadatlan kézirat, készült a Kossuth Kiadó, részére, 1987. Budapest. 21 pp.

Mészáros Klára [1988]: *A politikai szféra szerepe a gazdaság-szerkezeti átalakulás befolyásolásában Portugáliában*. Sokszorosított tanulmány, készült a Társadalomtudományi Intézet részére, MTA VKI, 1988. Budapest, 52 pp.

- Mészáros Klára [1988]: *A külgazdasági nyitás politikájának gazdasági következményei Indonéziában*. Sokszorosított tanulmány, készült az Ipari Minisztérium számára, MTA VKI, 1988. Budapest, 27 pp.
- Mészáros Klára [1988]: *A KNK gazdaságpolitikai célrendszerének és a magyar-kínai gazdasági együttműködés várható feltételeinek, szakosodási súlypontjainak, irányításrendszerei összetevőinek szervezeti formái*. Sokszorosított tanulmány, készült az NGKM megbízása teljesítésére, MTA VKI, 1988. Budapest, 43 pp.
- Mészáros Klára [1988]: *A KNK iparfejlődésének prognózisa 2010-ig*. Sokszorosított tanulmány, készült az Ipari Minisztérium számára, MTA VKI, 1988. Budapest, 28 pp.
- Mészáros Klára [1988]: *Együttműködési irányzatok és feltételek Kínában*. Sokszorosított tanulmány, készült a Külügyi Intézet megbízásából, MTA VKI, 1988. Budapest, 24 pp.
- Mészáros Klára [1989]: *Alkalmazkodási típusok és szerkezetváltási tapasztalatok a KNK-ban*. Sokszorosított tanulmány, készült a TGI megbízásából, MTA VKI, 1989. Budapest, 21 pp.
- Mészáros Klára [1989]: *A külföldi működőtőke szerepe a KNK-ban*. Sokszorosított tanulmány, készült a Magyar Gazdasági Kamara számára, MTA VKI, 1989. Budapest, 32 pp.
- Mészáros Klára [1989]: *Indonéziai Köztársaság*. Sokszorosított tanulmány, készült a Kossuth Kiadó felkérésére, MTA VKI, 1989. Budapest, 31 pp.
- Mészáros Klára [1989]: *Kínai Népköztársaság*. Sokszorosított tanulmány, készült a Kossuth Kiadó felkérésére, MTA VKI, 1989, Budapest, 28 pp.
- Mészáros Klára [1989]: *A gazdaságirányítás tapasztalatai, a gazdasági fejlődés várható irányzatai a KNK-ban és a Magyarország-KNK közötti együttműködés lehetőségei*. Sokszorosított tanulmány, készült a Társadalomtudományi Intézet megbízásából, MTA VKI, . 1989. Budapest, 40 pp.
- Mészáros Klára [1989]: *Kína nyugat-európai gazdasági kapcsolatainak sajátossága és a magyar külkereskedelmi pozíciók alakulása*. Sokszorosított tanulmány, készült az Ipari Minisztérium részére, MTA VKI, 1989. Budapest, 44 pp.
- Mészáros Klára [1990]: *Az Európai Gazdasági Közösség és a Kínai Népköztársaság gazdasági kapcsolata és annak néhány tanulsága*.

Sokszorosított tanulmány, készült az IKM számára, MTA VKI, 1990.
Budapest, 40 pp.

Mészáros Klára [1990]: *Kína nyugat-európai gazdasági kapcsolatainak sajátossága és a magyar külkereskedelmi pozíciók alakulása.*
Sokszorosított tanulmány, készült a TGI megbízásából, MTA VKI, . 1990.
Budapest, 27 pp.

Mészáros Klára [1990]: *Magyarország és a KNK külgazdasági kapcsolatainak gazdasági, kereskedelempolitikai, intézményi feltételei, az együttműködés kilátásai.* Sokszorosított tanulmány, készült az NGKM részére, MTA VKI, 1990. Budapest, 23 pp.

Mészáros Klára [1990]: *Kína nyugat-európai kapcsolatai magyar szemszögből.*
Sokszorosított tanulmány, készült a VKI számára,
MTA VKI, 1990. Budapest, 11 pp.

Mészáros Klára [1990]: *A textilipar és a textilruházati ipar helyzete a KNK-ban.*
Sokszorosított tanulmány, készült a KOPINT részére,
MTA VKI, 1990. Budapest, 37 pp.

Mészáros Klára [1990]: *Külgazdaság, mint a rendszerváltás záloga.*
Sokszorosított tanulmány, készült a Külügyi Intézet számára,
MTA VKI, 1990. Budapest, 16 pp.

Mészáros Klára [1991]: *A mező- és élelmiszergazdaság alkalmazkodási feltételrendszere és fejlődésének kilátásai a KNK-ban.* Sokszorosított tanulmány, készült az Agrárkutató megbízásából, MTA VKI, 1991.
Budapest, 31 pp.

Mészáros Klára [1991]: *A távol-keleti kihívás. A gyorsan iparosodó kelet- és délkelet-ázsiai országok gazdaság- és társadalomfilozófiai gyökerei.*
Sokszorosított tanulmány, készült a VKI számára,
MTA VKI, 1991. Budapest, 16 pp.

Mészáros Klára [1991]: *Kína nyugat-európai gazdasági kapcsolatainak sajátossága és a magyar külkereskedelmi pozíciók alakulása.*
Sokszorosított tanulmány, készült az OTKA keretében, MTA VKI, 1991.
Budapest, 45 pp.

Mészáros Klára [1991]: *Az agrárprotekciónizmus és Kína agrár-kereskedelem politikája.* Sokszorosított tanulmány, készült a Mezőgazdasági Minisztérium részére, MTA VKI, 1991.
Budapest. 29 pp.

Mészáros Klára [1991]: *Magyarország ipari és műszaki-tudományos együttműködési lehetőségei Kínával.* Sokszorosított tanulmány, készült az OMFB részére, MTA VKI, 1991. Budapest, 49 pp.

Mészáros Klára [1991]: *Integrációs folyamatok az EK munkaerőpiacán.* Sokszorosított tanulmány, készült az NGKM számára, MTA VKI, 1991. Budapest, 51 pp.

Mészáros Klára [1996]: *A kínai gazdaság modernizációs folyamatai a 90-es években.* Sokszorosított tanulmány, Készült az OKTK keretében, MTA VKI, 1996. november, Budapest, 33 pp.

Mészáros Klára [1997]: *Különleges gazdasági övezetek főbb tanulságai a Kínai Népköztársaságban.* Sokszorosított tanulmány, No. A/21.58, készült az MBFB Rt. és a Világgazdasági Kutatásokért Alapítvány közötti szerződés keretében, MTA VKI, 1997. Budapest, 40 pp.

Mészáros Klára [1997]: *Magyar-kínai gazdasági kapcsolatok.* Sokszorosított tanulmány, No. A/21.934, készült ösztöndíjas szerződés keretében, MTA VKI, 1997. Budapest, 31 pp.

Mészáros Klára [1997]: *Kína gazdaságpolitikájában várható változások Hongkong 1997. július 1-i visszacsatolása után.* Sokszorosított tanulmány, készült az IKIM stratégiai kutatási programja keretében. MTA VKI, 1997. november 18. Budapest, 49 pp.

Mészáros Klára [1998]: *Az állami és nem állami szféra helyzete Kínában, arányuk és szerepük a gazdasági reformfolyamat időszakában. Az ideológiai, iparpolitikai és külgazdasági megfontolások hatásai.* Sokszorosított tanulmány, No. A/22.066, készült OTKA-kutatás keretében, MTA VKI, 1998. Budapest, 39 pp.

Mészáros Klára [1998]: *Kína a "szocialista" piacgazdaság útján.* Sokszorosított tanulmány, készült OTKA kutatás keretében. 1998. MTA VKI Budapest, 48 pp.

Mészáros Klára [1998]: *Az EU és Kína kölcsönös érdekeltsége a kapcsolat-tartás erősítésében.* Sokszorosított tanulmány, No. A/22.098, készült ISM kutatás keretében, MTA VKI, 1998. március, Budapest, 36 pp.

Mészáros Klára [1998]: *A Kínai Népköztársaság és az ASEM dialógus.* Sokszorosított tanulmány, készült OKTK kutatás keretében, MTA VKI, 1998. Budapest, 40 pp.

Mészáros Klára [1998]: *A KNK gazdaságpolitikai célrendszerének és a magyar-kínai gazdasági együttműködés várható feltételeinek,*

szakosodási súlypontjainak, irányításrendszeri összetevőinek szervezeti formái. Sokszorosított tanulmány, készült az NGKM megbízásából, MTA VKI, 1998. Budapest, 43 pp.

Mészáros Klára [1998]: *"Nagy Kína", mint a jövő század meghatározó politikai és gazdasági ereje.* Sokszorosított tanulmány, No. A/22.115, készült az MTA VKI részére, MTA VKI, 1998. Budapest, 6 pp.

Mészáros Klára [1998]: *Változó nagyhatalom - Oroszország és a KNK.* Sokszorosított tanulmány, készült OTKA és ösztöndíj támogatással, MTA VKI, 1998. Budapest, 38 pp.

MELLÉKLETEK

1. sz. melléklet

Kína vázlatos története 1949-től 1998-ig

A bel- és gazdaságpolitika történeti áttekintése

Kína 1949 és 1978 között

A Kínai Kommunista Párt (KKP) vezette Népi Felszabadító Had-sereg győzelmével végződött hároméves polgárháború (1947-1949) után, 1949. október 1-jén megalakult a Kínai Népköztársaság (KNK). A kommunisták ellenfelének, a Kuomintangnak (Nemzeti Párt) maradék erői Tajvan szigetére menekültek (Tajvanon a mai napig is a Kuomintang van kormányon).

A Népköztársaság elnöke *Mao Zedong* (Mao Ce-tung), a KKP elnöke lett, kormányzó ereje pedig a KKP. Az új kormányzat első feladata a több évtizedes háborúskodás után romokban heverő ország újjáépítése volt. 1950 nyarán megindult a - két és fél éven át zajló - *földreform*, amelynek során a termőterületek nagy részét szétosztották a szegényparasztok között. A kínai tulajdonban lévő ipari és kereskedelmi vállalatok államosítására csak később, az 50-es évek közepén került sor. A háborús károk helyre-állítása nagyjából 1952-ig megtörtént.

Az 1953-tól 1957-ig tartó *első ötéves terv* időszaka alatt a leg-fontosabb cél a nehézipari bázis kiépítése volt. Az öt év alatt az ipari termelés 2.3-szorosára, a mezőgazdasági termelés több mint negyedével nőtt. 1955-56-ban került sor a mezőgazdasági *kollektivizálás* első hullámára, amikor is a parasztokat kisebb szövetkezetekbe tömörítették.

Az 50-es évek első felében a KKP fokozatosan minden hatalmat magához ragadott, bár a KNK-ban hivatalosan a mai napig többpártrendszer van. 1954-ben alakult meg az Országos Népi Gyűlés, az ország parlamentje, de ez gyakorlatilag a kezdetektől fogva csak névleges funkciókat látott el.

Az 50-es évek közepe tájékán kezdtek megmutatkozni a KKP-n belüli ellentétek: az egyik oldalon *Mao Zedong* és hívei álltak, akik elégedetlenek voltak az iparosítás és a kollektivizálás ütemével, a másik oldalon pedig a józanabb gondolkodású, reálisabb ütemet szorgalmazó pártvezetők, élükön *Liu Shaoqi* (Liu Sao-csi) párt-alelnökkel.

Az 1956-os *VIII. pártkongresszus* a mérsékeltek győzelmét hozta, megfontolt irányvonalat fogadott el, s a maói eszmékre való hivatkozást törölte a párt alapszabályzatából. 1957-ben sor került az első értelmiség-ellenes akcióra: az ún. "*Virágozzék száz virág!*" mozgalom keretében felszólították az értelmiségieket, hogy az országépítő munka tökéletesítése érdekében bírálják nyilvánosan a párt hibáit, majd akik ezt megtették, azokkal a "*jobboldali-ellenes*" kampány során leszámoltak.

1958 májusában a KKP VIII. kongresszusának második plénumán *Mao Zedong* elérte, hogy módosítsák a korábban elfogadott gazdasági irányvonalat, gyorsítsák az iparosítást és a kollektivizálást. Ezzel vette kezdetét az 1958-tól 1960-ig tartó "*nagy ugrás*", ami a kínai történelem egyik legnagyobb éhínségéhez vezetett. A "*nagy ugrás*" során a mezőgazdasági szövetkezeteket ún. *népi kommunákba* olvasztották össze, amelyeknek több tízezer tagjuk volt. A pártgyűlések teljesen irreális határozatokat fogadtak el, például az acéltermelést egy év alatt meg akarták kétszerezni. Szerinte az országban "*népi kohókat*" építettek, amelyeket maguk a parasztok működtettek. Ezek rengeteg munkaerőt pocsékoltak el, ráadásul a népi kohók által termelt rossz minőségű acél használhatatlan volt.

Mínthogy a termelési eredményeket megszépítették, a központi pártvezetés csak akkor értesült az "*ugrás*" kudarcáról, amikor már túl késő volt. A "*nagy ugrás*" által okozott éhínség során több tízmillió paraszt halt éhen. 1959 augusztusában a *Lushan* hegyen tartott párttanácskozáson *Peng Dehuai* (Peng Tö-huaj) marsall kemény bírálattal illette a "*nagy ugrás*" - tehát *Mao* - politikáját, ami után a "*jobboldali opportunisták*" elleni kampányban *Penget* és támogatóit meghurcolták.

Ezt követően még a vezetés mérsékeltebb szárnya kerekedett fölül a pártban, ennek köszönhetően felhagytak az "ugrás" folytatásával. A "*kiigazítás*" korszaka kezdődött meg, amelynek során az egyéni érdekeltségi rendszer újbóli bevezetésével igyekeztek helyreállítani a mezőgazdasági termelést. A "nagy ugrás" katasztrófájáért való felelőssége miatt *Mao Zedong* presztízse a mélypontra zuhant, míg a mérsékeltebb vezetők - *Liu Shaoqi* és *Deng Xiaoping* (Teng Hsziao-ping) - befolyása jelentősen megnőtt.

A "kiigazítás" szakasza 1960-tól 1965-ig tartott, ezalatt sikerült helyrehozni a "nagy ugrás" által okozott károkat. Eközben *Mao Zedong*, aki a "nagy ugrás" kudarcának okát külső körülményekben kereste, és rettegett hatalma elvesztésétől, előkészítette az ellentámadást. Támogatója, *Lin Biao* (Lin Piao) hadügyminiszter segítségével nagyszabású személyi kultuszt teremtett a hadseregben, ami nemsokára áterjedt az egész társadalomra, különösen az oktatási intézményekre.

1966 nyarán *Mao* és klikkje megindította a "*kulturális forradalmat*", amelynek valódi célja az volt, hogy *Mao* megszabaduljon pártbeli ellenfeleitől és mindenkitől, aki az útjába állhatott. A "kulturális forradalom" első szakaszában, 1966 nyarán-őszén a radikális diákokból alakult *vörösgárdista* csoportok előzönlöttek az utcákat, könyveket égettek, műemlékeket romboltak le, és általuk jobboldali elhajlónak tartott embereket kínoztak és öltek meg. A *Maó*hoz "hűtlen" kádereket a párt minden szintjén eltávolították a hatalomból, a legkisebb pártsejtek funkcionáriusaitól kezdve egészen *Liu Shaoqi* államelnökig - aki börtönben halt meg.

A vörösgárdisták okozta káosz miatt az ország megbénult, ezért *Mao* az egyetlen még működő szervezetet, a hadsereget vette igénybe a rend helyreállítására. 1967 januárjától 1968 szeptemberéig fokozatosan a "*forradalmi bizottságok*" vették át a hatalmat az ország minden szervezetében és egységében, amelyekben a hadsereg rendelkezett a legnagyobb befolyással. Milliósámra telepítették ki vidékre a hatalom számára akkorra már kényelmetlenné vált fiatalokat.

1969 áprilisában megtartották a *KKP IX. kongresszusát*, amely jóváhagyta *Maonak* a "kulturális forradalom" alatt követett politikáját, utódjául pedig *Lin Biaó*t

jelölte ki. *Mao* ekkor állt hatalma csúcspontján. Ettől fogva a kulturális forradalom - legalábbis a közemberek számára - valamivel békésebb mederbe terelődött.

A pártvezetés legfelsőbb szintjein a harc tovább folyt, aminek legelső áldozata *Lin Biao* lett, aki 1971 szeptemberében - állítólag - merényletet kísérelt meg *Mao* ellen, majd menekülés közben repülőgépével Mongólia légterében lezuhant. 1972-től kezdődően, az újabb gazdasági összeomlás elkerülése érdekében, megindult a kulturális forradalom alatt meghurcolt tapasztalt káderek rehabilitálása és visszahozatala a hatalomba. Ezután a párton belüli frontvonal a veterán mérsékelt káderek - élükön *Zhou Enlai* (Csou En-láj) miniszterelnökkel és a rehabilitált *Deng Xiaoping*gel - és a kulturális forradalom alatt hatalomra jutott ifjabb szélsőbalosok - élükön *Jiang Qing*gel (Csiang Csing), *Mao* feleségével - között húzódott.

A mérsékelték és a szélsőbalosok harca váltakozó sikerrel folyt, egészen addig, amíg 1976 elején meghalt *Zhou Enlai*, s a szélsőbalosoknak sikerült *Deng Xiaoping*et újra megfosztani tisztségeitől. A súlyos beteg *Mao* ekkor *Hua Guofeng*et (Hua Kuo-feng) - egy addig szinte ismeretlen, "szürke" kádert - nevezte ki miniszterelnökké és saját utódjává a párt élén. Amikor 1976 szeptemberében *Mao* meghalt, utódja, *Hua Guofeng*, a szélsőbaloldaliak ellen fordult, és néhány veterán katonai vezető segítségével az ultrabalos vezetőket - az ún. "négyek bandáját" - letartóztatta. Ezzel véget ért a kulturális forradalom.

Ezután megindult az újjáépítés: sorra rehabilitálták a meghurcolt vezetőket, illetve állították bíróság elé a kulturális forradalom leg-szélsőségesebb irányítóit. 1976 végén újra meghirdették a "négy modernizálás" jelszavát: ennek során az ipart, a mezőgazdaságot, a honvédelmet és a tudományt tervezték 2000-ig korszerűsíteni. 1977-ben ismét rehabilitálták *Deng Xiaoping*et, s ettől fogva egészen a kilencvenes évekig ő volt Kína első számú vezetője.

***A reform és nyitás politika első szakasza
(1978. december - 1984. szeptember)***

Kínában a politikai változások szorosan összefüggnek az öt évenként sorra kerülő pártkongresszusokkal és az ezeket követő, évenként egyszer ülésező államhatalmi és népképviseleti szervezet, az Országos Népi Gyűlés (parlament) döntéseivel. Két kongresszus vagy két parlamenti ciklus között a KKP KB egyes plenáris ülései és az ONGy közbülső ülései azok, amelyek meghatározhatják a politika és a gazdaságirányítás menetét.

Az igazi fordulat 1978 decemberében, a Kínai Kommunista Párt XI. kongresszusán megválasztott Központi Bizottság 3. plenáris ülésén következett be, amikor elfogadták *Deng Xiaoping* reformterveit a gazdaság modernizálásával kapcsolatban. 1981-ben *Hua Guofeng* megvált miniszterelnöki posztjától, helyébe *Zhao Ziyang* (Csao Ce-jang) került.

A KKP 1982 szeptemberében összehívott XII. országos kongresszusa megerősítette a hosszabb távra szóló, exportorientált gazdaságfejlesztési és modernizációs stratégiát. Ezen a kongresszuson fogadták el a "*sajátosan kínai színezetű szocializmus*" építésének irányelvét, és vetették el a "*háború elkerülhetetlenségének*" maoista elvét. A kongresszuson elfogadott új szervezeti szabályzat értelmében megszűnt a
- *Hua Guofeng* által betöltött - pártelnöki funkció, helyébe vezették be a főtitkári tisztséget, amelyre *Hu Yaobangot* (Hu Jao-pan) választották meg.

A KKP XII. Központi Bizottságának 1984 októberében megtartott 3. plenáris ülése "*A KKP KB határozata a gazdasági rendszer reformjáról*" című párt dokumentum elfogadásával a meglévő gazdaságirányítási és tervezési rendszer komplex reformjának irányelveit erősítette meg. Ezzel a gazdasági reformok súlypontja a falusi gazdaságról átkerült az ún. "*városi gazdaságra*". A tervezési és gazdaságirányítási rendszer átfogó reformja 1985. január 1-jével kezdődött meg.

A reform és nyitás politika második szakasza (1984. október - 1991. december)

A párt konzervatív szárnyának nyomására a KKP 1987 októberében ülésező XIII. kongresszusát követően sikerült elmozdítani *Hu Yaobang*ot főtitkári posztjából, az őt követő *Zhao Ziyang* 1989 nyaráig töltötte be ezt a tiszteket, amelyből "túlzott és veszélyes engedékenység" miatt távolították el. *Zhao Ziyang* helyét a főtitkári poszton *Jiang Zemin* (Csiang Ce-min), a miniszterelnöki poszton pedig *Li Peng* vette át.

1989. április 15-én, *Hu Yaobang* halálával váltak tömeges méretűvé azok a megemlékezések, majd a nagyobb demokráciát és reformot követelő diákmegmozdulások, amelyek végül a május 20-án bevezetett statárium végkifejletként június 4-én a *Tiananmen* (Tienanmen) téri fegyveres katonai leszámolóshoz vezettek.

A reform és nyitás politika harmadik szakasza (1992. január - 2000)

Az új szakasz - jelenlegi ismereteink szerint - két elkülöníthető egységre bontható: az 1992-1995 és az 1996-1998 közötti évekre.

1.) Az 1992-1995 közötti új szakasz kezdete *Deng Xiaoping* 1992. január 18. és február 21. között tett dél-kínai "ellenőrző" körútjához kötődik, amikor gyorsabb ütemű fejlődésre buzdította a meglátogatott körzeteket. A KKP XIV. kongresszusa hagyta jóvá és erősítette meg 1992 őszén *Deng Xiaoping*nek a gazdasági reformok felgyorsítására, a kifelé nyitás szélesítésére vonatkozó javaslatait. 1993 tavaszán a VIII. Országos Népi Gyűlésen került sor a központi népi kormány (Államtanács) és a különböző szintű helyi népi kormányok átszervezésére.

1993 novemberében a KKP XIV. kongresszusa Központi Bizottságának 3. plenáris ülésén fogadták el "*A KKP KB határozata a szocialista piacgazdasági rendszer létrehozásának néhány kérdéséről*" szülő állásfoglalást, amelyben első ízben fogalmazódtak meg komplex módon a szocialista piacgazdasági rendszer alapjainak fokozatos kiépítésére, s az ehhez illeszkedő gazdálkodási, irányítási, intézményi és tulajdonrendszeri reformokra vonatkozó elképzelések.

A KKP XIV. kongresszusa Központi Bizottsága 1995 szeptember 25. és 28. között üléselő 5. plenáris ülésének fontosságát elsősorban "*A KKP KB javaslata a nemzetgazdaság és a társadalom fejlesztése 9. ötéves tervének és a 2010. évig szülő távlati célkitűzéseknek a kidolgozására*" című határozat elfogadása adja, amelyet *Li Peng* miniszterelnök, mint a KKP KB Állandó Bizottságának tagja terjesztett be. Az ülészak másik fontos eseményének *Jiang Zemin* államelnök és pártfőtitkár zárszava tekinthető, amelyet "*A szocialista modernizációs építés néhány fontos kölcsönviszonyának helyes kezeléséről*" címmel tartott.

2.) A nyitás és reform továbbfejlesztése 1992-vel kezdődő új szakaszának második fele a VIII. ONGy 4. ülészakához köthető, amikor az 1992. március 17-i ülésén az ONGy képviselői elfogadták "*A Kínai Népköztársaság nemzetgazdaság- és a társadalom fejlesztése 9. ötéves tervének és a 2010. évig szülő főbb távlati célkitűzéseknek a lényege*" címmel benyújtott tervdokumentumot.

Deng Xiaoping 1997. február 19-én bekövetkezett halála abból a szempontból teremtett új körülményeket az évek óta "de facto" létező kollektív vezetés számára, hogy véget ért a hatalomátvétel körüli találgatások kora és bebizonyosodott, hogy a jelenlegi kormányzat "nagy kormányos" nélkül is képes a hatalomgyakorlás zökkenőmentes folytatására.

1997. július 1-jén Hongkong - 156 évig tartó brit megszállást követően - visszatért az anyaországhoz, a brit és a kínai kormány között 1984-ben aláírt megállapodás értelmében. Ezzel a gyakorlatban is kipróbálásra kerül a *Deng*

Xiaoping által meghirdetett "egy ország - két rendszer" formula. Kínának Makaóval, majd Tajvannal történő egyesülése szempontjából modell értékű a hongkongi példa.

1997 szeptemberében került sor a KKP XV. országos kongresszusára. *Jiang Zemin* főtitkárnak a XX. századra vissza-, a XXI. századra előretekintő beszédében fontos szerepet kapott a két kongresszus - 1992 és 1997 - közötti öt év munkájáról szóló beszámolója. Ennél azonban fontosabb volt a párt szervezeti szabályzatának módosítása, amely a párt vezető szerepének megerősítése jegyében született. A szelektíven alkalmazott fiatalítás és a "rátermettség" elvének alkalmazása jellemezte az 1998 márciusában üléselő IX. Országos Népi Gyűlést is. A három legfelső közjogi méltóság közül kettőt leváltottak. Első ízben fordult elő Kína legújabb kori történelmében, hogy a kormányfő mandátuma lejárt miatt vált meg posztjától, miután kitöltötte az alkotmányban engedélyezett két ciklust. A miniszterelnöki szerepet parlamenti elnökre cserélő *Li Peng* helyébe *Zhu Rongji* (Csu Zsung-csi) került.

A külpolitika vázlatos története

Az 1949-es kommunista hatalomátvétel után a nyugati hatalmak nem a Kínai Népköztársaságot, hanem a tajvani Kínai Köztársaságot ismerték el, s Kínát az ENSZ-ben a Kínai Köztársaság képviselte. A külföldi segítségre szoruló Kínai Népköztársaság a Szovjetunió felé fordult, s a "béketábor" tagja lett. Kezdetben a Szovjetunió szakértőket, hiteleket bocsátott a szárazföldi Kína rendelkezésére, ami nagyban hozzájárult a gyors újjáépítéshez. Az 1950-53-as koreai háború miatt Kína és az USA viszonya teljesen megromlott.

1956 után a Kínai Népköztársaság és a Szovjetunió kapcsolata is fokozatosan feszültté vált, mivel *Mao* élesen ellenezte *Hruscsov Sztálin*-ellenes kampányát. 1960-ban a Szovjetunió visszahívta szakértőit Kínából, a nemzetközi munkásmozgalomban pedig kiélezett viták folytak arról, hogy a szovjet vagy a kínai út a helyes a szocializmus építésében. Rövid időn belül a nyugati hatalmak és a szocialista blokk egyaránt elhatárolódott Kínától. Az ország vezetésének figyelme ekkor fordult a harmadik világ felé, próbálva magát - egyelőre sikertelenül - a fejlődő országok vezetőjévé és fő képviselőjévé tenni.

A kulturális forradalom elején, 1966-67-ben a kínai követségek propagandatevékenysége miatt Kínának gyakorlatilag minden vele diplomáciai kapcsolattal rendelkező országgal konfliktusa támadt, egy kivételével valamennyiből visszahívta nagykövetét. Kína elszigetelődése teljessé vált. 1968-69-ben a kínai-szovjet határon megszorodtak a határincidensek, a két ország kis híján háborúba sodródott.

1969-től az elszigeteltségből való kitörés és a Szovjetunióval szembeni szövetségesek szerzésének érdekében a kínai vezetés nyitni kezdett a nyugati országok irányában. Ez a szándéka időben egybeesett az Amerikai Egyesült Államoknak a Szovjetunióval szembeni fölény megszerzésére irányuló törekvésével, ami érdekeltté tette a Kína felé történő közeledésben. Az enyhülés eredményeképpen 1971 őszén a Kínai Népköztársaságot felvették az ENSZ-be, amellyel együtt járt a Kínai Köztársaság ENSZ-tagságának megszüntetésével.

1972-ben *Nixon* amerikai elnök és *Tanaka* japán miniszterelnök Kínába látogattak, ezzel ha nem is vált konfliktusmentessé, de valamelyest normalizálódott a két ország viszonya Kínával. Ezt követően a kínai külpolitikát a

"három világ" elmélete határozta meg a 70-es évek folyamán. Ennek lényege, hogy az első világba tartozik a két szuperhatalom, amelyek közül a Szovjetunió a veszélyesebb, a második világba tartoznak a fejlett országok, a harmadik világba tartoznak a fejlődő országok, így Kína is, s a második és a harmadik világnak össze kell fognia a szuperhatalmak, főleg a Szovjetunió ellen.

A 70-es évek végétől, a reform és nyitás politikájának bevezetésével tágult a külpolitika játéktere is. A külpolitika meghatározó alapelvét az ideológiamentesség, a békés egymás mellett élés, az együttműködés, rugalmasság, pragmatizmus és amennyiben Kína nemzeti érdekeit nem sérti a kompromisszumkésztség képezi.

A Kínai Népköztársaság és az Amerikai Egyesült Államok közötti viszony alakulásának meghatározó eseményét a diplomáciai kapcsolatok 1979. január elsejével történt felvétele jelentette. 1979-ben történt meg első ízben, hogy amerikai részről Kína számára is megszavazták a legnagyobb kedvezmény (Most Favored Nation, MFN) elvének alkalmazását, amelyet évenként ismételtlen megújítottak. Arra azonban Kínának 1994-ig kellett várnia, hogy az USA különválassa az MFN megadásának és az emberi jogoknak a kérdését.

1984. december 21-én került sor a "*Sino-British Joint Declaration on the Question of Hong Kong*" aláírására. Ez az a kínai-angol államközi megállapodás, amely jogi alapját képezte annak, hogy Hongkong 1997. június elsejével visszakerüljön az anyaországhoz.

1989 májusának jelentős diplomáciai eseménye, a 30 éves szünet után létrejövő kínai-orosz csúcstalálkozó a pekingi diákmegmozdulások idejére esett. Ennek következtében az SZKP első titkárának, *Mihail Gorbacsov*nak 1989. május 15-18. közötti kínai látogatása során a nemzetközi figyelem elsősorban a diákmegmozdulásokra, nem pedig a két ország vezetői közötti történelmi találkozásra irányult.

1989-ben a demokratikus mozgalom elfojtása nyomán feszültség támadt a fejlett ipari országokkal fenntartott kapcsolatokban, Kínával szemben gazdasági és egyéb szankciókat vezettek be. Ezt követően elsőként Japán normalizálta kapcsolatait Pekinggel. 1991-ben *Kaifu* japán miniszterelnök, 1992 októberében a *császári pár* látogatott el Pekingbe. 1990 második felében az EU országok is

feloldották a Kínával szembeni hitelkorlátozás. A 90-es évek közepére minden korlátozás megszűnt, amelyet a nyugati országok korábban Kínával szemben a Tiananmen téri események miatt fogantatosítottak.

A 90-es évek első éveinek kiemelt feladatát a nemzetközi elszigeteltségből történő kitörés képezte. Ennek érdekében Kína nagy energiákat fordított a szomszédaival való viszony rendezésére. A vitás kérdések többségét a tisztázatlan területi és határrevíziós követelések jelentik. A szárazföldi - orosz-kínai, FÁK utódállamok-kínai, vietnami-kínai, indiai-kínai - határok kérdéskörében az egyeztető tárgyalások eredményesnek bizonyultak.

Kína 1993-ra valamennyi ázsiai országgal felvette a diplomáciai kapcsolatot. A Dél-kínai-tenger hovatartozása ügyében azonban nem sikerült érdemi előrelépést tenni. 1992 februárjában fogadta el a kínai parlament "*A Kínai Népköztársaság területi vizeiről és csatlakozó területeiről*" szóló törvényt, amely Kína igényét tartalmazza Tajvanra és a hozzá tartozó szigetekre, a Spratly-szigetekre, a Paracel-szigetekre és a Diaoyu-szigetekre.

1991-ben Kína az ENSZ BT állandó tagjai közül utolsóként csatlakozott az atomsorompó egyezményhez.

1989 júniusa óta a kínai vezetés aggodalommal figyelte a Közép-Kelet-Európában kibontakozó változásokat. A szovjet blokk széthullását követően tiszteletben tartja a "*népek szuverén akaratnyilvánítása*" alapján lezajlott változásokat. 1992 óta aktívan fejleszti kapcsolatait a közép-ázsiai országokkal és a nem ázsiai volt szovjet köztársaságokkal. A fejlődő országok körében a szovjet befolyás megszűntével keletkezett politikai hatalmi vákuumot, a kínai politika igyekszik kitölteni.

Az orosz-kínai kapcsolatok rendezésének meghatározó állomását Jelcin elnök 1992. december 17-19. közötti látogatása jelentette, amely a "*baráti jószomszédság, kölcsönösen előnyös együttműködés*" kezdetének tekinthető. Ezt követően orosz és kínai részről rendszeressé váltak a legfelsőbb vezetői szintű látogatások. Sikerült rendezni a határkérdést. 1992. márciusában a keleti határszakasz, 1994. szeptemberében a nyugati határszakasz meghatározásában sikerült megegyezni. 1997 áprilisától, *Jiang Zemin* elnök moszkvai látogatásától a két ország stratégiai partnerségi viszonyba került.

A kínai külpolitika legfontosabb céljai közé tartozik a fenyegetettség kiiktatása az ázsiai-csendes-óceáni országok közötti kapcsolatokból. Kína elsősorban a környező országokkal kívánja stabilizálni a jószomszédi viszonyt, de szorosabbra akarja fűzni kapcsolatait a fejlődő országokkal, továbbá az európai nemzetekkel is. A nemzetközi közösséggel össz-hangban aktív szerepet kíván vállalni a regionális destabilizáló tényezők pozitív módon történő felszámolásában. Nem hajlandó semmiféle olyan szövetséghez, stratégiai tömörüléshez csatlakozni, illetve azt támogatni, amely más országok ellen irányul. Kína kitart független külpolitikája mellett, amely a nemzetközi ügyekben ellenáll mindenféle külső nyomásnak.

2. sz. melléklet

A "nyitás-politika" fontosabb állomásai

- **1979-ben** négy speciális jogokkal felruházott különleges gazdasági övezetet hoztak létre Dél-Kínában. Shenzhen-t (Sencsen), Zhuhai-t (Csuhaj) Shantou-t (Santou) Guangdong (Kuangtung) tartományban és Xiamen-t (Hsziamen) Fujian (Fucsien) tartományban. A kínai vezetés ezeket a körzeteket egyfajta kísérleti terepnek tekintette, amelyek tapasztalatait a későbbiekben országos szinten is hasznosítani kívánták. A kijelölésnél fontos szempont volt a délkelet-ázsiai kínai közösségekhez, különösen a Hongkonghoz való közelség is. A beruházók döntő többsége - különösen az első években - Hongkongból érkezett. Igazi áttörést a közös vállalatok alakításában az 1984. év jelentett.

- **1984-ben** a különleges körzetekben szerzett tapasztalatok alapján a kínai vezetés elérkezettnek látta az időt 14 tengerparti város (Dalian, Qinhuangdao, Tianjin, Ningbo, Wenzhou, Fuzhou, Guangzhou, Zhanjiang, Beihai, Yantai, Shanghai, Qingdao, Lianyungang, Nantong), valamint Hainan (Hajnan) szigetének megnyitására a külföldi befektetések előtt. Itt különleges kedvezményekkel, valamint viszonylag fejlett infrastruktúra kiépítésével segítették elő az első közös vállalatok létrejöttét. A 14 város közül 11-ben külön területeket jelöltek ki a koncentrált gazdasági és műszaki fejlesztés számára. Ezekben a zónákban az átlagosnál fejlettebb infrastruktúra kiépítésével próbálják becsalogatni a csúcstechnológiát kínáló külföldi beruházókat.

- **1985-1988 között** került sor néhány deltavidék - a Yangtze (Jangce) és a Gyöngy-folyó (Zhujiang) deltája, valamint Fujian tartomány déli részén a Xiamen - Zhangzhou (Csangcsou) - Quanzhou (Csüancsou) háromszög megnyitására. Ezeket a speciális műszaki-gazdasági fejlesztési körzeteket "Gazdasági Szabad Övezeteknek" nevezték el. A Yangtze delta gazdasági szabad övezethez 3 város - Suzhou, Wuxi, Changzhou - és 12 járás tartozik.

- **1988 tavaszán** számos járási szintű város és körzet került fel a külföldiek előtt megnyitott gazdasági területek listájára. Ez év áprilisában Hainan szigetének besorolását tartományi szintre emelték, és ezzel egy időben felruházták a különleges gazdasági övezeti státusszal is. A Különleges Gazdasági Övezetek

száma így ötre emelkedett. A kínai kormány kedvezményes politikája Hainan esetében meghaladta az előző négy övezetnek adott engedmények körét, amely már az alapelvekben is megmutatkozott.

Hainanon 1988 óta nem ellenőrzik a tőkeberuházásokat, de a tőkealapot döntően külföldről kell beszerezni, az infrastrukturális szolgáltatások igényeinek kielégítése mértékéig pedig kölcsönöket a tengerentúlról is felvehetnek. Az itt előállított exporttermékek nem tartoznak a központi szervek ellenőrzése alá, a termeléshez szükséges nyersanyagok, félkész termékek, alkatrészek, szerszámok és fűtőanyagok importja mentesül a "behozatali vám" alól. A külföldi tőkével alapított vállalatoknak - a teljesen külföldi tőkével létesített és külföldi-kínai közös tőkés vegyes és az együttműködésen alapuló vállalatoknak - nem kell fizetniük az "ipari és kereskedelmi összevont adót" az első két profithozó évben, a harmadik évben pedig 85 %-os adókedvezményt élveznek. Az új termékfajtákat gyártók vagy az infrastrukturális berendezéseket - beleértve az erőműveket is - létesítők mentesülnek az ún. "profitadó" fizetése alól az első öt profithozó évben, és 85 %-os mérséklést élveznek még további öt évre. A külföldi beruházók szabadon átutalhatják devizában képződő vállalkozói hasznukat - amely mentes a személyi jövedelemadótól. Hainanon megengedett a földhasználati jog eladása, átruházása vagy jelzálogosítása. Ezen jogok 70 évre szólnak és szerződéssel meghosszabbíthatók.

- **1989-ben** a nyitott gazdasági övezetek száma tovább bővült a Liaoning, majd a Santung félsziget megnyitásával. Ezzel a nyitott tenger-parti övezetek területe 320 ezer négyzetkilométerre nőtt, és 18 ezer km hosszúságban a Sárga-tengertől a Dél-Kínai-tengerig húzódik. A 11 tartományt és tartományi jogú várost, autonóm területet magába foglaló nyitott övezetben mintegy 160 millió kínai él. A helyi kormányzatok mozgásterének növelésével a saját hatáskörben jóváhagyható külföldi beruházások összeghatárát folyamatosan emelték, amelynek felső szintje napjainkban 30 millió USA dollár. A korábban 5, majd 10 millió dolláros szint emelésével párhuzamosan a korábbi területi korlátozásokat is feloldották. Ma már az ország egész területén lehetőség van működőtőke importjára vonatkozó szerződések kötésére, gazdasági és technikai fejlesztési övezetek kijelölésére, ahol kedvezményes adó- és vámrendelkezésekkel ösztönözhetik a közös vállalatok létrehozását.

- **1990-ben** született meg a döntés a Shanghaihoz tartozó 350 négyzetkilométernyi Pudong (Putung) fejlesztési övezet felépítésére, fejlett ipari, kereskedelmi és pénzügyi központtá fejlesztésére. A terv hivatalosan a Yangtze-folyó menti területek fejlesztésének gyorsítását szolgálja. Eredetileg érzékelhető volt valamiféle rivalizáló szándék Hongkonggal a pénzügyi központi szerep átvételében, de ez mára már elvesztette az életét. A külföldi tőke számára számos kedvezmény - például közös vállalkozások és egyéb külföldi vállalkozások számára 15 %-os haszonadó kedvezmény, nyersanyagok és felszerelések vámmentes behozatala, az infrastrukturális beruházásokra épülő külföldi vállalkozások 5 éves adómentessége, ezt követő további öt évre 50 %-os adócsökkentés, a külföldieknek 50-70 évre szóló földterület bérleti lehetőség stb. - biztosításával próbálták vonzóvá tenni a beruházásokat. A Waigaoqiao (Vajhaocsiao) "szabadkereskedelmi zóna" körzetében olyan különleges kedvezményeket is biztosítanak, amelyek máshol nem léteznek. Az ideérkező importáru vámmentes, amennyiben re-exportra szánják. A pénzügyi műveletek devizában bonyolódnak.

- **1991 végén** a központi hatóságok jóváhagyásával további öt körzettel gyarapodott a különleges státusú területek száma.

- **1995-ben Jiang Zemin** kínai államfő Osakában tett látogatása során további piacnyitási intézkedéseket jelentett be. Bejelentésének lényege az volt, hogy a kiskereskedelmi üzlethálózatok kísérleti terepének tekintett Shanghaiban és Beijingben a közös kiskereskedelmi vállalatok körét kísérleti jelleggel tovább bővítik, és a kiskereskedelmi szférában 11 városnak már megadott joint venture alapítás jogot további 10 város is megkapja.

- **1997 július elsejével** tovább bővül a különlegesnek tekinthető területek száma, hiszen Hongkong, mint a KNK Különleges Közigazgatási Területe a különleges övezeteknek egy új, a történelemben példa nélküli formáját fogja képezni.

Végezetül jelzésszerűen szólni kell még azokról a regionális kezdeményezésekről, amelyek az ázsiai térség gazdasági növekedésével egyre nagyobb jelentőségre tesznek szert, nem utolsósorban a térségen kívüli gazdasági protekcionista és regionalizációs törekvések ellen-súlyozásaként. A

kelet-ázsiai térség országai közötti szorosabb gazdasági együttműködés létrehozására vonatkozó elképzelések sorában a bi- vagy multilaterális együttműködés mellett a blokkszerű közöspiaci együttműködés, szabadkereskedelmi övezetek kialakítása egyaránt szerepel. Ilyen elképzelés volt a 90-es évek elején az ún. japán-tengeri, vagy koreai terminológiával élve kelet-tengeri gazdasági együttműködési övezet létrehozása. Ez a térség több országának, Japánnak, a Koreai Köz-társaságnak, a Koreai Népi Demokratikus Köztársaságnak, Oroszország távol-keleti területeinek (Primorje, a habarovszki és az amúri kerület) valamint Kína három északkeleti tartományának gazdasági együttműködését jelentette volna. Ennek az elképzelésnek gyakorlatilag szűkített változatát alkotja a három ország (Kína, Oroszország és KNDK) határának találkozásán kiépítendő ún. Tumen-folyó Gazdasági Fejlesztési Terület (TREDA) elnevezésű szabadkereskedelmi övezet. Kína, a KNDK, Mongólia, Dél-Korea és Oroszország képviselői 1995 májusában írták alá a Tumen folyó térségének közös fejlesztéséről szóló programot. A másik határokon átnyúló - a megvalósítás stádiumában lévő - együttműködés, a Laosz, Vietnam, Thaiföld, Kambodzsa, Kína és Mianmar (Burma) Mekong folyó által összekötött határmenti területeit fogja majd egy gazdasági övezetbe össze.

3. sz. melléklet

Részletek a *Deng Liqun*-nek, a KKP Propaganda Osztálya egykori vezetőjének tulajdonított levélből

A levélnek a tulajdonszerkezet változására vonatkozó részében a szerző az ország termelőerőinek jelenlegi állapotából indul ki:

"A pártközpont úgy döntött, hogy visszaállítja a magángazdasági szférát, hogy az betölthesse hasznos kiegészítő szerepét a szocialista köztulajdon mellett. Ennek a döntésnek végrehajtása óta a tulajdonszerkezet hatalmas változáson ment át. 1980-tól 1994. június végéig az ipari összterméken belül az állami tulajdon aránya 76 %-ról 48.3 %-ra csökkent, a kollektív - amelyen belül az is lehetséges, hogy egy része csak névhasználatban kollektív, valójában magán - tulajdon aránya 23.5 %-ról 38.2 %-ra emelkedett, a magángazdaság, egyéni vállalkozók, külföldi érdekeltségű - vegyes- vagy teljesen külföldi tulajdonú vállalatok - termelők aránya 0.5 %-ról 13.5 %-ra növekedett.

Jelenleg bérlés, eladás, összevonás, részvényes együttműködés stb. formájában az állami tulajdonú gazdaság aránya tovább csökken. Becslések szerint 2000-re az ipari össztermékből az állami tulajdon részesedése egynegyedre fog csökkenni, míg a kollektív tulajdonhányad fogja az össztermelés felét, a magán, egyéni és külföldi érdekeltségű egységek pedig negyedét előállítani. Az állami forgalmazású termékek részaránya egyharmadra, a kollektív hányad egyhatodra esik vissza a kiskereskedelmi áruforgalmon belül, míg a magán és egyéni forgalmazás - beleértve a parasztek kisáru-forgalmát a nem paraszti lakosság számára - az egész mennyiség felére növekszik. A jelenlegi szakaszban a magángazdaság növekedése a társadalmi termelés hasznára válik, megkönnyíti a lakosság ellátását, bővíti a foglalkoztatást. Amennyiben a magángazdaság aránya meghalad egy bizonyos mértéket, ez veszélyesen kikezdheti az ország társadalmi-gazdasági alapjainak jellegét.

A részvénytársasági forma és a jogi személyek tulajdoni rendszerének bővülése következtében ma már a megmaradt állami vállalatok is kénytelenek

szembesülni azzal, hogy az állam többé már nem az egyedüli teljhatalmú birtokos... Az ilyen átalakítások során nemcsak az történik, hogy a kormányzat már nem irányítja közvetlenül a nagymértékben összezsugorodott állami vállalati szférát, hanem az is, hogy az állam elveszti birtokosi kizárólagosságát.

Az utóbbi három évben a vezető káderek számos helyen a magángazdaság fejlesztését tekintik a gyors ütemű gazdasági növekedés fontos útjának. Nem törődnek az állami tulajdonú gazdasággal, energiájukat, a kádereket, a tőkét, az anyagi eszközöket, a piacot stb. főként a külföldi tőkeérdekeltségű és a magánvállalatok felé fordítják, egymással vetélkedve nyújtanak előnyös feltételeket a magánvállalatoknak és a külföldi tőkeérdekeltségű vállalatoknak. Egymással versengve állnak ki a "nem-korlátozások" mellett a magángazdaság fejlesztésében...

Folyamatban van a tulajdonszerkezet ilyen irányú változása, 1982 óta az állami vagyonban több, mint 500 milliárd juan veszteség keletkezett. Ez évente átlagban több, mint 50 milliárd juan veszteséget jelent, azaz naponta több, mint százmillió jüan a veszteség.... Az újszülött burzsoázia eredeti felhalmozásának fő forrása a magánszemélyek tulajdonába átment állami tulajdon. Elmondhatjuk, az ország népének négy évtizedes szorgalmas munkája táplálja elsősorban az újjólag kialakulóban lévő burzsoáziát.

Jelenlegi szakaszában a magángazdaság szerepe még pozitív, hagyni kell tehát létezni és fejlődni. Nem az a probléma számunkra, hogy kell-e fejlődnie vagy sem a magángazdaságnak, hanem az, hogy mily módon lehessen korlátozni a magángazdaság fejlődését és tevékenységi körét úgy, hogy szerepe csak a szocialista köztulajdonú gazdaság kiegészítésére korlátozódjon. Számolni kell-e a magángazdaság árnyoldalaival, illetve korlátozni kell-e egyáltalán annak negatív hatását.

Annak, hogy gazdaságunk egészében meg tudja őrizni szocialista jellegét, a köztulajdonú gazdaságnak a különféle gazdasági szektorokon belüli domináns szerepe fenntartásának, az állami tulajdon népgazdaságon belüli dominanciájának van döntő szerepe. Ezért a köztulajdonú gazdaság

zsugorodása és a szocialista gazdasági struktúra magánosítása feltétlenül gátolja, sőt rombolja a szocialista gazdaság alapjainak biztonságát.

A proletár államhatalom gazdasági támasza a köztulajdonú gazdaság. Azon belül az állami tulajdon nem kizárólag a munkaerő döntő koncentrációjának a helye, hanem a költségvetési bevételeknek is fő forrása. Az állami tulajdonú gazdaság arányának csökkenése, a köztulajdon zsugorodása feltétlenül gyengíteni fogja a párt vezető szerepét, a központi kormány tekintélyét, valamint az állam azon képességét, hogy kezelni tudja az ellentéteket és meg tudja oldani a problémákat, következésképpen gyengülése közvetlenül veszélyezteti a proletárdiktatúra szilárdságát."

A levél szerzője az osztályviszonyok változásáról is kifejti véleményét. A levél e részéből - disszertációm témájához kapcsolódóan - az alábbiakat tartom érdemes kiemelni:

"Minthogy úgy döntöttünk, hogy visszaállítjuk a magángazdaságot, a burzsoázia és a kispolgárság újbóli megjelenése elkerülhetetlen és normális dolog. A kérdés tehát nem az, hogy lehetővé tesszük-e a burzsoázia és a kispolgárság megjelenését vagy sem, hanem az, helyesen értelmezzük-e ezt aényt, tudjuk-e megfelelően kezelni kapcsolatunkat a burzsoáziával: ha szükséges összefogni vele, de ha kell, harcolni is ellene? Tehát tudjuk-e a párt új idôszakára szóló politikai vonal fontos részévé tenni ennek a viszonynak a kezelését..."

... mivel az állami vállalatok egy része nehéz helyzetbe került, azok dolgozóinak életszínvonala csökken, a magán - ezen belül a külföldi tőkeérdekeltségű - vállalatoknál dolgozók pedig ismét szenvedő alanyai lesznek a magánmunkaadók kizsákmányolásának és elnyomásának. Ennek következtében számos munkásban támad fel a kétely saját osztályának vezető szerepét és az állam szocialista voltát illetően, amelynek következtében egyre inkább eltávolodnak pártunktól"

4. sz. melléklet

A jelenlegi vállalatípusok tulajdon és irányítási formák szerinti osztályozása

Tulajdonformák:

- Kizárólag állami tőkés vállalat:

A stratégiai fontosságú termelő és kereskedelmi szektorok, a legfontosabb erőforrások, a nemzetgazdaságot meghatározó feldolgozó-ipari ágazatok tartoznak ebbe a körbe. Beruházásaikhoz központi forrásokat kapnak. Domináns szerepüket továbbra is megtartják.

- Köztulajdonú gazdaság:

Városi és vidéki körzetekben meghatározó jelentőségük van: adózó, külföldi valutabevételt hozó, munkahelyteremtő, piacélénkítő, életszín-vonal növelő és társadalmi stabilizáló szerepüket tekintve pótolhatatlanok.

- Közös részvényesi rendszer:

Önkéntes alapú, autonóm menedzsmentű forma. Teljes egészében vállalja a profit és veszteség kockázatának felelősségét. A részvény-társaságok döntő többsége ehhez a modern vállalati rendszerhez tartozik, amelyen belül rögzített a tulajdonjog és a felelősség megoszlásának kérdése. A vállalati menedzsment egyértelműen elkülöníthető az állami adminisztrációtól, ennek következtében szakmailag determinált a menedzsmenti mechanizmus.

- Közös részvényesi társasági rendszer:

A vállalat valamennyi alkalmazottja részvényes, a tőke-együtműködés a munka-együtműködéssel párosul, meghatározott százalék közösségi tulajdonban marad. Demokratikus menedzsmentet jelent az alkalmazottak egyenlő jogával és érdekeltségével, a fizetést elsősorban a munkamegosztás alapján állapítják meg, az adózás utáni nyereséghányadot a résztvevők és a részvények arányában osztják fel.

- Társadalmi alapú tulajdonosi gazdaság:

A társadalombiztosítási - például öregségi nyugdíj, orvosi ellátás, lakás-
stb. - alapok diverzifikált formája. Többnyire nagyobb befektetők hozzák létre azt
a társadalmi biztosítási alapot, amelyet különböző társadalmi alapokba ruháznak
be. Nem tartoznak sem az állami, sem a közösségi alapokhoz, csakis az alap
tagjaihoz. Ezeket az alapokat befektetik.

Vállalatirányítási formák:

- *Megbízásos menedzsment:*

Megfelelő jogi eljárás alapján bíznak meg jogi személyeket és egyéneket a
menedzsment ellátásával, akiket alkalmasnak tartanak a jó menedzsmentre és a
rájuk bízott javak kockázataért való felelősség vállalására. Ez a rendszer
piacosítja és megméri a menedzsment képességét. A vállalat tulajdonjoga és
a menedzsment elválasztódik egymástól.

- *Vagyoni menedzsment felelősségi rendszer:*

Az állam és a vállalat közötti felelősségvállalási szerződésben határozzák
meg a vállalat és menedzsment feladatát

- *Tömegszervezeti tulajdonosság:*

Ez különböző tömegszervezetek - szakszervezet, szövetségek, társaságok
stb. - alapjainak részvényesítését jelenti a tulajdonjog fenntartásával. A
nyereségesség függvényében javadalmazták, illetve szankcionálják a
menedzsmentet adott időszakban. Ez a piacgazdasági jogok és felelősségek
kölcsonosságának elvére épül, amely felújítja és keretbe foglalja az állam és a
vállalat, illetve a javak tulajdonosa és a menedzserek közötti jogi kapcsolatot. Ez
kizárja azt a korábbi kettős irányítási gyakorlatot, amelyben senkit sem lehetett
felelősségre vonni.

Forrás: Li Ji: Diversified Forms for Materializing Public Ownership.
In: *Beijing Review*, Vol. 41. No. 1. January 5-11, 1998. Beijing, 13-15-p.